

Institucija ombudsmena/ombudsmana
za ljudska prava Bosne i Hercegovine

Институција омбудсмeна/омбудсмана
за људска права Босне и Херцеговине

u saradnji sa

Save the Children
Norway

***Analiza usklađenosti
zakonodavstva
Bosne i Hercegovine
sa Konvencijom
o pravima djeteta***

Sarajevo, novembar 2009. godine

Institucija ombudsmena/ombudsmana
za ljudska prava Bosne i Hercegovine

Институција омбудсмена/омбудсмана
за људска права Босне и Херцеговине

u saradnji sa

Save the Children
Norway

***Analiza usklađenosti
zakonodavstva
Bosne i Hercegovine
sa Konvencijom
o pravima djeteta***

Sarajevo, novembar 2009. godine

**ANALIZA USKLAĐENOSTI ZAKONODAVSTVA
BOSNE I HERCEGOVINE SA KONVENCIJOM
O PRAVIMA DJETETA**

Izdavač:

**Institucija ombudsmena za ljudska
prava Bosne i Hercegovine**

78 000 Banja Luka, Ravnogorska 18,

Područni ured Sarajevo, Grbavička 4,

E- mail: ombudsmen@ombudsmen.gov.ba

www.ombudsmen.gov.ba

u saradnji sa **Save the Children Norway**

Autorice:

Ljiljana Krunić Zita

Amira Krehić

Jasminka Džumhur

Meliha Sendić

Lektorica:

Rusmira Čamo

Dizajn korica i DTP:

TRIPTIH Design Studio, Sarajevo

Štampa:

SAVART, Sarajevo

Prvo izdanje

Tiraž: **1000**

Sarajevo, 2009.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

342.721-053.2:[340.134:341.24(497.6)

**ANALIZA usklađenosti zakonodavstva Bosne i Hercegovine sa
Konvencijom o pravima djeteta** / [autorice Ljiljana Krunić Zita . . . [et al].
- Sarajevo : Institucija ombudsmena za ljudska prava Bosne i Hercegovine,
Područni ured Sarajevo : Save the Children Norway, 2009. - 180 str. ; 30 cm

Bibliografija i bilješke uz tekst

ISBN 978-9958-503-00-9

1. Krunić Zita, Ljiljana

COBISS.BH-ID 17780230

Uvod

Analiza usklađenosti zakonodavstva u Bosni i Hercegovini sa Konvencijom o pravima djeteta rezultat je projekta “Jačanje kapaciteta Odjela za praćenje prava djece Institucije Ombudsmena za zaštitu ljudskih prava u Bosni i Hercegovini”, koji se realizuje u periodu maj-decembar 2009. godine.

Analiza je sačinjena s osnovnim ciljem da se ukaže na disparitet između zakonodavstva u Bosni i Hercegovini u svim oblastima koje se tiču dječijih prava i da se osigura implementacija međunarodnih standarda iz Konvencije o pravima djeteta, kroz primjenu Preporuka UN-ovog Komiteta o pravima djeteta.

Izradom Analize učiniće se dostupnim svim zainteresovanim osobama i preporuke UN-ovog Komiteta o pravima djeteta po podnesenim izvještajima o stanju u oblastima dječijih prava i Konvenciji, koju je ratifikovala Bosna i Hercegovina.

Ovaj projekat je samo početak procesa jačanja kapaciteta Odjela za praćenje prava djece koji treba da se bavi zaštitom prava djece na sistemski, sveobuhvatan i interdisciplinarnan način.

Posebno se zahvaljujemo Save the Children Norway SEE Regional Office Sarajevo, bez čije finansijske podrške ovaj projekat ne bi mogao biti realizovan.

I Metodologija

Metodologiju izrade ove Analize odredili su sadržaj i struktura Konvencije o pravima djeteta, pravno ustrojstvo Bosne i Hercegovine (BiH), Preporuke UN-ovog Komiteta na Izvještaj BiH o stanju prava djeteta i praksa ombudsmena BiH, posebno u dijelu koji se odnosi na komentare i zaključke s kritičkim osvrtom na stanje prava djeteta u BiH i preporuke za postupanje.

Konvencija o pravima djeteta je, zbog svoje sveobuhvatnosti, univerzalnosti i holističkog pristupa u zaštiti prava djeteta, zahtijevala da se pri izradi Analize pregleda veliki broj propisa iz raznih oblasti zakonodavstva, njihova međusobna povezanost i mogućnosti zaštite određenih prava djece korištenjem više mehanizama njihove zaštite.

Ustavno i pravno ustrojstvo BiH, zasnovano na podijeljenoj nadležnosti između različitih nivoa vlasti, zahtijevalo je dijelom i uključenje zakonodavstva koje uređuje određena pitanja s teritorijalno ograničenom primjenom. Ovako kompleksno ustrojstvo BiH zahtijevalo je da se Analizom obuhvate propisi na svim nivoima vlasti, od državnog, entitetskog, Brčko Distrikta i dijelom kantonalnog/županijskog nivoa. Posebno ukazujemo na to da u Federaciji BiH i federalna i kantonalna vlast u vršenju svojih nadležnosti imaju pravo utvrđivati politike i donositi zakone iz nekih oblasti značajnih za ovu Analizu, kao što su: garantovanje i provođenje ljudskih prava, zdravstvena i socijalna zaštita, zaštita čovjekove okoline.¹ Oblasti koje nisu u sferi podijeljene nadležnosti ili izričito povjerene federalnoj vlasti su u nadležnosti kantona.² Ova činjenica ima za posljedicu da se u Analizi pojavljuje niz zakonskih odredaba kojima se reguliše ista materija na više nivoa vlasti, a koji se vežu uz pojedini član/ove Konvencije, te da se zakonske odredbe ponavljaju u više analiziranih oblasti.

U dogovoru sa donatorom, Analiza je obuhvatila zakonodavni okvir Bosne i Hercegovine, entiteta, Brčko Distrikta, te kantona/županija u mjeri kojom bi se osigurao prikaz mogućnosti pristupa pravima; a imajući u vidu teritorijalni aspekt, uočeno je da se veliki broj zakonskih odredaba donesenih na entitetskom i kantonalnom nivou, koje se odnose na istu pravnu oblast, razlikuje uglavnom samo u pogledu njihove jezičke varijante i eventualno različito označenog broja člana pod kojim se navode u zakonu. Istovremeno, postoje oblasti koje uopšte nisu regulisane zakonom, iako je to obaveza koja proističe iz međunarodnih standarda i Ustava, što otvara pitanje izvršavanja međunarodnih obaveza države. Jedan od značajnijih primjera kada se govori o pravu djece utvrđenog Konvencijom o pravu djeteta je, svakako, pravo na zdravstvenu zaštitu ili pitanje naknade za porodiljski dopust sa aspekta zaštite prava novorođenog djeteta.

Odabir pojedinih kantonalnih propisa izvršen je radi stvaranja uporednog uzorka, jer samo država Bosna i Hercegovina ima međunarodni subjektivitet i obavezu izvještavanja UN-ovog Komitetu za prava djeteta. Ustavna obaveza svih nivoa vlasti u BiH je omogućiti ostvarivanje garantovanih ljudskih/dječijih prava, što znači da svi propisi moraju međusobno biti usklađeni s Ustavom BiH i u njemu garantovanim ljudskim pravima, međunarodnim instrumentima, koji u našoj državi imaju ustavnu snagu, državnim strategijama i akcionim planovima, okvirnim propisima kojima se na nivou države određuje obim određenih prava i

1 *Ustav FBiH član III.3(3).*

2 *Ibid., član III 3 (4) komentar: u duhu pravne logike i pravičnosti ti propisi nikako ne mogu pružati manji obim prava od onih koje okvirno garantuju viši nivoi vlasti, jer bi takva norma dovela do nepravdičnosti, o čemu će biti riječi u komentarima i zaključcima.*

propisima entiteta u čijoj su nadležnosti određene oblasti. Ta harmonizacija mora bezuslovno biti i vertikalna i horizontalna, ukoliko država želi osigurati mehanizme za stvarnu, praktičnu zaštitu i uživanje ljudskih/dječijih prava u BiH. Praksa i život u Bosni i Hercegovini pokazuju i dokazuju suprotno.

II Konvencija o pravima djeteta

Konvencija o pravima djeteta (u daljem tekstu: Konvencija) usvojena je na Generalnoj skupštini Ujedinjenih nacija 20. novembra 1989. godine.

Konvencija je prvi sveobuhvatni dokument kojim se garantuju prava djeteta u svim oblastima života, i jedini je međunarodni instrument koji je dostigao gotovo univerzalnu ratifikaciju. Shodno odredbi Konvencije, **djetetom se smatra ljudsko biće koje nije navršilo osamnaest godina života**. Obaveza države ugovornice je da poštuje i osigura utvrđena prava svakog djeteta koje se nalazi pod njenom jurisdikcijom, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu. Konvencija detaljno tretira politička, građanska, ekonomska, socijalna i kulturna prava iz perspektive djeteta, kao dodatak specifičnim odredbama usmjerenim na zaštitu djece.

Naročita pažnja posvećena je pravima djece koja su došla u sukob sa zakonom. Naglašava se i potreba postupanja prema njima kao prema ravnopravnim ljudskim bićima, što podrazumijeva napuštanje rigidnog *parens patriae* odnosa koji ograničava njihove mogućnosti da izraze svoje mišljenje i učestvuju u svim aktivnostima koje se tiču njihovog života.

UN-ov Komitet za prava djeteta identifikovao je četiri opšta načela na kojima se zasnivaju sva prava sadržana u Konvenciji:

- **Načelo nediskriminacije** prema kojemu djeca ne smiju trpiti diskriminaciju “neovisno o rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom mišljenju, nacionalnom, etničkom ili društvenom porijeklu, vlasništvu, teškoćama u razvoju, rođenju ili drugom statusu djeteta, njegovih roditelja ili zakonskih zastupnika”;
- Djeca imaju **pravo na život i razvoj** u svim vidovima života, uključujući tjelesni, emotivni, psihosocijalni, kognitivni, društveni i kulturni;
- Pri donošenju svih odluka ili izvršenju odluka koje utiču na dijete ili na djecu kao skupinu, najvažniji princip mora biti **najbolji interes djeteta**. To se odnosi kako na odluke koje donose vladina upravna ili zakonodavna tijela, tako i na odluke koje donosi porodica;
- Djeci se mora omogućiti participacija (učesće) u rješavanju svih pitanja koja utiču na njihov život i omogućiti **sloboda izražavanja mišljenja**, koja se treba ozbiljno razmotriti.

Države ratifikacijom Konvencije preuzimaju odgovornost da:

1. provedu odgovarajuće zakonske, upravne i druge mjere u cilju implementacije prava priznatih u Konvenciji (član 4);
2. poduzmu mjere “do krajnjih granica njima dostupnih sredstava” u cilju ostvarivanja kulturnih, socijalnih i ekonomskih prava (član 4);
3. ostvare međunarodnu saradnju, razmjenu odgovarajućih informacija na polju zdravstvene zaštite i medicinskog, psihološkog i funkcionalnog liječenja djeteta sa invaliditetom (član 23. stav 4);
4. objave principe i odredbe Konvencije, na odgovarajući i adekvatan način, kako djeci tako i odraslim (član 42);

5. izvještavaju Komitet UN-a o mjerama koje su donijele, a koje djeluju na prava priznata u Konvenciji, i o napretku koji je postignut u uživanju tih prava u roku od dvije godine od stupanja na snagu Konvencije u toj državi, a nakon toga svakih pet godina.

2.1. Status Konvencije u Bosni i Hercegovini

Bosna i Hercegovina je ovaj međunarodni dokument preuzela notifikacijom o sukcesiji 23.11.1993. godine, što je prema međunarodnom pravu stvorilo obavezu države da Konvenciju implementira. To znači da BiH mora uskladiti svoje zakonodavstvo s odredbama ovog instrumenta i preduzeti sve neophodne korake da osigura efikasnu implementaciju ugovornih odredbi. Provjeru napretka koji su države članice postigle u implementaciji utvrđenih obaveza vrši **Komitet za prava djeteta** (u daljem tekstu: Komitet) tako što periodično razmatra izvještaje država ugovornica o mjerama koje su usvojile s ciljem ostvarivanja prava priznatih Konvencijom. Nakon razmatranja izvještaja, Komitet usvaja **zaključna razmatranja** – dokument koji se odnosi na konkretnu državu članicu. U ovom dokumentu Komitet prvo ukazuje na pozitivne primjere u implementaciji Konvencije, zatim na nedostatke i propuste države u procesu primjene njenih odredbi, da bi na osnovu cjelokupnog razmatranja donio odgovarajuće preporuke za državu čiji se izvještaj razmatra.

Tako je Komitet razmatrao Inicijalni izvještaj BiH (CRC/C/11/Add.28) na zasjedanju (vidi: CRC/C/SR.1030 i 1031) održanom 19. maja 2005. godine, a na 1052. zasjedanju održanom 3. juna 2005. godine usvojio Zaključna razmatranja. Ova Zaključna razmatranja Komiteta bila su osnov koji je korišten i kod izrade ove Analize. Posebno je značajno ukazati na pozitivne mjere koje je BiH poduzela u cilju osiguranja implementacije Konvencije, a koje je Komitet prepoznao.

Komitet je kao pozitivne mjere konstatovao:

- Usvajanje Zakona o zaštiti nacionalnih manjina;
- Usvajanje Pravilnika o zaštiti žrtava trgovine ljudima;
- Usvajanje Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju;
- Usvajanje Akcionog plana za djecu 2002–2010. i uspostavljanje Vijeća za djecu BiH;
- Donošenje Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama i odluke Vijeća ministara BiH od 30. decembra 2003. godine da usvoji Standardna pravila o izjednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom, koja je usvojila Generalna skupština Ujedinjenih nacija 20. decembra 1993. godine (Rezolucija Generalne skupštine 48/96);
- Direktnu primjenu Ustavom zagwarantovanih prava i sloboda navedenih u Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenim protokolima.

Konvencija članovima 4, 42 i 44 (6) utvrđuje obavezu države vezano za osiguranje generalnih informacija o Konvenciji, kao i o mjerama primjene. Tako član 4 obavezuje državu članicu da poduzme: “sve odgovarajuće zakonske, upravne i druge mjere za implementaciju prava priznatih u ovoj Konvenciji. Što se tiče ekonomskih, društvenih i kulturnih prava, država članica će poduzeti takve mjere do krajnjih granica njima dostupnih sredstava, a tamo gdje je to potrebno, i u okvirima međunarodne saradnje.”

Članom 42 Konvencije utvrđena je obaveza “države članice da objavi principe i odredbe Konvencije, na odgovarajući i aktivan način, kako djeci tako i odraslima”, odnosno prema odredbi člana 44 (b), obaveza države članice je da Komitetu svakih pet godina upućuje preko generalnog sekretara Ujedinjenih nacija izvještaje o mjerama koje je donijela, a koje djeluju na prava priznata Konvencijom, kao i o napretku koji je postignut u uživanju tih prava.

Razmatrajući izvršenje navedenih obaveza od strane BiH kao države članice Konvencije, Komitet je prilikom razmatranja Izvještaja BiH istakao nekoliko zabrinutosti, te u vezi s tim uputio vlastima BiH određene preporuke.

S obzirom na značaj zabrinutosti i preporuka Komiteta za primjenu Konvencije u BiH u daljem tekstu Analize se ukazuje na ove zabrinutosti i preporuke.

Državni akcioni plan

Komitet je pozdravio donošenje Državnog akcionog plana za djecu za period 2002–2010. godina, kao i uspostavljanje Vijeća za djecu koje je odgovorno za implementaciju akcionog plana, ali je izrazio zabrinutost zbog činjenice da su “budžeti i implementacija i dalje na entitetskom nivou, da Vijeće za djecu nije u stanju da stimulise dovoljan stepen političke volje za organizovanu akciju implementacije akcionog plana, te da mu nedostaju tehnički kapaciteti i odgovarajuća ovlaštenja”. Zbog svega navedenog Komitet je preporučio državi članici da efikasno implementira Državni plan akcije za djecu, koji bi trebalo da bude usmjeren ka realizaciji načela i odredaba Konvencije, a uzimajući u obzir Deklaraciju i Akcioni plan “Svijet prilagođen djeci”, usvojene na posebnoj sjednici Generalne skupštine u maju 2002. godine. Komitet je nadalje preporučio da država članica poduzme sve neophodne mjere za obezbjeđenje efikasnog funkcionisanja Vijeća za djecu i odgovarajućih reakcija državnih vlasti i tijela u skladu s preporukama Vijeća, kao i da razmotri mogućnost uključivanja nevladinih organizacija u rad Vijeća za djecu.³

Koordinacija

Komitet je konstatovao činjenicu da je u BiH od 2000. godine usvojen niz relevantnih programa i akcionih planova za promociju dječijih prava, uz istovremeno izražavanje zabrinutosti zbog činjenice da “razlike u politikama i praksama nastale usljed političke i administrativne rascjepkanosti mogu predstavljati smetnju njihovoj adekvatnoj implementaciji”.⁴ Komitet je nadalje zabrinut zbog činjenice da, iako u državi članici postoji više od 100 ministarstava, nijedno od njih nema isključivu nadležnost za pitanja koja se tiču djece. Imajući sve navedeno u vidu, Komitet je preporučio državi članici da nastavi jačati i podržavati Vijeće za djecu adekvatnim ljudskim i finansijskim resursima, kako bi ga osnažilo da razvija i koordinira sveobuhvatnu i jedinstvenu implementaciju svih politika na teritoriji cijele zemlje.⁵

3 CRC/C/15/Add.260, tačka 10 i 11.

4 CRC/C/15/Add.260, tačka 12.

5 *Ibid.*, tačka, 13.

Nezavisni monitoring

Komitet je u Zaključnim razmatranjima pozdravio informaciju da će postojeći državni Ombudsmeni nastaviti svoje aktivnosti i da će u okviru Ureda ombudsmena postojati Odjel za dječija prava. Međutim, Komitet je zabrinut zbog činjenice da rad tog odjeljenja nije efikasan zbog nedovoljne količine informacija o njegovom postojanju i funkciji koju ono vrši, a naročito o njegovom mehanizmu za podnošenje individualnih žalbi. Komitet je preporučio državi članici da pruži podršku Uredu ombudsmena u pokretanju kampanja za podizanje javne svijesti, koje će naročito biti usmjerene na roditelje i djecu u nastojanju da im se pruže informacije o postojanju i funkcijama Odjela za dječija prava u okviru Ureda ombudsmena, a naročito o njegovom ovlaštenju da prima i istražuje žalbe koje se tiču kršenja dječijih prava. Država članica se nadalje podstiče da po tim pitanjima zatraži tehničku saradnju sa UNICEF-om i OHCHR-om, kao i sa drugim organizacijama.⁶

Resursi za djecu

Prilikom razmatranja Izvještaja BiH Komitet je prepoznao napore države članice da izdvoji adekvatne resurse za usluge socijalne zaštite, ali je ipak izrazio zabrinutost zbog činjenice da se dječija prava i dalje zanemaruju i da se ne izdvajaju dovoljna sredstva za programe i politike koji se tiču djece. Komitet je nadalje zabrinut zbog postojanja znatne razlike između dva entiteta kada je u pitanju javna potrošnja u oblasti socijalne sigurnosti, obrazovanja i zdravstvene zaštite, kao i zbog činjenice da složeni ustroj države članice nije pogodan za optimalnu realizaciju ograničenih raspoloživih sredstava. Zbog svega iznesenog, Komitet je preporučio državi članici da obrati naročitu pažnju na punu implementaciju člana 4 Konvencije, utvrđivanjem prioriternih budžetskih stavki, kako bi se obezbijedila implementacija ekonomskih, socijalnih i kulturnih prava djece, naročito djece iz siromašnih porodica, "uz maksimalno korištenje ... raspoloživih sredstava, a tamo gdje je to potrebno i u okvirima međunarodne saradnje". Komitet nadalje preporučuje državi članici da uskladi troškove za zaštitu dječijih prava u entitetima kako bi se zagantovao minimum socijalne i zdravstvene zaštite za svu djecu u zemlji.⁷

Prikupljanje podataka

Komitet je izrazio svoju zabrinutost zbog činjenice da je posljednji popis stanovništva proveden 1991. godine i da među različitim vladinim tijelima ne postoji jasna podjela odgovornosti za prikupljanje, konsolidaciju i analizu podataka. To rezultira ograničenom dostupnošću statističkih podataka o stanju djece, naročito one koja pripadaju različitim etničkim grupama i najugroženijim grupama (npr. djeca iz interno raseljenih i izbjegličkih porodica, žrtve seksualne i ekonomske eksploatacije, žrtve trgovine ljudima) i otežava izračunavanje osnovnih pokazatelja ljudskog razvoja, kao što su stopa smrtnosti novorođene djece, postotak pismene odrasle populacije, stopa nezaposlenosti i siromaštvo. Stoga je Komitet preporučio državi članici da hitno izvrši popis stanovništva i razvije koordinirani sistem za prikupljanje podataka, koji bi trebalo da pokrije svu djecu mlađu od 18 godina i da razvrsta te podatke po grupama djece kojima je potrebna posebna zaštita. Država članica bi također trebalo da izradi pokazatelje za efikasno praćenje i evaluaciju napretka u implementaciji Konvencije, kao i za procjenu uticaja politika koje se tiču djece.⁸

⁶ *Ibid.*, tačka 14 i 15.

⁷ *Ibid.*, tačka 16 i 17.

⁸ *Ibid.*, tačka 18 i 19.

Saradnja sa civilnim društvom

Vezano za saradnju sa civilnim društvom u procesu izvršavanja obaveza, Komitet je primijetio da ne postoje trajni kanali za komunikaciju između Vlade i nevladinog sektora, zbog čega je preporučeno državi članici da poveća stepen saradnje sa nevladinim sektorom i sa drugim sektorima civilnog društva koji rade sa djecom i za djecu u Bosni i Hercegovini, te da uspostavi trajni kanal za komunikaciju kako bi se ta saradnja olakšala.⁹

Obuka/informisanje javnosti o Konvenciji

Komitet je - primjećujući napore države članice da u saradnji sa UNICEF-om i lokalnim nevladinim organizacijama promoviše Konvencije - izrazio zabrinutost zbog informacije da izvještaj države članice nije objavljen i predložen javnosti putem medija, kao i da informisanje javnosti o dječijim pravima uglavnom provode međunarodne organizacije i domaće nevladine organizacije.

Također, Komitet je preporučio državi članici da poveća i ojača napore u oblasti informisanja javnosti o Konvenciji, te da poveća svijest o njenim načelima i odredbama, naročito među djecom i roditeljima, kao i da ojača napore u obezbjeđivanju adekvatne i sistematske obuke i/ili senzibilizovanja javnosti u vezi sa dječijim pravima profesionalnih grupa koje rade sa djecom i za djecu, naročito onih koji se staraju da se zakoni dosljedno provode, kao i članova parlamenta, sudija, pravnika, zdravstvenog osoblja, nastavnika, školske uprave i drugih relevantnih aktera.¹⁰

2.2. Zaključak

- Revidirani Akcioni plan za djecu 2002-2010. još nije usvojen; nalazi se u formi nacрта, iako je njegovo usvajanje bilo utvrđeno i kao preporuka UN-ovog Komiteta o pravima djeteta. Također, u Vijeću za djecu nakon isteka mandata prethodnih članova nisu izabrani novi članovi, tako da se može reći da to vijeće i ne postoji.
- U BiH nije uspostavljen efikasan sistemski mehanizam za zaštitu prava djece, tako da se prava djece uglavnom razmatraju kao dodatna nadležnost u tijelima ili institucijama koje Ustavom i zakonom imaju utvrđen osnovni mandat za neku drugu oblast, zbog čega se prava djece tretiraju kao dodatna, a često i nametnuta obaveza. Dakle, **prava djece nisu primarni fokus interesovanja i djelovanja institucija.**
- Reformom institucije ombudsmena BiH nakon imenovanja novih ombudsmena BiH u decembru 2008. godine, kao i promjenom politike djelovanja ove institucije došlo je do značajnog napretka u oblasti zaštite prava djece, jer je reforma podrazumijevala i uspostavu Odjela za prava djece sa veoma širokim mandatom koji definiše Zakon o ombudsmenu BiH. Podrška "Save the Children" Norway Instituciji ombudsmena BiH posebno je značajna u jačanju kapaciteta Odjela za prava djece zbog toga što su se njihovom podrškom stvorile pretpostavke da ovaj Odjel ima kapacitet da odgovori na sve izazove vezane za zaštitu prava djece.

⁹ *Ibid.*, tačka 20 i 21.

¹⁰ *Ibid.*, tačka 22, 23 i 24.

- Određeni pozitivni pomaci u BiH vidljivi su kod kreiranja strateških dokumenata jer ovi dokumenti u značajnijoj mjeri uključuju prava djece znatno više nego što to čini zakonodavstvo.
- Primjetno je da su izostale mjere na usklađivanju zakonodavstva u BiH kojima se uređuju prava djece, kao i osiguranje izdvajanja ujednačenih resursa, što u praksi rezultira različitim tretmanom djece, čime je izostala i primjena člana 4 Konvencije, kojim se države članice obavezuju na poduzimanje svih mjera u cilju osiguranja prava utvrđenih Konvencijom, a imajući u vidu da su ekonomsko-socijalna prava progresivnog karaktera.
- U BiH je i dalje prisutan problem nedostatka baze podataka na osnovu koje bi bilo moguće praćenje stanja prava djece i lakše utvrđivanje problema. Popis stanovništva još nije izvršen i faktički se ne zna ni broj djece, broj djece sa posebnim potrebama, broj djece bez roditeljskog staranja i sl.
- U okviru građanske kampanje zagovaranja, a u cilju uspostave zajedničkih aktivnosti bh. vlasti, nevladinih i drugih organizacija civilnog društva u BiH na promociji i jačanju institucionalnog dijaloga i saradnje, u maju 2007. godine potpisan je Sporazum o saradnji između Vijeća ministara BiH i nevladinog sektora u BiH. Time je stvorena osnova za zvaničnu saradnju ova dva sektora i demokratizaciju društva u cjelini. Realna očekivanja su da ubuduće dođe i do ozbiljnijeg profilisanja civilnog sektora u različitim oblastima djelovanja.
- Primjetan je značajan napredak u promovisanju Konvencije i Zaključnih razmatranja i preporuka Komiteta od strane Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH u saradnji sa UNICEF-om. Nažalost, izostao je adekvatan angažman nižih nivoa vlasti na promovisanju prava utvrđenih Konvencijom. Sistem komunikacije, razmjene informacija i saradnje između različitih nivoa vlasti na vertikalnom i horizontalnom nivou nije uspostavljen na zadovoljavajući način i uglavnom je rezultat pojedinačnih napora.
- Značajna je i uloga medija na širenju informacije o Konvenciji, kao i naponi organizacije Media Centar Sarajevo na edukaciji i senzibilizaciji novinara koji izvještavaju o pravima djeteta.

III Zakonodavstvo Bosne i Hercegovine

Analiza zakonodavstva i strateških dokumenata BiH ukazala je na svu kompleksnost pravnog okvira i neujednačenost definicija pravnih pojmova, veliki broj izmjena i dopuna zakona koji dezavuišu građane i otežavaju pristup pravu i stvaraju konfuziju, dovodeći u praksi do diskriminacije. Na ovu činjenicu je ukazao i UN-ov Komitet za prava djeteta u svojim Zaključnim razmatranjima istakavši: “da specifična politička i administrativna struktura koja daje široku autonomiju entitetima uspostavljenim u skladu sa Dejtonskim mirovnim sporazumom iz 1995. godine može dovesti do neujednačene primjene prava, kao i do poteškoća u planiranju, izradi i implementaciji sveobuhvatnih i usklađenih zakona i politika za djecu na državnom nivou.”¹¹

Iako je Komitet uočio da je u proteklom periodu usvojen veći broj zakona čiji je cilj obezbjeđivanje bolje implementacije Konvencije u državi članici, Komitet izražava evidentnu zabrinutost u vezi s tim da specifična politička i administrativna struktura države članice (dva entiteta, deset kantona i jedan administrativni distrikt, od kojih svaki ima široku budžetsku i administrativnu autonomiju) može predstavljati prepreku izradi i implementaciji kohezivnih državnih politika, te sveobuhvatnih i usklađenih zakona koji bi bili u punoj saglasnosti sa načelima i odredbama Konvencije.¹² Zbog toga je Komitet preporučio da BiH “nastavi ulagati napore u cilju obezbjeđivanja jedinstvene primjene načela i odredaba Konvencije u cijeloj zemlji i da ubrza proces usvajanja zakona koji se trenutno nalaze u fazi provjere”.¹³

U skladu s tim, u narednom poglavlju biće predstavljeno zakonodavstvo BiH na državnom, entitetskom, nivou Brčko Distrikta i dijelom na kantonalnom nivou na način da se prati sadržaj i struktura Konvencije o pravima djeteta.

11 CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 5.

12 CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 8.

13 CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 9.

DEFINICIJA DJETETA

Član 1 – Definicija djeteta

3.1. Definicija djeteta

Konvencija

Konvencija o pravima djeteta, u članu 1 definiše dijete kao osobu mlađu od 18 godina, osim ako se zakonom koji se primjenjuje na dijete granica punoljetstva ne odredi drugačije.

Zakonodavstvo BiH

Krivično zakonodavstvo

Odredbama **Krivičnog zakona BiH**, **Krivičnog zakona FBiH** i **Krivičnog zakona Brčko Distrikta**¹⁴ dijete je osoba koja nije navršila 14 godina, a maloljetnik osoba koja nije navršila 18 godina.

Krivični zakon RS¹⁵ ne sadrži definiciju djeteta i maloljetnika, ali propisuje da se prema maloljetniku koji u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršio 14 godina života (dijete) ne mogu primijeniti krivične sankcije.

Krivično-procesno zakonodavstvo

Krivično-procesno zakonodavstvo ne definiše pojam djeteta, ali određuje dobnu granicu za krivičnu odgovornost. Krivična odgovornost maloljetnika postoji ukoliko je isti u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio 14 godina.

Zakonom o krivičnom postupku BiH, **Zakonom o krivičnom postupku FBiH** i **Zakonom o krivičnom postupku BDBiH**¹⁶ propisuje se da će se krivični postupak obustaviti i o tome obavijestiti organ starateljstva, ako se u toku postupka utvrdi da maloljetnik u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršio 14 godina života.

Zakon o krivičnom postupku RS¹⁷ propisuje da se postupak ne može voditi prema maloljetniku koji nije navršio 14 godina.

14 Član 1 stav 8 i 9 Krivičnog zakona BiH, Sl. glasnik BiH, broj: 03/03,32/03, 37/03, 54/04, 61/04,30/05, 53/06, 32/07; član 2 stav 9 i 10 Krivičnog zakona FBiH, Sl. novine FBiH, broj: 36/03, ispr. 37/03,21/04, 69/04, 18/05; član 9 i 10 stav 2 Krivičnog zakona BDBiH, Sl. glasnik BDBiH, broj: 10/03, 45/04, 6/05.

15 Član 64 Krivičnog zakona RS, Sl. glasnik RS, broj: 49/03, 108/04, 37/06, 70/06.

16 Član 341 Zakona o krivičnom postupku BiH, Sl. glasnik BiH, broj: 03/03, 32/03, 36/03, 26/04, 63/04, 13/05, 48/05, 46/06, 76/06, 29/07, 32/07, 53/07, 76/07, 15/08, 58/08, 12/09 i 16/09; Član 362 Zakona o krivičnom postupku FBiH, Sl. novine FBiH, broj: 35/03, ispr. 56/03, ispr. 37/03, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07 i 9/09; član 341 Zakona o krivičnom postupku BDBiH, Sl. glasnik BDBiH, broj: 10/03, 48/04, 6/05, 14/07,19/07, 21/07 i 2/08.

17 Član 347 Zakona o krivičnom postupku RS, Sl. glasnik RS, broj: 50/03, 111/04, 115/04, 29/07.

Prekršajno zakonodavstvo

Zakon o prekršajima FBiH¹⁸ propisuje da se prema maloljetniku koji u vrijeme izvršenja prekršaja nije navršio 14 godina ne može pokrenuti prekršajni postupak, dok **Zakon o prekršajima RS** i **Zakon o prekršajima BDBiH**¹⁹ propisuje da se Zakon ne primjenjuje na maloljetnike koji nisu navršili 14 godina.

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon FBiH²⁰ ne sadrži definiciju djeteta u smislu definicije iz Konvencije.

Zakon navodi da se punoljetstvo stiče sa navršenih 18 godina života, kada osoba stiče i poslovnu sposobnost²¹, koja se može steći i ranije: sklapanjem braka ili ako je maloljetna osoba starija od 16 godina postala roditelj, o čemu odlučuje sud u vanparničnom postupku, uzimajući u obzir njenu duševnu zrelost.²²

Na identičan način pitanje punoljetstva i ograničenja dobi za zaključenje braka je uređeno i u **Porodičnom zakonu RS** i u **Porodičnom zakonu BDBiH**.²³

Zakonodavstvo o socijalnoj zaštiti

Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom FBiH²⁴ definiše dijete kao osobu do 18 godina života.

Zakon o socijalnoj zaštiti RS i **Zakon o socijalnoj zaštiti BDBiH**²⁵ ne definiše pojam djeteta niti maloljetnika u smislu njegove životne dobi, nego samo kategoriju maloljetnika koja ima određena prava (npr. maloljetnik bez roditeljskog staranja ili odgojno zanemaren maloljetnik).

Zakonodavstvo o posebnim kategorijama

Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama FBiH, Zakon o zaštiti lica sa mentalnim poremećajima RS, kao i Zakon o zaštiti osoba sa mentalnim poremećajem BDBiH²⁶ definišu dijete kao osobu mlađu od 14 godina, a kao maloljetnu osobu lice starije od 14 godina, koje nije navršilo 18 godina i steklo poslovnu sposobnost.

18 Član 24 stav 2 Zakona o prekršajima FBiH, Sl. novine FBiH 31/06

19 Član 23 stav 2 Zakona prekršajima RS, Sl. glasnik RS 34/06, 1/09; član 24 stav 2 Zakona o prekršajima BDBiH, Sl. glasnik BDBiH, broj: 24/07.

20 Porodični zakon FBiH, Sl. novine FBiH, broj: 35/05 i 41/05.

21 *Ibid.*, Član 157 stav 1 i 2.

22 *Ibid.*, član 157 stav 3 i 4 veza član 355 i član 356.

23 Član 108 stav 2 i član 36 Porodičnog zakona RS, Sl. glasnik RS broj: 54/02 i 41/08; Porodični zakon BDBiH, član 139 stav 2 i član 26, Sl. glasnik BDBiH, broj: 23/07.

24 Član 6 stav 1 Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom Sl. novine FBiH broj 36/99,54/04,39/06 i 14/09.

25 Član 10 ili 11 Zakon o socijalnoj zaštiti RS, Sl. glasnik RS, broj 05/93,15/96,110/03,33/08; član 12 Zakona o socijalnoj zaštiti BDBiH, Sl. glasnik BDBiH, broj: 01/03, 04/04, 02/08.

26 Član 3 Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama, Sl. novine FBiH, broj: 37/01i 40/02; član 3 Zakona o zaštiti lica sa mentalnim poremećajima, Sl. glasnik RS, broj: 46/04, član 3 Zakona o zaštiti osoba sa mentalnim poremećajima, Sl. glasnik BDBiH, broj: 12/06.

Zakonodavstvo o zdravstvenom osiguranju

Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH²⁷ ne definiše pojam djeteta nego samo osiguranika. Osiguranik može biti dijete koje je navršilo 15 godina života, odnosno stariji maloljetnik do 18 godina života, a nije završio osnovno školovanje ili se po završetku osnovnog školovanja nije zaposlio, pod uslovom da se prijavio Zavodu za zapošljavanje.

Osiguranik je i dijete od rođenja, kao i djeca za vrijeme redovnog školovanja u osnovnim i srednjim školama, odnosno tokom studiranja na višim i visokim školama i fakultetima koji su državljani BiH sa prebivalištem na teritoriji FBiH, a nisu zdravstveno osigurani kao članovi porodice osiguranika, ali najduže do 26. godine života.

Zakon o zdravstvenom osiguranju RS²⁸ daje izričitu definiciju djeteta. Zakon sadrži odredbu prema kojoj članovi uže porodice osiguranika imaju pravo na zdravstvenu zaštitu, ako ispunjavaju uslove iz Zakona, odnosno ako su djeca na redovnom školovanju starosti od 15. do 26. godine života ili duže, za vrijeme provedeno na liječenju.

Na identičan način, kao u FBiH, u **Zakonu o zdravstvenom osiguranju BDBiH**²⁹ regulisana su prava djeteta na zdravstveno osiguranje kao člana porodice osiguranika, ukoliko se dijete nalazi na redovnom školovanju.

Zakonodavstvo o obrazovanju

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH propisuje da je dijete svaka osoba do navršene 18. godine života.³⁰

Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju RS i **Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama BDBiH** ne definišu pojam djeteta kako to definiše Konvencija o pravima djeteta, ali definišu životnu dob do koje traje osnovno obrazovanje.³¹ Tako **Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama BDBiH** propisuje da učeniku sa navršenih 15 godina prestaje obaveza pohađanja osnovne škole u toj školskoj godini, te da redovni učenik srednje škole ne može biti stariji od 18, odnosno 19 godina, ako se radi o djetetu sa posebnim potrebama.³² Kantonalni propisi o osnovnoj školi, npr. **Zakon o osnovnoj školi Zeničko-dobojskog kantona** (u daljem tekstu: ZE-DO kantona) i **Zakon o osnovnom školstvu Kantona 10** definišu dijete kao osobu do navršene 18. godine,³³ dok **Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo**³⁴ ne daje definiciju djeteta, ali nalaže pohađanje redovne osnovne škole u trajanju od devet godina za djecu od šest do 15 godina starosti.

27 Član 19 stav 1, tačka 13 i 13a Zakona o zdravstvenom osiguranju FBiH, Sl. novine FBiH, broj 30/97,07/02 i 70/08.

28 Zakon o zdravstvenom osiguranju RS, Sl. glasnik RS, broj 18/99, 70/01,51/01,17/08, i 01/09.

29 Zakonu o zdravstvenom osiguranju BDBiH, Sl. glasnik BDBiH, broj 01/02, 07/02,19/07,02/08 i 34/08.

30 Član 16 stav 6 Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH, Sl. glasnik BiH broj 18/03.

31 Iz člana 3 Zakona o osnovnom odgoju i obrazovanju, Sl. glasnik RS, broj: 74/08.

32 Članovi 55 i 56 Zakona o obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi BDBiH, Sl. glasnik BDBiH, broj:10/08 ispr. 25/08.

33 Iz člana 2 Zakona o osnovnoj školi ZE-DO, i iz člana 5 stav 4, Sl. novine ZE-DO kantona, broj: 5/04, izmjene broj 20/07 i Zakona o osnovnom školstvu Kantona 10, Narodne novine, broj: 12/04.

34 Sl. novine Kantona Sarajevo broj 10/04,21/06 i 26/08.

Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju RS također ne sadrži definiciju djeteta ali definiše životnu dob učenika koji se može upisati u prvi razred srednje škole i ne može biti stariji od 17 godina, izuzev učenika sa posebnim potrebama koji mogu imati i drugu starosnu granicu za upis u prvi razred.³⁵

Radno zakonodavstvo

Radno zakonodavstvo u BiH ne sadrži definiciju djeteta, međutim propisuje starosnu dob za zaključenje ugovora o radu. Tako prema **Zakonu o radu RS**³⁶ ugovor o radu ne može zaključiti osoba koja nije navršila 15 godina života i koja nema opštu zdravstvenu sposobnost. **Zakon o radu BDBiH**³⁷ ovu materiju definiše na malo drugačiji način zabranjujući zaključenje ugovora o radu sa osobom koja nije navršila 15 godina života i zabranjuje zapošljavanje maloljetnika ukoliko ovlaštenu ljekar ili medicinska ustanova nisu izdali potvrdu o tjelesnoj i psihičkoj sposobnosti, te ukoliko jedan ili oba roditelja ili zakonski zastupnik nisu dali pristanak za njegovo zaposlenje. **Zakon o radu FBiH**³⁸ propisuje da se ugovor o radu može zaključiti sa maloljetnom osobom starosti od 15 do 18 godina pod uslovom da ovlaštenu ljekar ili nadležna zdravstvena ustanova potvrdi opštu zdravstvenu sposobnost maloljetnika za obavljanje tih poslova.

Zakonodavstvo o obligacionim odnosima

Zakonodavstvo koje uređuje obligacione odnose u BiH ne sadrži direktno odredbu kojom se daje definicija djeteta, ali indirektno kroz uređenje pitanja poslovne sposobnosti dotiče se i ovog segmenta. Tako, **Zakoni o obligacionim odnosima RS, BDBiH i FBiH**,³⁹ propisuju da ograničeno poslovno sposobna osoba može bez odobrenja svog zakonskog zastupnika sklapati samo one ugovore čije je zaključenje zakonom dopušteno. Ostali ugovori su rušivi ukoliko se ne osnaže naknadnim odobrenjem.

Zakonodavstvo o parničnom postupku

Zakonodavstvo o parničnom postupku ne definiše pojam djeteta, ali definiše pojam maloljetnika i sticanje njegove poslovne sposobnosti. Tako **Zakon o parničnom postupku RS, Zakon o parničnom postupku FBiH i Zakon o parničnom postupku BDBiH**⁴⁰ na isti način propisuju da je maloljetnik koji nije stekao potpunu poslovnu sposobnost, parnično sposoban u granicama u kojim mu se priznaje poslovna sposobnost.

To praktično znači da dijete sa navršenih 14 godina stiče ograničenu poslovnu sposobnost i da može kao stranka ili učesnik u postupku samo poduzimati parnične radnje ukoliko je sposobno shvatiti značenje i pravne posljedice svojih radnji.

35 Član 43 stav 1 i 2 Zakona o srednjem obrazovanju i vaspitanju, Sl. glasnik RS, broj 74/08.

36 Član 14 stav 1 Zakona o radu RS, Sl. glasnik RS broj: 55/07 – prečišćeni tekst.

37 Član 10 Zakona o radu BDBiH, Sl. glasnik BDBiH, broj: 19/06 – prečišćeni tekst, izmj. i dop. 19/07 i 25/08.

38 Član 15 stav 2 Zakona o radu FBiH, Sl. novine FBiH, broj: 43/99, 32/00 i 29/03.

39 Član 56 stav 2 Zakona o obligacionim odnosima RS, Sl. glasnik RS, broj: 17/93, 3/96, 39/03 – osn. tekst; Zakon o obligacionim odnosima FBiH, Sl. list FBiH, broj 02/92, 13/93, 13/94 i 29/03 i Zakon o obligacionim odnosima BDBiH (preuzeti iz Zakona o obligacionim odnosima SFRJ, Sl. list SFRJ, broj: 29/78, 39/85).

40 Član 292 Zakona o parničnom postupku RS, Sl. glasnik RS broj 58/03, 85/03, 74/05; član 293 stav 3 Zakona o parničnom postupku FBiH, Sl. novine FBiH broj 53/03, 73/05 i 19/06; član 41 stav 3 Zakona o parničnom postupku BDBiH, Sl. glasnik BDBiH, broj: 8/09.

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

UN-ov Komitet za prava djeteta prilikom razmatranja Izvještaja BiH o primjeni Konvencije o pravima djeteta nije stavio primjedbu vezano za definiciju djeteta, iako u BiH zakonodavstvu postoji značajna razlika u načinu i obimu ostvarivanja prava djeteta, zavisno od njegove životne dobi.

Zaključak

U cilju osiguranja uživanja prava djece garantovanih Konvencijom o pravima djeteta prvenstveno je potrebno osigurati da se u nacionalno zakonodavstvo inkorporira definicija djeteta iz Konvencije. U relevantnom zakonodavstvu u BiH koje je bilo obuhvaćeno ovom Analizom na različitim nivoima vlasti su ugrađene identične odredbe o sticanju punoljetsva sa navršenih 18 godina, kao osnova za sticanje potpune poslovne sposobnosti. U izuzetnim slučajevima poslovnu sposobnost može steći osoba mlađa od 18 godina i to samo na osnovu odluke suda u vanparničnom postupku u slučaju da zaključuje brak ili je kao maloljetna osoba postala roditelj sa navršenih 16 godina.⁴¹

Vezano za definiciju djeteta u zakonodavstvu o zdravstvenom osiguranju, a nakon intervencije Ombudsmena RS osigurano je da sva djeca starosti do 15 godina, bez obzira da li su na redovnom školovanju, imaju pravo na zdravstvenu zaštitu i osigurana su pod uslovima iz Opšteg akta Fonda zdravstvenog osiguranja RS. Nažalost, izostalo je rješavanje prava na zdravstveno osiguranje djece starije od 15 godina, a u praksi se pojavljuju i problemi u ostvarivanju prava na zdravstvenu zaštitu djece do 15 godina ukoliko im roditelji nemaju status osiguranika.

U pogledu krivične i prekršajne odgovornosti i uslova i načina ostvarivanja prava djeteta u zakonodavstvu postoji značajna razlika zavisno od njegove životne dobi. Postoji razlika u samoj definiciji; tako se u prekršajnom zakonodavstvu u FBiH kaže da se protiv osobe koja nije navršila 14 godina ne može pokrenuti prekršajni postupak, a u RS i BDBiH da se zakon ne primjenjuje.

Analiza je ukazala na to da u zakonodavstvu u BiH definicija djeteta nije ugrađena na način kako je utvrđeno Konvencijom, a što se može posmatrati i kroz prizmu metodološkog pristupa nomotehnici izrade pravnih akata.

Preporuka

U cilju osiguranja primjene odredbe Konvencije kojom se uređuje definisanje pojma djeteta potrebno je uskladiti nomotehničke principe prema kojim će normativni akti sadržavati odredbu sa definicijama pojmova vezanih za konkretni akt. Na ovaj način bi se osigurala primjena ne samo odredbe Konvencije o pravima djeteta već i drugih međunarodnih standarda koji BiH obavezuju na uvođenje definicija određenih pojmova.

⁴¹ *Odredbe kojima se definiše djelimična/nepotpuna poslovna sposobnost maloljetne osobe, a koje sadrže drugi propisi na nivou države ili entiteta, biće analizirane u daljem tekstu uz članove koji eksplicitno tretiraju druga prava.*

OPŠTI/OSNOVNI PRINCIPI

Član 2 – Nediskriminacija

Član 3 – Najbolji interes djeteta

Član 6 – Pravo na život, opstanak i razvoj

Član 12 – Pravo na participaciju (učesće)

3.2. Nediskriminacija

Konvencija

U članu 2 **Konvencije** definisana je **nediskriminacija kao osnovni princip**. Prema ovom principu:

1. Države stranke poštivaće i osigurati svakom djetetu na svom području prava navedena u ovoj Konvenciji bez ikakve diskriminacije prema djetetu, njegovim roditeljima ili zakonskim starateljima u pogledu njihove rase, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog, etničkog ili socijalnog porijekla, imovine, teškoća u razvoju, porodičnog porijekla ili kakve druge okolnosti.
2. Države stranke poduzeće sve potrebne mjere za zaštitu djeteta od svih oblika diskriminacije ili kažnjavanja koji polaze od položaja, djelatnosti, izraženog mišljenja ili uvjerenja roditelja, zakonskih staratelja ili članova porodice.

Zakonodavstvo BiH

Ustavni okvir u BiH

U **Preambuli Ustava BiH** navodi se da je njegova izrada inspirisana Univerzalnom deklaracijom o ljudskim pravima, Međunarodnim paktom o građanskim i političkim pravima, odnosno ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima kao i Deklaracijom o pravima osoba koja pripadaju nacionalnim ili etničkim, vjerskim i jezičkim manjinama, kao i drugim instrumentima ljudskih prava.

Odredbama **Ustava BiH**⁴² definisano je da će BiH i oba entiteta osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda. Uživanje prava i sloboda, predviđenih ovim Ustavom ili međunarodnim sporazumima navednim u Aneksu I Ustava, osigurano je svim osobama u BiH, **bez diskriminacije po bilo kom osnovu**, kao što je spol, rasa, boja, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost sa nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili drugi status.⁴³

U Preambuli **Ustava FBiH** poziva se na poštivanje ljudskih prava i sloboda, odbijanje nasilja rata, želju za promovisanjem mira, podržavanje individualnih sloboda i razvoj slobodnog tržišta vođenih principima **Povelje UN-a, Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima**, nacionalnu ravnopravnost, demokratske odnose i najviše standarde ljudskih prava i sloboda. Ustav sadrži i Aneks sa instrumentima za zaštitu ljudskih prava, koji imaju pravnu snagu ustavnih odredaba. Ustavom se garantuje primjena najvišeg nivoa međunarodno priznatih prava i sloboda utvrđenih u Aneksu i posebno se navodi katalog ljudskih prava koje uživaju sve osobe na teritoriji FBiH. Shodno Ustavu federalna i kantonalna vlast je nadležna za garantovanje i provođenje ljudskih prava,⁴⁴ dok u vršenju svojih nadležnosti svaka opština/općina poduzima sve potrebne mjere u cilju osiguranja zaštite prava i sloboda utvrđenih u članovima II.A. 1-7 Ljudska prava i osnovne slobode i u instrumentima navedenim u Aneksu.⁴⁵

42 Ustav BiH - član II Ljudska prava i osnovne slobode 1. Ljudska prava i 3. Katalog prava.

43 *Ibid.*, član 4 nediskriminacija.

44 *Ibid.*, član II.2 stav 1 tačka a).

45 *Ibid.*, član VI 1 stav 1 tačka a).

Ustavom FBiH dat je prioritet u primjeni međunarodnim instrumentima ljudskih prava u odnosu na domaće zakonodavstvo, te se u slučaju “neslaganja međunarodnih ugovora ili sporazuma sa federalnim zakonodavstvom, treba primijeniti ugovor ili sporazum”.⁴⁶

Preambula **Ustava RS**, koja je zamijenjena Amandmanom LXVI, poziva se na volju svojih konstitutivnih naroda i građana da ustavno uređenje RS utemelje na poštovanju ljudskog dostojanstva, slobode i jednakosti, nacionalne ravnopravnosti, na demokratskim institucijama, vladavini prava, socijalnoj pravdi, pluralističkom društvu, garantovanju i zaštiti ljudskih sloboda i prava, kao i prava manjinskih grupa u skladu sa međunarodnim standardima, zabrani diskriminacije, te na osiguranju mira, tolerancije i opšteg blagostanja.⁴⁷ Ustavno uređenje se temelji na garantovanju i zaštiti ljudskih sloboda i prava u skladu s međunarodnim standardima⁴⁸. Građani RS su ravnopravni u slobodama, pravima i dužnostima, jednaki pred zakonom i uživaju istu pravnu zaštitu bez obzira na rasu, spol, jezik, nacionalnu pripadnost, vjeroispovijest, socijalno porijeklo, rođenje, obrazovanje, imovno stanje, političko i drugo uvjerenje, društveni položaj ili drugo lično svojstvo.⁴⁹ Ustav ne sadrži samo nabrojani katalog ljudskih prava i osnovnih sloboda kao Ustav BiH i Ustav FBiH, nego se u posebnim članovima pojedinačno razrađuju i garantuju određena ljudska prava i slobode. Prava i slobode zajamčene ovim Ustavom ne mogu se oduzeti ni ograničiti i štite se mogućnošću korištenja sudske zaštite. Ko se ogriješio o ljudska prava i slobode zajamčene ovim Ustavom lično je odgovoran i ne može se pravdati ničijim naređenjem.⁵⁰

S obzirom na specifičnost Brčko Distrikta sva pitanja značajna za funkcionisanje BDBiH uređena su **Statutom**⁵¹ kao najvišim aktom. U BDBiH svako ima pravo uživati prava i slobode garantovane Ustavom i zakonima BiH, Statutom i zakonima BDBiH, bez diskriminacije po bilo kom osnovu, uključujući diskriminaciju po osnovu spola, rase, seksualnog opredjeljenja, boje kože, jezika, vjeroispovijesti, nacionalnog ili socijalnog porijekla, političkog ili drugog mišljenja, pripadnosti nacionalnoj manjini, imovnog stanja, rođenja ili drugog statusa. Sve osobe na teritoriji Distrikta uživaju prava i slobode date Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i ta prava i slobode imaju veću pravnu snagu u odnosu na svaki zakon koji je u suprotnosti sa Konvencijom. Sudovi su dužni pružiti zaštitu u svim slučajevima kršenja ljudskih prava i sloboda.⁵²

Zakon o zabrani diskriminacije

Zakonom o zabrani diskriminacije⁵³ uspostavlja se okvir za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti svim licima u BiH i uređuje sistem zaštite od diskriminacije. U skladu sa Ustavom BiH i međunarodnim standardima koji se odnose na ljudska prava i osnovne slobode, ovim zakonom utvrđuju se odgovornosti i obaveze zakonodavne, sudske i izvršne vlasti u BiH, kao i pravnih lica i pojedinaca koji vrše javna ovlaštenja, da svojim djelovanjem omogućuje zaštitu, promovisanje i stvaranje uslova za jednako postupanje.

46 *Ibid.*, Amandman XVIII.

47 Amandman LXVI na Ustav RS.

48 Član 5 stav 2 alineja 1 Ustava RS.

49 *Ibid.*, član 10.

50 *Ibid.*, član 48.

51 Statut BDBiH, Sl. glasnik BDBiH, broj 17/08 – revidirani tekst.

52 *Ibid.*, član 13.

53 Član 1 Zakona o zabrani diskriminacije, Sl. glasnik BiH, broj 59/09.

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini⁵⁴ u opštim odredbama uređuje, promovira i štiti ravnopravnost spolova i garantuje jednaku mogućnost svim građanima, kako u javnoj tako i u privatnoj sferi društva, te sprečava diskriminaciju na osnovu spola. Ravnopravnost se garantuje u svim sferama društva, a osobito u oblasti obrazovanja, ekonomije, zapošljavanja i rada, socijalne i zdravstvene zaštite, sporta, kulture, javnog života i u medijima, bez obzira na bračno i porodično stanje. Zakonom se zabranjuje diskriminacija na osnovu spolne orijentacije.

Zakonodavstvo o zaštiti pripadnika nacionalnih manjina

Zakonom o zaštiti pripadnika nacionalnih manjina BiH⁵⁵ i **Zakonom o zaštiti nacionalnih manjina FBiH**⁵⁶ propisana je zaštita nacionalnih manjina i prava i sloboda tih manjina, kao sastavni dio međunarodne zaštite ljudskih prava i sloboda. **Zakon o zaštiti nacionalnih manjina RS**⁵⁷ daje svakom pripadniku nacionalne manjine pravo da slobodno bira da se prema njemu ophode ili ne ophode kao takvom, zbog čega ne smije doći u nepovoljniji položaj.

U FBiH⁵⁸ se **Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Savjeta Evrope** neposredno primjenjuje.

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu

Zakonom o kretanju i boravku stranaca i azilu zabranjuje se diskriminacija stranaca po bilo kojoj osnovi kao što su rod, spol, rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, političko ili drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, veza sa nacionalnom manjinom, imovno stanje, status koji se stiče rođenjem ili drugi status.⁵⁹

Pravilnik o načinu ostvarivanja prava osoba kojima je priznata međunarodna zaštita u BiH⁶⁰ zabranjuje svaki oblik diskriminacije u ostvarivanju prava iz socijalne zaštite osobama kojima je priznata međunarodna zaštita u BiH, a ispunjavaju uslove za taj oblik zaštite.

Krivično zakonodavstvo u BiH

Krivično zakonodavstvo BiH sadrži odredbe kojima se sankcionišu krivična djela učinjena protiv slobode i prava čovjeka i građanina i kao posebno djelo tretira povredu ravnopravnosti čovjeka i građanina. **Krivični zakon BiH** sankcioniše samo službenu ili odgovornu osobu koja povrijedi ravnopravnost čovjeka i građanina na osnovu razlike u rasi, boji kože, vjeri, spolu, jeziku i dr., uskrati ili ograniči neko ljudsko pravo utvrđeno ustavom, zakonom ili međunarodnim ugovorom ili iz istih razloga omogući neke povlastice ili pogodnosti. Zakon, također sankcioniše službenu ili odgovornu osobu koja suprotno

54 Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, Sl. glasnik BiH, broj 16/03.

55 Zakon o zaštiti pripadnika nacionalnih manjina BiH, Sl. glasnik BiH, broj 12/03 i 93/08.

56 Zakon o zaštiti nacionalnih manjina FBiH, Sl. novine FBiH, broj 56/08.

57 Zakon o zaštiti nacionalnih manjina RS, Sl. glasnik broj 2/05.

58 Član 2 Zakona o zaštiti prava nacionalnih manjina u FBiH.

59 Član 8. Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu, Sl. glasnik BiH, broj: 36/08.

60 Pravilnik o načinu ostvarivanja prava osoba kojima je priznata međunarodna zaštita u BiH, Sl. glasnik BiH, broj 3/09.

propisima BiH o ravnopravnosti jezika uskrati nekome pravo korištenja njegovog/njenog jezika i pisma u postupku ostavriavanja njegovih/njenih prava ili pred zvaničnim organima.⁶¹

Krivični zakon FBiH i **Krivični zakon BDBiH**⁶² na isti način definišu biće krivičnog djela povrede ravnopravnosti građana kao što to čini **Krivični zakon BiH**, s tim što *ne* sankcioniše za počinjeno djelo samo službenu ili odgovornu osobu, kako to čini državni propis, nego obuhvata svaku osobu, a za službenu ili odgovornu osobu propisuje oštrije sankcije.

Krivični zakon RS sankcioniše svaku osobu koja na osnovu razlike u rasi, boji kože, vjeri, spolu, jeziku i dr. uskrati ili ograniči neko pravo čovjeku utvrđeno ustavom, zakonom ili međunarodnim ugovorom ili iz istih razloga omogućava neke povlastice ili pogodnosti. Ista sankcija je propisana i za pomagače koji proganjaju osobu koja se zalaže za poštivanje ravnopravnosti, a prema službenoj osobi koja čini ova krivična djela zloupotrebom položaja propisuje oštriju sankciju⁶³.

Zakonodavstvo o nasljeđivanju

Vanbračna djeca, djeca rođena u braku i potpuno usvojena djeca su u pogledu nasljeđivanja izjednačena i nasljednici su prvog (I) nasljednog reda.⁶⁴

Zakonodavstvo o dječijoj zaštiti

Zakon o dječijoj zaštiti BDBiH i **Zakon o dječijoj zaštiti RS** ustanovljavaju pravo na pomoć za opremu novorođenom djetetu, bez izuzetka.⁶⁵

U FBiH nije donesen zakon o dječijoj zaštiti, a Zakon o zaštiti porodice sa djecom je u formi nacрта od 24.02.2009. godine.⁶⁶

Zakonodavstvo o civilnim žrtvama rata

Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom u FBiH u članu 54 definisao je pojam civilne žrtve rata, kao osobe kod koje je nastupilo tjelesno oštećenje od najmanje 60% zbog rane, povrede i ozljede zadobivene zlostavljanjem, odnosno lišavanjem slobode u toku ratnog stanja ili neposredne ratne opasnosti u vezi s ratnim događanjima (bombardovanje, ulične borbe, eksplozije, zalutali metak i sl.) od eksplozije, zaostalog ratnog materijala nakon završetka rata i u vezi sa diverzantskim, odnosno terorističkim akcijama kojima se ugrožava sigurnost i ustavnost FBiH. Izmjenama ovoga Zakona ostvarivanje prava osoba sa invaliditetom ukinuto je za sve osobe čiji je invaliditet manji od

61 član 145 Krivičnog zakona BiH.

62 Član 177 Krivični zakon FBiH. Član 174 Krivičnog zakona BDBiH.

63 Član 162 Krivičnog zakon RS.

64 Član 5 stav 1 Zakona o nasljeđivanju u FBiH i BDBiH (preuzet SR BiH prečišćeni tekst objavljen u Sl. listu broj 7/80 ispr. 15/80), član 4. stav 1 Zakona o nasljeđivanju u RS, Sl. glasnik RS, broj:1/09 ispr. 55/09.

65 Član 3 Izmjena objavljenih u Sl. glasniku BDBiH, broj 21/05, a kojim se mijenja član 12 stav 1 Zakon o dječijoj zaštiti, Sl. glasnik BDBiH, broj: 1/03, 4/04, 21/05, 19/07, 2/08 i član 17 stav 1 Zakona o dječijoj zaštiti RS, Sl. glasnik RS, broj: 4/02 prečišćeni tekst, izmijenjen 18/09.

66 www.rtvmo.ba/index.php?option=com

90% oštećenja organizma.⁶⁷ Veliki broj civilnih žrtava rata su djeca, koje ovakva odredba diskriminira jer Zakon nije napravio jasnu distinkciju između prepoznavanja i definisanja kategorije civilne žrtve rata, bez obzira na stepen invalidnosti i utvrđivanja kriterija prema kojim će civilnim žrtvama rata biti osigurane određene beneficije.

Republika Srpska je pitanje oblika i obima prava zaštite civilnih žrtava rata, kao i način i uslove korištenja tog prava uredila **Zakonom o zaštiti civilnih žrtava rata**.⁶⁸ U članu 37 ovog Zakona utvrđeno je da se zahtjev za priznavanje prava može podnijeti u roku od pet godina od dana početka primjene zakona, odnosno od dana kada je lice pod zakonom utvrđenim okolnostima zadobilo oštećenje organizma ili ubijeno, poginulo, umrlo ili nestalo. Dakle, ovakva odredba je sadržavala limitirajući uslov, odnosno vremenski okvir za podnošenje zahtjeva za ostvarivanje prava, što se reflektovalo na mogućnost da posebno raseljene osobe ostvare prava na osnovu ovoga Zakona. Izmjenama i dopunama Zakona o zaštiti civilnih žrtava rata od 11. jula 2007. godine utvrđeno je da, ukoliko lice smatra da ima prava kao civilna žrtva rata, utvrđena Zakonom o zaštiti civilnih žrtava rata RS, a nije ranije podnijelo zahtjev, to može učiniti do 31. decembra 2007. godine. Nažalost, i ove izmjene i dopune Zakona RS od 11. jula 2007. godine nisu donijele poboljšanje u odnosu na ranije rješenje, pošto i dalje ograničavaju pristup pravu utvrđivanja statusa civilne žrtve rata, jer zbog kratkoće roka većina civilnih žrtava rata nije mogla podnijeti zahtjev za ostvarivanje prava.

Zakonodavstvo o zaštiti lica sa mentalnim poremećajima

Zakon o zaštiti lica sa mentalnim poremećajima RS i **Zakon o zaštiti lica sa mentalnim poremećajima BDBiH**⁶⁹ garantuju svakoj osobi bez obzira na spol, rasu, naciju, vjeru pravo na jednake uslove liječenja kao i svakom drugom licu kojem se pruža zdravstvena zaštita, dok **Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama FBiH**⁷⁰ izričito propisuje da osobe sa duševnim smetnjama ne smiju biti dovedene u neravnotežan položaj zbog svoje duševne smetnje.

Zakonodavstvo u oblasti obrazovanja

Prema **Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH** opšti cilj obrazovanja je “promocija poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda i priprema svake osobe za život u društvu koje poštuje načela demokratije i vladavinu zakona.”⁷¹

Svi zakoni i drugi odgovarajući propisi iz oblasti obrazovanja u entitetima, kantonima i Brčko Distriktu BiH moraju se uskladiti sa Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH u roku od šest mjeseci od njegovog stupanju na snagu.⁷²

67 Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom u FBiH.

68 Službeni glasnik RS, broj: 25/93 od 30 decembra 1993. godine sa izmjenama objavljenim u Sl. glasniku broj: 1/94 – Posebno izdanje, 32/94, 37/07 i 60/07.

69 Član 4 stav 2 Zakona o zaštiti osoba sa mentalnim poremećajima RS i član 4 stav 2 Zakona o zaštiti lica sa mentalnim poremećajima BDBiH.

70 Član 5 stav 3 Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama.

71 Član 3 c) Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH.

72 *Ibid.*, Član 59 stav 3.

Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju RS propisuje jednaku dostupnost vaspitanja i obrazovanja svakom predškolskom djetetu.⁷³ Predškolsko vaspitanje i obrazovanje odvija se u skladu sa Zakonom i međunarodnim konvencijama.⁷⁴

Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju RS propisuje da svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti u osnovnom obrazovanju i vaspitanju bez diskriminacije po bilo kojem osnovu.⁷⁵

Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju u RS propisuje da se ne može vršiti diskriminacija u pristupu obrazovanju djece u srednjem obrazovanju na osnovu rase, boje, spola, jezika, religije, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, na osnovu invalidnosti ili po bilo kojoj drugoj osnovi.⁷⁶

Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama BDBiH zabranjuje diskriminaciju ili favorizovanje zasnovano na nacionalnoj, vjerskoj, spolnoj, političkoj, socijalnoj ili bilo kojoj drugoj osnovi.⁷⁷

U Federaciji BiH osnovno i srednje obrazovanje su u isključivoj nadležnosti kantona pa navodimo primjere nekih zakonskih rješenja sa kantonalnog nivoa vlasti. **Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Hercegovačko-neretvanskog kantona** (u daljem tekstu: HNK) ne govori o diskriminaciji i nije usklađen sa Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju.⁷⁸

Zakon o srednjoškolskom odgoju i obrazovanju HNK nije usklađen sa Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH. Zakon na posredan način ukazuje na nediskriminaciju u odredbi da je srednje obrazovanje dostupno svim osobama pod jednakim uslovima, prema njihovim sposobnostima i mogućnostima.⁷⁹

Zakonom o osnovnoj školi ZE-DO kantona propisano je da se ne može vršiti diskriminacija učenika škole na osnovu toga što u školi, u usmenom ili pismenom izražavanju koriste bilo koji od zvaničnih jezika u BiH.⁸⁰ **Zakon o srednjoj školi ZE-DO kantona** propisuje da škola ima odgovornost da u vlastitoj sredini doprinese stvaranju kulture koja poštuje ljudska prava i osnovne slobode građana u skladu sa Ustavom i ostalim međunarodnim dokumentima iz oblasti ljudskih prava koje je potpisala BiH.⁸¹ Na identičan način, poput Zakona o osnovnoj školi, zabranjuje se diskriminacija učenika koji koriste bilo koji od zvaničnih jezika u BiH.⁸²

Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju Kantona Sarajevo propisuje da se ne može vršiti diskriminacija učenika/učenica pri prijemu, učešću u aktivnostima škole ili u bilo kojoj drugoj odluci vezanoj za tog učenika/cu zbog toga što u usmenom ili pismenom izražavanju koristi bilo koji od zvaničnih jezika BiH, te da se škola mora pridržavati odredaba Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH.⁸³

73 Član 3 stav 1a) Zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju RS, Sl. glasnik RS, broj 119/08

74 Član 2 stav 4 *Ibid.*

75 Član 9. stav 1 Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju RS.

76 Član 5 Zakona o srednjem obrazovanju i vaspitanju RS.

77 Član 6. Zakona o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama BDBiH.

78 Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju HNK, N. novine HNK, broj: 5/00.

79 Član 3. Zakona o srednjoškolskom odgoju i obrazovanju HNK N. novine broj 5/00.

80 Član 3 stav 4 Zakon o osnovnoj školi, ZE-DO kantona.

81 Član 3 stav 1 Zakona o srednjoj školi, Sl. novine ZE-DO, broj: 5/04, Izmjene broj 20/07.

82 *Ibid.*, član 7 stav 2.

83 Član 7 stav 4 i 6 Zakona o osnovnom odgoju i obrazovanju KS.

Zakon o srednjem obrazovanju Kantona Sarajevo propisuje da se u srednjem obrazovanju zabranjuje svaka vrsta diskriminacije zasnovane na spolu, rasi, boji kože, jeziku, religiji ili vjerovanju, političkim ili drugim uvjerenjima, nacionalnom ili socijalnom porijeklu.⁸⁴

Zakon o osnovnom školstvu Kanton 10 kao opšti cilj obrazovanja navodi – promociju poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i pripremu svake osobe za život u društvu koje poštuje načela demokratije i vladavine zakona; osiguranje jednakih mogućnosti za obrazovanje i mogućnost izbora na svim nivoima obrazovanja, bez obzira na spol, rasu, nacionalnu pripadnost, socijalno i kulturno porijeklo i status, porodični status, vjeroispovijest, duševno-tjelesne i druge lične osobine.⁸⁵

Zakon o srednjem školstvu Kantona 10⁸⁶ na identičan način kao i Zakon o osnovnom školstvu reguliše opšte ciljeve obrazovanja.

Zakonodavstvo o sportu

Zakon o sportu u BiH kao osnovni princip na kojem je organizovan sport navodi pravo svih građana da se bave sportom pod istim uslovima, bez obzira na nacionalnu, vjersku, političku, rasnu, socijalnu i spolnu pripadnost.⁸⁷

Zakon o sportu RS⁸⁸ propisuje da je bavljenje sportom u RS dobrovoljno, slobodno i dostupno svim građanima pod jednakim uslovima, nezavisno od rasne, nacionalne, vjerske, političke i spolne pripadnosti i da se odvija uz stručni nadzor.

Radno zakonodavstvo

Zakonima o radu entiteta i BDBiH zabranjuje se diskriminacija ili stavljanje u nepovoljniji položaj osobe koja traži zaposlenje ili se zaposlila, zbog njene rase, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog mišljenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovnog stanja, rođenja ili kakve druge okolnosti.⁸⁹

Navedeni zakoni sadrže odredbu da otac djeteta može koristiti porođajno odsustvo u slučaju smrti majke, ako majka napusti dijete ili ako je iz opravdanih razloga spriječena da koristi to pravo. U praksi otac ovo pravo koristi isključivo u slučaju smrti majke ili napuštanja djeteta, jer opravdane razloge nadležni organi ne utvrđuju. Ovakva odredba se može smatrati diskriminatornom jer onemogućava ocu da uživa roditeljsko pravo, odnosno ne dozvoljava roditeljima da sami odluče ko će koristiti pravo na odsustvo nakon rođenja djeteta. Ovo je značajno istaći zbog ekonomskog aspekta koji je veoma bitan, posebno u slučajevima u kojima majka ima veću plaću nego otac.

84 Član 5 Zakona o srednjem obrazovanju u KS, Sl. novine KS, broj: 10/04, Izmjene, 34/07.

85 Iz člana 3 stava 2 tačke c) i e) Zakona o osnovnom školstvu Kantona 10.

86 Iz člana 4 stava 2 tačke c) i e) Zakona o srednjem školstvu Kantona 10, Narodne novine broj: 12/04.

87 Član 6 stav 1, tačka c) Zakona o sportu u BiH, Sl. glasnik BiH broj 27/08.

88 Član 4 Zakona o sportu RS, Sl. glasnik RS, broj: 4/02.

89 Član 5 stav 1 Zakon o radu FBiH. Član 5 Zakon o radu RS. Član 4 stav 1 Zakona o radu Brčko Distrikta BiH.

Preporuke UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

U svojim Zaključnim razmatranjima Komitet je izrazio zabrinutost zbog činjenice da je diskriminacija po osnovu etničkog ili nacionalnog porijekla, socijalnog statusa, političkog uvjerenja, statusa raseljene osobe ili povratničkog statusa, života u ruralnim područjima, spola i invaliditeta i dalje u BiH veoma raširena. Komitet također izražava zabrinutost zbog informacije da – uprkos izvjesnom napretku – mediji ponekad doprinose stigmatizaciji i društvenoj isključenosti ljudi koji pripadaju određenim manjinskim i/ili etničkim grupama, podstičući u svojim izvještajima stereotipe i nepovjerenje prema njima.⁹⁰

Komitet je preporučio državi članici da pažljivo i redovno evaluira postojeće nejednakosti u stepenu uživanja dječijih prava od strane same djece, i da na osnovu te evaluacije poduzme neophodne korake u cilju sprečavanja i borbe protiv svih oblika diskriminacije. Komitet je također preporučio državi članici da ojača svoje administrativne i sudske mjere u cilju sprečavanja i otklanjanja *de facto* diskriminacije djece, naročito djece sa invaliditetom, romske djece i djece koja pripadaju etničkim i/ili vjerskim manjinama ili su druge nacionalnosti. Država članica se podstiče da u konsultacijama sa medijima izradi kodeks ponašanja koji bi pomogao da se otklone stereotipi i stigmatizacija manjinskih i/ili etničkih grupa u medijima, te da sljedeći periodični izvještaj sadrži i specifične informacije o mjerama i programima relevantnim za Konvenciju o pravima djeteta koje su kao prateće aktivnosti poduzele države članice, a u skladu sa Deklaracijom i Programom akcije usvojenim na Svjetskoj konferenciji protiv rasizma, rasne diskriminacije, ksenofobije i ostalih srodnih netrpeljivosti održanoj 2001. godine, također imajući u vidu Opći komentar br. 1 na član 29 (1) Konvencije (ciljevi obrazovanja).⁹¹

Zaključak

Iz predstavljenog zakonodavstva može se uočiti da princip nediskriminacije propisan Konvencijom nije na adekvatan način uveden u zakonodavstvo BiH. Odstupanja su prisutna u svim sferama, počevši od krivičnog zakonodavstva, a posebno su izražena u oblasti obrazovanja, zbog čega i postoji najveća zabrinutost. Iako je Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju BiH utvrđen princip nediskriminacije, neusaglašavanje zakonodavstva na nižim nivoima vlasti koje uređuje ovu oblast, za što je bio rok šest mjeseci od donošenja navedenog zakon, stvorilo je prostor da princip nediskriminacije ne bude osnov na kojem se uređuje osnovno i srednje obrazovanje. Zakonodavstvo kantona u kojima se propisuje obrazovanje na principu jednake dostupnosti ili jednakih uslova očit je primjer navedenog stajališta, jer ovako inkorporiran princip nije garant za zabranu diskriminacije. U nekim zakonodavstvima kantona čak je propisan princip nediskriminacije na način da se garantuje samo u segmentu nediskriminacije po osnovu jezika, odnosno kroz odredbu u zakonu da se svima mora osigurati primjena jezika i pisma bez diskriminacije.

Preporuka

Nadležni organi moraju urgentno poduzeti aktivnosti na usaglašavanju zakonodavstva, primjenjujući princip nediskriminacije, uz kriterij da niži nivoi vlasti ne mogu propisati manji obim prava od onih koji su garantovani okvirnim zakonima viših nivoa vlasti. U cilju izgradnje pravne sigurnosti nužna je harmonizacija zakonodavstva u zakonskim rokovima (npr. obrazovanje) u terminološkom smislu obavezna je izrada prečišćenih tekstova zakona koji se mijenjaju i izrada pratećih provedbenih akata.

⁹⁰ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 25.

⁹¹ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 26 i 27

3.3. Najbolji interes djeteta

Konvencija

U članu 3 Konvencije najbolji interes djeteta je definisan na sljedeći način:

1. U svim akcijama koje u vezi s djecom poduzimaju javne ili privatne ustanove socijalne zaštite, sudovi, državna uprava ili zakonodavna tijela, mora se prvenstveno voditi računa o interesima djeteta;
2. Države stranke obavezuju se da će odgovarajućim zakonodavnim i upravnim mjerama djetetu osigurati zaštitu i staranje, kakvi su prijeko potrebni za njegovu dobrobit, uzimajući u obzir prava i dužnosti njegovih roditelja, zakonskih staratelja ili drugih osoba koje su za dijete zakonski odgovorne;
3. Države stranke osiguraće da službe i ustanove odgovorne za staranje ili zaštitu djece budu pod stručnim nadzorom i da svoje djelovanje usklade sa standardima nadležnih vlasti, osobito u pogledu sigurnosti, zdravlja te broja i stručnosti osoblja.

Zakonodavstvo BiH

Krivično-procesno zakonodavstvo

Zakonima o krivičnim postupcima u BiH propisano je “obazrivo postupanje” prema maloljetniku pri poduzimanju radnji kojima je maloljetnik prisutan. Pri tome se naročito misli na njegovo ispitivanje, kada su svi koji učestvuju u postupku dužni postupati obazrivo, vodeći računa o duševnoj razvijenosti, osjetljivosti i ličnim svojstvima maloljetnika kako se ne bi štetno uticalo na njegov razvoj. Sudija za maloljetnike, koji je izrekao mjeru maloljetniku po službenoj će dužnosti (ili na prijedlog tužioca, upravnika ustanove ili organa starateljstva koji vrši nadzor nad maloljetnikom) donijeti odluku o izmjeni odluke i izmjeni izvršenja. Od početka pripremnog postupka maloljetnik mora imati branioca.⁹²

Zakonodavstvo o izvršenju krivičnih sankcija u BiH

Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija BiH utvrđuje obavezu obezbjeđenja odvojenog smještaja maloljetnih od punoljetnih osoba.⁹³ U slučaju pritvaranja osobe koja je roditelj ili koja je jedini staratelj djeteta, sud o tome obavještava nadležni organ socijalne zaštite.⁹⁴ Majci djeteta koje doji i koje je mlađe od godinu dana, majci koja je trudna ili je osuđena osoba a jedini hranitelj porodice, ukoliko bi se njenim stupanjem na izdržavanje ugrozilo izdržavanje porodice, može se na prijedlog porodice ili organa starateljstva, odgoditi izvršenje zatvorske kazne.⁹⁵

⁹² Član 342 stav 1 i 2 Zakona o krivičnom postupku BiH, član 348 Zakona o krivičnom postupku RS, član 363 stav 2 Zakona o krivičnom postupku FBiH i član 342 stav 1 Zakona o krivičnom postupku BDBiH, Sl. glasnik BDBiH.

⁹³ Član 11 stav 1 tačka 3 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera, Sl. glasnik BiH, broj: 13/05, 97/07).

⁹⁴ *Ibid.*, član 51.

⁹⁵ *Ibid.*, član 118 stav 1 tačka 7 i 8.

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u FBiH propisuje da maloljetne osobe izdržavaju kaznu zatvora, u pravilu, odvojeno od punoljetnih.⁹⁶ Osuđenoj osobi se može odgoditi izdržavanje zatvorske kazne i ukoliko se radi o završetku školovanja ili polaganju ispita, ukoliko se radi o bračnom drugu koji se već nalazi na izdržavanju zatvorske kazne, čime bi bilo ugroženo izdržavanje maloljetnih i bolesnih članova domaćinstva, ukoliko se radi o majci djeteta mlađeg od godinu dana koje doji, ili trudnici ukoliko je ona jedini hranitelj porodice⁹⁷.

Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija RS nalaže, po pravilu, odvojeno izdržavanje kazne maloljetnih od punoljetnih osoba.⁹⁸ Izdržavanje kazne se može odgoditi ženi trudnici ili majci djeteta do navršene tri godine života, odnosno šest mjeseci nakon poroda ako je dijete mrtvo rođeno ili je u tom periodu umrlo. Također se izdržavanje kazne može odgoditi i ocu porodice ukoliko se supruga osuđenog nalazi tri mjeseca pred porodom ili od porođaja nije proteklo više od šest mjeseci, a nema drugih članova porodice koji bi mogli pružiti pomoć.⁹⁹

Zakonom o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija BDBiH¹⁰⁰ propisano je da maloljetne osobe po pravilu izdržavaju kaznu zatvora odvojeno od punoljetnih.¹⁰¹ Zakon dozvoljava odgodu izdržavanja zatvorske kazne ukoliko je stavljen prijedlog za osobu koja završava školovanje ako je zajedno sa osuđenom osobom osuđen i bračni drug, a istovremenim izdržavanjem bi bilo ugroženo izdržavanje maloljetnih i bolesnih članova domaćinstva, ukoliko je osuđena osoba žena koja doji dijete mlađe od godinu dana ili koja je trudna, te ukoliko je osuđena osoba jedini hranitelj porodice, čije bi upućivanje na izdržavanje kazne zatvora ugrozilo izdržavanje domaćinstva.¹⁰²

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon u Republici Srpskoj osigurava posebnu zaštitu porodici, majci i djetetu u skladu sa međunarodno priznatim ljudskim pravima i osnovnim slobodama.¹⁰³ Poslove zaštite i pružanja pravne pomoći porodici i njenim članovima obavlja opštinski organ uprave nadležan za poslove socijalne zaštite. Porodica i njeni članovi uživaju sudsku zaštitu, i svi organi, organizacije i fizičke osobe su dužne bez odlaganja obavijestiti organ starateljstva u pogledu djetetovih prava, naročito o nasilju, zlostavljanju, spolnim zloupotrebama i zlostavljanju djece.¹⁰⁴ Ako to interesi djeteta zahtijevaju, organ starateljstva će pružiti pomoć roditeljima u uređivanju njihovih socijalnih, materijalnih ličnih prilika i odnosa ili ih uputiti u odgovarajuće savjetovalište.¹⁰⁵ Ukoliko to interesi djeteta zahtijevaju, organ starateljstva može odrediti stalni nadzor nad vršenjem roditeljskog prava u pogledu pojedinog djeteta.¹⁰⁶ **Porodični zakon FBiH** uređuje odnose u porodici na način da su prije svih roditelji dužni osigurati zaštitu interesa i dobrobit djeteta, a država zaštitu porodici i djetetu osigurava kada je to potrebno, kroz starateljsku zaštitu djece i djece bez roditeljskog

96 Član, 15 stav 4 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija u FBiH, Sl. novine FBiH, broj: 44/98, 12/09

97 *Ibid.*, Član 27 stav 1 tačka 5), 6), 7), i 8).

98 Član 14 stav 4 Zakona o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija RS, Sl. glasnik RS, broj: 64/01, 24/04

99 *Ibid.*, član 106 stav 1 tačka 7) i 8).

100 Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija, Sl. glasnik, broj: BDBiH 8/00 izmj.: 1/01, 36/07.

101 Član 12 stav 2 tačka b) Zakona o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija.

102 *Ibid.*, član 22 stav 1, tačke 5, 6, 7, i 8.

103 Član 3 Porodičnog zakona RS.

104 *Ibid.*, član 13.

105 *Ibid.*, član 95.

106 *Ibid.*, član 96.

staranja.¹⁰⁷ Za pružanje stručne pomoći i zaštitu prava i interesa djeteta i ostalih članova porodice u svim slučajevima poremećenih porodičnih odnosa nadležni organi su centri za socijalni rad (organ starateljstva)¹⁰⁸ i pravosudni organi¹⁰⁹ osoba određena za posredovanje¹¹⁰ i institucija ombudsmena.¹¹¹ Ove institucije će, u skladu sa zakonima, u postupcima koji uređuju odnose roditelja i djece, po službenoj dužnosti naročitu pažnju obratiti na potrebu hitnog postupanja radi zaštite interesa djeteta.

Maloljetniku će se dozvoliti uvid u spis o njegovom usvojenju ukoliko starateljski organ utvrdi da je to u njegovom interesu. Ukoliko dijete živi samo sa jednim roditeljem jer je drugi spriječen starati se o njemu ili je nepoznatog boravišta ili ne izvršava obavezu izdržavanja ili je nedostupan, roditelj s kojim dijete živi samostalno odlučuje o zaštiti ličnih, imovinskih i drugih interesa djeteta i nije potrebna saglasnost drugog roditelja. Odluku o tome s kojim roditeljem će dijete živjeti donosi sud.¹¹²

Imajući u vidu interes djeteta, sud će u vanparničnom postupku odrediti način održavanja ličnih odnosa i neposrednih kontakata djeteta sa nenom/bakom i djedom između djece koja ne žive sa istim roditeljem, kao i drugim osobama.¹¹³ U ovim postupcima sud će pozvati organ starateljstva da učestvuje u postupku radi zaštite interesa djeteta.¹¹⁴ Organ starateljstva je dužan odazvati se pozivu suda.¹¹⁵

Zakon propisuje obavezu organa starateljstva da po službenoj dužnosti poduzima potrebne mjere radi zaštite najboljeg interesa djeteta, a na osnovu neposrednog saznanja ili obavještenja, koje su dužni organu starateljstva pružiti svi organi, organizacije i fizičke osobe. Pomoć organu starateljstva po službenoj dužnosti pružaju organi mjesno nadležnih policijskih uprava. U slučaju zanemarivanja zdravlja i odgoja djeteta ili kada je roditeljima potrebna pomoć u odgoju djeteta, organ starateljstva će odrediti nadzor nad ostvarivanjem roditeljskog staranja, koji će trajati sve dok je to u interesu djeteta. Organ starateljstva određuje program nadzora i određuje osobu koja prati djetetov razvoj i podnosi periodične izvještaje organu starateljstva.¹¹⁶ Sud može u vanparničnom postupku oduzeti roditelju pravo da živi sa djetetom i čuvanje i odgoj djeteta povjeriti drugoj osobi ili ustanovi ukoliko roditelj/i ugrožavaju interes svog djeteta i zanemaruju podizanje, odgoj i obrazovanje djeteta ili u tome jedan roditelj ne sprečava drugoga roditelja ili člana porodične zajednice da se tako ponaša prema njemu. Isti sud će vratiti to pravo roditelju kada je to u interesu djeteta.¹¹⁷ U postupcima iz spornog odnosa roditelja i djece javnost je isključena.¹¹⁸ U porodičnim stvarima sud mora po službenoj dužnosti tokom postupka paziti na zaštitu prava i interesa djece i ako je potrebno imenovati djetetu posebnog staratelja.¹¹⁹ Sud može odlučiti da žalba ne zadržava izvršenje rješenja kojim su izrečene mjere za zaštitu prava i najboljeg interesa djeteta.¹²⁰

107 Član 2 stav 2 tačke c), d) i e) Porodičnog zakona FBiH.

108 *Ibid.*, član 50 stav 2.

109 *Ibid.*, član 268. i član 269 stav 1.

110 *Ibid.*, član 50 stav 1.

111 *Ibid.*, član 5.

112 *Ibid.*, član 142 stav 1 i 2 veza član 304 stav 1.

113 *Ibid.*, član 148.

114 *Ibid.*, član 281.

115 *Ibid.*, član 282.

116 Stav (1), (2) i (4) člana 150 i stav (1) i (2) člana 152 Porodičnog zakona FBiH.

117 *Ibid.*, član 153 stav 1 i 4.

118 *Ibid.*, član 277.

119 *Ibid.*, član 269.

120 *Ibid.*, član 321 stav 2.

Porodičnim zakonom u Brčko Distiktu BiH uređuju se porodično-pravni odnosi i postupci nadležnih organa u vezi s tim odnosima i starateljstvom. Odnosi u porodici zasnivaju se na obavezi roditelja da osiguraju zaštitu interesa i dobrobiti djeteta i njihovoj odgovornosti u podizanju, vaspitanju i obrazovanju djeteta. Odnosi u porodici zasnivaju se i na obavezi BDBiH da osigura zaštitu porodice, majke i djeteta u skladu sa međunarodnim konvencijama iz te oblasti i pružanjem starateljske zaštite djeci bez roditeljskog staranja.¹²¹ Za pružanje stručne pomoći i zaštite prava i interesa djeteta i ostalih članova porodice za rješavanje sporova između članova porodice, kao i u svim slučajevima poremećenih porodičnih odnosa nadležno je Odjeljenje za zdravstveno i ostale usluge – Pododjeljenje za socijalnu zaštitu, kao organ starateljstva.¹²²

Zakonodavstvo o kretanju i boravku stranaca

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu u članu 120 stav 3 predviđa i pravo na spajanje porodice, čime je zakonodavac imao u vidu zaštitu najboljeg interesa djeteta, ali daljim odredbama zakona i podzakonskih akata ne razrađuju se uslovi pod kojima se to pravo može realizovati, pa je upitno kako se u praksi ovo pravo može ostvariti.

Pravilnik o međunarodnoj zaštiti (azilu) u BiH u članu 5, pozivajući se na princip najboljeg interesa djeteta, naglašava da su maloljetnom tražiocu međunarodne zaštite sva prava zaštićena u skladu sa Konvencijom o pravima djeteta i propisima u BiH koji se odnose na brigu o maloljetnicima i njihovu zaštitu. Također je propisano da razdvojena ili djeca bez pratnje zahtijevaju prioritetnu identifikaciju, specijalnu zaštitu i zbrinjavanje, kao i pronalaženje porodice u cilju spajanja s njima. Nadležni organ za osiguranje ovoga prava je Ministarstvo sigurnosti – Sektor za azil u saradnji sa ostalim nadležnim organima u BiH.

Zakonodavstvo o nasljeđivanju

Zaostavštinu umrlog na jednake dijelove nasljeđuju njegova djeca i bračni drug, koji su nasljednici prvog nasljednog reda.¹²³ Djeca i usvojenici su i nužni nasljednici umrlog u slučaju raspolaganja ostavioca imovinom prije smrti, što znači da nasljeđuju dio zaostavštine koji iznosi ½ dijela koji bi naslijedili po zakonskom redu nasljeđivanja.¹²⁴ Dijete već začeto u trenutku otvaranja nasljedstva smatra se kao da je rođeno, ako se rodi živo.¹²⁵

Zakonodavstvo o obrazovanju

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH propisuje da prava djeteta koja se odnose na obrazovanje, ispravna briga za dobrobit njegovog fizičkog i mentalnog zdravlja i sigurnost u školama i na svim mjestima gdje se obrazuje, imaju prvenstvo nad drugim pravima, a u slučaju sukoba prava, prednost se daje pravu, tumačenju ili djelovanju koje najviše koristi interesu djeteta.¹²⁶

121 Član 1 stav 1 Porodični zakon BDBiH.

122 *Ibid.*, član 2 stav 2 tačka c), d) i e) i stav 3.

123 Član 10 Zakona o nasljeđivanju u FBiH i BDBiH i član 9 Zakona o nasljeđivanju u RS.

124 Član 28 i 29. Zakona o nasljeđivanju u FBiH i BDBiH i član 30 Zakona o nasljeđivanju u RS.

125 Član 128 stav 2. Zakona o nasljeđivanju u FBiH i BDBiH. i član 148 stav 2. Zakona o nasljeđivanju u RS.

126 Član 5 Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH.

Preporuke UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Komitet je u svojim zaključnim razmatranjima prepoznao da je većina zakona i programa u BiH u skladu s načelom najboljih interesa djeteta, ali da se ovaj princip u praksi primjenjuje u ograničenoj mjeri, a kao razlog za to navodi se nedostatak adekvatnih finansijskih sredstava. Bosni i Hercegovini je preporučeno da ojača napore kako bi opšte načelo najboljeg interesa djeteta bilo shvaćeno, te na odgovarajući način ugrađeno i implementirano u sve zakonske odredbe, sudske i administrativne odluke, te projekte, programe i usluge koji utiču na djecu.¹²⁷

Zaključak

Porodičnim zakonima, kao *lex specialis* zakonima, uređuju se pitanja porodice i odnosa u njoj, a posebno odnos roditelja i djece, usvojenje, starateljstvo za djecu bez roditeljskog staranja i postupci nadležnih organa u vezi s tim odnosima. Iako se u svim segmentima posebno naglašava kriterij zaštite najboljeg interesa djeteta, neke odredbe postojećih zakona se ne primjenjuju u praksi. To je, na primjer, član 237 Porodičnog zakona FBiH kojim je propisana obaveza organa starateljstva (CSR) da osigura sredstva za izdržavanje djeteta iz budžetskih sredstava Federacije u slučajevima kad sud utvrdi da roditelji i druge osobe obavezne da daju izdržavanje nisu u mogućnosti podmirivati potrebe izdržavanja djeteta. U praksi nije evidentiran ni jedan slučaj primjene ovoga člana jer organi u FBiH odbijaju planiranje budžetskih sredstava za ovu namjenu, uz obrazloženje da se finansiranje centara za socijalni rad vrši iz kantonalnih i opštinskih sredstava, iako se u suštini radi o sredstvima za provođenje federalnog propisa.

Evidentirani su slučajevi zakonskih rješenja prema kojima se ne pominje izričito najbolji interes djeteta, ali iz odredbe proizlazi da je zakonodavac imao u vidu taj interes. Primjera radi, u Zakonu o putnim ispravama BiH¹²⁸ u članu 18 zakonodavac je dao mogućnost da se putna isprava djetetu može izdati bez saglasnosti drugog roditelja, ako je on nestala osoba, nepoznatog prebivališta ili boravišta, nedostupan nadležnom organu za postupanje i kada je odlukom suda dijete povjereno jednom roditelju bez izričite obaveze da i drugi roditelj daje takvu saglasnost.

Po preporuci ombudsmena, u FBiH je CSR postupao u slučajevima kada je jedan od roditelja odbijao dati saglasnost za izdavanje putne isprave pa je u tim situacijama mišljenje CSR zamjenjivalo saglasnost jednog roditelja.

Također je na osnovu prihvaćenih preporuka ombudsmena osigurana besplatna zdravstvena zaštita za djecu do 15 godina starosti u RS bez obzira da li su članovi porodice osiguranika, mada je i dalje ostalo neriješeno pitanje zdravstvene zaštite djece starije od 15 godina čiji roditelji nemaju status zdravstvenog osiguranika.

Zakoni o socijalnoj zaštiti i dječijoj zaštiti ne naglašavaju značenje termina "najbolji interes djeteta", niti određuju kriterije za utvrđivanje tog interesa koji bi morao proizlaziti iz namjere zakonodavca.

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH propisuje da prava djeteta koja se odnose na obrazovanje, ispravna briga za dobrobit njegovog fizičkog i mentalnog zdravlja i sigurnost u školama i na svim mjestima gdje se obrazuje, imaju prvenstvo nad drugim pravima, a u slučaju sukoba prava prednost se daje pravu, tumačenju ili djelovanju koje najviše koristi interesu djeteta. Nažalost, izostanak harmonizacije

¹²⁷ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 28 i 29.

¹²⁸ Zakon o putnim ispravama BiH, Sl. glasnik 4/97,1/99,27/00,19/01,47/04,53/07,15/08,33/08,39/08.

zakonodavstva na nižim nivoima vlasti koji uređuju ovu oblast sa Okvirnim zakonom u značajnoj mjeri je zanemario i ugrađivanje principa najboljeg interesa djeteta u ovu oblast.

U BiH je i dalje prisutan problem u primjeni principa najboljeg interesa djeteta, zbog nedovoljnog njegovog razumijevanja, posebno ukoliko je pravo djeteta vezano s pravima roditelja, gdje se apriori zauzima stajalište da samo roditelji mogu procijeniti najbolji interes djeteta.

Preporuka

Potrebno je poduzeti mjere da se u zakonodavstvo BiH ugradi princip najboljeg interesa djeteta i osiguraju mehanizmi kojima će biti garantovana efikasna primjena ovog principa. U praksi to podrazumijeva visok nivo svijesti i znanja profesionalnog osoblja koje donosi odluke o pravima djece, ali i osiguranje odgovarajućih finansijskih resursa za provođenje tih odluka.

3.4. Pravo djeteta na život i u najvećoj mogućoj mjeri opstanak i razvoj

Konvencija

Pravo djeteta na život i u najvećoj mogućoj mjeri opstanak i razvoj definisano je članom 6 Konvencije o pravu djeteta na način da utvrđuje obavezu prema kojoj:

1. Države stranke priznaju svakom djetetu prirodno pravo na život.
2. Države stranke će u najvećoj mogućoj mjeri osigurati opstanak i razvoj djeteta.

Zakonodavstvo BiH

Porodično zakonodavstvo

Porodičnim zakonom FBiH utvrđeno je da dijete ima pravo na staranje o životu, zdravlju i razvoju ličnosti i zaposlenje koje nije štetno za njegovo zdravlje i njegov razvoj.¹²⁹ Dužnost roditelja je da djetetu osiguraju životne uslove potrebne za njegov razvoj.¹³⁰

Porodični zakon RS na malo drugačiji način definiše pravo na opstanak i razvoj, pa je obaveza osiguranja uživanja ovog prava "prebačena" na roditelje. Tako član 6 Porodičnog zakona RS utvrđuje da su roditelji dužni da se staraju o životu i zdravlju svoje djece, kao i njihovom podizanju, vaspitanju i obrazovanju, a imaju dužnost i pravo da štite svoju maloljetnu djecu i da se brinu o njihovom životu i zdravlju.¹³¹

Porodični zakon BDBiH propisuje da dijete ima pravo na staranje o životu, zdravlju i razvoju ličnosti, ali ne utvrđuje ko je nosilac obaveze osiguranja ovog prava.¹³²

129 Član 124 stav 1 član 187 stav 2 Porodični zakon FBiH i član 126 stav 2.

130 *Ibid.*, član 138 stav 2.

131 Član 81 stav 1 Porodičnog zakona RS.

132 Član 107 stav 1 Porodičnog zakona BDBiH.

Zakonodavstvo o dječijoj zaštiti

Zakon o dječijoj zaštiti u RS uređuje sistem dječije zaštite koji se zasniva na pravu i dužnosti roditelja da se staraju o podizanju i vaspitanju svoje djece, pravu djeteta na uslove života koji mu omogućavaju pravilan psihofizički razvoj i obavezu države da mu taj razvoj omogući.¹³³ Istim propisom ustanovljen je Javni fond dječije zaštite s ciljem da se osiguraju ujednačeni uslovi zadovoljavanja razvojnih potreba sve djece u RS. **Zakon o dječijoj zaštiti BDBiH**¹³⁴ utvrđuje da dječija zaštita ima za cilj osigurati svoj djeci približno jednake uslove za zdrav i pravilan fizički, intelektualni i emocionalni razvoj u porodici.¹³⁵

Zakonodavstvo o obrazovanju

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH u članu 3 stav 2 tačka b) kao cilj obrazovanja određuje osiguranje optimalnog razvoja za svaku osobu, uključujući i one sa posebnim potrebama, u skladu s njihovim uzrastom, mogućnostima i mentalnim i fizičkim sposobnostima.

Zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju RS¹³⁶ u članu 55 navodi da se dijete s lakšim mentalnim i fizičkim smetnjama u razvoju upisuje u redovno odjeljenje, s tim da mu se obezbijedi posebna stručna pomoć u okviru opservacionog perioda ne kraćeg od šest mjeseci. Obaveza je resornog ministra da donese **Pravilnik o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim smetnjama u psihofizičkom razvoju**¹³⁷ Ovim Pravilnikom propisana je inkluzija koja se ostvaruje u skladu sa pedagoškim standardima i normativima za obrazovanje djece sa posebnim potrebama i preporukom stručnog tima.

Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju RS¹³⁸ u članu 48 propisuje da djeca sa posebnim obrazovnim potrebama imaju pravo na srednje obrazovanje koje je dio jedinstvenog obrazovnog sistema. Ministar je dužan donijeti nastavni plan i program za učenike sa posebnim potrebama za svaku vrstu i stepen ometenosti u razvoju.

Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama BDBiH¹³⁹ u članu 2 propisuje da Distrikt osigurava obrazovanje svih učenika pod jednakim uslovima za optimalni razvoj djetetove ličnosti, prilagođenost njegovom uzrastu, mogućnostima, duševnim i tjelesnim sposobnostima.

U FBiH je oblast obrazovanja u nadležnosti kantona, pa je tako Zakonom o osnovnom odgoju i obrazovanju Tuzlanskog kantona u članu 3 stav 2 alineja 2 kao cilj obrazovanja navedeno osiguranje optimalnog razvoja za svaku osobu uključujući i one sa posebnim potrebama, u skladu s njihovim uzrastom, mogućnostima i mentalnim i fizičkim sposobnostima. Članom 5 istog Zakona definiše se "inkluzija" kao sveobuhvatno uključivanje lica s teškoćama u razvoju, učenju, teškoćama socijalne integracije u vaspitno-obrazovni sistem.

133 Član 1 Zakona o dječijoj zaštiti, Sl. glasnik RS.

134 Zakon o dječijoj zaštiti, Sl. glasnik BDBiH.

135 *Ibid.*, član 1.

136 Zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju RS.

137 Član 1 Pravilnika o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama u osnovnim i srednjim školama, Sl. glasnik RS, broj 85/04.

138 Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju RS.

139 Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama BDBiH, Sl. glasnik BDBiH, broj 10/08.

Radno zakonodavstvo

Zakon o radu FBiH utvrđuje da maloljetnik ne može raditi prekovremeno, noću, niti na naročito teškim fizičkim poslovima, radovima pod zemljom i vodom i sl., koji bi mogli štetno i s povećanim rizikom uticati na njegov život i zdravlje, razvoj i moral, s obzirom na njegove psihofizičke osobine.¹⁴⁰ **Zakon o radu RS** kao i u FBiH definiše da osobe između 15 i 18 godina mogu zaključiti ugovor o radu pod uslovom da pribave odgovarajuće ljekarsko uvjerenje o opštoj zdravstvenoj sposobnosti za rad i saglasnost zakonskog zastupnika. Osoba koja nije navršila 18 godina života ne može zaključiti ugovor o radu za obavljanje poslova na kojima postoji povećana opasnost od povreda ili povećan štetni uticaj na zdravlje¹⁴¹. **Zakon o radu BDBiH** izričito zabranjuju da maloljetni zaposlenici rade noću, osim u slučaju vanrednih okolnosti, te precizira vrijeme noćnog rada za maloljetnike.¹⁴² Maloljetnik također ne može raditi na opasnim ili teškim fizičkim poslovima, radovima pod zemljom ili vodom, ili nekim drugim poslovima koji bi mogli na njega štetno uticati, ugroziti mu život, zdravlje, tjelesni razvoj ili moral.¹⁴³

Preporuke UN-ovog o pravima djeteta

Komitet prilikom razmatranja izvještaja BiH nije imao konkretne preporuke vezano za član 6 Konvencije, ali sve ostale preporuke imaju indirektan uticaj na osiguranje prava djeteta na život i u najvećoj mogućoj mjeri opstanak i razvoj.

Zaključak

Analizirajući zakonodavstvo BiH može se zaključiti da je poduzet niz mjera u cilju osiguranja prava djeteta na život i posebno osiguranja u najvećoj mjeri njegovog opstanka i razvoja. Ovo se posebno odnosi na radno zakonodavstvo koje odredbama o zabrani noćnog rada i rada u teškim uslovima nastoji u potpunosti osigurati zaštitu i razvoj djeteta. U porodičnom zakonodavstvu postoji u velikoj mjeri prebacivanje odgovornosti za opstanak i razvoj djeteta sa države na roditelje u uslovima kada država putem svojih institucija nije u mogućnosti da pruži adekvatnu podršku i zaštitu porodici.

Preporuka

U cilju provođenja odredbi porodičnog zakonodavstva kojim se regulišu prava djeteta na opstanak i razvoj, neophodno je da država uspostavi efikasne mehanizme koji će omogućiti razvoj i opstanak djeteta kada to ne mogu osigurati roditelji. Uspostava mehanizama ekonomskog jačanja porodice predstavlja garant osiguranja realizacije prava djeteta na opstanak i razvoj.

¹⁴⁰ Član 32 stav 4, član 36 stav 1 i član 51 stav 1 Zakona o radu FBiH.

¹⁴¹ Član 14 stav 2 i 3 Zakona o radu RS.

¹⁴² Član 28 Zakon o radu BDBiH.

¹⁴³ *Ibid.*, član 41.

3.5. Pravo djeteta na vlastito mišljenje

Konvencija

Stajalište Konvencije vezano za pravo djeteta na vlastito mišljenje je izraženo u članu 12 Konvencije na način da:

1. Države stranke će osigurati djetetu koje je u stanju oblikovati vlastito mišljenje, pravo na slobodno izražavanje svojih stavova o svim stvarima koje se na njega odnose, te ih uvažavati u skladu sa dobi i zrelošću djeteta.
2. U tu svrhu djetetu se direktno ili preko posrednika, odnosno odgovarajuće službe mora osigurati da bude saslušano u svakom sudskom i upravnom postupku koji se na njega odnosi, na način koji je usklađen sa proceduralnim pravilima nacionalnog zakonodavstva.

Zakonodavstvo BiH

Zakonodavstvo o državljanstvu

Zakon o državljanstvu BiH zahtijeva da dijete starije od 14 godina da svoj pristanak u slučajevima sticanja državljanstva naturalizacijom, odricanja od bh. državljanstva i kod otpusta iz državljanstva.¹⁴⁴ Zakon dozvoljava da roditelj koji ima državljanstvo FBiH može tražiti da njegovo maloljetno dijete stekne državljanstvo BiH, a ukoliko je dijete starije od 14 godina traži se i njegov pristanak.¹⁴⁵

Entitetski zakoni sadrže identične odredbe koje su sadržane u Zakonu o državljanstvu BiH kada je u pitanju uređenje sticanja državljanstva entiteta, prestanak državljanstva odricanjem i otpustom.¹⁴⁶

Porodično zakonodavstvo

Prema odredbama **Porodičnog zakona FBiH** dijete ima pravo na izražavanje i uvažavanje vlastitog mišljenja u skladu sa svojim uzrastom i zrelošću. Tako dijete ima pravo tražiti zaštitu svojih prava pred nadležnim organom,¹⁴⁷ a dijete starije od 10 godina, ukoliko je sposobno shvatiti značenje, daje obavezno svoj pristanak na usvojenje.¹⁴⁸ U postupku zaštite prava i najboljeg interesa djeteta organ starateljstva će prije poduzimanja mjera saslušati maloljetno dijete na okolnosti bitne za odlučivanje, ukoliko je dijete u stanju shvatiti o čemu se radi. Mišljenje djeteta će se naročito cijeniti u slučaju odvajanja djeteta od roditelja. Sudija će obaviti neformalan razgovor sa djetetom kada odlučuje s kojim će roditeljem dijete živjeti, o ličnim odnosima i neposrednim kontaktima djeteta sa roditeljem s kojim ne živi, kada odlučuje o roditeljskom staranju i obavijestiti ga i o njegovom pravu da izrazi svoje mišljenje¹⁴⁹ ukoliko je sposobno shvatiti značenje

144 Član 6 Zakon o državljanstvu BiH, Sl. glasnik BiH, broj: 4/07, 13/99, 41/02, 6/03, 14/03, 82/05. *Ibid.*, član 19 stav 2. *Ibid.*, član 22 stav 2.

145 Član 11 stav 2 Zakona o državljanstvu BiH.

146 Član 10 stav 2, član 19 stav 2 i član 22 stav 2 Zakona o državljanstvu FBiH, Sl. novine FBiH, broj 43/01,22/09 i član 15 stav 2 Zakona o državljanstvu RS, Sl. glasnik RS, broj 35/99,17/00,64/05.

147 Član 125 stav 1 i 2 Porodičnog zakona FBiH i član 108 stav 1 Porodičnog zakona BDBiH.

148 *Ibid.*, član 103 stav 2.

149 *Ibid.*, član 150 stav 5 i član 271 stav 2.

i pravne posljedice postupka. U slučaju da staratelj poduzima važnije poslove vezane za imovinu šticećenika, uzeće se u obzir i njegovo mišljenje ukoliko je u stanju shvatiti o čemu se radi.¹⁵⁰ U **Porodičnom zakonu RS** propisano je da Sud, odnosno organ starateljstva koji donosi odluku o povjeravanju djeteta na zaštitu i vaspitanje uzima u obzir i želje djeteta ako je ono sposobno da ih izrazi.¹⁵¹ U postupku za usvojenje organ starateljstva je dužan da usvojenika starijeg od 10 godina upozna s pravima i dužnostima koje proizlaze iz usvojenja.¹⁵²

Odredbama Porodičnog zakona BDBiH propisano je da je za promjenu ličnog imena potreban pristanak usvojenika starijeg od 10 godina,¹⁵³ a dijete ima pravo tražiti zaštitu svojih prava pred nadležnim organom.¹⁵⁴

Zakonodavstvo o zaštiti lica sa mentalnim poremećajima

Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama FBiH i **Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama RS** propisuju da dijete ili maloljetna osoba sa mentalnim poremećajima koja nije sposobna dati pristanak za svoje liječenje može biti podvrgnuto pregledu ili drugom liječničkom postupku samo uz pristanak zakonskog zastupnika, dok će se mišljenje maloljetnika uzeti u obzir u skladu s njegovom dobi i stepenom zrelosti.¹⁵⁵

Preporuke UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

U okviru svojih Preporuka Komitet za prava djeteta izrazio je zabrinutost zbog činjenice da se član 12 Konvencije ne primjenjuje na adekvatan način u porodici, školi i drugim institucijama i ne uzima se u potpunosti u obzir u praksi prilikom donošenja administrativnih i sudskih odluka, kao i prilikom izrade i implementacije zakona, politika i programa. Stoga je Komitet preporučio državi članici da uloži dodatne napore kako bi dječije mišljenje počelo da se poštuje u praksi. U vezi s tim potrebno je staviti naročit naglasak na pravo svakog djeteta da učestvuje u porodici, školi, drugim institucijama i tijelima, kao i u društvu u cjelini, a posebnu pažnju potrebno je posvetiti ugroženim i manjinskim grupama. Ovo pravo također treba ugraditi u sve zakone, sudske i administrativne odluke, politike i programe koji se odnose na djecu.¹⁵⁶

Zaključak

Zakonodavstvo u oblasti porodičnih odnosa je, bez sumnje, u značajnoj mjeri posvetilo pažnju pitanju poštivanja dječijeg mišljenja. Nažalost, ovakva mjera je izostala u segmentu obrazovanja, ali i u drugim sferama života od značaja za opstanak i razvoj djeteta.

¹⁵⁰ *Ibid.*, član 176 stav 2.

¹⁵¹ Član 92 stav 1 Porodičnog zakona RS.

¹⁵² *Ibid.*, član 165 stav 1.

¹⁵³ Član 101 stav 3 Porodičnog zakona BDBiH.

¹⁵⁴ *Ibid.*, član 108 stav 2.

¹⁵⁵ Član 8 stav 4 Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama FBiH i član 9 stav 3 Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama RS i član 6 stav 3 Zakona o zaštiti osoba sa mentalnim smetnjama BDBiH.

¹⁵⁶ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 30 i 31.

Preporuka

Poduzeti mjere u cilju eliminisanja stereotipa da djecu ne treba pitati za mišljenje u svim sferama djetetovog života, a posebno u oblasti obrazovanja koje po definiciji ima i vaspitnu dimenziju. To bi za rezultat imalo odrastanje djece u odrasle osobe sa sviješću da moraju snositi odgovornost za vlastite odluke. Mjere treba realizovati podizanjem svijesti u javnosti, medijima, školama, organima i tijelima vlasti s ciljem promovisanja principa uvažavanja dječijeg mišljenja u svim slučajevima kada se odlučuje o njihovim pravima.

GRAĐANSKA PRAVA I SLOBODE

Član 7 - Pravo na ime i državljanstvo

Član 8 - Pravo na očuvanje i zaštitu identiteta

Član 13 - Pravo na slobodu izražavanja

Član 14 - Pravo na slobodu misli, savjesti i religije

Član 15 - Pravo na slobodu udruživanja i mirnog okupljanja

Član 16 - Pravo na privatnost

Član 17 - Pravo na informacije

Član 37 a) - Pravo da ne bude podvrgnuto mučenju ili drugom okrutnom i nehumanom postupku ili kazni

3.6. Pravo na ime i državljanstvo i pravo na očuvanje i zaštitu identiteta

Konvencija

Pravo na ime i državljanstvo i pravo na očuvanje i zaštitu identiteta je utvrđeno **članovima 7 i 8 Konvencije** o pravima djeteta. Tako je u članu 7 Konvencije propisano da će :

1. Dijete biti registrovano odmah nakon rođenja i imati od rođenja pravo na ime, pravo da stekne državljanstvo i koliko je to moguće, pravo da poznaje svoje roditelje i da se oni brinu za njega.
2. Države potpisnice osigurati implementaciju tih prava u skladu sa svojim nacionalnim zakonima i svojim obavezama prema relevantnim međunarodnim instrumentima u ovoj oblasti, naročito tamo gdje bi dijete bilo bez državljanstva.

U **članu 8** utvrđene su obaveze da će:

1. Države potpisnice poštovati pravo djeteta da sačuva svoj identitet, uključujući državljanstvo, ime i porodične odnose koje priznaje zakon, bez nezakonitog uplitanja.
2. Tamo gdje je dijete nezakonito lišeno nekih ili svih elemenata svoga identiteta države potpisnice pružiti odgovarajuću pomoć i zaštitu da bi se što prije uspostavio djetetov identitet.

Zakonodavstvo

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon FBiH propisuje obavezu roditelja da odrede ime i prezime svom djetetu, a ukoliko o tome ne postignu sporazum, odluku donosi organ starateljstva.¹⁵⁷ Usvojitelji sporazumno određuju ime usvojeniku, koji dobija njihovo prezime, odnosno u slučaju nemogućnosti postizanja sporazuma prezime usvojeniku određuje organ starateljstva.¹⁵⁸

Porodični zakon RS oba roditelja smatra ravnopravnim u vršenju roditeljskih prava i dužnosti. Roditelj se ne može odreći tog prava.¹⁵⁹ U slučaju nepotpunog usvojenja djeteta rješenje o usvojenju sadrži sporazum o prezimenu djeteta.¹⁶⁰

Porodični zakon BDBiH propisuje obavezu roditelja da sporazumno odrede lično ime svom djetetu, a u slučaju da se nisu sporazumjeli o tome odlučuje organ starateljstva.¹⁶¹ Usvojitelji sporazumno određuju ime usvojeniku, a ukoliko tog sporazuma nema o tome odlučuje organ starateljstva.¹⁶²

157 Član 133 Porodičnog zakona FBiH.

158 *Ibid.*, 115.

159 Član 80 Porodičnog zakona RS.

160 *Ibid.*, član 167 stav 1.

161 Član 116 Porodični zakon BDBiH.

162 *Ibid.*, član 98.

Zakon o ličnom imenu

Zakon o ličnom imenu u *FBiH* nalaže da lično ime djetetu određuju roditelji sporazumno. Dijete dobija prezime prema prezimenu jednog ili oba roditelja. Ako se roditelji o tome nisu sporazumjeli, lično ime djetetu određuje organ uprave nadležan za poslove socijalne zaštite (organ starateljstva). Lično ime djetetu nepoznatih roditelja određuje organ starateljstva.¹⁶³ Maloljetnom licu mlađem od deset godina promijenice se lično ime ili samo ime ili samo prezime na zahtjev roditelja ili usvojitelja ili staratelja, ali samo uz suglasnost organa starateljstva, dok se u slučaju djeteta starijeg od deset godina traži i djetetova suglasnost.¹⁶⁴

Zakon o ličnom imenu u RS i **Zakon o ličnom imenu** u BDBiH¹⁶⁵ na identičan način određuju obaveze roditelja i postupak kao što je to propisano i u *FBiH*.

Zakon o državljanstvu Bosne i Hercegovine

Zakonom o državljanstvu Bosne i Hercegovine propisuje da su svi državljani *FBiH* i RS samim tim i državljani *BiH*, da promjena državljanstva nema uticaja na državljanstvo *BiH*, te da entitetski zakoni o državljanstvu moraju biti u skladu sa Ustavom *BiH* i ovim Zakonom.¹⁶⁶ Zakon predviđa sticanje državljanstva porijeklom, rođenjem na teritoriji *BiH*, usvojenjem, naturalizacijom i putem međunarodnog sporazuma.¹⁶⁷ Dijete stiče državljanstvo porijeklom pod uslovima propisanim Zakonom.¹⁶⁸ Državljanstvo će se dodijeliti djetetu rođenom na teritoriji *BiH* ili nađenom na teritoriji *BiH*, čiji su roditelji nepoznati ili nepoznatog državljanstva ili su bez državljanstva ili ako je dijete bez državljanstva.¹⁶⁹

Zakon o državljanstvu *FBiH* reguliše sticanje državljanstva *FBiH* ako je dijete rođeno na teritoriji *FBiH* čiji su roditelji u vrijeme rođenja državljani *BiH* i RS i imaju prebivalište u *FBiH* ili RS i saglasni su da dijete ima entitetsko državljanstvo Federacije.¹⁷⁰

Zakon o državljanstvu RS propisuje da dijete rođeno na teritoriji RS stiče i državljanstvo tog entiteta.¹⁷¹ Dijete mlađe od 18 godina koje ima strano državljanstvo, ili je bez državljanstva i koje je potpuno usvojio državljanin RS, stiče državljanstvo RS.¹⁷²

Zakon o izboru entitetskog državljanstva lica sa prebivalištem u BDBiH propisuje da roditelji koji imaju različito entitetsko državljanstvo imaju pravo izbora entitetskog državljanstva svom djetetu, s tim što dijete starije od 14 godina treba dati svoj pristanak.¹⁷³

163 Član 4 Zakona o ličnom imenu *FBiH*, Sl. list SR *BiH*, broj:35/71, 38/86, 37/88 i 33/90.

164 *Ibid.*, član 7.

165 Zakon o ličnom imenu, Sl. glasnik RS, broj: 27/93, 15/00 i Zakon o ličnom imenu, Sl. glasnik BDBiH, broj: 8/02, 29/05.

166 Član 1 i 2 Zakon o državljanstvu Bosne i Hercegovine.

167 *Ibid.*, član 5.

168 *Ibid.*, član 6.

169 *Ibid.*, član 7.

170 Član 6 stav 2 Zakona o državljanstvu *FBiH*.

171 Član 8 stav 1 tačka a) Zakona o državljanstvu RS.

172 *Ibid.*, član 9.

173 Član 3 stav 2 Zakona o izboru entitetskog državljanstva osoba sa prebivalištem u Brčko Distriktu *BiH*, Sl. glasnik BDBiH, broj: 1/04, 3/04, 40/04.

Pravo na putnu ispravu je uređeno **Zakonom o putnim ispravama BiH**. Putna isprava¹⁷⁴ - pasoš je javna isprava kojom se **dokazuje identitet i državljanstvo BiH**. Putnu ispravu može koristiti samo osoba na koju je isprava izdata. Djeca imaju pravo na vlastiti pasoš. U slučaju da je nosilac putne isprave dijete mlađe od 14 godina, u inostranstvo može putovati samo u pratnji roditelja ili zakonskog zastupnika, odnosno mora imati saglasnost oba roditelja ili zakonskog zastupnika, ovjerenu od nadležnog organa ukoliko putuje u pratnji druge osobe.

Za izdavanje putne isprave nadležni su organi u entitetima i Brčko Distriktu, Ministarstvo civilnih poslova BiH, Ministarstvo inostranih poslova BiH i Ministarstvo sigurnosti BiH.¹⁷⁵ U ime djeteta zahtjev za izdavanje putne isprave podnosi jedan roditelj, uz saglasnost drugoga roditelja, izuzev ako se jedan roditelj ne vodi kao nestala osoba, ako je nepoznatog prebivališta ili boravišta, ako je nedostupan državnim organima nadležnim za izdavanje putne isprave i ukoliko sud u odluci o staranju nad djetetom jednom roditelju nije izričito uslovio saglasnost oba roditelja za izdavanje pasoša njihovu malodobnom zajedničkom djetetu.

Uz zahtjev se dostavlja javna isprava kojom se utvrđuje identitet djeteta (rodni list), što znači da dijete koje nije upisano u matičnu knjigu rođenih ne može ostvariti pravo na putnu ispravu.

Zakon o jedinstvenom matičnom broju

Zakon o jedinstvenom matičnom broju uređuje način određivanja, dodjeljivanja, upisivanja, pohranjivanja i korištenja jedinstvenog matičnog broja državljana BiH i stranih državljana u BiH. JMBG se dodjeljuje po mjestu rođenja u kojem je izvršen upis. Broj se dodjeljuje prilikom upisa u matičnu knjigu rođenih i to u roku od 15 dana od dana upisa u matičnu knjigu.¹⁷⁶ Propuštanje da se podnese zahtjev za dodjelu jedinstvenog matičnog broja u zakonom propisanom roku sankcioniše se kao prekršaj za koji se izriču novčane kazne.¹⁷⁷

Zakon o prebivalištu i boravištu državljana BiH

Zakon o prebivalištu i boravištu državljana BiH uređuje pitanja prebivališta i boravišta državljana BiH i prebivališta raseljenih osoba. Prijava prebivališta novorođenog djeteta vrši se u roku od 60 dana od njegovog rođenja uz dokaz o njegovom identitetu. Odgovorna osoba koja ne izvrši prijavu/odjavu u zakonom predviđenom roku čini prekršaj za koji se izriče novčana kazna.¹⁷⁸

Zakon o ličnoj/osobnoj karti državljana BiH

Zakon o ličnoj karti državljana BiH propisuje da je lična karta javna isprava kojom se dokazuje identitet osobe, mjesto i datum rođenja i državljanstvo, a za raseljenu osobu i prebivalište, odnosno boravište.¹⁷⁹ Lična karta sa rokom važenja od dvije godine može se izdati bh. državljaninu starijem od 15, a mlađem od 18 godina koji ima prebivalište u BiH, na lični zahtjev ili zahtjev roditelja ili drugog zakonskog zastupnika.¹⁸⁰

174 pasoš, diplomatski pasoš, službeni pasoš, zajednički pasoš, putni list i pomorska, odnosno brodarska knjižica.

175 *Ibid.*, član 13.

176 Član 9 Zakona o jedinstvenom matičnom broju, Sl. glasnik BiH, broj: 32/01, 63/08.

177 *Ibid.*, član 53.

178 Član 30 stav 1 tačka 1 Zakona o prebivalištu i boravištu državljana BiH, Sl. glasnik BiH, broj: 32/01.

179 Član 2 stav 1 Zakona o ličnoj karti državljana BiH, Sl. glasnik BiH, broj: 32/01, 16/02, 32/07, 53/07, 56/08.

180 *Ibid.*, član 8 stav 2 u vezi sa članom 17 stav 2.

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu

Stranac kojem je odobren stalni ili privremeni boravak dužan je prijaviti prebivalište, odnosno boravište i promjenu adrese u zakonom određenom roku.¹⁸¹ Nadležni organi u BiH dužni su odnositi se prema maloljetnom strancu s posebnom pažnjom i uvažavanjem, postupajući u skladu sa načelima Konvencije o pravima djeteta i propisima BiH koji se tiču brige o maloljetnim osobama i njihovoj zaštiti. U tom smislu će se i maloljetni stranac koji je nezakonito ušao u BiH, bez pratnje roditelja/staratelja, smjestiti u ustanovu specijalizovanu za maloljetnike i o tome će biti obaviješten organ starateljstva. Taj se maloljetnik ne smije vratiti u zemlju uobičajenog boravka ili zemlju koja ga je spremna prihvatiti dok se ne osigura prihvat roditelja/zakonskih zastupnika, odnosno punomoćnika ili predstavnika organa zemlje povratka. Maloljetnik bez pratnje ne može se ni pod kojim uslovima vratiti na način kojim bi se kršila Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama i Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu.¹⁸² Propuštanje poštivanja rokova (prijave/odjave) iz ovog zakona čini prekršaj koji se novčano kažnjava.¹⁸³

Pravilnik o ličnom stanju i upisu činjenica rođenja, vjenčanja i smrti izbjeglica i osoba pod međunarodnom zaštitom u BiH u matične knjige propisuje osnovne principe, način i posebne uslove u postupku upisa činjenica koje proizlaze iz ličnog stanja osoba pod međunarodnom zaštitom u BiH, uslove i način na koji se pruža administrativna pomoć ovim osobama u BiH, te priznavanje ličnog stanja stečenog u zemlji porijekla ili uobičajenog boravka.¹⁸⁴ U slučaju spajanja porodice izbjeglice kojoj je taj status zakonom priznat, oni uživaju ista prava kao i izbjeglice u pogledu upisa činjenica koje proizlaze iz ličnog stanja¹⁸⁵

Krivično zakonodavstvo

Krivični zakon BiH propisuje da će se kaznom zatvora kazniti osoba koja uskrati drugome identifikaciona dokumenta.¹⁸⁶

Krivični zakon FBiH sankcioniše osobu koja dijete ili maloljetnika protivpravno oduzme roditelju, usvojitelju, staratelju ili osobi kojoj je povjereno dijete ili maloljetnik, ili ga protivpravno zadržava ili sprečava da bude s osobom koja ima to pravo, ili onemogućava izvršenje izvršne odluke o staranju prema djetetu ili maloljetniku, kao i ako navedenim krivičnim djelom dijete ili maloljetnik napusti teritoriju FBiH ili BiH.¹⁸⁷ Krivično će odgovarati i onaj ko podmetanjem, zamjenom ili na drugi način promijeni porodično stanje djeteta¹⁸⁸

Krivični zakon RS i **Krivični zakon BDBiH** na identičan način regulišu obilježja krivičnih djela i sankcionisanje osoba, kako je to i u FBiH.

181 *Ibid.*, član 74.

182 *Ibid.*, član 139 stav 2, 3 i 4.

183 *Ibid.*, član 149.

184 Član 1 Pravilnika o ličnom stanju i upisu činjenica rođenja, vjenčanja i smrti izbjeglica i osoba pod međunarodnom zaštitom u BiH u matične knjige, Sl. glasnik BiH, broj:51/07.

185 *Ibid.*, član 2 stav 2.

186 Član 188 Krivičnog zakona BiH.

187 Član 217 stav 1 i 2.

188 *Ibid.*, član 218.

Preporuke UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

U vezi sa upisom djece u matične knjige, UN-ov Komitet je istakao zabrinutost zbog činjenice da – prema podacima koje su dostavili ombudsmeni iz oba entiteta – postoji oko 5.000 djece s nepotpunim podacima u matičnim knjigama rođenih i izvjestan broj djece u nekim područjima koja nikad nisu ni uvedena u matičnu knjigu rođenih. Komitet je nadalje zabrinut informacijom da se romska djeca često ne upisuju u matičnu knjigu rođenih zbog toga što roditelji nemaju lične dokumente i što ih vlasti diskriminišu jer odbijaju priznati pravo romskoj djeci na upis u matičnu knjigu rođenih. Stoga Komitet u svojim Preporukama zahtijeva od države članice da, kao stvar od prioritnog značaja, nastavi i ojača napore na uspostavljanju sistema koji će obezbijediti upis u matične knjige rođenih za svu djecu koja se rode na njenoj teritoriji – bez obzira na nacionalnost ili status djetetovih roditelja – kao i za svu djecu koja su rođena u inostranstvu, a čiji su roditelji državljani države članice, te da poduzme konkretne korake kako bi se obezbijedio upis romske djece u matične knjige rođenih.

Zaključak

Nadležne vlasti u BiH prepoznale su problem neupisivanja djece u matične knjige i poduzele su mjere u cilju lociranja uzroka kako bi se otklonile posljedice koje su nastale dugogodišnjim izostajanjem upisa djece i kontrole upisa djece u matične knjige rođenih (MKR). Tako je UNICEF sačinio Pravnu analizu zakonodavstva Bosne i Hercegovine kojim se reguliše oblast registracije rođenja, a koju je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH prihvatilo kao zvaničan dokument koji je osnova za intervencije u zakonodavstvu i praksi.

Preporuke

Analiza je pokazala da stanje u oblasti upisa rođenja i ostvarivanja drugih statusnih prava djece zahtijeva poduzimanje hitnih mjera kako bi se unaprijedio sistem i osiguralo da se statusna prava djece mogu riješiti u kratkom roku. U cilju osiguranja upisa djece u MKR potrebno je osigurati donošenje zakona u BiH kojim će se urediti pitanje upisa u MKR i uspostava elektronske baze podataka. Kreiranje zakonodavnog okvira koji se odnosi na upis u MKR trebalo bi biti dio jednog šireg procesa reforme zakonodavstva kojim se uređuju statusna i druga pitanja građana, uključujući državljanstvo, pravo na ličnu/osobnu kartu i putnu ispravu, prebivalište itd.

U cilju izbjegavanja zloupotreba zdravstvenih knjižica i ličnih dokumenata drugih osoba prilikom odlaska na porođaj, država treba osigurati: besplatan porođaj u BiH svim porodiljama; sankcionisati nepostupanje i neprijavlivanje činjenice rođenja djeteta i podataka o majci čime bi se smanjio broj djece koja nisu upisana u matične knjige rođenih i osiguralo pravo djeteta na identitet, državljanstvo, putnu ispravu i druga lična dokumenta kao pretpostavke za ostvarivanje svih drugih prava, prvenstveno prava na zdravstvenu zaštitu, obrazovanje i dr.; usaglasiti zakone o matičnim knjigama, provedbene propise i poboljšati komunikaciju i saradnju svih organa vlasti u lancu postupanja, a u vezi s upisima ličnih podataka u BiH.

3.7. Pravo na slobodu izražavanja

Konvencija

Pitanje prava na slobodu izražavanja je uređeno **članom 13 Konvencije** o pravim djeteta i glasi:

1. Dijete ima pravo na slobodu izražavanja, a to pravo uključuje slobodu da traži, prima i daje informacije i ideje svih vrsta, bez obzira na granice, bilo usmeno ili pismeno, u štampi, u obliku umjetnosti ili preko bilo kojeg drugog medija prema izboru djeteta.
2. Izražavanje ovoga prava može biti podložno izvjesnim ograničenjima, ali ona moraju biti samo ona predviđena zakonom i neophodna:
 - a) za poštovanje prava i ugleda drugih, ili
 - b) za zaštitu nacionalne sigurnosti ili javnog reda (*ordre public*), javnog zdravlja ili morala.

Zakonodavstvo

Zakoni o zaštiti pripadnika nacionalnih manjina

Zakon o zaštiti pripadnika nacionalnih manjina BiH, **Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina FBiH** i **Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina RS** daju pravo pripadnicima nacionalnih manjina na osnivanje radio i TV stanica, izdavanje novina i drugih štampanih stvari na jezicima manjine kojoj pripadaju i obavezuju javne službe da u programskim šemama osiguraju posebne informativne emisije za pripadnike nacionalnih manjina.

Porodični zakoni

Porodični zakon FBiH i **Porodični zakon BDBiH** propisuju pravo djetetu na izražavanje i uvažavanje vlastitog mišljenja u skladu s njegovim uzrastom i zrelošću,¹⁸⁹ dok **Porodični zakon RS** nema takvu odredbu, s tim da sadrži odredbu o obavezi suda da prilikom donošenja odluke o povjeravanju djeteta uzima u obzir želje djeteta, ako je ono sposobno da ih izrazi.¹⁹⁰

Preporuke UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Komitet je svoje stajalište o slobodi izražavanja djeteta vezao za stavove i preporuke iznesene u odnosu na primjenu člana 12 Konvencije kojim se uređuje obaveza poštivanja mišljenja djeteta kao jednog od osnovnih principa.

¹⁸⁹ Član 125 stav 1 Porodičnog zakona BDBiH.

¹⁹⁰ Član 92 stav 1 Porodičnog zakona RS.

Zaključak

U Bosni i Hercegovini generalno ne postoji dovoljno izgrađena svijest o značaju slobode izražavanja, što se odražava i na pravo djeteta na slobodu izražavanja. Ovo je posebno uočeno u okviru projektne aktivnosti koju su ombudsmeni BiH realizovali uz pomoć organizacije Save the Children Norway pod nazivom “Ombudsmen u vašoj školi”. Inicijativa ombudsmena da djeca iznesu svoje mišljenje o svim aspektima vezanim za ostvarivanje njihovih prava prilično je iznenadila djecu i otvorila pitanje koliko je važno da djeca iznesu svoje mišljenje čak kada se ono ionako (prema iskazanom mišljenju djece) ne uvažava. Upravo ova aktivnost ombudsmena BiH pokazala je da djeca imaju jako malo spoznaja o svom pravu na slobodu mišljenja, a posebno o pravu na slobodu izražavanja.

Preporuke

Aktivnost koju su počeli ombudsmeni BiH nesumnjivo treba biti nastavljena, ali i izgrađena kao model za djelovanje svih drugih institucija u BiH nadležnih za pitanja prava djece – što se posebno odnosi na institucije u oblasti obrazovanja.

3.8. Pravo na slobodu misli, savjesti i religije

Konvencija

Pravo na slobodu misli, savjesti i religije je uređeno **članom 14. Konvencije** i obavezuje da će:

1. Države potpisnice poštovati pravo djeteta na slobodu misli, savjesti i religije.
2. Države potpisnice poštovati prava i dužnosti roditelja i, kada je to primjenljivo, staratelja, da daju usmjerenje djetetu u ispoljavanju njegovih prava na način koji je u skladu sa razvojnim sposobnostima djeteta.
3. Slobodu da se ispoljava vjera ili uvjerenja ograničiti samo na način propisan zakonom i, ako je to neophodno, da bi se zaštitila javna sigurnost, red, zdravlje ili moral, ili osnovna prava i slobode drugih.

Zakonodavstvo

Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH

Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH i zabranjuje¹⁹¹ diskriminaciju utemeljenu na vjeri na osnovu koje bi se moglo postići – direktno ili indirektno, namjerno ili nenamjerno – ukidanje ili umanjivanje priznanja, jednakog uvažavanja i ostvarivanja ljudskih prava i sloboda u građanskim, političkim, ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima. Svako ima pravo na slobodu vjere i uvjerenja, javno ispovijedanje, prihvatanje ili promjenu vjere i očitovanje svojih vjerskih osjećanja i uvjerenja obavljanjem obreda, pridržavanjem vjerskih propisa, držanjem do običaja i drugih vjerskih aktivnosti. Svako ima pravo

191 Član 2 stav 1 u vezi sa članom 5 stav 1 Zakona o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH, Sl. glasnik BiH, broj: 5/04.

na vjersku pouku, koju će obavljati samo osobe koje na tu službu imenuje službeno tijelo ili predstavnik njegove crkve ili vjerske zajednice, kako u vjerskim ustanovama tako i u javnim i privatnim predškolskim ustanovama i osnovnim školama...¹⁹²

Okvirni zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju u BiH

Okvirni zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju u BiH propisuje da će predškolske ustanove razvijati, unapređivati i poštovati nacionalne i vjerske slobode, običaje, toleranciju i kulturu dijaloga u skladu sa Ustavom BiH, Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Okvirnom konvencijom za zaštitu nacionalnih manjina i Konvencijom o pravima djeteta.¹⁹³

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH reguliše načela obrazovanja među kojima i razvijanje svijesti o pripadnosti BiH, vlastitoj kulturnoj samosvijesti, jeziku, nasljeđu, upoznavanju i uvažavanju drugih i drugačijih, poštujući različitosti i njegujući međusobno razumijevanje, trpeljivost i solidarnost među svim ljudima, narodima i zajednicama u BiH i svijetu. U skladu sa Zakonom, škola će unapređivati i štiti vjerske slobode, toleranciju i kulturu dijaloga. Učenici će pohađati sate vjeronauka samo ako su dati u skladu s njihovim uvjerenjem i uvjerenjem njihovih roditelja, a učenici koji ne žele pohađati vjeronauk neće ni na koji način biti dovedeni u nepovoljniji položaj od drugih učenika.¹⁹⁴

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon FBiH obavezuje roditelje na dužnost i pravo odgajanja svog djeteta u duhu mira, dostojanstva, tolerancije, slobode, ravnopravnosti i solidarnosti, a u skladu sa uzrastom i zrelošću djeteta da unapređuju njegovo pravo i odgovornost na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijesti¹⁹⁵.

Porodični zakon RS propisuje da sud u postupku odlučivanja o povjeravanju djeteta na zaštitu i vaspitanje uzima u obzir i želje djeteta, ukoliko je ono sposobno da ih shvati.¹⁹⁶

Porodični zakon BDBiH ustanovljava pravo djeteta na izražavanje i uvažavanje vlastitog mišljenja u skladu sa njegovim uzrastom¹⁹⁷

Preporuke UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

UN-ov Komitet nije imao direktnu preporuku vezanu za primjenu ovog člana Konvencije, ali se primjena ovog člana može posmatrati u svjetlu preporuka koje je Komitet dao za primjenu drugih članova Konvencije.

¹⁹² *Ibid.*, član 4 stav 1.

¹⁹³ Član 11 u vezi sa članom 10 Okvirnog zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju u BiH, Sl. glasnik BiH, broj: 88/07.

¹⁹⁴ Član 9 Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH.

¹⁹⁵ Član 135 Porodičnog zakona FBiH.

¹⁹⁶ Član 92 Porodičnog zakona RS.

¹⁹⁷ Član 108 stav 1 Porodičnog zakona BDBiH.

Zaključak

Pravo na slobodu misli, savjesti i religije kao princip nije u dovoljnoj mjeri ugrađen posebno u sistemu obrazovanja kako bi se osigurala tolerancija, ali i napravila jasna distinkcija između ovog prava i prava na obrazovanje, te osigurala njihova uzajamna sinergija. Ovo je posebno došlo do izražaja nakon uspostavljanja prava na vjersku pouku, a koje je uređeno Zakonom o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH, a prema kojem vjersku pouku mogu obavljati samo osobe koje na tu službu imenuje službeno tijelo ili predstavnik njihove crkve ili vjerske zajednice, kako u vjerskim ustanovama tako i u javnim i privatnim predškolskim ustanovama i osnovnim školama. Ovako uspostavljen sistem zanemario je potrebu osiguranja primjene pedagoških standarda u segmentu vjerske pouke, a koja se odvija u sferi obrazovanja, i time eliminisao mogućnost da uređenje ovog oblika obrazovanja bude određeno zakonima iz oblasti obrazovanja.

Preporuke

Nadležni organi trebalo bi da poduzmu aktivnosti u cilju izrade sveobuhvatne analize načina osiguranja primjene pedagoških standarda u oblasti vjerske pouke u školama, te da preispitaju mogućnost uvođenja kulture religija u svim obrazovnim ustanovama.

3.9. Pravo na slobodu udruživanja i mirnog okupljanja

Konvencija

Odredbom člana 15 Konvencije utvrđeno je pravo na slobodu udruživanja i mirnog okupljanja. Ovom odredbom ustanovljena je obaveza da:

1. države potpisnice priznaju pravo djeteta na slobodu udruživanja i na slobodu mirnog okupljanja;
2. se nikakva ograničenja ne mogu staviti na ispoljavanje ovih prava, osim onih nametnutih u skladu sa zakonom i onih koja su potrebna u demokratskom društvu u interesu državne sigurnosti ili javne bezbjednosti, javnog reda (*ordre public*), zaštite javnog zdravlja, morala ili zaštite prava i sloboda drugih.

Zakonodavstvo

Zakonodavstvo o zaštiti pripadnika nacionalnih manjina

Zakon o zaštiti pripadnika nacionalnih manjina BiH, Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina FBiH i Zakon o zaštiti nacionalnih manjina RS uređuju pravo pripadnika nacionalnih manjina na slobodu organizovanja i okupljanja radi ispoljavanja i zaštite svojih kulturnih, obrazovnih, vjerskih, socijalnih, ekonomskih i političkih sloboda, prava, interesa, potreba i identiteta.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Član 5 Zakona o zaštiti nacionalnih manjina RS.

Zakonodavstvo o udruživanju građana

Zakon o udruženjima i fondacijama BiH predviđa da udruženja mogu ustanoviti svoje kriterije za prijem u članstvo, koji podliježu ograničenjima samo u smislu zabrane diskriminacije koja je utvrđena Ustavom i zakonima BiH.¹⁹⁹

Zakon o udruženjima i fondacijama u FBiH i **Zakon o udruženjima i fondacijama RS** sadrže odredbe prema kojima maloljetne osobe mogu sudjelovati kao članovi u radu udruženja na način propisan statutom.²⁰⁰

Zakonodavstvo o organizaciji crvenog krsta/križa

Zakon o Društvu crvenog krsta/križa BiH propisuje da Društvo djeluje na cijeloj teritoriji BiH i da Društvo čine Crveni križ/krst FBiH i Crveni krst RS i sve njihove organizacije.²⁰¹ Društvo kroz svoje aktivnosti animira i učenike i mlade koji u okviru Nedjelje/Sedmice Crvenog krsta/križa ili Nedjelje/Sedmice borbe protiv tuberkuloze i drugih organizovanih akcija solidarnosti, učestvuju u prodaji prigodnih markica i sakupljanju dobrovoljnih priloga.

Zakon o položaju i ovlaštenjima Crvenog krsta RS i **Zakon o Crvenom križu/krstu FBiH**²⁰² organizaciju uređuju kao humanitarnu organizaciju koja djeluje u sastavu Društva Crvenog krsta/križa BiH, usklađeno sa Zakonom na nivou BiH.

Zakonodavstvo o javnom okupljanju

Prema **Ustavu FBiH**, kantoni su nadležni za oblasti koje nisu izričito dodijeljene federalnoj vlasti.²⁰³

Tako se u **Zakonu o javnom okupljanju Tuzlanskog kantona** (u daljem tekstu: TK) građanima daje pravo na javno okupljanje, koje može biti zabranjeno samo u slučaju predviđenom zakonom. Pod javnim okupljanjem se podrazumijeva mirno okupljanje, javni protest, povorka i druge forme okupljanja građana na otvorenom i zatvorenom prostoru, organizovane u svrhu javnog izražavanja misli ili stavova ili ostvarivanja političkih interesa građana, ostvarivanja zabavnih, kulturnih, vjerskih, sportskih i drugih interesa građana. Organizator javnog okupljanja pod istim uvjetima može biti fizička i pravna osoba.²⁰⁴ Slične odredbe su i u ostalim kantonalnim zakonima.²⁰⁵

199 Član 15 Zakona o udruženjima i fondacijama BiH, Sl. glasnik BiH, broj: 32/01, 42/03, 63/08.

200 Član 15 Zakon o udruženjima i fondacijama FBiH, Sl. novine FBiH, broj: 45/02, 63/08 i član 16 Zakona o udruženjima i fondacijama RS, Sl. glasnik RS, broj: 52/01, 42/05.

201 Član 4 stav 1 Zakona o društvu crvenog križa/krsta BiH, Sl. glasnik BiH, broj: 49/04.

202 Zakon o crvenom krstu RS, Sl. glasnik RS, broj: 18/94, 110/03 i Zakon o crvenom križu/krstu FBiH, Sl. novine FBiH, broj: 28/06.

203 Ustav FBiH član II.4.

204 Član 2, 3 i 4 Zakon o javnom okupljanju TK, Sl. novine TK, broj: 4/04.

205 Zakon o javnom okupljanju Bosansko-podrinjski kanton; Sl. novine BDK, broj: 5/03; Zakon o javnom okupljanju Sarajevskog kantona, Sl. novine SA kantona, broj: 17/01, novi tekst zakona u proceduri u 2009; Zakon o javnom okupljanju Srednjobosanskog kantona, Sl. novine SB kantona, broj:15/00, 4/05; Zakon o javnom okupljanju Zapadnohercegovačkog kantona, Sl. novine ZHK broj: 13/98, 8/05; Zakon o javnom okupljanju Hercegovačko-neretvanskog kantona, Sl. novine HN kantona, broj 4/00; Posavski kanton, primjenjuju se relevantne odredbe Zakona o javnom redu i miru, nemaju poseban zakon o javnom okupljanju, N. novine, broj: 6/00; Unsko-sanski kanton, primjenjuje se Zakon iz bivše SRBiH, Sl. list SRBiH, broj: 41/90 i 13/93, Kanton 10, primjenjuje se Zakon o prekršajima javnog reda i mira, Narodne novine, broj: 13/98; Zeničko-dobojski kanton, primjenjuju relevantne odredbe Zakona o javnom redu i miru, Sl. novine kantona, broj: 8/00 i 15/03 i Zakona o štrajku (Sl. novine FBiH broj 14/00).

Zakon o okupljanju građana RS propisuje da je okupljanje građana slobodno, a sazivanje i održavanje zбора ili drugog skupa mora biti na za to primjerenom prostoru.²⁰⁶ Prijavu za održavanje javnog skupa može podnijeti svaka fizička, odnosno pravna osoba.²⁰⁷

Zakon o okupljanju građana BDBiH garantuje slobodu javnog okupljanja izuzev u slučaju kada je to zabranjeno zakonom.²⁰⁸ Okupljanje u smislu zakona jeste sazivanje i održavanje zborova, mitinga, uličnih povorki, kulturno-zabavnih programa, sportskih takmičenja ili drugih skupova na za to primjerenom mjestu.²⁰⁹ I **Statut BDBiH** govori o pravu na slobodu mirnog okupljanja i udruživanja.²¹⁰

Zakon o omladinskom organizovanju RS omladinske organizacije definiše kao oblike udruživanja mladih koji se osnivaju na različitim principima kao što su teritorijalni, strukovni, interesni i sl.²¹¹ Omladinska organizacija je dobrovoljno udruženje građana koje djeluje na principima demokratičnosti i poštivanja zakonskih propisa, a svojim radom doprinosi poboljšanju statusa mladih, uključivanju mladih u život društvene zajednice, kao i rješavanju problema mladih.²¹²

Preporuke UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

UN-ov Komitet nije imao preporuka u vezi s primjenom ovog člana Konvencije.

Zaključak

Uređenje pitanja prava na slobodu udruživanja i mirnog okupljanja samim tim što je uređeno od strane različitih nivoa vlasti u BiH bez uspostavljenog minimuma principa stvara mogućnost za proizvoljnost, čime se ugrožava osiguranje stvarnog uživanja ovog prava. Najbolji primjer je upravo zakonodavstvo koje uređuje oblast javnog okupljanja koja je posebno u FBiH regulisana čak i različitim zakonima, a u nekim kantonima se primjenjuje i zakon SRBiH.

Preporuke

U cilju osiguranja razvoja demokratskog društva zasnovanog na principima punog uvažavanja ljudskih prava nužno je urgentno osigurati uspostavljanje minimalnih principa za usvajanje zakonodavstva kojim će biti uređena oblast prava na slobodu udruživanja i mirnog okupljanja uz puno uvažavanje međunarodnih standarda.

206 Član 1 i 2 Zakona o javnom okupljanju RS, Sl. glasnik RS, broj: 118/08.

207 *Ibid.*, član 4 stav 1.

208 Član 1 Zakona o javnom okupljanju građana BDBiH, Sl. glasnik BDBiH, broj: 26/04.

209 *Ibid.*, član 2 stav 1.

210 Član 14 stav 1 Statuta BDBiH.

211 Član 2 Zakona o omladinskom organizovanju, Sl. glasnik RS, broj: 98/04 i 119/08.

212 *Ibid.*, član 5.

3.10. Pravo djeteta na zaštitu privatnost

Konvencija

Članom 16 Konvencije garantovano je pravo na privatnost prema kojem:

1. Nijedno dijete neće biti podvrgnuto proizvoljnom ili nezakonitom uplitanju u njegov privatni život, porodicu, dom ili dopisivanje, niti nezakonitim napadima na njegovu čast i ugled.
2. Dijete ima pravo na zakonsku zaštitu protiv takvog uplitanja ili napada.

Zakonodavstvo

Zakonodavstvo o zaštiti ličnih podataka

Zakon o zaštiti ličnih podataka ima za cilj osigurati poštivanje ljudskih prava i osnovnih sloboda svih osoba na teritoriji BiH i tajnost obrade ličnih podataka koji se na njih odnose. Zakon sve javne organe, fizička ili pravna lica koji samostalno vode, obrađuju i utvrđuju svrhu i način obrade ličnih podataka naziva **kontrolorom**, pa je i svaki matični ured općine/opštine također kontrolor, koji je dužan da ih ažurira, obrađuje, briše ili vrši ispravke.²¹³

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon FBiH, Porodični zakon RS i Porodični zakon BDBiH predviđaju isključenje javnosti u postupku usvojenja, u sporovima utvrđivanja, odnosno osporavanja očinstva i materinstva i u sporovima iz odnosa roditelja i djece.

Krivično zakonodavstvo

Krivični zakon BiH sankcioniše protivpravno lišenje slobode i nedozvoljeno korištenje ličnih podataka.²¹⁴ U svrhu zaštite ličnosti propisuje brisanje kazne maloljetničkog zatvora do jedne godine iz kaznene evidencije u roku od pet godina od dana izdržane, zastarjele ili oprostene kazne, ako za to vrijeme osuđeni nije izvršio novo krivično djelo.²¹⁵

Krivični zakon FBiH sankcioniše narušavanje nepovredivosti doma, protuzakoniti pretres, povredu tajnosti pisama i druge pošiljke, sprečavanje ili ometanje javnog okupljanja, nedozvoljeno korištenje ličnih podataka.²¹⁶ Evidenciju izrečenih odgojnih mjera prema maloljetnicima vodi nadležni organ socijalne zaštite; ona se može dati samo sudu, tužilaštvu, organima unutrašnjih poslova i organima socijalne zaštite u vezi sa krivičnim postupkom koji se vodi protiv osoba kojim su izrečene odgojne mjere.²¹⁷

²¹³ Zakon o zaštiti ličnih podataka, Sl. glasnik BiH, broj: 49/06.

²¹⁴ Član 147 i 149 Krivičnog zakona BiH.

²¹⁵ *Ibid.*, član 121 stav 4.

²¹⁶ Član 184, 185, 186, 190 i 193 Krivičnog zakona FBiH.

²¹⁷ *Ibid.*, član 109.

Krivični zakon RS na identičan način definiše pojedina krivična djela iz ove oblasti, izvode iz evidencije izrečenih mjera mogu dobiti samo sudovi, javna tužilaštva, organi unutrašnjih poslova i organi socijalnog staranja.

Krivični zakon BDBiH sadrži identične odredbe kao u RS i FBiH.

Krivično-procesno zakonodavstvo

Zakon o krivičnom postupku BiH, Zakon o krivičnom postupku FBiH, Zakon o krivičnom postupku RS i Zakon o krivičnom postupku BDBiH zabranjuju objavljivanje toka krivičnog postupka prema maloljetniku i odluke donesene u tom postupku, osim kada je pravomoćna, ali bez navođenja ličnih podataka o maloljetniku na osnovu kojih bi se mogao utvrditi njegov identitet.²¹⁸

Zakon o krivičnom postupku BDBiH sadrži odredbe o isključenju javnosti u postupcima protiv maloljetnika, da sudija može dopustiti da na glavnom pretresu budu prisutne osobe koje se bave zaštitom i odgojem maloljetnika ili suzbijanjem maloljetničkog kriminaliteta, kao i naučnici.

Preporuke UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

UN-ov Komitet je u svojim Zaključnim razmatranjima i preporukama istakao zabrinutost zbog činjenice da se pravo djeteta na privatnost ne poštuje u potpunosti u školama, medijima i drugim institucijama, te je preporučio **državi članici da poduzme sve moguće mjere kako bi se garantovali uslovi za poštovanje prava djeteta na privatnost.**

Zaključak

Nadležne vlasti u BiH poduzele su određene aktivnosti u cilju zaštite privatnosti djeteta, posebno u krivičnom i parničnom postupku, ali još nije poduzeto dovoljno u oblasti zaštite prava na privatnost djeteta kroz medije. Potreba za senzacionalističkim pisanjem medija, uz izostanak strogog kontrolnog mehanizma, u značajnoj mjeri doprinosi održanju ovakvog stanja. Nesumnjivo su značajna nastojanja Regulatorne agencije za komunikacije i Vijeće za štampu da djeluju u ovom segmentu, ali reakcija ovih tijela desi se uvijek nakon što se već naruši privatnosti djeteta, a sankcije za prekršioce su izuzetno blage tako da nemaju preventivni karakter u smislu da se više ne ponove.

Preporuke

Nadležni organi treba da poduzmu mjere na senzibilizaciji medija kako bi se spoznao značaj suzdržavanja od kršenja prava djeteta, posebno u sferi njegovog prava na privatnost. Mehanizmi za djelovanje na zaštiti prava djeteta na privatnost moraju biti uspostavljeni na način da njihova reakcija na kršenja prava djeteta na privatnost mora biti prvenstveno po službenoj dužnosti, a samo u izuzetnim slučajevima po prijavi.

²¹⁸ Član 349 stav 1 i 2 Zakona o krivičnom postupku BiH; Član 370 Zakona o krivičnom postupku FBiH; član 355 Zakona o krivičnom postupku RS.

3.11. Pravo djeteta na informaciju

Konvencija

Pravo na informaciju je uređeno **članom 17 Konvencije** prema kojem će:

– Države potpisnice priznati značajnu funkciju masovnih medija i garantovati djetetu pristup informacijama i materijalima iz različitih domaćih i međunarodnih izvora, naročito onih koji imaju za cilj unapređenje djetetove društvene, duhovne i moralne dobrobiti i fizičkog i mentalnog zdravlja.

U tom cilju države potpisnice će:

- a) Podržavati masovne medije u širenju informacija i materijala koji donose djetetu društvenu i kulturnu korist i u duhu člana 29;
- b) Podržavati međunarodnu saradnju u proizvodnji, razmjeni i širenju takvih informacija i materijala iz različitih kulturnih, nacionalnih i međunarodnih izvora;
- c) Podržavati proizvodnju i distribuciju dječijih knjiga;
- d) Podržavati masovne medije da posvete posebnu pažnju jezičkim potrebama djeteta koje pripada manjinskoj grupi ili koje je autohtono;
- e) Podržavati razvoj odgovarajućih smjernica za zaštitu djeteta od informacija ili materijala koji štetno djeluju na njegovu dobrobit, imajući na umu odredbe članova 13 i 18.

Zakonodavstvo

Zakoni o slobodi pristupa informacijama

Zakonom o slobodi pristupa informacijama BiH, Zakonom o slobodi pristupa informacijama RS i Zakonom o slobodi pristupa informacijama FBiH²¹⁹ ustanovljeno je pravo svake fizičke i pravne osobe da ima pristup svim informacijama koje su u posjedu javnih organa. Ovo pravo je ograničeno samo u slučajevima zaštite privatnosti, povjerljivih komercijalnih informacija i u slučajevima legitimnih funkcija vlasti, ali bez apsolutnog ograničenja. U svakom pojedinačnom slučaju provođenjem testa javnog interesa odlučuje se koji interes prevladava, javni ili privatni.

Na kantonalnim nivoima donose se pojedinačni zakoni o informisanju, odnosno medijima.²²⁰

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon FBiH i Porodični zakon BDBiH obavezuju roditelje da upoznaju dijete sa njegovim pravima i omoguće mu uživanje istih.²²¹

²¹⁹ Zakon o slobodi pristupa informacijama BiH, Sl. glasnik BiH, broj 28/00, 45/06; Zakon o slobodi pristupa informacijama, Sl. glasnik RS, broj 20/01; Zakon o slobodi pristupa informacijama FBiH, Sl. novine FBiH, broj 32/01.

²²⁰ Zakon o medijima Kantona Sarajevo, Sl. novine Kantona Sarajevo, broj:13/98, 10/02, Zakon o javnom informisanju TK, Sl. novine TK, broj: 15/00, 9/04, Zakon o javnom informisanju ZE-DO, Sl. novine ZE-DO kantona, broj:13/98), Zakon o medijima Bosansko-podrinjskog kantona, Sl. novine, broj: 17/01, Zakon o javnom informisanju, Sl. novine, broj: 8/97.

²²¹ Član 132 Porodičnog zakona FBiH i član 115 Porodičnog zakona BDBiH.

Porodični zakon RS i Porodični zakona BDBiH nalažu organu starateljstva da u postupku usvojenja djetete starije od 10 godina upozna sa pravima i obavezama koje iz tog odnosa proističu.²²²

Zakonodavstvo o obrazovanju

Okvirni zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju u BiH sadrži odredbe koje ukazuju da je predškolsko vaspitanje i obrazovanje zasnovano na humanističkom pristupu, savremenim naučnim dostignućima i teorijama o djetetovom razvoju i pravima, uz obavezno uvažavanje stepena razvoja djeteta, specifičnosti razvojnih mogućnosti i pojedinačnih potreba djeteta.²²³

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju kao osnovne ciljeve obrazovanja navodi osiguranje da učenik pod jednakim uslovima uživa pravo na srednje stručno obrazovanje i obuku u skladu sa svojim interesovanjima i sposobnostima i podršku učeniku u izboru odgovarajućeg zanimanja i integrisanja u društveni život.²²⁴

Okvirni Zakon o srednjem stručnom obrazovanju u BiH kao osnovni cilj obrazovanja navodi osiguranje da učenik pod jednakim uslovima uživa pravo na srednje stručno obrazovanje i obuku u skladu sa svojim interesovanjima i sposobnostima i pružanje učeniku podrške u izboru odgovarajućeg zanimanja i integrisanja u društveni život.²²⁵

Preporuke UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

UN-ov Komitet nije imao preporuka u vezi s primjenom ovog člana Konvencije.

Zaključak

Sve što je izneseno kao zaključak u tačkama 3.5 (pravo na vlastito mišljenje), 3.7 (pravo na slobodu izražavanja) i 3.8 (sloboda misli, savjesti i religije) odnosi se i na osiguranje prava na informaciju.

Preporuke

Sve što je izneseno kao preporuka u tačkama 3.5 (pravo na vlastito mišljenje), 3.7 (pravo na slobodu izražavanja) i 3.8 (sloboda misli, savjesti i religije) odnosi se i na osiguranje prava na informaciju.

²²² Član 165 stav 1 Porodičnog zakon RS i član 77 Porodičnog zakona BDBiH.

²²³ Član 5 Okvirnog zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju u BiH.

²²⁴ Član 3 stav 1 tačka a) i b) Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju.

²²⁵ Član 3 stav 1 tačka a) i b) Okvirnog zakona o srednjem stručnom obrazovanju u BiH, Sl. glasnik BiH, broj:63/08.

3.12. Zabrana mučenja ili drugog okrutnog postupanja prema djetetu

Konvencija

Zabrana mučenja ili drugog okrutnog postupanja prema djetetu utvrđena je **članom 37a) Konvencije** prema kojem:

Države potpisnice će obezbijediti da (a) Nijedno dijete ne bude podvrgnuto mučenju ili drugom okrutnom, nehumanom ili ponižavajućem postupku ili kazni. Ni smrtna kazna ni doživotna robija bez mogućnosti oslobađanja ne mogu se nametnuti kod prestupa koji su počinile osobe mlađe od 18 godina.

Zakonodavstvo

Krivično zakonodavstvo

Krivični zakon BiH sadrži u Glavi X odredbe o odgojnim preporukama, mjerama i kažnjavanju maloljetnika s ciljem da se pomogne maloljetnim počiniocima krivičnih djela, da se oni zaštite i da se utiče da ubuduće ne vrše krivična djela.²²⁶

Krivični zakon FBiH propisuje da se kazna dugotrajnog zatvora ne može izreći osobi koja u vrijeme izvršenja krivičnog djela nije navršila dvadesetjednu godinu života.²²⁷ Ukoliko osoba osuđena na izdržavanje maloljetničkog zatvora učini krivično djelo za koje je zapriječena novčana kazna ili kazna zatvora do jedne godine, primijenije se disciplinska mjera.²²⁸ Prema maloljetnicima se primjenjuju posebne krivične odredbe koje obuhvataju odgojne preporuke, odgojne mjere i kažnjavanje.

Krivični zakon RS propisuje posebne krivično-pravne odredbe za maloljetne počinioce krivičnih djela. Prema maloljetniku koji je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio 14 godina, a nije navršio 16 godina, mogu se izreći samo vaspitne mjere. Svrha vaspitnih mjera i maloljetničkog zatvora jeste pružanje pomoći maloljetnom počiniocu u prevaspitavanju i pravilnom razvoju, zaštita i uticaj na počinoce da ne vrše nova krivična djela.²²⁹

Krivični zakon BDBiH propisuje da se prema maloljetnom počiniocu krivičnog djela primjenjuju posebne krivične odredbe. Maloljetniku se mogu izreći odgojne mjere i određene mjere sigurnosti, dok se starijem maloljetniku izuzetno može izreći kazna maloljetničkog zatvora. Svrha vaspitnih mjera i maloljetničkog zatvora jeste prevaspitavanje i uticanje da ubuduće ne vrše krivična djela.²³⁰

Zakonodavstvo o izvršenju krivičnih sankcija

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera BiH propisuje da se osobi koja izdržava kaznu maloljetničkog zatvora, a nije navršila 23 godine života, izuzetno može izreći disciplinska

²²⁶ Glava X Krivičnog zakona BiH.

²²⁷ Član 43 stav 4 Krivičnog zakona FBiH.

²²⁸ *Ibid.*, član 56 stav 3.

²²⁹ Glava VI Krivičnog zakona RS.

²³⁰ Glava X Krivičnog zakona BDBiH.

mjera upućivanja u samicu, najviše do pet dana,²³¹ kao i da joj se ne može izreći administrativna mjera usamljenja.²³²

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u FBiH nalaže da se upućivanje u samicu, kao disciplinska kazna, može izreći najviše u trajanju od pet dana. Ukoliko taj maloljetnik pohađa školu, omogućiće mu se izdržavanje same kazne uz redovno pohađanje nastave, čitanje stručne literature i izradu školskih zadataka. Prema njemu se ne može izreći administrativna mjera usamljenja.²³³

Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija RS dozvoljava da se osobi osuđenoj na kaznu maloljetničkog zatvora može izreći disciplinska mjera samice do 10 dana (više nego zakonom BiH), te da se ne može izreći mjera osamljenja.²³⁴

Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija BDBiH propisuje da osuđene osobe iz BDBiH na izdržavanju kazne zatvora ili vaspitne mjere u odgovarajućim ustanovama entiteta imaju iste uslove kao i ostale osobe i da se na njih primjenjuju odredbe odgovarajućih entitetskih zakona o izvršenju krivičnih sankcija, kao i odredbe o disciplinskoj odgovornosti.²³⁵

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon FBiH propisuje pravo djeteta na zaštitu od svih oblika nasilja, zloupotrebe, zlostavljanja i zanemarivanja.²³⁶

Porodični zakon RS propisuje da roditelji i ostali članovi porodice ne smiju dijete podvrgavati ponižavajućim postupcima, duševnom i tjelesnom kažnjavanju, odnosno zlostavljanju.²³⁷

Porodični zakon BDBiH zabranjuje nasilničko ponašanje u porodici, pod čim se podrazumijeva svako ponašanje koje ima obilježje krivičnog djela nasilja u porodici propisanog Krivičnim zakonom BDBiH.²³⁸ U okviru Zakona je kao poseban postupak regulisano pravo na zaštitu od nasilničkog ponašanja u porodici, na što imaju pravo svi članovi porodice.²³⁹

Zakonodavstvo o zaštiti od nasilja

Zakoni o zaštiti od nasilja u porodici FBiH uređuje zaštitu od nasilja u porodici, način zaštite članova porodice, vrstu i svrhu sankcija prema učinitelju nasilja.²⁴⁰ Nasilje u porodici je bilo koje djelo kojim se nanosi fizička, psihička, seksualna ili ekonomska šteta ili patnja, kao i prijetnje takvim djelom, ili propuštanje dužnog činjenja i pažnje, koje ozbiljno sputavaju članove porodice da uživaju u svojim pravima i slobodama na principu ravnopravnosti u javnoj ili privatnoj sferi života.²⁴¹

231 Član 173 stav 1 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera BiH.

232 *Ibid.*, član 174.

233 Član 107 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija u FBiH.

234 Član 205 Zakona o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija RS.

235 Član 8 Zakona o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija BDBiH.

236 Član 127 Porodičnog zakona FBiH.

237 Član 97 stav 1 Porodičnog zakona RS.

238 Član 3 Porodičnog zakona BDBiH.

239 *Ibid.*, član 288 u vezi sa članom 218 KZ BDBiH.

240 Član 1 Zakona o zaštiti od nasilja u FBiH, Sl. novine FBiH, broj: 22/05.

241 *Ibid.*, član 6 stav 1.

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS²⁴² uređuje zaštitu od nasilja u porodici na identičan način kako je to regulisano u FBiH.

Preporuke UN-ovog Komiteta za prava djeteta

UN-ov Komitet nije imao preporuka u vezi s primjenom člana 37a Konvencije.

Zaključak

U BiH jeste učinjen određeni napredak u kreiranju zakonodavstva kako bi se spriječilo zlostavljanje i mučenje maloljetnika u postupku izvršenja krivičnih sankcija; međutim, u praksi – a što su konstatovali i ombudsmeni BiH u Specijalnom izvještaju o stanju u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija u BiH²⁴³ – nije osigurana primjena usvojenih zakonodavnih rješenja kojim bi se zaštitila prava maloljetnika koji se nalaze u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija. Posebno izražen problem je nedostatak ustanova za izvršenje drugih mjera za maloljetnike.

Preporuke

Bezbjednosna situacija u BiH, a posebno stanje ljudskih stanja maloljetnika koji su počinili krivično djelo nalaže da nadležni organi poduzmu urgentne mjere za osiguranje primjene člana 37a Konvencije.

242 Zakon o zaštiti od nasilja u porodici RS, Sl. glasnik RS, broj: 118/05, 17/08.

243 www.ombudsmen.gov.ba

PORODIČNO OKRUŽENJE I ALTERNATIVNA BRIGA

Član 5, 9, 10 i 18 - Odgovornost, prava i obaveze roditelja

Član 5, 9, 10, i 21 - Učešće djece u procesu odlučivanja u porodici

Član 19 i 39 - Pravo na zaštitu fizičkog integriteta u porodici

Član 9, 10, 11, i 27 stav 4 - Situacije u kojima je dijete odvojeno od jednog ili oba roditelja

Član 20 i 21 - Slučajevi kada je dijete privremeno ili trajno lišeno staranja jednog roditelja i kada treba iznaći određena alternativna rješenja

Član 25 - Situacije u kojima je dijete zbrinuto u instituciju radi staranja, zaštite ili liječenja

3.13. Osiguranje uživanja prava djeteta iz Konvencije

Konvencija

Članom 5 Konvencije o pravu djeteta propisano je osiguranje uživanja prava djeteta iz Konvencije na način da će države stranke poštivati odgovornosti, prava i dužnosti roditelja, zakonskih staratelja ili drugih osoba zakonski odgovornih za dijete, ili, ako je potrebno, članova šire porodice ili zajednice kako to nalažu mjesni običaji, a radi osiguranja odgovarajućeg usmjeravanja i vođenja djeteta u korištenju prava priznatih ovom Konvencijom, u skladu s razvojnim sposobnostima djeteta.

Zakonodavstvo BiH

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon FBiH i **Porodični zakon BDBiH** smatraju roditelje prvenstveno odgovornim za razvoj i odgoj djeteta, kao i za svu zaštitu nužnu za njegovu dobrobit.²⁴⁴ Roditelj se ne može odreći roditeljskog staranja, ali mu se ono može ograničiti ili oduzeti odlukom nadležnog organa.²⁴⁵ Roditelji su dužni radi zaštite svog djeteta u skladu sa njegovim uzrastom i zrelošću kontrolisati njegovo ponašanje,²⁴⁶ starati se o njegovom obrazovanju, koje mora biti usmjereno na razvoj sposobnosti djeteta, shodno njegovim psihofizičkim mogućnostima.²⁴⁷ Roditelji su dužni osigurati životne uslove potrebne za djetetov razvoj²⁴⁸ i zajednički, sporazumno i ravnopravno starati se o njemu, osim ako je Zakonom drugačije uređeno.²⁴⁹

Ako roditelji ne žive zajedno, o budućem roditeljskom staranju odlučuje sud. Sud odlučuje o tome s kojim roditeljem će dijete živjeti, ko će se brinuti o njegovom zdravlju, školovanju, vanškolskim aktivnostima, o djetetovom smještaju u drugu porodicu ili ustanovu i odgovornostima i pojedinim dužnostima roditelja.²⁵⁰

Ako to zahtijevaju promijenjene okolnosti, sud po tužbi roditelja ili organa starateljstva donosi novu odluku o staranju djeteta.²⁵¹ Odlučujući o staranju nad djetetom sud će odlučiti i o budućem održavanju ličnih odnosa i neposrednog kontaktiranja djeteta sa roditeljem sa kojim ne živi.²⁵²

Ukoliko to nalažu okolnosti, roditelji/roditelj mogu dijete privremeno povjeriti ustanovi ili osobi koja ispunjava uslove za staratelja, ili uz prethodnu saglasnost organa starateljstva.²⁵³

Na prijedlog nene/bake i djeda ili djeteta, sud će odrediti način održavanja ličnih odnosa i neposrednih kontakata djeteta s njima, a ukoliko je to u interesu djeteta sud će odlučiti i o održavanju ličnih odnosa i neposrednih kontakata s drugim osobama.²⁵⁴

²⁴⁴ Član 130 Porodičnog zakona FBiH i član 113 Porodičnog zakona BDBiH.

²⁴⁵ Član 131 Porodičnog zakona FBiH i član 114 Porodičnog zakona BDBiH.

²⁴⁶ *Ibid.*, iz člana 134.

²⁴⁷ *Ibid.*, član 136.

²⁴⁸ *Ibid.*, član 138.

²⁴⁹ *Ibid.*, član 142.

²⁵⁰ *Ibid.*, iz člana 142.

²⁵¹ *Ibid.*, član 143.

²⁵² *Ibid.*, iz član 145.

²⁵³ *Ibid.*, stav 1 člana 146.

²⁵⁴ *Ibid.*, član 148.

Organ starateljstva će po službenoj dužnosti poduzimati potrebne mjere radi zaštite najboljeg interesa djeteta, a na osnovu neposrednog saznanja ili obavještenja. Obavještenje o povredi djetetovih prava organu starateljstva dužni su dostaviti svi organi, organizacije i fizičke osobe. Pomoć organu starateljstva u poduzimanju mjera radi zaštite prava djeteta dužna je pružati mjesno nadležna policija.²⁵⁵

Porodični zakon RS propisuje da su roditelji obavezni da ravnopravno vrše roditeljska prava i dužnosti i tog prava se ne mogu odreći.²⁵⁶ Roditelji štite svoju djecu, izdržavaju ih, staraju se o njihovom obrazovanju, zastupaju ih u ostvarivanju i zaštiti njihovih prava. Pretpostavka je da roditelji svoja zajednička prava i dužnosti vrše sporazumno, ali u slučaju neslaganja roditelja u vršenju tih prava odluku donosi organ starateljstva. Organ starateljstva ima zadatak da pomogne u zaštiti najboljeg interesa djeteta svaki put kada su ti interesi dovedeni u pitanje, bilo od strane roditelja djeteta ili jednog roditelja kome je dijete povjereno na zaštitu i vaspitanje, ili druge osobe, i dužan je poduzeti potrebne mjere radi zaštite ličnih i imovinskih prava i interesa djeteta.²⁵⁷ Tako organ starateljstva može pružiti pomoć roditeljima u sređivanju njihovih socijalnih, materijalnih, ličnih prilika i odnosa ili ih uputiti u savjetovanište, odrediti vršenje nadzora nad roditeljskim pravom i pokrenuti postupak za smještaj djeteta u drugu porodicu ili ustanovu, ali i pokrenuti postupak oduzimanja roditeljskog prava.²⁵⁸ Organ starateljstva staviće maloljetnu osobu pod starateljstvo ukoliko su djetetu roditelji umrli, nestali, nepoznatog boravišta duže od jedne godine, ako je roditeljima oduzeto roditeljsko pravo, oduzeta poslovna sposobnost ili je nisu stekli ili im je poslovna sposobnost ograničena; ako su roditelji duže vrijeme zanemarili roditeljsku dužnost i ako su roditelji duže vrijeme odsutni i nisu u mogućnosti redovno se starati o svom djetetu.²⁵⁹ Organ starateljstva postaviće posebnog staratelja maloljetnoj osobi ukoliko se vodi spor oko suprotstavljenih interesa djeteta i njegovih roditelja/usvojitelja.²⁶⁰

Zakonodavstvo o socijalnoj zaštiti

Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštita porodice sa djecom FBiH djelatnost socijalne zaštite tretira kao oblast od posebnog interesa za Federaciju BiH²⁶¹ usmjerenu na osiguranje socijalne sigurnosti građana i njihovih porodica. Korisnici te pomoći su osobe u stanju socijalne potrebe i to: djeca bez roditeljskog staranja, odgojno zanemarena i zapuštena djeca, djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, djeca ometena u fizičkom ili psihičkom razvoju, osobe/djeca kojima je zbog stanja socijalne potrebe u kojim su se našli zbog posebnih okolnosti potrebna zaštita.²⁶² Prava iz socijalne pomoći su: novčana i druga materijalna pomoć, smještaj u drugu porodicu, smještaj u ustanovu socijalne zaštite, osposobljavanje za život, usluge socijalnog i drugog stručnog rada.²⁶³

Zakon o socijalnoj zaštiti RS i **Zakon o socijalnoj zaštiti BDBiH** uređuju prava iz oblasti socijalne zaštite, osnove organizacije i finansiranja te djelatnosti i druga pitanja od značaja za ostvarivanje socijalne

²⁵⁵ *Ibid.*, iz člana 150.

²⁵⁶ Član 79 i 80 i 85 Porodičnog zakona RS.

²⁵⁷ *Ibid.*, član 94.

²⁵⁸ *Ibid.*, iz članova od 96 - 103 i 106.

²⁵⁹ *Ibid.*, član 201.

²⁶⁰ *Ibid.*, član 215.

²⁶¹ Član 2 Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštita porodice sa djecom.

²⁶² *Ibid.*, iz člana 11 i 12.

²⁶³ *Ibid.*, član 19.

zaštite građana.²⁶⁴ Prava iz ovog zakona su lična, o njima se vodi evidencija, a korisnici mogu biti i punoljetne i maloljetne osobe, i to: djeca bez roditeljskog staranja, djeca ometena u psihofizičkom razvoju, djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama i vaspitno zanemarena i zapuštena djeca.²⁶⁵ Prava koja se po ovom zakonu ostvaruju su: materijalno osiguranje, dodatak za pomoć i njegu druge osobe, pomoć za osposobljavanje za rad djece i omladine, smještaj u drugu ustanovu socijalne zaštite ili u drugu porodicu, usluge socijalne zaštite.²⁶⁶

Pravilnik o načinu ostvarivanja prava na socijalnu zaštitu osoba kojima je priznata međunarodna zaštita u BiH propisuje da su korisnici socijalne zaštite djeca bez roditeljskog staranja, odgojno zanemarena i zapuštena djeca, djeca čiji je razvoj ometen porodičnim prilikama, osobe s invaliditetom, osobe ometene u psihofizičkom razvoju, djeca sa društveno negativnim ponašanjem, kao i porodice sa djecom.

Navedene kategorije imaju pravo na novčanu pomoć (stalnu), jednokratnu, pomoć za osposobljavanje za samostalan život i rad djece i omladine, smještaj u drugu porodicu, smještaj u ustanove socijalne zaštite, te dječiji dodatak, naknadu umjesto plaće majci porodilji u radnom odnosu, novčanu pomoć nezaposlenoj majci porodilji i jednokratnu pomoć za opremu novorođenčeta.

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Vežano za osiguranje porodičnog okruženja, Komitet je u svojim Zaključnim razmatranjima primijetio važnost djelatnosti i širok mandat centara za socijalni rad kao organa vlasti koji su nadležni za starateljstvo, kao i pitanja smještaja djece u institucije, usvajanja, administrativne i druge pomoći djeci i porodicama i sl. Komitet je utvrdio postojanje niza slabosti zbog čega je preporučio Bosni i Hercegovini da centrima za socijalni rad obezbijedi odgovarajuće ljudske i finansijske resurse i sistematičnu obuku osoblja, kao i druge neophodne mjere kojima bi se garantovali kvalitet, efikasnost i transparentnost svih aktivnosti ovih institucija.²⁶⁷

Zaključak

Iz predstavljenog zakonodavnog okvira može se zaključiti da postoji visok stepen međusobne neusaglašenosti zakonodavnog okvira kojim se uređuje pravo na porodično okruženje, kako u segmentu porodičnog zakonodavstva tako i u segmentu zakonodavstva koje uređuje oblast socijalne zaštite, što je posebno izraženo u FBiH. U uspostavi zakonodavnog okvira izostala je koordinacija nadležnog ministarstva BiH, tako da je zakonodavni okvir vezan za osiguranje porodičnog okruženja uspostavljan bez kreiranja polaznih osnovnih principa, što je posebno značajno u segmentu definisanja uloge i nadležnosti centara za socijalni rad. Značaj centara za socijalni leži u činjenici da oni predstavljaju vezu između samog sistema socijalne zaštite i njegovih korisnika. Dakle, centri su zaduženi za implementaciju socijalnih politika koje definišu entitetske vlade, odnosno, u slučaju FBiH, socijalne politike se utvrđuju na entitetskom i na kantonalnom nivou. Osiguranje porodičnog okruženja je pitanje koje bi trebalo biti definisano u socijalnim politikama entiteta i BDBiH, ali istovremeno predstavlja i pitanje ljudskih prava garantovanih međunarodnim

²⁶⁴ Član 1 Zakona o socijalnoj zaštiti, Sl. glasnik RS i član 2 stav 1 Zakona o socijalnoj zaštiti BDBiH.

²⁶⁵ Član 10 Zakona o socijalnoj zaštiti RS.

²⁶⁶ Član 20 Zakona o socijalnoj zaštiti RS i član 28 Zakona o socijalnoj zaštiti BDBiH.

²⁶⁷ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 36 i 37.

standardima za koje je nadležna i država. S obzirom na ustavnu strukturu BiH, pitanja iz nadležnosti države nemaju institucionalnu strukturu koja bi mogla osigurati ostvarivanje prava iz nadležnosti same države. Tako u BiH postoji 114 centara za socijalni rad koji zapošljavaju više od 1.000 ljudi, od čega su 462 uposlenika raspoređena na administrativne i druge prateće poslove. Veliki broj centara za socijalni rad nema zaposlene pedagoge, psihologe, pravnike, defektologe i drugo stručno osoblje. Centri za socijalni rad su zatrpani administrativnim poslovima vezanim za registraciju korisnika i utvrđivanje ispunjavanja formalnih zakonskih kriterija za ostvarivanja prava korisnika na socijalnu pomoć. Očito da centri za socijalni rad, s obzirom na svoje materijalne, kadrovske i druge uslove, nisu u mogućnosti da osiguraju minimum u sferi porodičnog okruženja. Ovako uskim posmatranjem uloge centara za socijalni rad zanemaruje se važna činjenica da je obaveza svih institucija na svim nivoima vlasti da osiguraju zaštitu osnovnih ljudskih prava utvrđenih međunarodnim standardima, te da međunarodni standardi imaju prioritet u primjeni u odnosu na nacionalno zakonodavstvo.

Dakle, u BiH je i dalje –a na osnovu registrovanih slučajeva u Instituciji ombudsmena – prisutna situacija vezana za status centara za socijalni rad, a koju je prepoznao i UN-ov Komitet: da ove ustanove imaju veoma značajnu ulogu u kreiranju porodičnog okruženja, ali nisu poduzete dovoljne mjere u cilju jačanja njihovih kapaciteta.

Preporuka

Stvarna analiza nadležnosti centara za socijalni rad – posebno sa aspekta niza zakona koji su u posljednjoj dekadi doneseni na različitim nivoima vlasti, a kojima se utvrđuje nadležnost centara za socijalni rad – treba da bude prioritet. Na osnovu ove analize nužno je osigurati standarde pomoću kojih će biti uspostavljen adekvatan pristup centara za socijalni rad u izvršavanju zakonom utvrđenih obaveza. Ovo uključuje i procjenu potrebnih kapaciteta, ljudskih i finansijskih resursa centara za socijalni rad u cilju zadovoljavanja potreba građana.

3.14. Osiguranje da nijedno dijete ne bude nezakonito odvojeno od roditelja

Konvencija

Osiguranje da nijedno dijete ne bude nezakonito odvojeno od roditelja je uređeno **članom 9 Konvencije:**

1. Države će osigurati da se dijete ne odvaja od svojih roditelja protiv svoje volje, osim kada nadležne vlasti pod sudskim nadzorom odluče, u skladu s važećim zakonima i postupcima, da je odvajanje potrebno radi dobrobiti djeteta. Takva odluka može biti naročito potrebna u slučajevima zloupotrebe roditeljskog položaja ili zanemarivanja djeteta, ili u slučaju kada roditelji žive odvojeno a mora se donijeti odluka o mjestu djetetova prebivališta.
2. U svakom postupku koji se vodi svim zainteresovanim stranama mora se omogućiti sudjelovanje i izjašnjenje.

3. Države će poštivati pravo djeteta koje je odvojeno od jednoga ili oba roditelja da redovno održava lične i neposredne odnose sa oba roditelja, ako se time ne ugrožava njegova dobrobit.
4. Ako je odvajanje posljedica bilo kojeg postupka što ga je pokrenula država, npr. pritvora, zatvora, progona, izručenja ili smrti jednog ili oba roditelja (uključujući i smrt koja je uslijedila iz bilo kojeg razloga dok je osoba pod nadzorom države), država će na podneseni zahtjev pružiti roditeljima, djetetu ili, ako je potrebno, drugom članu porodice potrebna obavještenja o boravištu odsutnog člana(članova) porodice, osim ako bi pružanje takve obavijesti moglo štetiti dobrobiti djeteta. Države će osigurati da podnošenje takvog zahtjeva samo po sebi nema štetne posljedice po zainteresovanu osobu ili osobe.

Zakonodavstvo BiH

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon RS obavezuje oba roditelja na ravnopravno i sporazumno vršenje roditeljskih prava i dužnosti.²⁶⁸ Ukoliko je jedan od roditelja spriječen da vrši roditeljsko pravo, ili mu je ono oduzeto, ili mu je ograničena poslovna sposobnost, ili roditelji žive odvojeno, to pravo vrši drugi roditelj, kojemu je dijete odlukom suda, odnosno organa starateljstva povjereno na zaštitu i vaspitanje.²⁶⁹ Ukoliko to zahtijevaju interesi djeteta, roditelji dijete mogu povjeriti na zaštitu i vaspitanje drugoj osobi ili ustanovi, uz prethodno odobrenje organa starateljstva.²⁷⁰

U slučajevima kada roditelj/i zlostavlja/ju dijete, zlopotrebljava/ju roditeljsko pravo, ili je roditelj dijete napustio i zanemario svoje roditeljske dužnosti, sud će u vanparničnom postupku oduzeti roditeljsko pravo.²⁷¹ Odluka o oduzimanju (i vraćanju) roditeljskog prava dostavlja se nadležnom matičaru, a ukoliko dijete ima nekretnine i zemljišno-knjižnom uredu, odnosno katastru²⁷²

Porodični zakon FBiH i **Porodični zakon BDBiH** uređuju pravo i obavezu oba roditelja da žive sa svojom djecom i zajednički, sporazumno i ravnopravno se staraju o njima. Ukoliko jedan roditelj to nije u stanju jer je spriječen, nepoznatog boravišta, nedostupan ili nesposoban da se stara o svom djetetu, roditeljsko staranje vrši drugi roditelj. Ukoliko oba roditelja nisu u stanju da se staraju o svom djetetu, jer su nesposobna ili spriječena, sud će odlučiti o smještaju djeteta kod druge osobe ili u ustanovu.²⁷³

Jedan roditelj koji se stara o djetetu, ili oba roditelja, mogu privremeno povjeriti na čuvanje i odgoj svoje dijete ustanovi ili osobi koja ispunjava uslove za staratelja, ali za to moraju imati prethodnu saglasnost organa starateljstva.²⁷⁴ To mogu biti situacije privremene spriječenosti roditelja (vanredne situacije, školovanje roditelja, odlazak na rad izvan države i sl.) ili situacije kada je djetetu potrebna posebna zaštita zbog zdravstvenog stanja ili zbog poremećaja u njegovom odgoju.

²⁶⁸ Član 79 stav 1 i član 85 Porodičnog zakona RS.

²⁶⁹ *Ibid.*, član 86 u vezi sa članom 90.

²⁷⁰ *Ibid.*, član 87.

²⁷¹ *Ibid.*, član 106.

²⁷² *Ibid.*, član 107.

²⁷³ Član 142 Porodičnog zakona, veza Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom FBiH.

²⁷⁴ Član 146 Porodičnog zakona FBiH i član 129 Porodičnog zakona BDBiH.

Zakonom su predviđene i posebne mjere koje su dužni provoditi nadležni državni organi ukoliko roditelj/i ne vrši/e svoja prava i dužnosti kako se to pretpostavlja zakonom.

Tako je Zakon predvidio oduzimanje roditelju prava da živi sa djetetom i pravo da dijete povjeri na čuvanje i odgoj drugoj osobi ili ustanovi ako roditelj/roditelji s kojim dijete živi ugrožava/ju interes djeteta zanemarujući njegovo podizanje, odgoj, obrazovanje, ili u tome ne sprečava drugog roditelja ili člana zajedničkog domaćinstva da tako postupa, ili ako je zbog toga kod djeteta došlo do poremećaja u odgoju²⁷⁵. Ova mjera se izriče u trajanju od jedne godine, o čemu sud odlučuje na prijedlog roditelja kojem je pravo oduzeto ili po službenoj dužnosti.²⁷⁶

Sud može oduzeti roditeljsko staranje u slučaju kada roditelj zloupotrebom svojih prava, ili grubim zanemarivanjem dužnosti, ili napuštanjem djeteta, ili nestaranjem o njemu, ili koji u tome ne sprečava drugog roditelja ili drugu osobu, zbog čega dovodi u opasnost djetetovu sigurnost, zdravlje ili moral.²⁷⁷ Ova mjera traje sve dok za to postoje razlozi, a roditelju se može vratiti roditeljsko staranje na njegov zahtjev, na zahtjev djeteta ili organa starateljstva.²⁷⁸

Obje odluke sud donosi u vanparničnom postupku, o čemu obavještava organ starateljstva koji je dužan odmah djetetu postaviti posebnog staratelja. O odluci o oduzimanju (i vraćanju) roditeljskog staranja sud obavještava nadležnog matičara radi upisa u matične knjige.²⁷⁹

Zakonodavstvo o socijalnoj zaštiti

Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštiti porodice sa djecom FBiH, osim što uređuje smještaj djeteta bez roditeljskog staranja i zbog materijalno nesređenih prilika u porodici, uređuje smještaj djeteta i u slučajevima kada je djetetu potrebna posebna zaštita zbog njegovog zdravstvenog stanja – invaliditeta ili ometenosti u psihofizičkom razvoju, kao i poremećaja u odgoju kada se radi o zanemarenoj i zapuštenoj djeci.²⁸⁰

Zakon o socijalnoj zaštiti RS propisuje uslove i način odvajanja djeteta od roditelja u slučajevima kada se dijete ometeno u fizičkom i psihičkom razvoju osposobljava za rad, kada se smješta u ustanovu socijalne zaštite ili drugu porodicu jer je bez roditeljskog staranja ili je zbog porodičnih prilika ometeno u razvoju, zbog zdravstvenog stanja i tjelesnog razvoja bez uslova da boravi u vlastitoj porodici i kada je vaspitno zanemareno i zapušteno.²⁸¹ Odluku o smještaju donosi nadležni centar za socijalni rad/ministarstvo nadležno za socijalnu zaštitu.²⁸²

²⁷⁵ *Ibid.*, član 154.

²⁷⁶ *Ibid.*, 350.

²⁷⁷ Član 153 Porodičnog zakona FBiH i član 135 Porodičnog zakona BDBiH.

²⁷⁸ Član 351 Porodičnog zakona FBiH.

²⁷⁹ Član 350 i 351 Porodičnog zakona FBiH.

²⁸⁰ Član 12 i 24 Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštita porodice sa djecom (način, postupak, otkrivanje i ocjena sposobnosti, razvrstavanje i evidencija djece vrši se na temelju kantonalnih propisa).

²⁸¹ Član 37 i 38 Zakona o socijalnoj zaštiti RS.

²⁸² *Ibid.*, član 73 i 74.

Zakon o socijalnoj zaštiti BDBiH predviđa mogućnost smještaja, odnosno odvajanja od porodice djeteta ometenog u psihofizičkom razvoju radi njegovog osposobljavanja za život i rad.²⁸³ Iz porodice će se izdvojiti i odgojno zanemareno i zapušteno dijete, kao i dijete ometeno u razvoju porodičnim prilikama.²⁸⁴

Krivično zakonodavstvo

Krivični zakon FBiH propisuje odgojne preporuke, odgojne mjere i kažnjavanje maloljetnika – počinioca krivičnog djela.²⁸⁵ Neke od propisanih mjera uključuju i odvajanje maloljetnog počinioca od njegove porodice. Tako je moguće maloljetnom počiniocu krivičnog djela izreći odgojne preporuke smještaja u drugu porodicu, dom ili ustanovu, kao i liječenje u odgovarajućoj zdravstvenoj ustanovi. Zakon propisuje i odgojne mjere kao što su: upućivanje u disciplinski centar, pojačani nadzor u drugoj porodici, upućivanje u odgojnu ustanovu za maloljetnike radi izvršenja stalnog nadzora stručnih odgajatelja, upućivanje u odgojno-popravni dom ili upućivanje u drugu ustanovu za osposobljavanje kada se radi o maloljetnom počiniocu krivičnog djela ometenom u psihičkom i fizičkom razvoju. Maloljetnom počiniocu krivičnog djela moguće je izreći i kaznu maloljetničkog zatvora. O tome koja će se mjera ili kazna izreći odlučujuće činjenice su uzrast maloljetnog počinioca, vrsta počinjenog krivičnog djela, sveukupni interesi maloljetnika .

Krivični zakon RS i Krivični zakon BDBiH predviđaju vaspitne preporuke, mjere i kazne za maloljetne počinioce krivičnih djela.²⁸⁶ Vaspitne preporuke kojima se maloljetnik odvaja od porodice su: smještaj u drugu porodicu, dom ili ustanovu, kao i liječenje u odgovarajućoj ustanovi. Vaspitne mjere koje odvajaju maloljetnika iz porodice su smještaj u drugu porodicu, upućivanje u disciplinski centar na utvrđeni broj dana, upućivanje u vaspitnu ustanovu, u vaspitno-popravni dom i ustanovu za osposobljavanje ukoliko se radi o maloljetniku ometenom u psihofizičkom razvoju. Maloljetni počinitelj krivičnog djela može se uputiti i u maloljetnički zatvor.

Krivično-procesno zakonodavstvo

Zakon o krivičnom postupku FBiH, Zakon o krivičnom postupku RS i Zakon o krivičnom postupku BDBiH propisuju da sudija za maloljetnike može narediti da se maloljetnik prema kojem se vodi krivični postupak u toku pripremnog postupka smjesti u prihvatilište ili sličnu ustanovu, ili preda drugoj porodici, ako je to potrebno radi izdvajanja maloljetnika iz sredine u kojoj je živio, ili radi pružanja pomoći, zaštite ili njegovog smještaja.²⁸⁷

Izuzetno, sudija za maloljetnike može maloljetniku odrediti i pritvor kada za to postoje razlozi, koji može trajati najduže mjesec dana, a nakon završetka pripremnog postupka najdulje još šest mjeseci.²⁸⁸

283 Član 48 Zakona o socijalnoj zaštiti BDBiH.

284 *Ibid.*, član 53.

285 Članovi 79 do 109 KZ FBiH.

286 Glava VI Krivičnog zakona RS, Glava X Krivičnog zakona BDBiH, članovi 82 -108.

287 Član 378 stav 1 Zakona o krivičnom postupku FBiH, član 363 i 364 Zakona o krivičnom postupku RS i član 358 Zakona o krivičnom postupku BDBiH.

288 Izuzetno predstavlja: opasnost od bjekstva, opasnost da će uništiti, sakriti, izmijeniti ili falsifikovati dokaze ili tragove važne za postupak ili uticati na svjedoke, saučesnike ili prikrivače, te ukoliko postoji opravdani strah da će krivično djelo ponoviti ili dovršiti pokušano krivično djelo ili počiniti krivično djelo kojim prijeti, a za ta se djela može izreći kazna zatvora od najmanje pet godina zatvora ili teža kazna.

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

U svojim Zaključnim razmatranjima, Komitet je primijetio da se broj ustanova koje su preuzele brigu o djeci bez roditeljskog staranja više nego udvostručio tokom i nakon oružanog sukoba. Komitet je nadalje izrazio zabrinutost zbog mogućnosti da te institucije postanu mjesta potencijalne diskriminacije zbog ograničenog pristupa zdravstvenoj zaštiti, nedostatka odgovarajuće obuke u oblasti životnih vještina, nedostatka adekvatno obučenog stručnog kadra, lošeg stanja smještajnih objekata i nedostatka odgovarajućih resursa, kao i zbog činjenice da se nakon smještaja djeteta u neki od alternativnih oblika staranja malo napora ulaže u ponovno spajanje djeteta i porodice.

Zbog navedenog, Komitet je preporučio državi BiH da se smještaj djece bez roditeljskog staranja u institucije koristi **samo u krajnjoj nuždi**, tj. samo kada je to preporučeno od stručnjaka i u najboljem interesu djeteta, te da država vrši sistematične periodične provjere smještaja djeteta u skladu sa članom 25 Konvencije. Također je preporučio državi da izradi kvalitetne standarde za hraniteljstvo i da u znatnoj mjeri smanji vrijeme koje djeca bez roditeljskog staranja provode u institucijama, a da se osigura izdvajanje dovoljno sredstava za ispravno funkcionisanje i monitoring starateljskih institucija i hraniteljskog smještaja.²⁸⁹

Zaključak

Odvajanje od porodice je u okviru analize zakonodavstva obrađeno u dva segmenta, i to: smještajem u ustanove kao oblik socijalne zaštite, te smještajem u ustanove kao posljedica izricanja određenih vaspitno-popravnih mjera zato što je dijete počinilo neku od zakonom zabranjenih radnji. Ipak, fokus interesovanja u okviru izrade Analize usklađenosti zakonodavstva sa Konvencijom je na smještaju djece u ustanove kao oblik socijalne zaštite, gdje je i dalje prisutan trend povećanog zbrinjavanja djece na ovaj način, posebno kada su u pitanju djeca bez roditeljskog staranja i djeca sa invaliditetom, a da nisu poduzete mjere na povećanju kapaciteta ovih ustanova. Ovo rezultira umanjnjem kvaliteta u standardu zbrinjavanja, a samim tim i prava, što je posebno karakteristično za uživanje prava na zdravstvenu zaštitu, ukoliko se dijete smješta u ustanovu van teritorije svog prebivališta, jer nije osigurana prenosivost prava na zdravstvenu zaštitu, koja se, shodno ustavnom ustrojstvu, ostvaruje na entitetskom/ kantonalnom nivou, odnosno prema mjestu prebivališta osiguranika.²⁹⁰ Nisu poduzete dovoljne mjere za osiguranje smještaja djece u hraniteljske porodice ili mjere na osiguranju dnevnih boravaka za djecu s invaliditetom. Kroz seminare za socijalne radnike ukazano je na nelogičnost da je cijena smještaja djeteta u hraniteljsku porodicu dvostruko manja od cijene smještaja u ustanovu, što je jedan od razloga zbog čega se više djece smješta u ustanove. U visokom stepenu je prisutna socijalna isključenost djece bez roditeljskog staranja ili djece sa invaliditetom, što se može vezati za nedostatak kapaciteta centara za socijalni rad za razvijanje ovih mjera.

Preporuka

U cilju poboljšanja standarda života djece bez roditeljskog staranja i djece sa invaliditetom, nužno je osigurati implementaciju preporuka Komiteta, **te preispitati opravdanost zadržavanja razlike u cijenama**

289 CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 40 i 41.

290 Vidjeti: www.ombudsmen.gov.ba, Institucija ombudsmena BiH, Specijalni izvještaj o stanju ljudskih prava u ustanovama za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba, septembar 2009. godine .

između smještaja djece u hraniteljsku porodicu, odnosno ustanovu, cijeneći pri tome najbolji interes djeteta. Potrebno je urgentno uraditi analizu kapaciteta ustanova za smještaj djece u BiH i potreba društva u cilju kreiranja dugoročnih mjera za poboljšanje stanja u ovoj oblasti.

3.15. Spajanje porodice

Konvencija

Konvencija o pravima djeteta

Spajanje porodice je utvrđeno članom 10 Konvencije.

1. U skladu s obavezama država, zahtjev djeteta ili njegovih roditelja za ulazak u državu ili odlazak iz nje radi porodičnog spajanja razmatraće se povoljno, humano i što hitnije. Države će osigurati da podnošenje takvog zahtjeva nema štetne posljedice za podnosiocima zahtjeva i za članove njihove porodice.
2. Osim u posebnim slučajevima, djetetu čiji roditelji borave u različitim državama mora se garantovati pravo na redovno održavanje ličnih i neposrednih kontakata sa oba roditelja. U tom cilju države će priznati djetetu i njegovim roditeljima pravo na napuštanje bilo koje zemlje, uključujući vlastitu, i na ulazak u svoju zemlju. Pravo napuštanja bilo koje zemlje biće podvrgnuto samo zakonski propisanim ograničenjima, koja su potrebna radi zaštite nacionalne sigurnosti, javnog poretka (*ordre public*), javnog zdravlja ili morala, ili prava i sloboda drugih, te koja su usklađena s ostalim pravima priznatim u ovoj Konvenciji.

Konvencija o kontaktima s djecom

Osim Konvencijom o pravu djeteta, pitanje spajanja s porodicom uređeno je i **Konvencijom o kontaktima s djecom**.²⁹¹ U Preambuli se ova Konvencija poziva na član 9 Konvencije o pravima djeteta kojim je utvrđeno pravo djeteta odvojenog od jednog roditelja da s njim redovno održava lične odnose i neposredne kontakte, osim ako to nije u najboljem interesu djeteta. Konvencija priznaje da – kada djeca, roditelji i druge osobe povezane porodičnim vezama žive u različitim državama – sudske vlasti treba poticati da više koriste prekogranične kontakte i vraćanje u mjesto djetetovog prebivališta. U tom smislu Konvencija o kontaktima s djecom razrađuje opšta načela koja se imaju primijeniti na odluke o kontaktima.²⁹² Dijete i njegovi roditelji imaju pravo na ostvarivanje i održavanje redovnih međusobnih kontakata.²⁹³ U postupku odlučivanja o uređenju kontakata djeteta sa roditeljem ili drugom osobom organ koji o tome odlučuje mora voditi računa da dijete ima pravo biti obaviješteno, savjetovano i izraziti svoje mišljenje o predloženom načinu kontaktiranja.²⁹⁴ Konvencija propisuje i mjere osiguranja i garancije koje državni/pravosudni organi poduzimaju u vezi sa kontaktom. U tom smislu može se provoditi nadzor nad kontaktima, briga o putnim troškovima i troškovima smještaja djeteta i njegovu pratnju, garancija od osobe s kojom dijete živi da neće ometati kontakte i novčane kazne za slučaj da ih ometa, mjere osiguranja i garancija za povratak djeteta, kao

²⁹¹ Konvencija o kontaktima sa djecom, Vijeća Europe, Strazbur 15.05.2003.

²⁹² *Ibid.*, Poglavlje II.

²⁹³ *Ibid.*, član 4.

²⁹⁴ *Ibid.*, član 6.

što su: predaja putne isprave ili isprave o identitetu osobe koja traži kontakt, finansijska garancija (teret na imovinu), obaveze i uslovi dati sudu, obavezno javljanje ovlaštenom tijelu itd.²⁹⁵

Haška konvencija o građanskopravnom aspektu otmice djeteta

Haška konvencija o građanskopravnom aspektu otmice djeteta reguliše i pravo na neometano pravo na viđanje djeteta.²⁹⁶

Zakonodavstvo BiH

Zakonodavstvo o izbjeglicama i raseljenim osobama

Zakon o izbjeglicama iz BiH i raseljenih osoba u BiH uređuje prava izbjeglica i raseljenih osoba u skladu sa zakonima BiH, entiteta, a na temelju istih prava i sloboda garantovanih u međunarodnim propisima, kao što je to garantovano i drugim građanima BiH.²⁹⁷ Status izbjeglica iz BiH za vrijeme boravka u zemlji prihvata uređen je pravnim propisima tih zemalja.²⁹⁸ Izbjeglice iz BiH za vrijeme boravka u zemljama prihvata imaju i pravo korištenja konzularnih i drugih službi BiH u zemljama prihvata radi regulisanja svojih prava, naročito prava na povratak u BiH.²⁹⁹ Sprečavanje ili neopravdano odgađanje ostvarivanja prava izbjeglica iz BiH i raseljenih osoba od strane zaposlenih u državnim, entitetskim, kantonalnim ili opštinskim organima nadležnim za provedbu zahtjeva izbjeglica i raseljenih osoba u pogledu ostvarivanja njihovih prava, kao i od strane drugih osoba koje sprečavaju ili neopravdano odgađaju ostvarivanje tih prava, povlači *odgovornost*.³⁰⁰

Zakon o raseljenim osobama i povratnicima u FBiH i izbjeglicama iz BiH³⁰¹ osobama kojima je priznat status raseljene osobe i povratnika privremeno osigurava niz prava, između ostalih privremeni smještaj, socijalnu i zdravstvenu zaštitu, obrazovanje djece itd.³⁰²

Zakon o izbjeglicama i raseljenim osobama RS nalaže da izbjeglice i raseljene osobe imaju ista prava i obaveze pod istim uslovima kao građani sa stalnim prebivalištem u RS, osim kada je Zakonom drugačije regulisano.³⁰³

Zakonodavstvo o strancima

Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu uređuje i spajanje porodice stranca koji boravi na teritoriji BiH u cilju čuvanja porodične zajednice. Članovima uže porodice bh. državljanina koji ima prebivalište u BiH, ili stranca s odobrenim privremenim boravkom u BiH u trajanju od jedne godine, može se odobriti

²⁹⁵ *Ibid.*, član 10.

²⁹⁶ Član 21 Konvencije o građanskopravnom aspektu otmice djece, objavljena u Sl. listu SFRJ – međunarodni ugovori, broj: 7/91, obavezujuća za BiH.

²⁹⁷ Član 2 Zakona o izbjeglicama iz BiH i raseljenim osobama u BiH, Sl. glasnik BiH, broj:23/99, 21/03, 33/03.

²⁹⁸ *Ibid.*, član 5 stav 1.

²⁹⁹ *Ibid.*, član 16 stav 1 tačka c).

³⁰⁰ *Ibid.*, član 20.

³⁰¹ Zakon o raseljenim osobama i povratnicima u FBiH i izbjeglicama iz BiH, Sl. novine FBiH, broj:15/05.

³⁰² Član 11 Zakona o raseljenim osobama i povratnicima u FBiH i izbjeglicama iz BiH, Sl. novine FBiH broj 15/05.

³⁰³ Član 6 Zakona o izbjeglicama i raseljenim osobama RS, Sl. glasnik RS, broj: 26/97.

privremeni boravak u svrhu spajanja porodice članovima njegove uže porodice (maloljetna djeca do 18 godina ili punoljetna koja žive u zajedničkom domaćinstvu, rođena u braku ili izvan braka, usvojena ili pastorci).³⁰⁴ Dijete rođeno na teritoriji BiH ili izvan BiH čiji su roditelji stranci s odobrenim boravkom u BiH stiče pravo na boravak u BiH za isti period koji imaju njegovi roditelji.³⁰⁵

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon FBiH propisuje da u situacijama kada se staranje o djetetu odlukom suda povjerava jednom roditelju istovremeno sud odlučuje o održavanju ličnih odnosa i kontakata s drugim roditeljem, vodeći pri tome računa o najboljem interesu djeteta.³⁰⁶

Porodični zakon RS i **Porodični zakon BDBiH** propisuju da ukoliko dijete živi s jednim roditeljem, dijete održava lične odnose sa drugim roditeljem ako nema razloga zbog djetetovih interesa da se to spriječi. O tome se sami roditelji mogu sporazumjeti, ili ako tog sporazuma nema odluku će donijeti organ starateljstva.³⁰⁷

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Komitet je u svojim Zaključnim razmatranjima istakao zabrinutost zbog pojave nezakonitog međudržavnog usvajanja djece bez roditeljskog staranja koja su iz BiH a žive u inostranstvu. Komitet također primjećuje da proces usvajanja nije u potpunosti usklađen sa članom 21 Konvencije, kao i da država članica nije ratifikovala Hašku konvenciju o zaštiti djece i saradnji u oblasti međudržavnog usvajanja iz 1993. godine. Zbog svega navedenog Komitet je preporučio državi članici da poduzme neophodne zakonske, administrativne i druge mjere kako bi u potpunosti uskladila nacionalne procedure za usvajanje djece sa članom 21 Konvencije, te da razmotri mogućnost potpisivanja Haške konvencije o zaštiti djece i saradnji u oblasti međudržavnog usvajanja. Komitet nadalje preporučuje državi članici da u okviru svog sljedećeg izvještaja dostavi detaljnije podatke o djeci koja su uključena u proces domaćeg i međudržavnog usvajanja.³⁰⁸

Zaključak

Nažalost, u BiH nije došlo do značajne promjene kojom bi se unaprijedilo stanje po pitanju spajanja porodice u odnosu na stanje koje je konstatovao UN-ov Komitet u svojim Zaključnim razmatranjima. Posebno je izražen problem kod spajanja porodice stranaca, jer podzakonski akti koji regulišu način provođenja Zakona o kretanju, boravku stranaca i azilu nisu usklađeni s međunarodnim standardima iz razloga što propisani uslovi za spajanje porodice nisu u dovoljnoj mjeri precizni kako bi omogućili provedbu zakona.

304 Član 57 stav 1 i 2 tačka b) Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu.

305 *Ibid.*, član 61 stav 1.

306 Član 145 Porodičnog zakona FBiH.

307 Član 93 Porodičnog zakona RS i član 128 Porodičnog zakona BDBiH.

308 CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 38 i 39.

Preporuka

Potrebno je osigurati primjenu preporuka UN-ovog Komiteta za djecu, ali i preporuka ostalih UN-ovih tijela izvještavanja, te poduzeti mjere na usaglašavanju podzakonskih akata koji su doneseni na osnovu Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu sa međunarodnim standardima.

3.16. Otmica

Konvencija

Konvencija o pravima djeteta

Pitanje otmice je uređeno **članom 11 Konvencije o pravu djeteta** na način da:

1. će države poduzeti mjere za suzbijanje nezakonitog prebacivanja i zadržavanja djece u inostranstvu,
2. u tom cilju države će promovisati zaključenje bilateralnih ili multilateralnih sporazuma ili pristupanje postojećim sporazumima.

Haška konvencija o građanskopravnom aspektu otmice djece

Ova Konvencija ima za cilj da osigura hitan povratak djece nezakonito odvedene ili zadržane u nekoj državi ugovornici i da se pravo na staranje i viđanje sa djetetom po zakonu jedne od država ugovornica poštuje u drugoj državi.³⁰⁹ Država sama određuje centralni izvršni organ koji u punom kapacitetu provodi odredbe Konvencije. U BiH je to Ministarstvo pravde BiH, koje saraduje na unutrašnjem planu sa entitetskim ministarstvima pravde i Pravosudnom komisijom Brčko Distrikta BiH. U odnosu na zahtjeve iz inostranstva, samo Ministarstvo pravde BiH prima zahtjeve i prosljeđuje dalje na nadležnost entitetskih i organa Brčko Distrikta BiH, koji su u obavezi poduzeti radnje i o ishodu informisati Ministarstvo pravde BiH radi daljeg postupka prema inostranom centralnom organu.

Zakonodavstvo BiH

Krivično zakonodavstvo

Krivični zakon BiH sankcioniše krivično djelo kupovine, prodaje, predaje drugoj osobi ili posredovanje u ovim radnjama, djeteta ili maloljetnika radi usvajanja, transplantacije organa, eksploatacije radom ili druge protivpravne svrhe.³¹⁰ Istovremeno, **Krivični zakon FBiH, Krivični zakon RS i Krivični zakon BDBiH** sankcionišu osobu koja protivpravno zatvori, drži zatvorenom ili pod prijetnjom da će je usmrtniti ili tjelesno ozlijediti, oduzme ili ograniči slobodu kretanja djetetu ili maloljetniku, sve sa ciljem da se dijete ili maloljetnik ili neko drugi prisili da nešto učini, ne učini ili trpi.³¹¹

309 Član 1 Konvencije.

310 Član 185 Krivičnog zakona BiH.

311 Član 180 Krivičnog zakona FBiH, član 165 Krivičnog zakona RS i član 177 Krivični zakon BDBiH.

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

UN-ov Komitet u svojim Zaključnim razmatranjima nije imao opservacija u vezi s pitanjem otmice djece regulisanim članom 11 Konvencije o pravu djeteta.

Zaključak

Zakonodavstvo BiH u više zakona na isti način uređuje sankcionisanje otmice djeteta, što je dovoljno strog pravni mehanizam koji bi trebalo preventivno da djeluje na sprečavanje otmice djece. U praksi su evidentni slučajevi otmice djece s kojima se susrela i institucija ombudsmena, a u kojim se otmica djeteta dešava od strane jednog od roditelja nakon razvoda braka. Ne postoje evidencije niti statistika o takvim slučajevima.

Preporuka

Nadležni organi treba da poduzmu mjere u cilju sprečavanja otmice djeteta od strane roditelja i da u takvim slučajevima reaguju efikasnije korištenjem postojećeg zakonodavnog okvira, te da analiziraju pojave i sačine bazu podataka počinitelaca krivičnog djela otmice kako se ne bi ponovile ove radnje.

3.17. Zajednička odgovornost roditelja u podizanju i razvoju djeteta

Konvencija

Konvencija o pravima djeteta

Zajednička odgovornost roditelja u podizanju i razvoju djeteta je uređena **članom 18 Konvencije o pravu djeteta**. Ovaj član navedeno pravo i obavezu reguliše na sljedeći način:

1. Države će učiniti sve što je u njihovoj moći da se primijene načela zajedničke roditeljske odgovornosti za odgoj i razvoj djeteta. Roditelji ili zakonski starijaci snose najveću odgovornost za odgoj i razvoj djeteta. Dobrobit djeteta mora biti njihova osnovna briga.
2. U cilju garancije i promovisanja prava utvrđenih Konvencijom, države će pružiti odgovarajuću pomoć roditeljima i zakonskim zastupnicima kako bi oni mogli ispuniti svoju dužnost prema djetetu, te jačati ustanove i službe za dječiju zaštitu i brigu.
3. Države će iskoristiti sve odgovarajuće mjere da djeca zaposlenih roditelja mogu uživati zaštitu i brigu ustanova i službi koje im u tom smislu stoje na raspolaganju.

Konvencija o kontaktima s djecom

Ova Konvencija uzima u obzir roditeljsku odgovornost za zajedničku djecu i stoga uređuje način donošenja odluke o kontaktima s roditeljem s kojim dijete ne živi, provođenje takve odluke i sve druge okolnosti koje su od značaja za sigurno i redovno kontaktiranje djeteta s roditeljem i njegovo sigurno vraćanje u mjesto prebivanja.³¹²

³¹² Poglavlje II Konvencija o kontaktima sa djecom, Vijeća Europe, Strazbur 15.05.2003.

Zakonodavstvo BiH

Zakonodavstvo o obrazovanju

Okvirni zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju BiH kao funkciju predškolskog vaspitanja i obrazovanja smatra i pomoć roditeljima u brizi za njegu, zaštitu, razvoj, vaspitanje i opšte/opće blagostanje djeteta, dopunjavanje porodičnog vaspitanja, ulaganje društva u blagostanje i napredak, a sve s ciljem optimalnog razvoja svakog djeteta.³¹³ Sa stanovišta organizacije, predškolsko vaspitanje i obrazovanje ostvaruje se u jaslicama za djecu od šest mjeseci do navršene treće godine života i u obdaništu/vrtiću za djecu od treće godine života do polaska u osnovnu školu.

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju priznaje pravo i obavezu roditelja i usvojitelja u odgajanju njihove djece, u skladu s ovim i drugim zakonima.³¹⁴

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon FBiH i **Porodični zakon BDBiH** definišu porodicu kao životnu zajednicu roditelja, djece i drugih krvnih srodnika, srodnika po tazbini, usvojlaca i usvojenika i osoba iz vanbračne zajednice ako žive u zajedničkom domaćinstvu, a odnosi se na djecu rođenu u braku ili izvan njega, kao i na usvojenu djecu. Uređenje odnosa unutar porodice zasniva se na obavezi roditelja da osiguraju zaštitu interesa i dobrobiti djeteta i njihovoj odgovornosti u podizanju, odgoju i obrazovanju djeteta; obavezi države da osigura zaštitu porodice i djeteta i pružanju starateljske zaštite djeci bez roditeljskog staranja i odraslim osobama koje nisu sposobne same da se staraju o sebi, svojim pravima, interesima i imovini.³¹⁵

Porodični zakon RS reguliše da se roditeljsko pravo vrši sporazumno i da se roditelj ne može odreći tog prava. Zakon propisuje da RS stvara uslove, organe i kadrove za pružanje savjeta roditeljima o svim značajnim pitanjima vezanim za njihova roditeljska prava i obaveze.³¹⁶ Ako to interesi djece zahtijevaju, organ starateljstva će pružiti pomoć roditeljima u sređivanju njihovih socijalnih, materijalnih i ličnih prilika i odnosa, ili ih uputiti u odgovarajuće savjetovalište.³¹⁷

Radno zakonodavstvo

Zakon o radu FBiH u oblasti zaštite materинства propisuje da za vrijeme trudnoće, porođaja i njege djeteta žena ima pravo na porođajno odsustvo u trajanju od godinu dana neprekidno, a da nakon isteka tog vremena majka blizanaca i troje djece ima pravo da radi polovinu radnog vremena do navršene druge godine života djeteta.³¹⁸ Ukoliko je djetetu po nalazu ljekara potrebna pojačana briga i njega, jedan od roditelja ima pravo raditi polovinu radnog vremena do navršene treće godine djetetovog života.³¹⁹ Također, roditelj može da odsustvuje s posla do treće godine života djeteta, ukoliko je to predviđeno kolektivnim ugovorom ili

313 Član 14 Okvirnog zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju u BiH.

314 Član 22 Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju.

315 Član 2 Porodičnog zakona FBiH i član 2 Porodičnog zakona BDBiH.

316 Član 5 stav 2 Porodičnog zakona RS.

317 *Ibid.*, član 95.

318 Član 55 i 57 Zakona o radu FBiH.

319 *Ibid.*, član 58.

pravilnikom, a za to vrijeme roditelju miruju sva prava iz radnog odnosa.³²⁰ Jedan od roditelja djeteta s težim smetnjama u razvoju ima pravo da radi polovinu radnog vremena (ako se radi o samohranom roditelju ili su oba zaposlena), u slučaju da dijete nije smješteno u ustanovu socijalno-zdravstvenog zbrinjavanja na osnovu nalaza nadležne zdravstvene ustanove.³²¹

Zakon o radu RS i Zakon o radu BDBiH članom porodice smatra bračnu djecu, vanbračnu djecu, usvojenu djecu, pastorčad, djecu uzetu pod starateljstvo i drugu djecu bez roditeljskog staranja uzetu na izdržavanje.³²² Zakon propisuje da radi njege djeteta žena nakon poroda ima pravo na porodiljsko odsustvo u trajanju od godinu dana, a u slučaju rođenja blizanaca ili trećeg djeteta 18 mjeseci neprekidno, te da to odsustvo nakon 60 dana od poroda umjesto majke može nastaviti da koristi otac.³²³ Ukoliko majka na svoj zahtjev otpočne s radom prije isteka porodiljskog odsustva, ali ne prije 60 dana od poroda, ima pravo radi dojenja djeteta na dodatno odsustvo od dnevnog rada u trajanju od 60 minuta.³²⁴ U slučaju da je djetetu prema nalazu ljekara potrebna pojačana njega, jedan od zaposlenih roditelja može raditi polovinu radnog vremena do navršene dvije godine života djeteta. Isto pravo ima usvojitelj ili staratelj djeteta bez roditeljskog staranja.³²⁵ Jedan od roditelja djeteta sa psihofizičkim smetnjama u razvoju, a koje nije smješteno u odgovarajuću zdravstvenu ili socijalnu ustanovu, ima pravo raditi polovinu radnog vremena, za koje vrijeme prima punu naknadu za drugu polovinu radnog vremena, što se isplaćuje na teret Fonda za dječiju zaštitu RS. Rad sa skraćenim radnim vremenom traje sve dok postoji potreba djeteta za pojačanom roditeljskom njegom i staranjem.³²⁶

Zakonodavstvo o socijalnoj zaštiti

Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom FBiH³²⁷ uređuje osnove zaštite porodica s djecom, finansiranje i druga pitanja od značaja za ostvarivanje osnovnih prava iz socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom u FBiH.³²⁸ U smislu ovog Zakona porodicu čine i bračna i vanbračna djeca, usvojena djeca, pastorčad i dijete bez roditeljskog staranja uzeto na izdržavanje.³²⁹ Prava iz socijalne zaštite – novčana i druga materijalna pomoć, osposobljavanje za život i rad, smještaj u drugu porodicu, smještaj u ustanove socijalne zaštite, usluge socijalnog i drugog stručnog rada, te kućna njega i pomoć³³⁰ – mjere su pomoći porodici u stanju socijalne potrebe (trajno ili privremeno stanje u kojem se nalazi građanin ili porodica uzrokovano ratnim događanjima, elementarnim nepogodama, opštom ekonomskom krizom, psihofizičkim stanjem pojedinaca ili drugim razlozima koji se ne mogu otkloniti bez pomoći drugih).³³¹

320 *Ibid.*, član 61.

321 *Ibid.*, član 63.

322 Član 66 stav 2 Zakona o radu RS i član 37 Zakona o radu BDBiH.

323 *Ibid.*, član 79.

324 *Ibid.*, član 80 stav 2.

325 *Ibid.*, član 82 i član 48 Zakona o radu BDBiH.

326 *Ibid.*, član 83 na osnovu Pravilnika o načinu i postupku ostvarivanja prava zaposlenog roditelja da radi s jednom polovinom punog radnog vremena, radi pojačane njege i staranja o djetetu sa psihofizičkim smetnjama u razvoju, Sl. glasnik RS, broj:14/03) i član 52 stav 1 Zakona o radu BDBiH.

327 Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštita porodice sa djecom FBiH.

328 *Ibid.*, član 2 tačke 4 i 5.

329 *Ibid.*, član 5 stav 1.

330 *Ibid.*, član 19.

331 *Ibid.*, član 11 stav 1.

Zakon o socijalnoj zaštiti RS i Zakona o socijalnoj zaštiti BDBiH uređuju socijalnu zaštitu, kao organizovanu djelatnost usmjerenu na suzbijanje i otklanjanje uzroka i posljedica stanja socijalne potrebe građana i njihovih porodica.³³² Nosioци obaveze osiguranja socijalne zaštite u RS su RS i opštine na svom području, a korisnici su djeca bez roditeljskog staranja, djeca ometena u psihofizičkom razvoju, djeca ometena porodičnim prilikama kao i vaspitno zapuštena i zanemarena djeca.³³³ Prava u socijalnoj zaštiti koja se pružaju osobama/podicama u socijalnoj potrebi su: materijalno osiguranje, dodatak na pomoć i njegu druge osobe, pomoć za osposobljavanje za rad djece i omladine, smještaj u ustanovu socijalne zaštite ili drugu porodicu i usluge socijalne zaštite.³³⁴ Prava iz socijalne zaštite ostvaruju se putem centara za socijalni rad i ustanova socijalne zaštite.³³⁵

Zakonodavstvo koje uređuje dječiju zaštitu

Zakon o dječijoj zaštiti RS pod pravom u oblasti dječije zaštite podrazumijeva i pomoć porodici u ostvarivanju njene reproduktivne, zaštitne, vaspitne i ekonomske funkcije; pravo djece bez roditeljskog staranja i djece sa smetnjama u razvoju na dužem bolničkom liječenju na predškolsko vaspitanje i obrazovanje; pravo djece predškolskog uzrasta koja ne ostvaruju pravo na cjelodnevni boravak u predškolskoj ustanovi na organizovan vaspitno-obrazovni program kao pripremu pred polazak u školu, a s ciljem njihovog doprinosa socijalnom, intelektualnom, kulturnom, emocionalnom i fizičkom razvoju; boravak djece osnovnoškolskog uzrasta u predškolskim ustanovama; odmor i rekreaciju djece do 15 godina života u dječijem odmaralištu.³³⁶

Zakon o dječijoj zaštiti BDBiH propisuje da je cilj dječije zaštite osiguranje svoj djeci približno jednakih uslova za zdrav, pravilan fizički, intelektualni i emocionalni razvoj u porodici.³³⁷ Prava u oblasti dječije zaštite su: naknada za vrijeme porodijskog odsustva (redovnog i produženog), materinski dodatak, pomoć za opremu novorođenčeta, dodatak na djecu i poseban psihosocijalni tretman bračnih drugova koji žele djecu i trudnica.³³⁸

Stajalište UN-ovog o pravima djeteta

Komitet u okviru svojih Zaključnih razmatranja nije istakao zabrinutosti i preporuke u vezi s primjenom člana 18 Konvencije o pravu djeteta.

Zaključak

Uspostavljeno zakonodavstvo BiH, posebno u segmentu porodične, socijalne i dječije zaštite, usmjereno je na jačanje kapaciteta porodice za osiguranje primjene zajedničke odgovornosti roditelja u podizanju i razvoju djeteta. Tako zakoni u navedenim oblastima propisuju niz mjera kojima se treba osigurati

332 Član 2 Zakona o socijalnoj zaštiti RS i član 2 Zakona o socijalnoj zaštiti BDBiH.

333 Član 9 i 10 Zakona o socijalnoj zaštiti RS.

334 *Ibid.*, član 20.

335 *Ibid.*, član 70.

336 Član 10 Zakona o dječijoj zaštiti RS.

337 Član 1 Zakona o dječijoj zaštiti BDBiH.

338 *Ibid.*, član 8.

zajednička odgovornost roditelja. Jedini problem koji se pojavljuje jeste nejednak pristup različitim nivoa vlast: Republika Srpska i Brčko Distrikt BiH donijeli su Zakon o dječijoj zaštiti, dok u Federaciji BiH takav zakon nije donesen iako je u fazi nacрта. Posljedica toga je da je nivo zaštite djece i nivo mogućnosti osiguranja zajedničke odgovornosti roditelja niži u FBiH nego u RS i BDBiH iako se radi o istoj državi koja je dužna da osigura primjenu Konvencije o pravima djeteta na cijeloj teritoriji i jednako za svu djecu. Prava roditelja prema zakonodavstvu o radu također nisu identična, što se može vidjeti na primjeru dužine trajanja porodiljskog odsustva za majke koje rode treće dijete, gdje je u Zakonu o radu RS predviđen porodiljski dopust od 18 mjeseci, a u FBiH 12 mjeseci. Drugi primjer je mogućnost korištenja roditeljskog odsustva nakon rođenja djeteta za očeve. Ova mogućnost je propisana u Zakonu o radu RS, dok je u FBiH ovo pravo očeva restriktivno postavljeno za situacije kada je majka umrla ili teško oboljela, zbog čega ne može da se brine o djetetu. Stoga ne možemo govoriti o zajedničkoj odgovornosti roditelja za brigu i njegu djeteta, jer je zakon postavio određena ograničenja u korištenju ovog prava.

Preporuka

Nadležni organi treba da poduzmu mjere na harmonizaciji porodičnog zakonodavstva i radnog zakonodavstva u BiH, kao i na njihovoj harmonizaciji sa Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH, Zakonom o sprečavanju diskriminacije, kao i međunarodnim standardima.

3.18. Zaštita djeteta od svih oblika nasilja

Konvencija

Pitanje zaštite djeteta od svih oblika nasilja uređeno je članom 19 Konvencije o pravu djeteta:

1. Države će poduzeti sve potrebne zakonodavne, upravne, socijalne i prosvjetne mjere da zaštite dijete od svakog oblika tjelesnog ili duševnog nasilja, povreda ili zloupotreba, zanemarivanja ili zapuštenosti, zlostavljanja ili iskorištavanja, uključujući spolno zlostavljanje, dok o njemu brinu roditelj(i), zakonski starijaci ili neka druga odgovorna osoba kojoj je dijete povjereno.
2. Mjere zaštite po potrebi moraju obuhvatiti djelotvorne postupke uvođenja socijalnih programa za pružanje potrebne pomoći djetetu i onima koji o njemu brinu, te za druge oblike prevencije i utvrđivanja, izvještavanja, ukazivanja, istraživanja, postupanja i praćenja slučajeva zlostavljanja djeteta, a u slučaju potrebe i uključivanje suda.

Zakonodavstvo BiH

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon FBiH nalaže roditeljima da čuvaju svoju djecu, zadovolje njihove normalne potrebe i štite ih od svih oblika poroka kao što su: droga, alkohol, skitničenje, razbojništvo, krađa, prostitucija, prosjačenje, kao i svih oblika maloljetničke delikvencije, nasilja, povreda, ekonomske eksploatacije, seksualnih zloupotreba i svih asocijalnih pojava.³³⁹ Zloupotreba roditeljskog prava u slučajevima fizičkog i duševnog nasilja nad djetetom je razlog za oduzimanje roditeljskog staranja.³⁴⁰

Porodični zakon RS nalaže svim organima, organizacijama i fizičkim osobama da bez odlaganja obavijeste organ starateljstva o povredi djetetovih prava, naročito nasilju, zlostavljanju, zloupotrebi.³⁴¹ Zakon propisuje da roditelji i drugi članovi porodice ne smiju dijete podvrgavati ponižavajućim postupcima, duševnom i fizičkom kažnjavanju, odnosno zlostavljanju, što je razlog za oduzimanje roditeljskog staranja. Zloupotrebom roditeljskog prava naročito se smatraju slučajevi fizičkog i psihičkog nasilja nad djetetom; seksualnog iskorištavanja djeteta; eksploatacije djeteta; navođenja na upotrebu alkohola, droga i drugih štetnih supstanci; navođenje djeteta na bilo koji oblik društveno neprihvatljivog ponašanja.³⁴²

Porodični zakon BDBiH izričito zabranjuje nasilničko ponašanje u porodici koje ima obilježje krivičnog djela propisanog Krivičnim zakonom Brčko Distrikta BiH.³⁴³ Dužnost roditelja je da čuvaju dijete, štite ga od svih oblika poroka i prestupa – droge, alkohola, skitničenja, razbojništva, prostitucije, prosjačenja, nasilja, ekonomske eksploatacije, seksualne zloupotrebe i svih drugih oblika asocijalnih pojava.³⁴⁴ Roditelju koji zloupotrebom svojih prava, ili grubim zanemarivanjem svojih dužnosti, ili napuštanjem, ili nestaranjem o djetetu s kojim ne živi, koji očigledno stavlja u opasnost zdravlje i moral djeteta, ili koji ne zaštiti dijete od ovakvog ponašanja drugog roditelja ili druge osobe, može se oduzeti roditeljsko staranje.³⁴⁵ Zaštitu od nasilničkog ponašanja dužni su pružiti policija i organ starateljstva BDBiH, a na osnovu dojave osobe(a) koja za nasilje sazna i prijavi ga.³⁴⁶ Postupak protiv počinioca nasilja vodi se prema odredbama Zakona o krivičnom postupku BDBiH.³⁴⁷

Zakonodavstvo o sprečavanju nasilja u porodici

Zakon o zaštiti od nasilja u porodici FBiH pod članovima porodice podrazumijeva bračnu i vanbračnu djecu, usvojenu djecu, štice i hranjenike, te da se odnosi među članovima porodice zasnivaju na međusobnom poštovanju, pomaganju, privrženosti, održavanju skladnih odnosa, uz razvijanje i ispoljavanje najboljih osobina, te uz obavezu zaštite djece i poštivanje ravnopravnosti spolova.³⁴⁸ Pod nasiljem zakon podrazumijeva svako djelo kojim se nanosi fizička, psihička, seksualna ili ekonomska šteta ili patnja, kao i

339 Član 134 stav 2 Porodičnog zakona FBiH.

340 *Ibid.*, član 154 stav 2.

341 Član 13 stav 3 Porodičnog zakona RS.

342 *Ibid.*, član 97 stav 1 u vezi sa članom 106.

343 Član 3 Porodičnog zakona BDBiH.

344 *Ibid.*, član 17.

345 *Ibid.*, član 135 stav 1.

346 *Ibid.*, član 288.

347 *Ibid.*, član 289.

348 Član 5 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici.

prijetnja takvim djelom, ili propuštanje dužnog činjenja i pažnje, a što ozbiljno sputava članove porodice. Radnje nasilja su: svaka primjena fizičke sile ili psihičke prinude na fizički ili psihički integritet; svako postupanje koje može uzrokovati opasnost od izazivanja fizičke ili psihičke boli ili ekonomske štete; izazivanje straha ili uzrokovanje lične ugroženosti ili povrede dostojanstva člana porodice ucjenom ili drugom prinudom; fizički napad jednog člana porodice na drugog, bez obzira da li je nastupila fizička povreda ili nije; verbalni napad, vrijeđanje, psovanje, nazivanje pogrđnim imenima, te drugi načini grubog uznemiravanja; seksualno uznemiravanje i uznemiravanje drugog člana porodice; uhođenje i drugi oblici uznemiravanja; propuštanje dužne pažnje nadzora prema drugom članu porodice ili nepružanje pomoći i zaštite tom članu porodice, iako za to postoji zakonska ili moralna obaveza, a usljed čega nastupi fizička, psihička ili ekonomsko-socijalna ugroženost tog člana porodice.³⁴⁹

Nasilje u porodici dužna je prijaviti svaka osoba koja sazna za nasilje, a naročito osobe koje vršeci svoju dužnost saznaju za nasilje – zdravstveni radnici, nastavnici, vaspitači, medicinske, obrazovne i druge ustanove, nevladine organizacije, naročito ako je žrtva nasilja maloljetna osoba.³⁵⁰ Prema ovom zakonu počiniocu nasilja u porodici kao prekršajne sankcije izriču se zaštitne mjere.³⁵¹ One se kao samostalne prekršajne sankcije mogu izreći neovisno o okončanju krivičnog postupka, a rješenje o izrečenoj mjeri dostavlja se i organu starateljstva koji o tome vodi evidenciju.³⁵²

Pravilnik o načinu provedbe zaštitnih mjera koje su u nadležnosti policije uređuje način provedbe izrečenih zaštitnih mjera: udaljenje učinioca nasilja iz stana/kuće ili drugog stambenog prostora i zabranu vraćanja u isti, zabranu približavanja žrtvi nasilja i zabranu uznemiravanja i uhođenja osobe izložene nasilju.³⁵³

U BDBiH nije donesen poseban zakon o zaštiti od nasilja, ali su odredbe koje se odnose na ovu oblast sastavni dio Porodičnog zakona BDBiH – Glava IX, Posebni postupci, koja reguliše postupak zaštite od nasilničkog ponašanja u porodici.

Krivično zakonodavstvo

Krivični zakon FBiH sankcioniše sve radnje protiv života i tijela uzrokovane nasiljem prema nekome,³⁵⁴ a kao krivična djela mogu se pojaviti: teške tjelesne povrede, lake tjelesne povrede, nepružanje pomoći osobi koja se nalazi u opasnosti, napuštanje nemoćne osobe koja je toj osobi povjerena ili o kojoj je inače ta osoba dužna da se stara.

Krivični zakon RS i Krivični zakon BDBiH sankcioniše krivična djela protiv života i tijela koja mogu uzrokovati i nasilje u porodici, kao što su: tjelesna povreda, teška tjelesna povreda, izlaganje opasnosti, napuštanje nemoćne osobe, nepružanje pomoći.³⁵⁵

349 Član 6 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH i član 7 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS.

350 Član 7 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH i član 7 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS.

351 Član 9 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH, a u skladu sa Pravilnikom o načinu i mjestu provedbe zaštitne mjere obaveznog liječenja od ovisnosti od alkohola, opojnih droga ili drugih psihotropnih supstanci učinilaca nasilja u porodici, Sl. novine FBiH, broj: 23/08 i član 8 i 10 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS.

352 Člana 19 Zakona o zaštiti od nasilja u porodici FBiH.

353 Član 1 Pravilnika o načinu provedbe zaštitnih mjera koje su u nadležnosti policije u FBiH, Sl. novine FBiH, broj: 9/06.

354 Član 172, 173, 175 i 176 Krivičnog zakona FBiH.

355 Član 155, 156, 159, 160 i 161 Krivičnog zakona RS i član 169, 170, 172 i 173 Krivičnog zakona BDBiH.

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Komitet je u svojim Zaključnim razmatranjima naglasio značaj činjenice novih zakonskih mjera u oba entiteta koje imaju za cilj unapređenje zaštite djece od porodičnog nasilja (novi Zakon o porodici i novi Zakon o zaštiti od porodičnog nasilja), uz naglašenu zabrinutost zbog činjenice da su djeca često i u sve većoj mjeri izložena porodičnom nasilju i drugim vrstama zlostavljanja, uključujući i seksualno. Komitet je nadalje istakao zabrinutost zbog činjenice da u državi članici **ne postoji izričita zabrana fizičkog kažnjavanja djece u porodici**. Zbog svega navedenog Komitet je, a u svjetlu člana 19 Konvencije, preporučio državi članici da:

- se pobrine da se zakonske mjere koje su u toku (novi Zakon o porodici i novi Zakon o zaštiti od porodičnog nasilja) što prije usvoje i implementiraju u oba entiteta;
- izradi sveobuhvatna studija o nasilju nad djecom, naročito o seksualnom zlostavljanju djece, kako bi se procijenili obim, uzroci, raširenost i priroda tog fenomena;
- izričito zabrani fizičko kažnjavanje djece u porodici i u institucijama;
- uključivanjem djece ojača kampanju podizanja svijesti i edukacije s ciljem sprečavanja i eliminacije nasilja nad djecom i promocije pozitivnih, nenasilnih oblika discipline i poštivanja dječijeg mišljenja, istovremeno radeći na podizanju svijesti o negativnim posljedicama fizičkog kažnjavanja;
- izvrši evaluaciju rada postojećih struktura i obezbijedi obuku stručnog osoblja koje je uključeno u ovu vrstu slučajeva;
- ojača mjere kojima bi se podstaklo prijavljivanje slučajeva nasilja nad djecom, te da ojača mjere za krivično gonjenje počinitelaca takvih djela;
- obezbijedi staranje, te puni fizički i psihički oporavak i reintegraciju djece koja su bila žrtve nasilja.³⁵⁶

Zaključak

BiH je zabilježen značajan napredak u oblasti usvajanja zakonodavnih mjera s ciljem osiguranja zaštite djeteta od svih oblika nasilja. Usvajanje entitetskih zakona koji uređuju pitanje zaštite od nasilja u porodici predstavlja značajan iskorak, iako izostanak harmonizacije ovih zakona sa prekršajnim i krivičnim zakonodavstvom predstavlja veliku barijeru u osiguranju primjene ovog zakonodavstva, a samim tim u sprečavanju i kažnjavanju nasilja u porodici. Sporost donošenja podzakonskih akata i neimplementacija ostalih preporuka UN-ovog Komiteta vezanih za osiguranje primjene člana 19 Konvencije, kao što je permanentna obuka stručnjaka koji su uključeni u ovu oblast, također su značajni faktori koji onemogućavaju efikasnu zaštitu djece od nasilja, naročito od onog u porodici. Posebno je značajno ukazati na nedovoljnu posvećenost nadležnih organa jačanju kapaciteta centara za socijalni rad, koji bi trebalo da imaju ključnu ulogu u preventivnom djelovanju na sprečavanju nasilja u porodici kroz organizovanje savjetovališta za porodicu.

Preporuka

U cilju utvrđivanja prioritarnih mjera za suzbijanje nasilja u porodici sveobuhvatna analiza stanja u ovoj oblasti - sa fokusom na kapacitet institucija, a posebno ljudskih resursa u tim institucijama, te međusobnu

³⁵⁶ CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 42 i 43.

saradnju i koordinaciju - treba da bude osnov za izradu analize. Sva dosadašnja istraživanja vezana za ovu oblast ukazuju da je upravo nedostatak procedura i kapaciteta institucija osnovna prepreka u suzbijanju nasilja u porodici.

Potrebno je da nadležni organi bez **odlaganja poduzmu mjere u cilju osiguranja efikasnije primjene zakonodavstva o sprečavanju nasilja u porodici**, te da osiguraju primjenu Preporuka UN-ovog Komiteta vezano za član 19.

3.19. Pravo djeteta na smještaj

Konvencija

U članu 20 Konvencije o pravu djeteta uređeno je pitanje prava na smještaj:

1. Dijete kojemu je privremeno ili trajno uskraćena porodična sredina, ili koje zbog svoje dobrobiti u njoj ne smije ostati, ima pravo na posebnu zaštitu i pomoć države.
2. Države će u skladu sa svojim nacionalnim zakonodavstvom takvom djetetu osigurati zamjensku zaštitu.
3. Takva zaštita može podrazumijevati smještaj kod udomitelja, kafalu po islamskom zakonu, usvojenje ili smještaj u odgovarajuće ustanove za brigu o djeci. Pri donošenju rješenja posebna pažnja se mora posvetiti osiguranju kontinuiteta u djetetovu odgoju, kao i njegovu etničkom, vjerskom, kulturnom ili jezičkom porijeklu.

Zakonodavstvo BiH

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon FBiH, Porodični zakon RS i Porodični zakon BDBiH propisuju pravo djeteta da živi sa svojim roditeljima,³⁵⁷ isto kao i roditeljima pravo da žive sa svojim djetetom, osim ako to nije u djetetovom interesu.³⁵⁸ Roditelj/i mogu privremeno povjeriti čuvanje i odgoj svog djeteta ustanovi ili drugoj osobi, uz prethodnu saglasnost organa starateljstva, a osoba kojoj je dijete privremeno povjereno mora ispunjavati uslove za staratelja.³⁵⁹ Ako su oba roditelja nesposobna ili spriječena da se staraju o djetetu, sud će odlučiti o djetetovom smještaju kod druge osobe ili u ustanovu. Donoseći ovu odluku sud će istovremeno odlučiti o odgovornostima i pojedinim dužnostima i pravima svakog od roditelja.³⁶⁰ Dijete se može smjestiti i povjeriti na čuvanje i odgoj drugoj osobi ili ustanovi i na zahtjev jednog ili oba roditelja ukoliko je to u djetetovom najboljem interesu.³⁶¹ Ovu odluku donosi organ starateljstva i bez pristanka roditelja ukoliko su oni odsutni, spriječeni ili nesposobni da se staraju o djetetu, a njegovo čuvanje nisu povjerili drugoj osobi

357 Član 124 stav 2 Porodičnog zakona FBiH i član 81 stav 2 i 3 Porodičnog zakona RS i član 107 stav 2 Porodičnog zakona BDBiH

358 Član 140 stav 1 Porodičnog zakona FBiH

359 Član 146 Porodičnog zakona FBiH i član 87 Porodičnog zakona RS i član 129 stav 1 Porodičnog zakona BDBiH

360 Član 142 stav 5 i 6 Porodičnog zakona FBiH

361 Član 147 stav 1 Porodičnog zakona FBiH

spособnoj da bude staratelj i može trajati najduže dva mjeseca.³⁶² Ukoliko roditelj ugrožava interes djeteta s kojim živi u većoj mjeri zanemarujući podizanje, odgoj i obrazovanje, ili ne sprečava drugog roditelja ili drugog člana porodične zajednice da to čini, ili ako je zbog toga kod djeteta došlo do većeg poremećaja u odgoju, roditelju će sud u vanparničnom postupku oduzeti pravo da živi sa djetetom. Time roditelju ne prestaju ostale dužnosti i odgovornosti prema djetetu. Sud će roditelju vratiti ovo pravo kada je to u djetetovom interesu.³⁶³ Maloljetne osobe bez roditeljskog staranja moraju imati staratelja koji se brine o njihovim pravima, interesima i obavezama, kao zamjenu za roditeljsko staranje.³⁶⁴ Čuvanje i odgoj mogu se povjeriti staratelju, drugoj osobi ili ustanovi. Starateljstvo prestaje sa djetetovim punoljetstvom.

Zakonodavstvo o socijalnoj zaštiti

Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom FBiH reguliše način ostvarivanja smještaja djece u drugu porodicu i smještaj u ustanovu³⁶⁵ kojima se u cjelini ili djelomično zadovoljavaju socijalne i druge potrebe korisnika socijalne zaštite. Ustanove se osnivaju kao centri za socijalni rad, ustanove za djecu (bez roditeljskog staranja, zapuštenu i zanemarenu djecu, djecu ometenu u fizičkom i psihičkom razvoju) ustanove za socijalno zbrinjavanje osoba sa invaliditetom i ustanove za dnevni boravak korisnika socijalne zaštite.³⁶⁶

Prema **Zakonu o socijalnoj zaštiti RS** i **Zakonu o socijalnoj zaštiti BDBiH** krug maloljetnih korisnika socijalne zaštite čine: djeca bez roditeljskog staranja, djeca ometena u psihofizičkom razvoju, djeca ometena porodičnim prilikama i vaspitno zapuštena i zanemarena djeca.³⁶⁷ Djeca bez roditeljskog staranja, kao i djeca kojoj njihova porodica ne može osigurati odgovarajuću zaštitu, smještaju se u ustanovu ili u drugu porodicu.³⁶⁸ Ovaj zakon uređuje i pitanje socijalnih ustanova, njihovo osnivanje, rad i sl.³⁶⁹

Zakonodavstvo o ustanovama

Zakon o ustanovama³⁷⁰ propisuje da se ustanove osnivaju radi obavljanja djelatnosti obrazovanja, nauke, kulture, fizičke kulture, zdravlja, dječije zaštite, socijalne zaštite, socijalne sigurnosti i drugih zakonom utvrđenih djelatnosti, ako im cilj nije sticanje dobiti.³⁷¹ Nadzor nad radom ustanova vrši nadležni organ uprave gdje se nalazi sjedište ustanove, osim ako zakon drugačije nije odredio.³⁷²

Zakonom o preuzimanju prava i obaveza osnivača nad ustanovama socijalne zaštite u FBiH³⁷³ Federacija je preuzela prava i obaveze osnivača za pet ustanova socijalne zaštite u FBiH čija je djelatnost

362 Član 147 stav 2 i 3 Porodičnog zakona FBiH i član 130 Porodičnog zakona BDBiH

363 Član 153 u vezi sa članom 350 Porodičnog zakona FBiH, član 106 Porodičnog zakona RS. i član 135 Porodičnog zakona BDBiH.

364 Član 160 Porodičnog zakona FBiH, član 205 stav 2 Porodičnog zakona RS. i član 161 u vezi sa članom 167 Porodičnog zakona BDBiH.

365 Član 31-45 Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom u FBiH.

366 *Ibid.*, član 48.

367 Član 10 Zakona o socijalnoj zaštiti RS i član 27 Zakona o socijalnoj zaštiti BDBiH.

368 Član 33 stav 1 Zakona o socijalnoj zaštiti RS i član 28 Zakona o socijalnoj zaštiti BDBiH.

369 Poglavlje VI Zakona o socijalnoj zaštiti RS.

370 Zakon o ustanovama, Sl. list RBiH, broj: 6/92, 13/93.

371 *Ibid.*, član 2.

372 *Ibid.*, član 42.

373 Zakon o preuzimanju prava i obaveza osnivača nad ustanovama socijalne zaštite u FBiH, Sl. novine FBiH, broj: 31/08.

socijalno i zdravstveno zbrinjavanje, obrazovanje i osposobljavanje za život i rad s preostalim sposobnostima i sklonostima, te provođenje radne aktivnosti djece i omladine do 25 godina starosti života sa invaliditetom, odnosno socijalno, zdravstveno zbrinjavanje i osposobljavanje odgojno zanemarene i zapuštene muške djece i omladine.³⁷⁴

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Prilikom razmatranja Izvještaja BiH o primjeni Konvencije o pravu djeteta u Zaključnim razmatranjima Komitet se nije osvrnuo na pitanje prava djeteta na smještaj, iako se indirektno dotakao ovog pitanja kroz razmatranje pitanja alternativnog oblika staranja o djeci bez roditeljskog staranja.

Zaključak

Limitiranost kapaciteta centara za socijalni rad, ali i drugih ustanova, posebno onih u koja se smještaju djeca po bilo kojem osnovu, u velikoj mjeri predstavlja ograničavajući faktor za ostvarivanje prava djeteta na smještaj. Kako bi se osiguralo da ne završi na ulici, dijete se smješta u ustanove čija je popunjenost veća od njihovih kapaciteta i bez jasnih kriterija, što onemogućava njegov normalan razvoj. Ovo su ombudsmeni BiH direktno utvrdili prilikom analize stanja ljudskih prava u ustanovama za zbrinjavanje mentalno invalidnih lica, a kroz kontakte sa resornim ministarstvima, posebno u FBiH i kantonima. Na osnovu toga može se zaključiti da je slična situacija i u ostalim ustanovama za zbrinjavanje djece. Kao osnivači ustanova za zbrinjavanje u FBiH se uglavnom pojavljuju kantoni, bez ikakve koordinacije od strane FBiH. Posljedica toga je nemogućnost sveobuhvatnog sagledavanja stanja u ovoj oblasti, pa objektivno postoje pretpostavke za diskriminaciju.

Sama činjenica da je u FBiH donesen Zakon o preuzimanju uloge osnivača samo nad ustanovama za zbrinjavanje mentalno invalidnih lica, bez jasnih i preciznih prava i obaveza osnivača, naročito u pogledu izvora finansiranja, ukazuje na nedovoljnu brigu o statusu ustanova i njihovih korisnika. Ostale ustanove su, shodno važećim zakonima, u nadležnosti kantona, što ima za posledicu različit tretman i uslove rada i smještaja korisnika, jer prvenstveno zavisi od ekonomskih potencijala kantona, što samo po sebi stvara uslove za diskriminaciju. Posebno zabrinjava činjenica da nije donesen zakon o ustanovama na nivou BiH, zbog čega je nemoguće izvršiti registraciju ustanove na nivou države. Uspostavljeni pravni okvir za ustanove direktno utiče na to da se ovi oblici organizovanja uspostavljaju isključivo na nižim nivoima vlasti, a što predstavlja osnovu za različito postupanje i, uz ostale faktore, različit tretman korisnika. Značajno je ukazati i na činjenicu da se ustanove uspostavljaju u skladu sa zakonom koji je donesen prije rata, tako da modalitet organizovanja ne prati društvene potrebe, posebno ako se ima u vidu da je BiH postkonfliktna zemlja, koja kao takva ima određene specifične potrebe.

Preporuka

Potrebno je urgentno razmotriti mogućnost donošenja zakona o ustanovama BiH i osigurati usklađivanje zakonodavstva koje uređuje ovu oblast na nižim nivoima vlasti. Reformom zakonodavstva nužno je osigurati da prava i obaveza osnivača budu jasno definisani kao prava korisnika, cijeneći sugestije i mišljenja predstavnika centara za socijalni rad po čijim odlukama se najčešće djeca i smještaju u ustanove.

³⁷⁴ *Ibid.*, član 4, 5, 6 i 7.

3.20. Usvojenje

Konvencija

Član 21. Konvencije obavezuje:

Države potpisnice koje priznaju i/ili dozvoljavaju sistem usvajanja da najbolji interesi djeteta budu osnovni kriterij, te će:

- a) obezbijediti da usvajanje djeteta može biti odobreno samo od odgovornih vlasti koje odlučuju, u skladu sa zakonom i postupcima i na osnovu svih značajnih i pouzdanih informacija, da se usvajanje može odobriti u odnosu na dječiji status koji se tiče roditelja, rođaka i zakonskih staratelja, i da, ako je to potrebno, zainteresovana lica daju svoj svjesni pristanak na usvajanje na osnovu one preporuke koja se smatra neophodnom;
- b) Priznati da usvajanje u drugoj zemlji može da se razmotri kao alternativni način brige za dijete ako se dijete ne može zbrinuti u drugoj porodici ili biti usvojeno ili se ne može na odgovarajući način zbrinuti u zemlji iz koje je porijeklom;
- c) Obezbijediti da dijete čiji se slučaj razmatra za usvojenje u drugoj zemlji uživa zaštitu i standarde jednake onima koji postoje u slučaju usvajanja u vlastitoj zemlji;
- d) Poduzeti sve potrebne mjere da obezbijedi da u slučaju usvajanja u drugoj zemlji to ne rezultira nepriličnim sticanjem profita od onih koji su u to uključeni;
- e) Unaprijediti, gdje je to prikladno, ciljeve ovog člana zaključujući bilateralne ili multilateralne dogovore ili sporazume i, u ovom okviru, težiti da se obezbijedi da ovlašteni organi ili vlasti provode smještanje djeteta u drugoj zemlji.

Zakonodavstvo BiH

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon FBiH i Porodični zakon BDBiH uređuju usvojenje kao poseban oblik porodično-pravne zaštite djece bez roditelja ili bez odgovarajućeg roditeljskog staranja, kojim se zasniva roditeljski, odnosno srodnički odnos. U FBiH i BDBiH moguće je potpuno usvojenje djeteta starosti do 10 i nepotpuno do 18 godina života.³⁷⁵

Zajednički uslovi za usvojenje su: (a) usvojenje se može zasnovati samo ako je u interesu usvojenika; (b) usvojitelj može biti državljanin BiH, a strani državljanin samo u slučaju kada dijete ne može biti usvojeno u BiH; (c) srodnik po krvi, brat i sestra ne mogu se usvojiti; (d) ne može se usvojiti dijete maloljetnih roditelja, izuzetno ako po isteku godine dana od djetetovog rođenja nema izgleda da će se dijete podizati u porodici roditelja, odnosno drugih bližih srodnika; (e) dijete nepoznatih roditelja može se usvojiti tek po isteku tri mjeseca od njegovog napuštanja; (f) usvojitelj može biti osoba u životnoj dobi od 25 do 45 godina i od usvojenika starija najmanje 18 godina. Ako postoje osobito opravdani razlozi usvojitelj može biti osoba

³⁷⁵ Član 91 u vezi sa članovima 101 i 103 Porodičnog zakona FBiH i član 76 i 78 Porodičnog zakona BDBiH.

starija od 45, ali dobna razlika između usvojitelja i usvojenika ne može biti veća od 45 godina.³⁷⁶ Zakon isključuje mogućnost da usvojitelj bude osoba kojoj je oduzeto roditeljsko staranje, kojoj je ograničena ili oduzeta poslovna sposobnost, te ako osoba nije u stanju da pruži dovoljno čvrstu garanciju da će pravilno ostvarivati roditeljsko staranje. Navedeno je da je zapreka za usvojenje i ukoliko se sve to odnosi na partnera potencijalnog usvojitelja.³⁷⁷

Za usvojenje je potreban pristanak roditelja/ili jednog roditelja djeteta i on mora biti izričit vezano za vrstu usvojenja. Izuzetak postoji ukoliko: (a) je roditelju oduzeto roditeljsko staranje; (b) roditelj ne živi sa djetetom, a tri mjeseca je u većoj mjeri zapustio staranje o djetetu; (c) je roditelj maloljetan i nije sposoban da shvati značenje usvojenja; (d) je roditelju ograničena ili oduzeta poslovna sposobnost; (e) je boravište roditelja nepoznato najmanje šest mjeseci i u tom periodu se ne brine o djetetu. Ukoliko je dijete pod starateljstvom, pristanak daje staratelj, osim ako je pristanak dao maloljetni roditelj a staratelj je osoba zaposlena u organu starateljstva. U tom slučaju pristanak mora dati staratelj za poseban slučaj.³⁷⁸

Dijete potpuno mogu usvojiti bračni partneri zajednički, maćeha ili očuh djeteta koje se usvaja, te vanbračni partneri koji su najmanje pet godina u vanbračnoj zajednici, dok ga nepotpuno mogu usvojiti bračni partneri zajednički, jedan partner uz pristanak drugog, maćeha ili očuh djeteta koje se usvaja, te vanbračni partneri koji žive u zajednici najmanje pet godina, ako za to postoje naročito opravdani razlozi.³⁷⁹

Postupak usvojenja se vodi pred organom starateljstva mjesta prebivališta, odnosno boravišta djeteta. Ako su usvojitelji strani državljanima potrebno je odobrenje federalnog organa nadležnog za poslove socijalne zaštite. Postupak usvojenja počinje podnošenjem zahtjeva potencijalnih usvojitelja mjesno nadležnom organu starateljstva i iz postupka je isključena javnost. Usvojitelji su dužni dijete upoznati da je usvojeno do njegove sedme godine života, odnosno ako je dijete starije od 10 godina potreban je njegov pristanak i daje mu se informacija o pravnim posljedicama usvojenja. Dijete se prije donošenja rješenja o usvojenju bez naknade smješta u porodicu usvojitelja i u tom periodu organ starateljstva vrši nadzor kako bi utvrdio da li je usvojenje u najboljem interesu djeteta. U slučaju potpunog usvojenja prestaju međusobna prava i dužnosti usvojenika i njegovih krvnih srodnika, osim ako su usvojitelji maćeha ili očuh. Usvojitelji određuju ime/prezime usvojeniku. Nakon zasnivanja potpunog usvojenja nije dozvoljeno osporavanje i utvrđivanje materinstva i očinstva.³⁸⁰

U matičnu knjigu rođenih usvojitelji se kod potpuno usvojenog djeteta upisuju kao njegovi roditelji. Nepotpuno usvojenje ne utiče na prava i dužnosti usvojenika prema njegovim roditeljima i drugim srođnicima. Usvojitelji mogu odrediti ime/prezime usvojeniku, osim ukoliko sam usvojenik odluči da zadrži svoje prezime ili svom prezimenu doda usvojiteljevo. Nepotpuno usvojenje može se raskinuti ukoliko to zahtijevaju opravdani interesi usvojenika. Nakon raskida nepotpunog usvojenja usvojitelji mogu i dalje ostati u obavezi izdržavanja maloljetnog usvojenika u slučaju da nema krvne srodnike koji su po zakonu dužni da ga izdržavaju.³⁸¹

376 Član 93 do 96 Porodičnog zakona FBiH.

377 Član 97 Porodičnog zakona FBiH i član 86 i 87 Porodičnog zakona BDBiH.

378 Član 99 i 100 Porodičnog zakona FBiH.

379 *Ibid.*, član 102 i 104.

380 Članovi 113 do 116 Porodičnog zakona FBiH i članovi 96 i 97 Porodičnog zakona BDBiH

381 Član 120 i 121 Porodičnog zakona FBiH i član 104 i 105 Porodičnog zakona BDBiH

Porodični zakon RS propisuje da se usvojenje ustanovljava u interesu djeteta. Usvojiti se može samo maloljetna osoba. Potpuno se može usvojiti samo dijete starosti do pet godina života.³⁸² Usvojitelj je u pravilu državljanin BiH, međutim, izuzetno to mogu biti i strani državljani ako za to postoje opravdani razlozi, uz prethodno odobrenje organa uprave nadležnog za poslove socijalne politike. Nepotpunim usvojenjem se između usvojenika i usvojitelja zasniva odnos srodstva, kao i prava i dužnosti koja postoje između roditelja i djece, ali to usvojenje ne utiče na prava i dužnosti usvojenika prema njegovim roditeljima i drugim srođnicima.³⁸³ Za nepotpuno usvojenje potreban je pristanak oba roditelja, ako ih dijete ima, osim ukoliko je roditelju oduzeto roditeljsko pravo, ukoliko mu je oduzeta poslovna sposobnost i ukoliko mu je boravište nepoznato najmanje jednu godinu, a u tom periodu se roditelj ne brine o djetetu.³⁸⁴ Dijete nepotpuno mogu usvojiti bračni supružnici zajednički, ili jedan od njih uz pristanak drugog bračnog supružnika, pri čemu bar jedan od supružnika mora biti stariji od usvojenika najmanje 18 godina. Ne mogu se usvojiti srođnici u prvoj liniji, brat ni sestra, a staratelj može usvojiti štićenika nakon razrješenja dužnosti staratelja.³⁸⁵ Nepotpuno usvojenje može prestati ukoliko to zahtijevaju opravdani interesi usvojenika. Potpunim usvojenjem između usvojenika i usvojitelja zasnivaju se odnosi srodstva kao i kod krvnog srodstva, pri čemu prestaju sva međusobna prava i dužnosti između usvojenika i njegovih krvnih srođnika.³⁸⁶ Postupak usvojenja se vodi pred organom starateljstva, uz isključenje javnosti i obavezno vođenje evidencije i dokumentacije o usvojenoj djeci u skladu sa Uputstvom o postupku usvojenja djece³⁸⁷ i Uputstvom o vođenju evidencije i dokumentacije o usvojenoj djeci.³⁸⁸

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Komitet je u svojim Zaključnim razmatranjima istakao zabrinutost države članice zbog pojave nezakonitog međudržavnog usvajanja djece bez roditeljskog staranja koja su iz BiH, a žive u inostranstvu. Komitet također primjećuje da proces usvajanja nije u potpunosti usklađen sa članom 2 Konvencije, kao i da država članica nije ratifikovala Hašku konvenciju o zaštiti djece i saradnji u oblasti međudržavnog usvajanja iz 1993. godine. Zbog svega navedenog Komitet je preporučio državi članici da poduzme neophodne zakonske, administrativne i druge mjere kako bi se u potpunosti uskladile nacionalne procedure za usvajanje djece sa članom 21 Konvencije, te razmotri mogućnost potpisivanja Haške konvencije o zaštiti djece i saradnji u oblasti međudržavnog usvajanja. Komitet nadalje preporučuje državi članici da u okviru svog sljedećeg izvještaja dostavi detaljne podatke o djeci koja su uključena u proces domaćeg i međudržavnog usvajanja.³⁸⁹

382 Član 146 Porodičnog zakona RS, a u vezi sa članovima 149 i 157

383 *Ibid.*, član 150.

384 *Ibid.*, član 152.

385 *Ibid.*, član 154.

386 *Ibid.*,160.

387 Uputstvo o postupku usvojenja djece, Sl. glasnik RS, broj 27/04.

388 Uputstvo o vođenju evidencije i dokumentacije o usvojenoj djeci, Sl. glasnik RS broj 27/04.

389 CRC/C/15/Add.260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 38 i 39.

Zaključak

Sama činjenica da je porodičnim zakonodavstvom u BiH različito propisana dob za potpuno usvojenje ukazuje da i dalje ne postoji usklađenost ove oblasti s odredbama Konvencije. Posebna zabrinutost vlada zbog nepostojanja evidencije o broju djece koja čekaju na usvojenje i broju podnesenih zahtjeva za usvojenje. U javnosti, čak i od predstavnika centara za socijalni rad, otvara se pitanje potrebe postojanja mogućnosti uspostave određene kontrole nad ovim procesom jer se dobija dojam da postoji više zahtjeva za usvojenje u odnosu na broj djece koja bi mogla biti usvojena. Istovremeno, ustanove za smještaj djece bez roditeljskog staranja su pune, s tendencijom porasta broja djece koja se u njih smještaju.

Preporuka

Nadležni organi treba da urgentno sačine bazu podataka djece koja čekaju na usvojenje i podnesenih zahtjeva za usvojenje, kako bi se eliminisala svaka mogućnost da zbog administrativnih procedura neko dijete ostane uskraćeno za život u porodici i da se spriječi zloupotreba nepoštivanjem procedura za usvojenje. Potrebno je poduzeti mjere na harmonizaciji zakonodavstva u pogledu gornje starosne granice djeteta za usvojenje.

3.21. Nadzor nad zbrinjavanjem djeteta

Konvencija

Članom 25 Konvencije o pravu djeteta ustanovljena je obaveza države da vrši nadzor i preispitivanje na način da:

Države potpisnice priznaju pravo djeteta koje je od strane odgovarajućih vlasti poslano u određenu instituciju radi brige, zaštite ili liječenja njegovog fizičkog ili mentalnog zdravlja na periodično preispitivanje tretmana koji mu se pruža, kao i svih drugih okolnosti značajnih za njegov smještaj.

Zakonodavstvo BiH

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon FBiH uređuje nadzor organa starateljstva (CSR) nad roditeljskim staranjem u svim situacijama kada je organ starateljstva dijete dao na smještaj i kada je dijete u porodici a postoje propusti u staranju o djetetu. Nadzor se određuje i u slučaju smještaja djeteta u buduću porodicu usvojitelja, a traje šest mjeseci, kako bi se kroz lični nadzor od strane organa starateljstva utvrdilo da li je usvojenje u najboljem djetetovom interesu.³⁹⁰ O usvojenom djetetu organ starateljstva vodi posebnu evidenciju i dokumentaciju, što omogućava kontrolu u svakom trenutku.³⁹¹ U slučaju kada je roditelju oduzeto roditeljsko staranje, organ starateljstva će djetetu imenovati posebnog staratelja.³⁹²

390 Član 110 Porodičnog zakona FBiH.

391 *Ibid.*, član 112 stav 1.

392 *Ibid.*, član 153 stav 5.

Poslovi starateljstva se vrše putem imenovanog staratelja ili neposredno preko stručne osobe. Da bi se što bolje ostvarila svrha starateljstva, organ starateljstva može osnovati i stručno tijelo sa zadatkom da daje stručna mišljenja i prijedloge za poduzimanje pojedinih mjera starateljstva.³⁹³ Ukoliko organ starateljstva imenuje staratelja i ne vrši dužnost staratelja neposredno, ta osoba mora imati lične osobine i sposobnosti za tu dužnost. Ukoliko CSR starateljstvo vrši neposredno, tada se za staratelja imenuje osoba zaposlena u organu starateljstva. Odluku o imenovanju staratelja ili vršenju neposrednog starateljstva ovaj organ će donijeti imajući u vidu interes djeteta, okolnosti slučaja i mišljenje samog djeteta, ako je ono u mogućnosti da ga izrazi.³⁹⁴

Ukoliko je dijete smješteno u obrazovno-odgojnu, zdravstvenu ili drugu ustanovu, organ starateljstva će djetetu imenovati staratelja za vršenje onih poslova koje ta ustanova ne vrši u okviru svojih redovnih djelatnosti. Također je moguće da organ starateljstva rješenjem o imenovanju staratelja ograniči njegova ovlaštenja i neke poslove vrši sam. Po pravomoćnosti rješenja o stavljanju pod starateljstvo obavještava se mjesno nadležni matičar i nadležni zemljišno-knjižni ured ukoliko dijete ima nepokretnu imovinu.³⁹⁵

Staratelj ne može poduzimati poslove koji prelaze okvire redovnog upravljanja djetetovom imovinom bez prethodnog odobrenja organa starateljstva, ne može otuđiti ili opteretiti djetetovu nepokretnu imovinu, ne može otuđiti pokretne stvari veće i posebne vrijednosti, ne može se odreći nasljedstva, ne može odlučiti o izboru i promjeni škole i zanimanja, o prekidu školovanja, zaposlenju i drugim mjerama u pogledu djetetove ličnosti koje propisuje zakon.³⁹⁶ Staratelj o svom radu i stanju imovine djeteta/štićenika podnosi izvještaj organu starateljstva, a izvještaj podnosi i po zahtjevu organa starateljstva.

Na isti način postupaju i osoba uposlenik organa starateljstva kada se starateljstvo vrši neposredno. U izvještaju se moraju nalaziti informacije o načinu staranja, o ličnosti djeteta/štićenika, zaštiti interesa štćenika, a naročito o njegovom zdravlju, odgoju, obrazovanju i imovini. Staratelj je dužan i mimo redovnog izvještavanja informisati organ starateljstva o svim važnijim promjenama koje se odnose na dijete/štićenika. Organ starateljstva kontrolu rada staratelja povremeno vrši i neposrednim uvidom u njegov rad.³⁹⁷ Ovaj organ u slučaju potrebe i sam poduzima odgovarajuće mjere, koje mogu biti i razrješenje od dužnosti staratelja, kao i naknada štete pričinjene djetetu/štićeniku. Za svoj rad staratelj ima pravo na naknadu, osim ako je u pitanju osoba koja je po zakonu dužna da izdržava dijete/štićenika.³⁹⁸

Porodični zakon RS i Porodični zakon BDBiH na sličan način uređuju pitanje starateljstva nad djetetom.³⁹⁹ Razlika postoji samo u činjenici da je rad staratelja prema odredbama Porodičnog zakona RS po pravilu bez nagrade, a ako se ustanovljava ona je iz prihoda djeteta/štićenika, osim ukoliko bi to išlo na štetu njegovog izdržavanja, kada se isplata vrši na teret opštinskih sredstava.⁴⁰⁰ I prema Porodičnom zakonu RS za radnje kao što su: smještaj u vaspitno-obrazovnu ustanovu, povjeravanje drugoj osobi na čuvanje i vaspitanje, prekidanje školovanja, promjena škole, izbor zanimanja i sl. – staratelj mora imati izričito

393 *Ibid.*, član 163 i 164.

394 *Ibid.*, član 165.

395 *Ibid.*, član 170.

396 *Ibid.*, član 179.

397 *Ibid.*, član 180.

398 *Ibid.*, član 181 na osnovu Pravilnika o visini iznosa i načinu isplate mjesečne novčane naknade za rad staratelja i osobe imenovane za vršenje dužnosti staratelja u organu starateljstva, Sl. novine FBiH 18/06.

399 Član 176, 179, 181, 182, Porodičnog zakona RS i 151 i 161 Porodičnog zakona BDBiH.

400 *Ibid.*, član 197.

odobrenje organa starateljstva.⁴⁰¹ Staratelj, odnosno ustanova u koju je privremeno smješten maloljetnik, dužni su obavještavati organ starateljstva o svim važnijim promjenama u pogledu života, zdravlja, vaspitanja i obrazovanja šticećenika.⁴⁰²

Porodičnim zakonom BDBiH staratelj ima pravo na naknadu, ovisno o radu i zalaganju u zaštiti prava djeteta pod starateljstvom.⁴⁰³ Staratelj se može razriješiti dužnosti i prije punoljetstva djeteta i obavezati na naknadu štete ukoliko iz podnesenog izvještaja organ starateljstva zaključi da je takva odluka nužna u interesu djeteta/šticećenika.⁴⁰⁴

Zakonodavstvo o socijalnoj zaštiti

Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom FBiH propisuje da u slučajevima kada je centar za socijalni rad donio odluku o smještaju djeteta u drugu porodicu on vrši i nadzor nad tom porodicom,⁴⁰⁵ a ukoliko je dijete smjestio u ustanovu, zbog potrebne stalne brige i pomoći, dužan je pratiti njegov tretman u toj ustanovi.⁴⁰⁶ Nad stručnim radom ustanova nadzor vrši osnivač – kanton ili Federacija.⁴⁰⁷

Zakon o socijalnoj zaštiti RS propisuje obavezu nadzora nad stručnim radom u djelatnosti socijalne zaštite. Nadzor vrši ministarstvo nadležno za socijalnu zaštitu.⁴⁰⁸

Zakon o socijalnoj zaštiti BDBiH uređuje i ustanove koje pružaju socijalnu zaštitu⁴⁰⁹ nad kojim nadzor vrši Odjel za zdravstvo, javnu sigurnost i ostale usluge Vlade BDBiH⁴¹⁰.

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Komitet se u svojim Zaključnim razmatranjima nije direktno dotakao pitanja nadzora nad zbrinjavanjem djece. Preporukama vezanim za potrebu uređenja uslova za djelovanje centara za socijalni rad Komitet je indirektno ukazao i na probleme vezane za nadzor nad zbrinjavanjem djece, jer se centri za socijalni rad i njihovi uposlenici najčešće pojavljuju u funkciji staratelja djeteta.

Zaključak

Zakonodavna rješenja u BiH koja uređuju pitanja nadzora nad zbrinjavanjem djece su predviđena, ali u praksi nisu adekvatno provedena, jer uposlenici CSR koji se nađu i u ulozi staratelja zbog svojih redovnih poslova nemaju dovoljno vremena, pa se šticećeniku mogu posvetiti samo u svoje slobodno vrijeme. Osim

401 *Ibid.*, član 204.

402 *Ibid.*, član 206.

403 Član 162 Porodičnog zakona BDBiH.

404 *Ibid.*, član 165.

405 Član 33 stav 2 Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom FBiH.

406 *Ibid.*, član 42 stav 2.

407 *Ibid.*, član 49.

408 Član 77 Zakona o socijalnoj zaštiti RS i na temelju Pravilnika o vršenju nadzora nad stručnim radom i pružanju stručne pomoći ustanovama socijalne zaštite RS, Sl. glasnik RS broj 32/02.

409 Član 67 Zakona o socijalnoj zaštiti BDBiH.

410 *Ibid.*, član 98.

toga, destimulativno je i to što se naknada uposleniku CRS-a, čak i kada je zakonom ili drugim aktom uređeno pitanje plaćanja, ne isplaćuje, jer za tu namjenu nisu planirana sredstva u budžetu.

Kada govorimo o pravima staratelja na naknadu, to pitanje je različito uređeno u entitetima i BDBiH. Tako je prema Porodičnom zakonu FBiH i Porodičnom zakonu BDBiH propisano da staratelj ima pravo na naknadu za obavljanje ove dužnosti, dok je Porodičnim zakonom RS davanje naknade utvrđeno kao izuzetak. Pravo staratelja na naknadu je, stoga, mrtvo slovo na papiru. Prilikom izrade Specijalnog izvještaja o statusu ljudskih prava u ustanovama za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba u BiH uočeno je da je jedan uposlenik centra za socijalni rad staratelj za više od 40 osoba, pa se postavlja pitanje objektivne mogućnosti kvalitetnog izvršavanja dužnosti staratelja. Posebna zabrinutost je vezana za činjenicu da staratelji zbog opterećenosti poslom nisu u mogućnosti da prate razvoj djece smještene u ustanove, tako da se u praksi najčešće dešava da dijete smješteno u ustanovu ostaje u ustanovi za cijeli život, što je posebno izraženo kod djece sa mentalnim invaliditetom.

Preporuka

Nadležni organi treba da izvrše analizu efikasnosti uspostavljenog starateljstva nad djecom, posebno u uslovima kada to starateljstvo obavljaju uposlenici centara za socijalni rad. Nužno je poduzeti mjere kako starateljstvo ne bi bilo samo formalno nego stvarno, posebno u pogledu zaštite imovinskih prava korisnika, jer staratelji često zbog obima posla nisu u mogućnosti da ovom pitanju posvete dovoljno pažnje.

3.22. Izdržavanje djeteta

Konvencija

Konvencija o pravima djeteta

Član 27 stav 4 Konvencije propisuje da će:

Države potpisnice poduzeti sve odgovarajuće mjere da obezbijede da dijete dobije izdržavanje od roditelja ili drugih osoba koje imaju finansijsku odgovornost za dijete, i u državi potpisnici i iz inostranstva. Ukoliko osoba koja ima finansijsku odgovornost za dijete živi u nekoj državi koja nije država u kojoj živi dijete, države potpisnice će poticati pristup međunarodnim sporazumima ili zaključivanje takvih sporazuma, kao i sklapanje drugih odgovarajućih aranžmana.

Konvencija o ostvarivanju alimentacionih zahtjeva u inostranstvu

Konvencija o ostvarivanju alimentacionih zahtjeva u inostranstvu ima za cilj da olakša pravne i praktične teškoće u ostvarivanju izdržavanja na koje osoba ima pravo ukoliko se davalac izdržavanja nalazi na teritoriji zemlje koja nije zemlja u kojoj izdržavana osoba ima prebivalište.⁴¹¹ Opravdanje za donošenje Konvencije je humanitarne prirode. U skladu s Konvencijom, Ministarstvo pravde BiH je posrednički organ

⁴¹¹ Uvod, Konvencija je objavljena u Sl. list FNRJ dodatak 2/60.

u BiH prema inostranstvu za sve zahtjeve državljana BiH i zahtjeve prema bh. državljanima u zemlji, a na osnovu aktivnosti koje u entitetima provode Ministarstvo rada i socijalne politike FBiH i Ministarstvo zdravstva i socijalne zaštite RS, odnosno Pravosudna komisija Brčko Distrikta BiH.⁴¹²

Zakonodavstvo BiH

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon FBiH Porodični zakon RS i Porodični zakon BDBiH nalažu roditeljima obavezu izdržavanja djece neophodnog za njihov razvoj, pri čemu su roditelji dužni iskoristiti sve svoje mogućnosti i sposobnosti.⁴¹³ Ukoliko roditelj ne izdržava svoje dijete duže od tri mjeseca (Porodični zakon RS: duže od jedan mjesec), to se smatra grubim zanemarivanjem dužnosti i razlogom za oduzimanje roditeljskog staranja.⁴¹⁴ Tu obavezu roditelji imaju čak i kada ne vrše roditeljsko staranje, ili im je ono ograničeno/ oduzeto, sve dok se dijete nalazi na redovnom školovanju, a najkasnije do 26. godine života, ili duže ukoliko zbog bolesti, fizičkih i psihičkih nedostataka nije sposobno za rad i nema svojih sredstava, sve dok ta nesposobnost traje.⁴¹⁵ Obavezu imaju i maćeha i očuh, ukoliko roditelji to nisu u mogućnosti.⁴¹⁶ Obavezu izdržavanja imaju i nena/baka i djed prema unucima, ukoliko roditelji to nisu u mogućnosti.⁴¹⁷ Ako obavezu izdržavanja djeteta utvrđuje sud, tada će voditi računa o potrebama djeteta, njegovom uzrastu, potrebama školovanja, imajući u vidu i podatak o troškovima života iz godišnjeg zvaničnog saopštenja ministra rada i socijalne politike FBiH.⁴¹⁸ Radno sposoban roditelj ne može se osloboditi dužnosti izdržavanja svog djeteta.⁴¹⁹ Međutim, ukoliko se utvrdi da roditelj ili druga osoba obavezana na izdržavanje djeteta nije u mogućnosti podmiriti potrebe izdržavanja djeteta, sredstva će se putem organa starateljstva osigurati iz budžetskih sredstava FBiH.⁴²⁰ Organ starateljstva je dužan da pokrene postupak izvršenja odluke o izdržavanju ili traži povećanje visine izdržavanja u skladu sa djetetovim potrebama, ukoliko to bez opravdanih razloga ne čini roditelj/staratelj s kojim dijete živi.⁴²¹ Organ starateljstva vodi evidenciju o izdržavanju roditelja i djece.⁴²²

Ukoliko dijete ostvaruje prihode (može se zaposliti sa navršenih 15 godina života), može samo raspolagati dohotkom i zaradom, uz obavezu doprinošenja svom izdržavanju, odgoju i obrazovanju.⁴²³ Dijete svojom

412 *Ibid.*, član 2.

413 Član 138 u vezi sa 215 Porodičnog zakona FBiH, član 82 u vezi sa članom 232 stav 2. Porodičnog zakona RS i član 121 u vezi sa članom 194 Porodičnog zakona BDBiH.

414 Član 154 stav 3 Porodičnog zakona FBiH, član 106 stav 3 tačka 2 i 4 Porodičnog zakona RS i član 136 stav 3 i 7 Porodičnog zakona BDBiH.

415 Član 216 Porodičnog zakona FBiH i član 233 Porodičnog zakona RS.

416 Član 220 Porodičnog zakona FBiH, član 237 Porodičnog zakona RS i član 199 Porodičnog zakona BDBiH.

417 Član 222 Porodičnog zakona FBiH i član 201 Porodičnog zakona BDBiH.

418 Član 235 porodičnog zakona FBiH.

419 *Ibid.*, član 236.

420 *Ibid.*, član 237.

421 Član 239 Porodičnog zakona FBiH i član 217 Porodičnog zakona BDBiH.

422 Član 242 Porodičnog zakona FBiH i na osnovu Uputstva o vođenju evidencije odluka i sporazuma o izdržavanju djece i roditelja, Sl. novine FBiH, broj 17/06 i član 257 stav 3 Porodičnog zakona RS u vezi sa Uputstvom o vođenju evidencije o izdržavanju djece i roditelja, Sl. glasnik RS, broj 27/04.

423 Član 217 Porodičnog zakona FBiH, član 234 Porodičnog zakona RS i član 196 Porodičnog zakona BDBiH.

vlastitom imovinom može raspolagati ili je opterećivati samo uz saglasnost roditelja,⁴²⁴ dok su roditelji dužni na zahtjev organa starateljstva položiti račun o upravljanju imovinom svoje djece i prihodima ostvarenim iz te imovine, te ukoliko je potrebno radi zaštite imovinskih interesa djeteta roditeljima u pogledu imovine dati položaj staratelja.⁴²⁵ Prihode od imovine djeteta roditelji prvenstveno mogu koristiti za njegovo izdržavanje, liječenje, odgoj, obrazovanje ili drugo, imajući u vidu najbolji interes djeteta,⁴²⁶ i mogu opteretiti imovinu i imovinska prava svog djeteta u tu svrhu, ali uz prethodno odobrenje nadležnog organa starateljstva.⁴²⁷

Sud može po službenoj dužnosti u postupku izdržavanja djeteta odrediti privremenu mjeru radi davanja izdržavanja.⁴²⁸ U slučaju kada obveznik izdržavanja prestaje s radom dužan je novom poslodavcu odmah dostaviti izvršnu ispravu o obavezi izdržavanja radi dalje provedbe, a poslodavac je dužan o tome obavijestiti izdržavanu osobu.⁴²⁹

Krivično zakonodavstvo

Krivični zakon FBiH, Krivični zakon RS i Krivični zakon BDBiH sankcionišu izbjegavanje plaćanja izdržavanja, što je obaveza koju osoba ima na osnovu izvršne sudske odluke ili izvršne nagodbe sklopljene pred drugim nadležnim organom.⁴³⁰ Također se sankcioniše službena ili odgovorna osoba koja svjesno ne postupi po pravomoćnoj sudskoj odluci.⁴³¹

Zakonodavstvo o izvršnom postupku

Zakon o izvršnom postupku FBiH, Zakon o izvršnom postupku RS i Zakon o izvršenju postupka BDBiH nalažu hitnost ovog postupka.⁴³² Tražilac izvršenja zakonskog izdržavanja može podnijeti prijedlog sudu u mjestu svog prebivališta/boravišta.⁴³³ Potraživanje može biti do iznosa polovine plaće, naknade umjesto plaće, naknade za skraćeno radno vrijeme i drugih stalnih novčanih primanja izvršenika.⁴³⁴ U slučaju prestanka rada i promjene poslodavca, raniji poslodavac novom poslodavcu dostavlja rješenje o izvršenju po kojem je dužan ubuduće postupati.⁴³⁵ Poslodavac je odgovoran za štetu zbog propuštanja obustave, a radi isplate zakonskog izdržavanja.⁴³⁶

424 *Ibid.*, član 137 u vezi sa Zakonom o radu FBiH.

425 *Ibid.*, član 155.

426 Član 265 Porodičnog zakona FBiH i član 285 Porodičnog zakona RS.

427 Član 266 Porodičnog zakona FBiH i član 287 Porodičnog zakona RS.

428 Član 226 Porodičnog zakona BDBiH.

429 *Ibid.*, član 224 i 225.

430 Član 223 Krivičnog zakona FBiH, član 210 Krivičnog zakona RS i član 219 Krivičnog zakona BDBiH.

431 Član 351 Krivičnog zakon FBiH, član 371 Krivičnog zakona RS i član 345 Krivičnog zakona BDBiH

432 Član 5 stav 1 Zakona o izvršnom postupku FBiH, Sl. novine FBiH, broj 32/03, 33/06 ispr. 39/06

433 Član 136 stav 4 Zakona o izvršnom postupku FBiH, član 136 stav 4 Zakona o izvršnom postupku, Sl. glasnik RS broj: 59/03, 85/03, 64/05, 118/07 i član 124 Zakon o izvršnom postupku, Sl. glasnik BDBiH, broj: 8/00, 1/01, 5/02, 8/03, 19/07, 2/08

434 Član 138 stav 1 Zakona o izvršnom postupku FBiH i član 138 Zakona o izvršnom postupku RS

435 Član 162 Zakona o izvršnom postupku FBiH, član 162 Zakona o izvršnom postupku RS i član 151 Zakona o izvršnom postupku BDBiH

436 Član 163 Zakona o izvršnom postupku FBiH i član 163 Zakona o izvršnom postupku RS i član 152 Zakona o izvršnom postupku BDBiH

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Komitet u svojim Zaključnim razmatranjima nije imao preporuke u vezi sa osiguranjem prava propisanog članom 27 stav 4 Konvencije kojim se uređuje pitanje izdržavanja.

Zaključak

Nadležni organi BiH poduzeli su niz mjera u cilju uspostavljanja zakonodavstva kojim će se osigurati izdržavanje djeteta, kako unutar porodice tako i nakon razvoda braka između roditelja. Zakonodavstvo čak propisuje i krivične sankcije u slučaju propuštanja da se osigura izdržavanje djeteta, a u FBiH je relevantnim zakonom propisano da će se, ukoliko se utvrdi da roditelj ili druga osoba obavezana na izdržavanje djeteta nije u mogućnosti da podmiri potrebe izdržavanja djeteta putem organa starateljstva, sredstva osigurati iz budžetskih sredstava FBiH. Nažalost, navedena odredba nije nikada doživjela svoju primjenu u praksi.

U praksi se alimentacioni zahtjevi teško realizuju zato što su prema ranijim zakonskim rješenjima presude glasile na alimentaciju dosuđenu u procentu od ostvarene zarade, pa ne postoji fiksno određeni iznos potreban da se realizuje alimentacioni zahtjev. Problem je posebno izražen u slučajevima alimentacionih zahtjeva koje treba ostvariti u inostranstvu. To ima za posljedicu da države u kojima ih treba realizovati traže ponovno podnošenje tužbe i vođenje postupka, čime se onemogućava retroaktivna naplata alimentacije i što dovodi do gubljenja prava. Znači, nije moguće naplatiti dospjela dugovanja za period prije podnošenja nove tužbe, jer u međuvremenu nastupa zastara potraživanja za raniji period. Posebnu teškoću za podnosioca tužbe u procesnom smislu predstavlja činjenica da se sva pismena u postupku dostavljaju putem Ministarstva vanjskih poslova BiH, zbog čega postupci koji su i po naravi i u procesnom smislu hitni traju godinama.

Isto tako, u nekim državama alimentacioni zahtjev može se realizovati samo za tri posljednje godine, a ne i za više godina neplaćanja alimentacije (primjer Švedska). Posebnu teškoću za tražioca izvršenja alimentacionog zahtjeva predstavlja činjenica da sam mora osigurati finansijska sredstva za prevođenje svih dokumenata po ovlaštenom prevodiocu, platiti takse i pronaći posljednju adresu izvršenika koji je u inostranstvu, što je često nemoguće jer stranka ionako nema sredstva za izdržavanje djeteta, a posebno ne za dodatne troškove. To je razlog što mnogi odustaju od potraživanja naplate dospjelih izdržavanja.

Očito da u BiH nije uspostavljen efikasan mehanizam za ostvarivanje prava za izdržavanje djeteta.

Preporuka

Potrebno je da nadležni organi poduzmu mjere u cilju uspostave procedura koje će uspostavljeno zakonodavstvo vezano za izdržavanje djeteta učiniti efikasnim, te da se uspostavi jedinstvena baza podataka obveznika alimentacije, koja će biti osnova za ograničenja njegovih prava kao što je pravo na putnu ispravu, na način kako je to propisano odredbama Zakona o putnoj ispravi.

3.23. Reintegracija djeteta žrtve

Konvencija

Reintegracija djeteta žrtve je propisana **članom 39 Konvencije o pravu djeteta** na način da Konvencija obavezuje da će:

Države potpisnice poduzeti sve odgovarajuće mjere da unaprijede fizički i psihički oporavak djeteta koje je žrtva bilo kojeg oblika zanemarivanja, eksploatacije ili zlostavljanja, mučenja ili bilo kojeg drugog oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupka ili kazne, ili oružanih sukoba. Takav oporavak i reintegracija treba da se odvijaju u okruženju koje daje potporu zdravlju, samopoštovanju i dostojanstvu djeteta.

Zakonodavstvo BiH

U BiH nema zakona kojima bi se definisale mjere pomoći, zaštite i prevencije u vezi sa djecom kao žrtvama, a uzimajući u obzir najbolje interese djeteta. S druge strane, ni na nivou entiteta, u čiju nadležnost spada socijalna i zdravstvena zaštita, također nema adekvatnih mjera koje bi bile u skladu s međunarodnim standardima. Zakoni o socijalnoj zaštiti u oba entiteta nemaju posebnih odredbi koje bi regulisale status djece žrtava, naročito djece žrtava trgovine ljudima, niti definišu pomoć koja bi im trebala biti pružena u cilju rehabilitacije na način kako je to utvrđeno međunarodnim standardima.

Pitanje prava djece kao žrtava uređuje se isključivo podzakonskim aktima u slučaju kada su djeca žrtve trgovine ljudima. Tako kada govorimo o zaštiti domaćih žrtava trgovine ljudima najznačajniji pomak je usvajanje Pravila o zaštiti žrtava i svjedoka žrtava trgovine ljudima državljana BiH (u daljem tekstu: Pravila),⁴³⁷ dok je pitanje zaštite stranih žrtava trgovine ljudima uređeno Pravilnikom o zaštiti stranaca žrtava trgovine ljudima. Kada govorimo o Pravilima ona su usvojena kao obavezujući standard zaštite ljudskih prava žrtava i svjedoka trgovine ljudima, državljana BiH i utvrđuju načela i zajedničke standarde rada koji se odnose na postupak identifikacije, organizaciju zaštite i pomoći, primarnu i sekundarnu prevenciju i ostale aktivnosti u vezi sa zaštitom i pružanjem pomoći žrtvama trgovine ljudima i svjedocima žrtvama trgovine ljudima iz Bosne i Hercegovine.

Pitanje zaštite djece Pravila uređuju članom 15, i ova odredba nije usklađena sa odredbama Porodičnog zakona. Naime, zaštita najboljeg interesa djeteta obavezujući je standard za nadležne institucije u BiH i ovlaštene organizacije, a ima za cilj da u slučaju povrede prava djeteta osigura njegovo automatsko stavljanje pod zaštitu, odgovarajuću pomoć, reintegraciju i rehabilitaciju, odnosno konačan oporavak i trajno zbrinjavanje djeteta žrtve ili žrtve svjedoka. U Pravilima je nejasno u čemu je razlika između zaštite djeteta žrtve i odrasle žrtve. Ne postoji jasna definicija najboljeg interesa djeteta i u kojim slučajevima se koristi ovaj princip. Slična situacija je i sa definisanjem položaja djeteta stranca kao žrtve trgovine ljudima. Tako je u članu 7 Pravilnika propisan specijalni tretman i zaštita djece, ali je nejasno šta se podrazumijeva pod tim specijalnim tretmanom i zaštitom. U stavu 2 člana 7 Pravilnika utvrđeno je da se postupci u kojima se razmatraju prava i interesi djece smatraju hitnim.

⁴³⁷ Usvojena od strane Vijeća ministara BiH, na sjednici održanoj 05.07.2007. godine, Službeni glasnik BiH, broj: 66/07 od 03.09.2007.

Zakonodavstvo o socijalnoj zaštiti

Zakonodavstvo o socijalnoj zaštiti ne uređuje egzaktno pitanje reintegracije žrtve, ali se na određeni, indirektni način može koristiti u ostvarivanju ovog prava.

Tako **Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom FBiH** kao uslugu socijalnog i drugog stručnog rada smatra savjetodavni rad koji obavljaju ustanove u rješavanju porodičnih problema, a to pravo mogu ostvariti pojedinci i porodice radi zaštite svojih prava i interesa i sprečavanja pojava i ublažavanja posljedica socijalnih problema.⁴³⁸

Zakon o socijalnoj zaštiti RS definiše socijalnu zaštitu kao organizovanu djelatnost usmjerenu na suzbijanje i otklanjanje uzroka i posljedica stanja socijalne potrebe i pružanje pomoći građanima i njihovim porodicama kada se nađu u takvom stanju.⁴³⁹

Zakon o socijalnoj zaštiti BDBiH je na kvalitetniji način uredio pitanje pomoći djeci kao žrtvama, utvrđujući obavezu provođenja socijalne skrbi i nad zlostavljanom djecom, podrazumijevajući pod tim maloljetnike žrtve fizičke i psihičke boli ili oštećenja, čime je uzrokovano ugrožavanje njihovog zdravlja, fizičkog i psihičkog integriteta, ili im je onemogućen normalan razvoj.⁴⁴⁰

Dakle, možemo zaključiti da isključivo Zakon o socijalnoj zaštiti BDBiH govori eksplicitno o djetetu žrtvi nehumanog ponašanja kojem je potrebna rehabilitacija. Ipak, i ostali navedeni zakoni govore o pravu djeteta kao korisnika socijalne zaštite na socijalnu zaštitu u slučaju njegove zanemarenosti i zapuštenosti.

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Komitet nije imao specifičnu preporuku vezano za ovaj član.

Zaključak

Očito da uspostavljeni normativni okvir za zaštitu djece ne postoji, već je uspostavljen samo okvir za zaštitu žrtava trgovine ljudima, koji predstavlja samo deklarativnu izjavu države i više je rezultat pritisaka da se osigura primjena međunarodnih standarda. Uspostavljeni model predstavlja izolovani sistem koji nije usaglašen sa postojećim pravnim i institucionalnim okvirom u BiH, što u potpunosti eliminiše mogućnost njegove primjene. Primjer iz prakse pokazuje da, na primjer, centri za socijalni rad problem trgovine djecom unutar BiH ne prepoznaju kao takav, niti poduzimaju išta da pruže neophodnu pomoć. Nesumnjivo da i pored uloženi napor u BiH nije osigurana zaštita i pomoć žrtvama trgovine ljudima na principima uspostavljenim međunarodnim standardima. Postoji visoki stepen nesklada između zakonodavnog okvira, uspostavljenih procedura i postojećih kapaciteta institucija koje su dužne da osiguraju zaštitu žrtava. Posebno je zabrinjavajuće postojanje razjedinjenog sistema zaštite domaćih i stranih žrtava trgovine ljudima.

Jedna dublja analiza Pravila kojim je regulisana zaštita žrtava trgovine ljudima državljana BiH pokazuje da Pravila i Odluka o usvajanju Pravila ne proizlaze iz zakona ili nekog drugog hijerarhijski višeg akta,

⁴³⁸ Član 46 stav 1 Zakona o socijalnoj zaštiti FBiH

⁴³⁹ Člana 2 Zakona o socijalnoj zaštiti RS

⁴⁴⁰ Član 16 Zakon o socijalnoj zaštiti BDBiH.

što dovodi u pitanje pravnu efikasnost ovih akata i mogućnosti njihove primjene na konkretne slučajeve. Posebno je problematično da Pravila uređuju i određena pitanja koja su već ranije uređena posebnim zakonom. Konkretno, misli se na pitanje zaštite svjedoka, koje je uređeno kako Zakonom o krivičnom postupku tako i Zakonom o zaštiti svjedoka.

Preporuka

U cilju poboljšanja stanja u ovoj oblasti potrebno je:

- sačiniti jednu detaljnu analizu zakonodavstva, procedura i kapaciteta institucija u odnosu na principe uspostavljene međunarodnim standardima za zaštitu žrtava, posebno djece, te osiguranje njihove reintegracije;
- preispitati opravdanost uspostavljanja odvojenog normativnog sistema za zaštitu domaćih i stranih žrtava trgovine ljudima, te osigurati podizanje svijesti o drugim oblicima trgovine ljudima s aspekta oblika eksploatacije, kao što je prosjačenje djece;
- na bazi rezultata analize izvršiti reviziju Nacionalnog akcionog plana za sprečavanje i suzbijanje trgovine ljudima u BiH.

ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA ZAŠTITA

Član 6 - Život, opstanak i razvoj

Član 5 i 18 - Podrška porodici, naročito roditeljima

Član 23 - Pravo djece sa poteškoćama u mentalnom i fizičkom razvoju

Član 24 - Pravo na najviši dostupni nivo u zdravstvu

Član 25 - Pravo na periodičnu reviziju smještaja

Član 27 - Pravo djeteta na adekvatan životni standard, koji se odnosi na ishranu, odijevanje i smještaj djeteta

Član 19, 32, 33, 34, 35, 36 - Različiti oblici zaštite djeteta od iskorištavanja

Član 39 - Pravo na oporavak i rehabilitaciju

3.24. Pravo na život, opstanak i razvoj

Konvencija

Pravo na život uređeno je **članom 6 Konvencije** na način da:

1. Države stranke priznaju svakom djetetu prirodno pravo na život.
2. Države stranke će do krajnje moguće mjere osigurati opstanak i razvoj djeteta.

Zakonodavstvo BiH

Porodično zakonodavstvo

Prema **Porodičnom zakonu FBiH i Porodičnom zakonu BDBiH** dijete ima pravo na staranje o životu, zdravlju i razvoju ličnosti.⁴⁴¹ Dijete također ima pravo na zaposlenje koje nije štetno za njegovo zdravlje i njegov razvoj.⁴⁴² Dužnost roditelja je da djetetu osiguraju životne uslove potrebne za njegov razvoj.⁴⁴³

Prema **Porodičnom zakonu RS**, roditelji su dužni da se staraju o životu i zdravlju svoje djece, kao i njihovom podizanju, vaspitanju i obrazovanju.⁴⁴⁴ Oni imaju dužnost i pravo da štite svoju maloljetnu djecu i da se brinu o njihovom životu i zdravlju.⁴⁴⁵

Radno zakonodavstvo

Shodno odredbama **Zakona o radu FBiH** maloljetnik ne može raditi prekovremeno, noću, niti na naročito teškim fizičkim poslovima, radovima pod zemljom i vodom i sl., koji bi mogli štetno i s povećanim rizikom uticati na njegov život i zdravlje, razvoj i moral, s obzirom na njegove psihofizičke osobine.⁴⁴⁶

Zakon o radu RS⁴⁴⁷ reguliše pravo osoba starosti između 15 i 18 godina da mogu zaključiti ugovor o radu pod uslovom da pribave odgovarajuće ljekarsko uvjerenje o svojoj opštoj zdravstvenoj sposobnosti za rad i saglasnost zakonskog zastupnika. Osoba koja nije navršila 18 godina života ne može zaključiti ugovor o radu za obavljanje poslova na kojima postoji povećana opasnost od povreda ili povećan štetni uticaj na zdravlje.⁴⁴⁸

Zakon o radu BDBiH⁴⁴⁹ izričito zabranjuje da maloljetni zaposlenici rade noću, osim u slučaju vanrednih okolnosti. Istom odredbom zakonodavac precizira vrijeme noćnog rada za maloljetnike.⁴⁵⁰ Maloljetnik

441 Član 124 stav 1 i član 187 stav 2 Porodičnog zakona FBiH i Član 107 stav 1 Porodičnog zakona BDBiH.

442 *Ibid.*, član 126 stav 2.

443 *Ibid.*, član 138 stav 2.

444 Član 6 Porodičnog zakona RS.

445 *Ibid.*, član 81 stav 1.

446 Član 32 stav 4, član 36 stav 1 i član 51 stav 1 Zakona o radu FBiH.

447 Zakon o radu RS.

448 Član 14 stav 2 i 3 Zakona o radu RS.

449 Zakon o radu BDBiH, Sl. glasnik BDBiH.

450 Član 28 Zakona o radu BDBiH.

također ne može raditi na opasnim poslovima ili teškim fizičkim poslovima, radovima pod zemljom ili vodom, ili nekim drugim poslovima koji bi mogli na njega štetno uticati, ugroziti mu život, zdravlje, tjelesni razvoj ili moral.⁴⁵¹

Zakonodavstvo o dječijoj zaštiti

Zakon o dječijoj zaštiti u RS uređuje sistem dječije zaštite, koji se zasniva na pravu i dužnosti roditelja da se staraju o podizanju i vaspitanju svoje djece, pravu djeteta na uslove života koji mu omogućavaju pravilan psihofizički razvoj i obavezu države da mu taj razvoj omogući.⁴⁵² Istim propisom je ustanovljen Javni fond dječije zaštite s ciljem da se osiguraju ujednačeni uslovi zadovoljavanja razvojnih potreba sve djece u RS.

Zakon o dječijoj zaštiti BDBiH proglašava da dječija zaštita ima za cilj da osigura svoj djeci približno jednake uslove za zdrav i pravilan fizički, intelektualni i emocionalni razvoj u porodici.⁴⁵³

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Komitet nije imao direktne preporuke vezane za pravo na život.

Zaključak

Zakonodavstvo BiH garantuje djetetu ne samo pravo na život, nego utvrđuje da dijete ima pravo na staranje o životu, zdravlju i razvoju ličnosti. Niz zakonskih odredbi, posebno u radnom zakonodavstvu, ima za cilj osiguranje opstanka i razvoja djeteta. Nažalost, izostanak efikasnih kontrolnih mehanizama, a posebno inspeksijskih organa, otežava osiguranje primjene navedenih zakonskih odredbi, zbog čega su djeca često izložena različitim vidovima zloupotreba i eksploatacije, često i od strane samih roditelja.

Preporuka

Nadležni organi treba da poduzmu mjere u cilju jačanja inspeksijskih organa kako bi se spriječila zloupotreba djece. Posebne mjere treba uspostaviti na sprečavanju djece da budu izložena životu na ulici, što uključuje i prosvjačenje, a čemu ih često izlažu i sami roditelji.

3.25. Zajednička odgovornost roditelja u podizanju i razvoju djeteta

Konvencija

Pitanje zajedničke odgovornosti roditelja u podizanju i razvoju djeteta propisano je i **članom 18 Konvencije**:

⁴⁵¹ *Ibid.*, član 41.

⁴⁵² Član 1 Zakon o dječijoj zaštiti RS.

⁴⁵³ Član 1 Zakon o dječijoj zaštiti BDBiH.

1. Države stranke učiniće sve što je u njihovoj moći u primjeni načela zajedničke roditeljske odgovornosti za odgoj i razvoj djeteta. Roditelji ili zakonski staratelji snose najveću odgovornost za odgoj i razvoj djeteta. Dobrobit djeteta mora biti njihova osnovna briga.
2. U cilju garantovanja i promocije prava utvrđenih u ovoj Konvenciji, države stranke pružice odgovarajuću pomoć roditeljima i zakonskim starateljima, kako bi oni mogli ispuniti svoju dužnost prema djetetu, te jačati ustanove i službe za dječiju zaštitu i brigu.
3. Države stranke iskoristiće sve odgovarajuće mjere da djeca zaposlenih roditelja mogu uživati zaštitu i brigu ustanova i službi koje im u tom smislu stoje na raspolaganju.

Konvencija o kontaktima sa djecom uzima u obzir roditeljsku odgovornost za zajedničku djecu i uređuje način donošenja odluke o kontaktima sa roditeljem s kojim dijete ne živi, provođenje takve odluke i sve druge okolnosti koje su od značaja za sigurno i redovno kontaktiranje djeteta s roditeljem i njegovo sigurno vraćanje u mjesto prebivanja.⁴⁵⁴

Zakonodavstvo BiH

Kako je osiguranje uživanja prava djeteta iz Konvencije garantovano članom 5 Konvencije, to je zakonodavstvo koje uređuje tu oblast prikazano u dijelu ove analize, pod nazivom Porodično okruženje i alternativna briga, tačka 3.13 – Osiguranje uživanja prava djeteta i tačka 3.17 – Zajednička odgovornost roditelja u podizanju i razvoju djeteta.

3.26. Pravo invalidnog djeteta na dostojanstven život i aktivno učešće u zajednici

Konvencija

Pravo invalidnog djeteta na dostojanstven život i aktivno učešće u zajednici uređeno je **članom 23 Konvencije**, prema kojem:

1. Države stranke priznaju da dijete s teškoćama u duševnom ili tjelesnom razvoju treba voditi ispunjen i pristojan život u uslovima koji garantuju dostojanstvo, jačaju djetetovo oslanjanje na vlastite snage i olakšavaju njegovo uključivanje u rad u zajednici.
2. Države stranke priznaju djetetu s teškoćama u razvoju pravo na posebnu zaštitu te će, ovisno o raspoloživim sredstvima, poticati i osiguravati svakom takvom djetetu, kao i onima koji su odgovorni za njegovu brigu, pružanje pomoći koju zatraže i koja je primjerena stanju djeteta i uslovima u kojima žive njegovi roditelji ili drugi koji brinu za njega.
3. Priznajući djetetu s teškoćama u razvoju posebne potrebe, države stranke garantuju da će pružanje pomoći prema stavu 2 ovog člana biti besplatno kad god je to moguće, uz uvažavanje materijalnih mogućnosti djetetovih roditelja ili drugih osoba koje o njemu brinu, te će biti organizovano tako da djetetu s teškoćama u razvoju osigura djelotvoran pristup obrazovanju, stručnom usavršavanju, zdravstvenim i rehabilitacionim službama, pripremi za zapošljavanje i mogućnostima rasonode, što će mu omogućiti puno uključivanje u zajednicu i lični razvoj, uključujući njegov kulturni i duhovni napredak.

⁴⁵⁴ Poglavlje II Konvencije o kontaktima sa djecom, Vijeća Evrope, Strazbur 15.05.2003.

4. Države članice će u duhu međunarodne saradnje promovirati razmjenu najvažnijih informacija iz područja preventivne zdravstvene zaštite, te medicinskog, psihološkog i funkcionalnog tretmana djece s teškoćama u razvoju, uključujući širenje i pristup informacijama o metodama rehabilitacije, obrazovanja i izbora zanimanja, kako bi unaprijedile sposobnosti i vještine, te proširile domaća iskustva u tim područjima. U vezi s tim, posebna pažnja posvetit će se potrebama zemalja u razvoju.

Zakonodavstvo BiH

Zakonodavstvo o sportu

Zakon o sportu BiH naglašava da se sport u BiH zasniva i na Evropskoj konvenciji o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i na Konvenciji o pravima djeteta,⁴⁵⁵ te pod sportskim aktivnostima podrazumijeva i aktivnosti organizovane za invalidne osobe.⁴⁵⁶

Zakon o sportu RS sadrži odredbe prema kojima je bavljenje sportom dostupno svim građanima⁴⁵⁷ i uređuje da se programi sufinansirani iz budžeta grada ili opštine odnose i na osiguranje uslova za sportske aktivnosti invalidnih osoba.⁴⁵⁸ Obaveza Republike Srpske, grada i opštine je da dodatnim mjerama stvara uslove za stimulisanje sportskih aktivnosti invalidnih osoba.⁴⁵⁹

Zakonodavstvo o socijalnoj zaštiti

Pravilnik o načinu ostvarivanja prava na socijalnu zaštitu osoba kojima je priznata međunarodna zaštita u BiH propisuje osnovne principe, nadležne organe i uslove i načine ostvarivanja prava na socijalnu zaštitu i zaštitu porodica sa djecom/dječiju zaštitu u BiH osoba kojima je priznata međunarodna zaštita.⁴⁶⁰ Pravo na socijalnu zaštitu imaju osobe kojima je priznat izbjeglički status kao i članovi njihove porodice (djeca) u slučaju spajanja porodice.⁴⁶¹ Znači, korisnici zaštite mogu biti djeca sa invaliditetom i osobe ometene u fizičkom i psihičkom razvoju.⁴⁶² Pravo iz socijalne zaštite podrazumijeva i pomoć za osposobljavanje za samostalan život i rad (djece i omladine).⁴⁶³ Sredstva za finansiranje ovog prava osiguravaju se iz budžeta Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice,⁴⁶⁴ koje vodi evidenciju o osobama koje ostvaruju ova prava.⁴⁶⁵

Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom FBiH uređuje osnove prava i korisnike prava iz socijalne zaštite, među kojima su i osobe s invaliditetom i osobe ometene u fizičkom i psihičkom razvoju.⁴⁶⁶ Zakon definiše osobe/djecu s invaliditetom i ometenošću

455 Član 4 Zakona o sportu BiH.

456 *Ibid.*, član 2.

457 Član 4 Zakona o sportu.

458 *Ibid.*, član 17 tačka 8.

459 *Ibid.*, član 35 stav 2.

460 Član 1 Pravilnika o načinu ostvarivanja prava na socijalnu zaštitu osoba kojima je priznata međunarodna zaštita u BiH.

461 *Ibid.*, stav 2 člana 3.

462 *Ibid.*, član 6 stav 1a) tačka 4.

463 *Ibid.*, član 8 stav 1 tačka d).

464 *Ibid.*, član 21.

465 *Ibid.*, član 28 stav 1.

466 Član 1 u vezi sa članom 12 Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom u FBiH.

u fizičkom i psihičkom razvoju i navodi da su to: (a) slijepa i slabovidna djeca; (b) gluha i nagluha djeca; (c) djeca s poremećajima u govoru i glasu; (d) djeca sa tjelesnim oštećenjima i trajnim smetnjama u fizičkom razvoju; (e) djeca sa smetnjama u psihičkom razvoju; (f) djeca sa kombinovanim smetnjama.⁴⁶⁷ Djeca sa ovakvim smetnjama imaju pravo na: ličnu invalidninu, dodatak za njegu i pomoć druge osobe, ortopedski dodatak, pomoć u troškovima liječenja i nabavci ortopedskih pomagala, osposobljavanje za rad i prvenstvo pri zapošljavanju, uz mogućnost da kanton odredi i druga prava i proširi obim prava utvrđenih ovim Zakonom.⁴⁶⁸

Postupak za ostvarivanje prava vodi se pred centrima za socijalni rad ili opštinskim službama za upravu kojima su povjereni poslovi socijalne zaštite.⁴⁶⁹

Kantonalnim propisima na području FBiH uređuje se i način ocjenjivanja sposobnosti, razvrstavanje i evidencija djece ometene u psihofizičkom razvoju.⁴⁷⁰ Zakon je utvrdio da prava na osnovu ovog Zakona mogu ostvariti samo osobe sa 100 % i 90% oštećenja organizma.⁴⁷¹ Osposobljavanje za život i rad ostvaruju djeca ometena u psihofizičkom razvoju, bez obzira na uzrok invalidnosti ako se po godinama života mogu osposobiti za rad.⁴⁷²

Zakon o socijalnoj zaštiti RS i Zakon o socijalnoj zaštiti BDBiH u korisnike socijalne zaštite ubrajaju i maloljetnike ometene u fizičkom i psihičkom razvoju.⁴⁷³ Ovu kategoriju čine maloljetnici sa oštećenjem vida, sluha, s poremećajima u govoru i glasu, tjelesnim oštećenjima, psihičkom zaostalosti ili kombinovanim smetnjama.⁴⁷⁴ Pravo na dodatak za pomoć i njegu druge osobe imaju, neovisno o materijalnom osiguranju: osobe sa teškim tjelesnim ili čulnim smetnjama, koje bez tuđe pomoći ne mogu zadovoljiti osnovne životne potrebe; osobe koje su teže ili teško ometene u mentalnom razvoju; osobe koje su višestruko ometene u razvoju, sa umjereno težom i teškom mentalnom ometenošću; autistične osobe; hronično duševno oboljele osobe.⁴⁷⁵ Pravo na pomoć u osposobljavanju za rad imaju djeca i omladina ometena u fizičkom i psihičkom razvoju koja se po sposobnostima i godinama mogu osposobiti za rad.⁴⁷⁶ Zakon također daje pravo na smještaj u ustanovu socijalne zaštite djetetu srednje, teže i teško mentalno ometenom ili višestruko ometenom u razvoju, djetetu oboljelom od autizma i djetetu sa smetnjama u tjelesnom razvoju koje nema adekvatne uslove u svojoj porodici, sve dok traje potreba za tim oblikom zaštite.⁴⁷⁷ Djeci sa psihofizičkim smetnjama se u ustanovi omogućava odgovarajući stepen vaspitanja, obrazovanja i osposobljavanja za rad u skladu s njihovim mogućnostima, rad na ublažavanju ili otklanjanju posljedica u njihovom razvoju, radno angažovanje pod posebnim uslovima, potpuno i trajno zbrinjavanje (stanovanje, ishrana, njega, zdravstvena zaštita, kulturno-zabavne i druge aktivnosti) u skladu s njihovim sposobnostima.⁴⁷⁸ Djeci i omladini s

467 *Ibid.*, član 14.

468 *Ibid.*, član 18a Izmjena i dopuna Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata

469 *Ibid.*, član 18 g.

470 Član 24 osnovnog teksta Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice sa djecom.

471 *Ibid.*, član 3. Izmjena i dopuna Zakona o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata.

472 *Ibid.*, član 29 stav 1.

473 Član 10 Zakona o socijalnoj zaštiti RS.

474 Član 12 Zakona o socijalnoj zaštiti RS i član 13 Zakona o socijalnoj zaštiti BDBiH.

475 Član 28 Zakona o socijalnoj zaštiti RS.

476 *Ibid.*, član 30.

477 Član 37 Zakona o socijalnoj zaštiti RS i član 52 Zakona o socijalnoj zaštiti BDBiH.

478 Član 62 Zakona o socijalnoj zaštiti RS.

tjelesnim invaliditetom i očuvanim mentalnim sposobnostima osigurava se smještaj, zdravstvena zaštita, vaspitanje, rekreativne i kulturno-zabavne aktivnosti, pomoć u obrazovanju i osposobljavanju za rad, a sve u skladu s njihovim sposobnostima i stepenom invalidnosti.⁴⁷⁹

Zakonodavstvo o osobama sa duševnim smetnjama

Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama u FBiH propisuje da se slobode i prava osoba sa duševnim smetnjama mogu ograničiti samo zakonom, ako je to nužno radi zaštite zdravlja ili sigurnosti te ili drugih osoba.⁴⁸⁰ Liječenje će se organizovati tako da u najmanjoj mogućoj mjeri ograničava njihova prava i slobode, te prouzrokuje fizičke i psihičke neugodnosti, vrijeđa njihovu ličnost i ljudsko dostojanstvo.⁴⁸¹ Psihijatrijsko liječenje djece i maloljetnih osoba provodi se na odjelu zdravstvenih ustanova namijenjenih liječenju djece i omladine, koji je odvojen od odjela za punoljetne osobe.⁴⁸²

Zakon o zaštiti osoba s mentalnim poremećajima RS propisuje da se mora štiti dostojanstvo osoba s mentalnim poremećajima u svim okolnostima, te da one ne smiju biti dovedene u neravnopravan položaj zbog mentalnog poremećaja.⁴⁸³ Psihijatrijsko liječenje djece provodi se u nadležnim zdravstvenim ustanovama.⁴⁸⁴ Dijete i maloljetna osoba mogu se bez pristanka zakonskog zastupnika smjestiti u zdravstvenu ustanovu po postupku za prisilni smještaj, ukoliko zbog smetnji koje imaju ozbiljno i direktno ugoržavaju vlastiti život ili zdravlje, odnosno život, zdravlje ili sigurnost drugih osoba.⁴⁸⁵

Zakon o zaštiti osoba sa mentalnim poremećajima BDBiH propisuje da se biomedicinska istraživanja nad djecom i maloljetnim licima mogu poduzeti pod pretpostavkama da će rezultati istraživanja biti od stvarne i direktne koristi za zdravlje te osobe, da je osiguran pristanak ispitivanog, odnosno da se osoba nije izričito protivila takvom istraživanju i uz odobrenje komisije za zaštitu lica s mentalnim poremećajima i etičke komisije za mentalno zdravlje.⁴⁸⁶ Dijete ili maloljetno lice s mentalnim poremećajima koje nije sposobno dati pristanak za smještaj u zdravstvenu ustanovu smješta se po postupku za prisilno zadržavanje i prisilni smještaj propisanom ovim zakonom.⁴⁸⁷

Zakonodavstvo o boravištu

Uredba o boravišnoj taksi uređuje oslobađanje od plaćanja boravišne takse za slijepe, gluhe i djecu s invaliditetom ukoliko borave izvan svog prebivališta u turističkom mjestu i koriste usluge noćenja i smještaja u ugostiteljsko-turističkim objektima.⁴⁸⁸

479 *Ibid.*, član 63

480 Član 4 stav 3 Zakona o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama FBiH

481 *Ibid.*, član 6

482 *Ibid.*, član 12 stav 4

483 Član 5 Zakon o zaštiti osoba sa mentalnim poremećajima RS

484 *Ibid.*, član 15

485 *Ibid.*, član 22

486 Član 12 stav 3 Zakon o zaštiti osoba sa mentalnim poremećajima BDBiH

487 *Ibid.*, član 17.

488 Član 4 Uredbe o boravišnoj taksi, Sl. novine FBiH, broj: 18/09.

Zakonodavstvo o prostornom uređenju

Uredba o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uslovima i normativima za sprečavanje stvaranja barijera za osobe sa umanjenim tjelesnim sposobnostima određuje prostorne standarde, urbanističko-tehničke uslove i normative za sprečavanje stvaranja arhitektonsko-urbanističkih barijera koje mogu ometati ili sprečavati kretanje invalidnih osoba, bolesnih i starih, trudnica i male djece i drugih osoba pri zadovoljavanju njihovih životnih i radnih potreba. Odredbe iz ove Uredbe ne predstavljaju ograničenje za primjenu drugih uslova za veći stepen pristupačnosti za navedene osobe, a posebno one sa teškoćama u kretanju.⁴⁸⁹ Postojeće javne i druge izgrađene površine gdje osobe sa umanjenim fizičkim sposobnostima privremeno ili trajno borave moraju se prilagoditi odredbama ove Uredbe u roku od pet godina od stupanja na snagu Zakona o građenju.⁴⁹⁰ Vlada FBiH je 24. novembra 2000. godine donijela Odluku o osnivanju **Fondacije hendikepiranih osoba**,⁴⁹¹ ali u praksi nisu evidentirane nikakve aktivnosti ove Fondacije.

Zakonodavstvo o dječijoj zaštiti

Zakon o dječijoj zaštiti RS reguliše dječiju zaštitu kao pravo djece sa smetnjama u razvoju na organizovane djetalnost i aktivnosti⁴⁹² vaspitanja i obrazovanja u okviru predškolskih ustanova.⁴⁹³

Zakon o dječijoj zaštiti BDBiH reguliše pravo na dječiji dodatak bez obzira na materijalno stanje porodice ukoliko je dijete ometeno u razvoju a nije smješteno u ustanovu.⁴⁹⁴

Zakonodavstvo o igrama na sreću

Zakon o igrama na sreću i zabavnim igrama u FBiH nijednom svojom odredbom Zakona ne govori u koje se svrhe može raspodijeliti dobit Lutrije BiH, zbog čega se u praksi ne može utvrditi da li postoji stalna obaveza finansiranja humanitarnih, sportskih i drugih društveno korisnih oblasti.⁴⁹⁵

Zakon o igrama na sreću RS predviđa da će Vlada RS propisati kriterije i način raspodjele sredstava, pri čemu će prioritet imati finansiranje projekata i programa koji se bave problemima i zadovoljavanjem potreba osoba sa invaliditetom.⁴⁹⁶ U vezi s navedenom odredbom donesena je i **Odluka o raspodjeli sredstava Lutrije za finansiranje socijalno-humanitarne aktivnosti**.⁴⁹⁷

Zakon o igrama na sreću i zabavnim igrama u BDBiH⁴⁹⁸ predviđa da se igre na sreću priređuju s ciljem obezbjeđenja dijela sredstava za zadovoljenje potreba u oblasti socijalno-humanitarnih djelatnosti,

489 Član 39 stav 3 Uredbe o prostornim standardima, urbanističko-tehničkim uvjetima i normativima za sprečavanje svih barijera za osobe sa umanjenim tjelesnim sposobnostima, Sl. novine FBiH, broj: 10/04.

490 *Ibid.*, član 40 Uredbe.

491 Odluka o osnivanju Fondacije hendikepiranih osoba, Sl. novine FBiH, broj 57/00.

492 Član 2 tačka 5 Zakona o dječijoj zaštiti RS.

493 *Ibid.*, iz člana 10.

494 Član 18 Zakona o dječijoj zaštiti BDBiH.

495 Zakon o igrama na sreću i zabavnim igrama u FBiH, Sl. novine FBiH broj 1/02.

496 Član 20 Zakona o igrama na sreću RS, Sl. glasnik RS, broj: 110/08.

497 Odluka o raspodjeli sredstava Lutrije za finansiranje socijalno-humanitarne aktivnosti, Sl. glasnik RS broj 7/09.

498 Zakon o igrama na sreću i zabavnim igrama, Sl. glasnik BDBiH broj 37/04, 17/07.

fizičke kulture i sporta, za programe aktivnosti omladine, kao i za druge namjene.⁴⁹⁹ Zakon ne razrađuje koje su to aktivnosti niti koji su to procenti od ostvarenih prihoda.

Zakonodavstvo o profesionalnom osposobljavanju invalida

Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida značajan je i za djecu jer uređuje prava, uslove i postupak profesionalne rehabilitacije, osposobljavanja i zapošljavanja osoba s invaliditetom i smanjenom radnom sposobnosti, kao i osnivanje organizacija koje se bave profesionalnom rehabilitacijom i zapošljavanjem invalida.⁵⁰⁰ Profesionalna rehabilitacija izvodi se i organizuje u redovnom sistemu obrazovanja po prilagođenom ili posebnom programu.⁵⁰¹ Pravo na zapošljavanje po posebnim uslovima Zakon daje osobama s najmanje 40% invalidnosti, osobama sa 70% tjelesnog oštećenja i osobama s lakom i umjerenom retardacijom.⁵⁰² Preduzeća koja zapošljavaju invalide, zaštitne radionice i radni centri imaju pravo na poreske, carinske i druge olakšice.⁵⁰³

Zakonodavstvo o obrazovanju

U ovom dijelu Analize nije dat prikaz zakonodavstva o obrazovanju zato što je obrazovanje obrađeno kao zasebno pravo u tački 3.29 ove Analize; međutim, dat je prikaz podzakonskih akata koja uređuju način ostvarivanja prava na obrazovanje djece sa posebnim potrebama. Tako Pravilnik o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama u osnovnim i srednjim školama određuje inkluziju učenika sa posebnim obrazovnim potrebama u osnovnim i srednjim školama, kriterije prema kojima Ministarstvo prosvjete i kulture RS uređuje uslove i način formiranja vaspitno-obrazovnih grupa i odjeljenja u koje su uključeni učenici sa posebnim potrebama.⁵⁰⁴ Dijete sa posebnim obrazovnim potrebama savladava redovne i individualno prilagođene nastavne programe i uz pomoć stručnog tima.⁵⁰⁵

Nastava za učenike oštećenog vida, sluha i umjerene i teže retardacije izvodi se prema prilagođenim nastavnim planovima i programima. U tom smislu su doneseni: Pravilnik o nastavnom planu i programu osnovnoškolskog obrazovanja i vaspitanja učenika oštećenog vida; Nastavni plan i program za srednje škole za učenike sa posebnim obrazovnim potrebama sa lakom mentalnom retardacijom i Nastavni plan i program za srednje škole za učenike sa posebnim obrazovnim potrebama oštećenog sluha.⁵⁰⁶

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Komitet je u svojim Zaključnim razmatranjima sa zabrinutošću primijetio da i dalje postoje diskriminatorске prakse i predrasude prema osobama sa invaliditetom, uključujući i djecu, kao i da tim osobama nedostaje

499 *Ibid.*, član 3.

500 Član 1 Zakona o profesionalnoj rehabilitaciji, osposobljavanju i zapošljavanju invalida, Sl. glasnik RS, broj: 98/04, 91/06.

501 *Ibid.*, član 8.

502 *Ibid.*, član 11.

503 *Ibid.*, član 45.

504 Član 1 Pravilnik o vaspitanju i obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama u osnovnim i srednjim školama, Sl. glasnik RS, broj: 85/04.

505 *Ibid.*, član 4.

506 Pravilnik o nastavnom planu i programu osnovnoškolskog obrazovanja i vaspitanja učenika oštećenog vida, Sl. glasnik RS, broj: 19/05); Nastavni plan i program za srednje škole za učenike sa posebnim potrebama sa lakom mentalnom retardacijom i Nastavni plan i program za srednje škole za učenike sa posebnim obrazovnim potrebama oštećenog sluha, Sl. glasnik RS, broj: 83/07.

zadovoljavajuća medicinska njega i odgovarajuće mogućnosti za obrazovanje. Komitet je posebno istakao problem neimplementacije Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju iz 2003. godine, koji predviđa inkluzivnu nastavu i integraciju djece sa posebnim potrebama u redovni obrazovni sistem.

U svojim Preporukama, Komitet podstiče državu članicu da ustraje u aktivnom ulaganju napora i da nastavi da:

- a) vrši provjeru postojećih politika i praksi koje se tiču djece sa invaliditetom, posvećujući dužnu pažnju Standardnim pravilima o izjednačavanju mogućnosti za osobe sa invaliditetom (Rezolucija 48/96 Generalne skupštine) i Preporukama Komiteta koje su usvojene na dan opšte diskusije o “Djeci sa invaliditetom” (vidi: CRC/C/69);
- b) ulaže napore u cilju detekcije onesposobljenja u okviru obrazovnog sistema i obezbijedi bolju evaluaciju sveukupnih potreba učenika sa invaliditetom;
- c) poduzima konkretne i specifične mjere koje će djeci sa invaliditetom omogućiti da u najvećoj mogućoj mjeri koriste svoje pravo na obrazovanje i koje će olakšati inkluziju ove djece u redovni obrazovni sistem, uključujući i strukovno obrazovanje;
- d) ulaže veće napore u obezbjeđivanje neophodnih stručnih (defektolozi i ostali stručnjaci za osobe sa invaliditetom) i finansijskih resursa, naročito na lokalnom nivou, kao i da promoviše i širi programe rehabilitacije u zajednici, uključujući i roditeljske grupe za samopomoć;
- e) jača kampanje za podizanje svijesti, kako bi se promijenili negativni stavovi javnosti prema osobama sa invaliditetom.

Zaključak

Nažalost, i pored izrazito jasnih Preporuka UN-ovog Komiteta, u BiH je jako malo učinjeno na uspostavljanju zakonodavnog okvira za uređenje pitanje prava djece sa invaliditetom. Pitanje socijalne inkluzije pominje se uglavnom uopšteno i bez konkretnih mjera za njeno stvarno uvođenje u praksu. Posebno je izražen problem djece sa mentalnim invaliditetom, a što je utvrđeno u Specijalnom izvještaju o stanju ljudskih prava u ustanovama za zbrinjavanje mentalno invalidnih osoba, koji je sačinila Institucija ombudsmena BiH.⁵⁰⁷ Zakonodavstvo koje uređuje status i prava mentalno invalidnih lica je neadekvatno i neusklađeno sa međunarodnim standardima, a posebno sa “Standardnim pravilima o izjednačavanju mogućnosti za osobe s invaliditetom”. Ova činjenica kreira prostor za proizvoljnost i izostanak osiguranja principa jednakog tretmana svih mentalno invalidnih osoba, bez diskriminacije. To najbolje potvrđuje pitanje smještaja u ustanove, jer je nejasno po kojem kriteriju se pravi lista prijema, s obzirom na dugu listu mentalno invalidnih osoba koje čekaju na smještaj. Neadekvatnost zakonodavstva otvara i pitanje pristupa pravima za mentalno oboljele osobe, a prisutna je i neadekvatnost zakonodavstva kojim se uređuje uspostavljanje i funkcionisanje ustanova za smještaj mentalno invalidnih osoba, posebno u FBiH. Ovaj problem je naročito došao do izražaja nakon što je FBiH preuzela ulogu osnivača nad ovim ustanovama, a da prethodno zakonom nisu riješena tranzicijska pitanja. Nejasan je izostanak i konsultacija sa kantonalnim ministarstvima socijalne zaštite koja plaćaju troškove smještaja, kao i centara za socijalni rad koji upućuju mentalno invalidna lica u ove ustanove i čiji uposlenici su u najvećem broju slučajeva staratelji osobama smještenim u ustanove.

⁵⁰⁷ Vidi www.ombudsmen.gov.ba

Preporuka

Imajući u vidu dugogodišnji izostanak kvalitetnih aktivnosti a s ciljem osiguranja pristupa osnovnim pravima djeci sa invaliditetom, što je moguće opravdati posljedicom pojave velikog broja ugroženih kategorija građana kao posljedice rata kojima se dao prioritet, nužno je osigurati urgentno poduzimanje mjera u cilju zaštite ove kategorije. Posebno je važno da se osigura progresivno uklanjanje fizičkih barijera za osobe sa fizičkim invaliditetom, striktnom primjenom odredbi zakonodavstva o građenju, prema kojima nijedan objekat ne može dobiti upotrebnu dozvolu ako nije napravljen prema standardima kojim se osigurava pristup osoba sa invaliditetom. Nužno je osigurati i kvalitetnije uređenje saobraćaja uz primjenu strožih sankcija za vozače koji zauzimanjem trotoara i pješačkih površina svojim vozilima onemogućavaju kretanje osoba sa fizičkim onesposobljenjem. Kada je riječ o djeci sa mentalnim onesposobljenjem, nadležni organi bi trebalo da osiguraju realizaciju preporuka Ombudsmena BiH iz Specijalnog izvještaja o stanju ljudskih prava u ustanovama za smještaj mentalno invalidnih lica.

3.27. Zdravstvena zaštita

Konvencija

Pravo na najviši standard zdravstvene zaštite uređeno je **članom 24 Konvencije** o pravima djeteta na način da:

1. Države stranke priznaju djetetu pravo na uživanje najvišeg mogućeg nivoa zdravlja i na olakšice u pogledu ozdravljenja i oporavka. Države stranke će nastojati osigurati da nijednom djetetu ne bude uskraćeno njegovo pravo pristupa zdravstvenim službama.
2. Države stranke će se zalagati za puno ostvarenje tog prava i naročito poduzimati odgovarajuće mjere:
 - a) za smanjenje smrtnosti novorođenčadi i djece;
 - b) za pružanje potrebne zdravstvene pomoći i zdravstvene njege svakom djetetu, s težištem na jačanju primarne zdravstvene zaštite;
 - c) za suzbijanje bolesti i neishranjenosti u okvirima primarne zdravstvene zaštite primjenom lako dostupne tehnologije, te osiguranjem odgovarajuće hranjive prehrane i pročišćene pitke vode, imajući na umu opasnosti i rizike od zagađenosti okoliša;
 - d) za osiguranje prenatalne i postnatalne zdravstvene zaštite majki;
 - e) za pružanje obavještenja o obrazovanju i pomoći u korištenju osnovnih spoznaja o dječijem zdravlju i prehrani, prednostima dojenja, ličnoj higijeni i čistoći okoliša te sprečavanju nezgoda svim slojevima zajednice, posebno roditeljima i djeci;
 - f) za razvoj preventivne zdravstvene zaštite, savjetovaništa za roditelje te obrazovanja i službi za planiranje obitelji.
3. Države stranke će poduzeti djelotvorne i odgovarajuće mjere za suzbijanje tradicionalnih postupaka koji štete zdravlju djece.
4. Države stranke se obvezuju da će promovisati i podržavati međunarodnu saradnju u cilju postizanja punog ostvarenja prava priznatih u ovom članu. U vezi s tim, posebna pažnja biće posvećena zemljama u razvoju.

Zakonodavstvo BiH

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakoni FBiH, RS i BDBiH nalažu roditeljima staranje o životu i zdravlju njihovog djeteta.⁵⁰⁸

Zakonodavstvo o zdravstvenoj zaštiti i osiguranju

Prema Ustavu FBiH pitanje uređenja zdravstvene zaštite je u okviru podijeljene nadležnosti između federalne i kantonalne vlasti, zbog čega su određeni normativni akti iz ove oblasti doneseni od strane oba nivoa vlasti.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH uređuje načela, način organizovanja i provedbe zdravstvene zaštite na teritoriji FBiH. Zakon propisuje i da Ministarstvo nadležno za poslove obrazovanja, uz saglasnost nadležnog ministarstva zdravstva, putem nastavnih planova i programa osigurava zdravstveni odgoj i provođenje obrazovanja za zdravstvenu samozaštitu predškolske djece i đaka.⁵⁰⁹

Zakon o zdravstvenom osiguranju FBiH reguliše zdravstveno osiguranje kao dio socijalnog osiguranja građana s kojim čini jedinstveni sistem. U okviru tog sistema građani ulaganjem sredstava, na načelima uzajamnosti i solidarnosti, u okviru kantona osiguravaju ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu.⁵¹⁰ Zdravstveno osiguranje građana FBiH obuhvata obavezno osiguranje (koje imaju osobe u radnom odnosu i članovi njihove porodice), te prošireno i dobrovoljno zdravstveno osiguranje.⁵¹¹ Osiguranci, shodno Zakonu, su: djeca koja su navršila 15 godina života, odnosno stariji maloljetnici do 18 godina života koji nisu završili osnovno školovanje ili se po završetku školovanja nisu zaposlili, a prijavili su se zavodu za zapošljavanje,⁵¹² kao i rođena djeca, djeca za vrijeme redovnog školovanja u osnovnim i srednjim školama, odnosno na studijima, koja su državljani BiH, s prebivalištem na teritoriji FBiH, a nisu zdravstveno osigurana kao članovi porodice osiguranika. Članovima porodice osiguranika smatraju se djeca rođena u braku i izvan braka, usvojena djeca, pastorčad, te unuci, ukoliko su nesposobni za samostalan život i rad i nemaju sredstva za izdržavanje, pa ih osiguranik izdržava,⁵¹³ ali najkasnije do navršene 26. godine života.⁵¹⁴

Djeca osiguranika koja su zbog bolesti ili povrede prekinula redovno školovanje, imaju pravo na zdravstveno osiguranje i za vrijeme trajanja bolesti, odnosno povrede. Djeca osiguranika koja postanu potpuno i trajno nesposobna prije navršene 15. godine imaju pravo na zdravstveno osiguranje dok traje ta nesposobnost, kao i u slučaju da su postala potpuno i trajno nesposobna a starija su od 15 godina, ukoliko ih osiguranik izdržava. Isto pravo imaju i djeca uzeta na izdržavanje od strane osiguranika.⁵¹⁵ Analogijom, s obzirom na tačku 13 a člana 19, može se tumačiti da isto pravo imaju i djeca osoba koje nemaju status osiguranika.

508 Član 134 stav 1 Porodičnog zakona FBiH, član 81 Porodičnog zakona RS, član 117 stav 1 Porodičnog zakona BDBiH.

509 Član 4 stav 3 Zakona o zdravstvenoj zaštiti FBiH.

510 Član 1 Zakona o zdravstvenom osiguranju FBiH.

511 *Ibid.*, član 5.

512 *Ibid.*, član 19 tačka 13.

513 *Ibid.*, član 20 stav 1 tačka 2 i 4.

514 *Ibid.*, član 19 tačka 13a.

515 *Ibid.*, član 22 stav 2.

Obveznici obračunavanja i uplate doprinosa za obavezno zdravstveno osiguranje za djecu od njihovog rođenja do polaska u osnovnu školu koja nisu osigurana kao članovi porodice osiguranika su kantonalni organi uprave za oblast socijalne i dječije zaštite,⁵¹⁶ a za redovne učenike i studente do navršene 26. godine života organ uprave kantona mjerodavan za obrazovanje. Isto se primjenjuje i na učenike i studente na praktičnom radu u vezi sa nastavom.⁵¹⁷ Djeca od rođenja do navršenih 15 godina života, odnosno stariji maloljetnici do navršenih 18 godina života, oslobođeni su plaćanja participacije prilikom korištenja zdravstvene zaštite koju će za njih plaćati organ uprave kantona nadležan za poslove socijalne i dječije zaštite.⁵¹⁸ Zakonom se osigurava zdravstvena zaštita navedenim kategorijama, kao i naknada putnih troškova u vezi s korištenjem zdravstvene zaštite.⁵¹⁹

S ciljem provođenja sistema zdravstvene zaštite doneseno je niz drugih zakona i provedbenih akata, kao što su: Zakon o sistemu poboljšanja kvaliteta, sigurnosti i o akreditaciji u zdravstvu; Pravilnik o načinu ostvarivanja prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja; Osnovi standarda i normativa za osnovni paket zdravstvenih prava; Odluka o utvrđivanju osnovnog paketa zdravstvenih prava; Sporazum o načinu i postupku korištenja zdravstvene zaštite van područja kantonalnog zavoda zdravstvenog osiguranja kojem osiguranik pripada; Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti; Naredba o programu obaveznih imunizacija stanovništva protiv zaraznih bolesti u 2009. godini; Odluka o utvrđivanju prioritetnih vertikalnih programa zdravstvene zaštite od interesa za FBiH i prioritetnih najsloženijih oblika zdravstvene zaštite iz određenih specijalističkih djelatnosti koje će se pružati osiguranim osobama na teritoriji FBiH.⁵²⁰

Odlukom o maksimalnim iznosima neposrednog sudjelovanja osiguranih osoba u troškovima korištenja pojedinih vidova zdravstvene zaštite u osnovnom paketu zdravstvenih prava⁵²¹ definisano je da su plaćanja participacije oslobođena djeca do navršenih 15 godina života, učenici i redovni studenti do navršenih 26 godina života, civilne žrtve rata i invalidi s utvrđenim invaliditetom većim od 60%.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS na sličan način kao i u FBiH uređuje sistem zdravstvene zaštite, organizaciju i rad zdravstvene službe,⁵²² na način da građani ostvaruju najviši nivo zaštite zdravlja kao pojedinci, te njihove porodice i društvo u cjelini.⁵²³ Zdravstvenu zaštitu čine mjere za unapređenje i očuvanje zdravlja ljudi, sprečavanje i suzbijanje oboljenja, povreda, rano otkrivanje oboljenja, blagovremeno liječenje i rehabilitaciju.⁵²⁴

516 *Ibid.*, član 1 stav 2 pod 13a) Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o zdravstvenom osiguranju u FBiH.

517 *Ibid.*, član 2.

518 *Ibid.*, član 3.

519 *Ibid.*, član 31.

520 Zakon o sistemu poboljšanja kvaliteta, sigurnosti i o akreditaciji u zdravstvu, Sl. novine FBiH, broj: 59/05; Pravilnik o načinu ostvarivanja prava iz obaveznog zdravstvenog osiguranja, Sl. novine FBiH, broj: 31/02; Osnovi standarda i normativa za osnovni paket zdravstvenih prava, Sl. novine FBiH, broj: 30/97, 7/02, 5/03, 53/03, 18/04; Odluka o utvrđivanju osnovnog paketa zdravstvenih prava, Sl. novine FBiH, broj: 21/09; Sporazum o načinu i postupku korištenja zdravstvene zaštite van područja kantonalnog zavoda zdravstvenog osiguranja kome osiguranik pripada, Sl. novine FBiH, broj: 41/01; Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti, Sl. novine FBiH, broj: 29/05; Naredba o programu obaveznih imunizacija stanovništva protiv zaraznih bolesti u 2009 godini, Sl. novine FBiH, broj: 14/09; Odluka o utvrđivanju prioritetnih vertikalnih programa zdravstvene zaštite od interesa za FBiH i prioritetnih najsloženijih oblika zdravstvene zaštite iz određenih specijalističkih djelatnosti koje će se pružati osiguranim osobama na teritoriji FBiH, Sl. novine FBiH, broj: 8/05.

521 Odluka o maksimalnim iznosima neposrednog sudjelovanja osiguranih osoba u troškovima korištenja pojedinih vidova zdravstvene zaštite u osnovnom paketu zdravstvenih prava, Sl. novine FBiH, broj: 21/09.

522 Član 1 Zakona o zdravstvenoj zaštiti RS.

523 *Ibid.*, član 2.

524 *Ibid.*, član 3.

Zakon o zdravstvenom osiguranju RS uređuje sistem obaveznog i proširenog osiguranja, prava na osiguranje, prava iz osiguranja, način njihovog ostvarivanja i načela privatnog zdravstvenog osiguranja.⁵²⁵ Zakon definiše pojam osiguranika i članova porodice osiguranika, koju čine i djeca, kao i uslove pod kojima djeca imaju pravo na zdravstveno osiguranje, slično kao i u FBiH.

Provedbeni akti, kao i u FBiH su: Pravilnik o načinu ostvarivanja zdravstvene zaštite, kojim je na osnovu Zakona o zdravstvenom osiguranju, regulisano izdavanje i ovjera zdravstvene knjižice koja se za djecu do 15 godina života ne može uslovljavati plaćenim doprinosima⁵²⁶; Pravilnik o sadržaju i obimu prava na zdravstvenu zaštitu i participaciju uz odredbe da se za povrede djece do 15 godina života kao i preglede i liječenje bolesti usta i troškovi u cijelosti pokrivaju iz sredstava obaveznog zdravstvenog osiguranja, odnosno da se za te intervencije ne plaća participacija⁵²⁷; Pravilnik o korištenju zdravstvene zaštite izvan RS⁵²⁸; Odluka o minimalnom paketu osnovne zdravstvene zaštite⁵²⁹ i sl.

Zakon o zdravstvenoj zaštiti u BDBiH kao i u entitetima uređuje način organizovanja i provođenja zdravstvene zaštite u BDBiH. Shodno zakonu, niko ne smije ugrožavati zdravlje ljudi.⁵³⁰ Zdravstvena zaštita je organizovana kao primarna, specijalističko-konsultativna i bolnička⁵³¹ i provodi se po načelima sveobuhvatnosti, kontinuiranosti, dostupnosti i cjelovitog pristupa zdravstvenoj zaštiti.⁵³²

U okviru primarne zdravstvene zaštite provodi se zdravstvena zaštita i briga o zdravstvenom stanju i unapređenju zdravlja učenika i studenata, omladine, i ocjena njihove sposobnosti za školovanje i rad.⁵³³ Primarna zdravstvena zaštita podrazumijeva i provođenje mjera zdravstvene zaštite djece predškolskog i školskog uzrasta, brigu o njihovom zdravstvenom stanju i unapređenju zdravlja i podizanju psihofizičkih sposobnosti, mjere za promociju prirodne ishrane dojenčadi, mjere zdravstvene zaštite osoba sa smetnjama u razvoju.

Krivično zakonodavstvo

Krivičnim zakonom BiH sankcionišu se krivična djela protiv čovječnosti u koja se ubrajaju i djela učinjena u vidu povreda i narušavanja zdravlja,⁵³⁴ a u **Krivičnom zakonu FBiH, Krivičnom zakonu RS i Krivičnom zakonu BDBiH**⁵³⁵ su sankcionisana krivična djela protiv zdravlja ljudi.

525 Član 1 Zakona o zdravstvenom osiguranju RS, Sl. glasnik RS, broj: 18/99, 70/01, 51/01,17/08, 1/09.

526 Član 1 i 4 Pravilnika o načinu ostvarivanja zdravstvene zaštite, Sl. glasnik RS, broj: 54/07, 63/08, 95/08.

527 Član 16 Pravilnika o sadržaju i obimu prava na zdravstvenu zaštitu i participaciju Sl. glasnik RS, Prečišćeni tekst 54/07.

528 Pravilnik o korištenju zdravstvene zaštite izvan RS, Sl. glasnik RS, broj: 39/06, 63/08.

529 Odluka o minimalnom paketu osnovne zdravstvene zaštite, Sl. glasnik RS, broj: 21/01.

530 Član 3 Zakona o zdravstvenoj zaštiti BDBiH.

531 *Ibid.*, član 5.

532 *Ibid.*, član 8.

533 *Ibid.*, član 17 stav 1 tačka 3.

534 Član 172 Krivičnog zakona BiH.

535 Glava XXI Krivičnog zakona FBiH, Glava dvadeset prva Krivičnog zakona RS. i Glava XXI Krivičnog zakona BDBiH.

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Komitet za prava djeteta u svojim Zaključnim razmatranjima posebnu pažnju je posvetio pitanju zdravstvene zaštite. Tako je Komitet izrazio zabrinutost činjenicom da složena politička struktura države i neusaglašenost zakona i politika sve više otežavaju ravnopravan pristup svoj djeci uslugama zdravstvene zaštite. Nadalje, Komitet sa zabrinutošću primjećuje da jedna petina djece nije u potpunosti vakcinisana, a dojenje je ograničeno isključivo na prva tri mjeseca života, i to samo kod ograničenog broja djece. Konačno, Komitet izražava ozbiljnu zabrinutost zbog činjenice da oko 90% Roma nema zdravstveno osiguranje, što rezultira stvarnom isključenošću Roma iz sistema zdravstvene zaštite.⁵³⁶ Iako primjećuje da se prema zvaničnim podacima stopa smrtnosti novorođenčadi i djece do pet godina starosti smanjila, Komitet je zabrinut zbog mogućnosti da je smanjena stopa smrtnosti zapravo posljedica neodgovarajućeg prijavljivanja smrtnih slučajeva unutar neefikasnog sistema za prikupljanje podataka, naročito među najugroženijim grupama stanovništva.

Imajući u vidu navedeno stanje, Komitet je preporučio državi članici da poduzme sve neophodne mjere kako bi se svoj djeci obezbijedio jednak pristup i uravnotežen kvalitet zdravstvenih usluga, uz posvećivanje naročite pažnje djeci iz ugroženih grupa, posebno Romima. Komitet nadalje preporučuje državi članici da ojača napore u pravcu poboljšanja zdravstvenog stanja djece u državi članici:

- jačanjem napora za obezbjeđivanje dostupnosti osnovnih usluga zdravstvene zaštite svoj djeci;
- jačanjem programa vakcinacije;
- poboljšanjem nutritivnog statusa djece;
- promovisanjem isključivo dojenja tokom prvih šest mjeseci života uz dodavanje odgovarajuće ishrane nakon tog perioda;
- zahtijevanjem tehničke pomoći u vezi s tim pitanjima od UNICEF-a i Svjetske zdravstvene organizacije (WHO), između ostalih.⁵³⁷

Vezano za zdravlje adolescenata Komitet je istakao zabrinutost zbog činjenice da veliki broj adolescenata konzumira duhan i alkohol i primjećuje da u državi članici ne postoji dovoljna promocija zdravog načina života, naročito u oblastima kao što su ishrana, pušenje, alkohol, HIV/AIDS, seksualno obrazovanje, te održavanje kondicije i lične higijene. Komitet je također zabrinut zbog nedovoljne količine informacija o zdravlju adolescenata, naročito u smislu mentalnog i reproduktivnog zdravlja.⁵³⁸

Komitet je preporučio državi članici da pojača mjere za rješavanje problema u vezi s povećanom konzumacijom alkohola i duhana među djecom, da poboljša programe promocije zdravog načina života i da uspostavi usluge savjetovanja za mentalno i reproduktivno zdravlje namijenjene adolescentima.

Kada je u pitanju HIV/AIDS Komitet je istakao zabrinutost zbog visokorizičnog ponašanja mladih (npr. intravenozno uzimanje droga i rizično seksualno ponašanje), koje državu članicu u budućnosti može izložiti ozbiljnim problemima u vezi sa HIV/AIDS-om, te da su ovo pitanje vlasti BiH prepoznale tek 2002. godine, kada je uspostavljen Državni savjetodavni odbor za prevenciju HIV/AIDS-a i izrađena Strategija za prevenciju i borbu protiv HIV/AIDS-a u BiH.⁵³⁹

⁵³⁶ CRC/C/15/Add. 260, Zaključna razmatranja Komiteta o pravima djeteta, tačka 47.

⁵³⁷ *Ibid.*, tačka 48.

⁵³⁸ *Ibid.*, tačka 50 i 51.

⁵³⁹ *Ibid.*, tačka 52.

Komitet je zbog svega izloženog u vezi za stanjem u oblasti borbe protiv HIV/AIDS preporučio državi članici da:

- a) ojača napore u oblasti sprečavanja širenja HIV/AIDS-a, imajući u vidu Opšti komentar Komiteta br. 3 o HIV/AIDS-u i pravima djeteta i Međunarodne smjernice za HIV/AIDS i ljudska prava (E/CN.4/1997/37);
- b) pokrene kampanje i programe za podizanje svijesti o HIV/AIDS-u među adolescentima, naročito među onima koji spadaju u ugrožene grupe, kao i među širom populacijom, u cilju smanjenja diskriminacije djece koja su zaražena i pogođena HIV/AIDS-om;
- c) zatraži daljnju tehničku pomoć od UN-ovog Zajedničkog programa za HIV/AIDS i UNICEF-a.⁵⁴⁰

Zaključak

Postoji niz prepreka za ostvarivanje prava na pristup zdravstvenoj zaštiti i često se od djece zahtijeva da ispune različite administrativne procedure, kao što su donošenje potvrda o pohađanju škole, o zdravstvenom osiguranju roditelja i sl. Ove procedure su u suprotnosti s odredbama Konvencije, kojom se uređuje pitanje zdravstvene zaštite, a ta zaštita mora biti osigurana svakom djetetu do 18 godina. U BiH je i dalje prisutna pojava da se djeci pristup pravu na zdravstvenu zaštitu uslovljava zahtjevom da jedan od roditelja ima status zdravstvenog osiguranika, čime je veliki broj djece isključen iz zdravstvene zaštite. Na ovo posebno utiču i rokovi u zakonodavstvu o zdravstvenoj zaštiti, čijim propuštanjem i roditelji ostaju uskraćeni za zdravstvenu zaštitu. U posljednje dvije godine poduzeti su napori u cilju odvajanja zdravstvene zaštite djece od statusa njihovih roditelja, ali opet sa starosnim ograničenjem djeteta, i to od 15 godina. Očito da je zakonodavac ovu dob djeteta odabrao vezavši je za osnovno obrazovanje, koje je po zakonu obavezno. Na ovaj način se i dalje krši Konvencija o pravu djeteta, koja djetetom smatra svaku osobu do uzrasta od 18 godina. Iako je zakonodavstvom učinjen određen napredak u praksi je prisutan problem i kod trudnica, koje često nakon poroda ne mogu sa bebom da napuste bolnicu ako nisu zdravstveno osigurane ili račun za porod i postporođajni tretman nije plaćen. Posljedica toga je da su žene (posebno Romkinje) prinuđene na različite zloupotrebe kao što je odlazak na porod sa zdravstvenom knjižicom druge žene kao dokaz da se radi o zdravstvenom osiguraniku. Ovo za sobom povlači probleme kod upisa djece u matične knjige.

Određeni pomoci postoje kod prevencije HIV/AIDS-a u segmentu organizovanja testiranja na HIV/AIDS i javnih kampanja, koje uglavnom organizuju ili podržavaju UNICEF i UNFPA. Nažalost, i dalje se ne čini dovoljno u prevenciji konzumacije alkohola, cigareta i droga među adolescentima, a rašireno je bez značajnijih restrikcija reklamiranje alkohola i droga u javnosti. Razjedinjenost sistema zdravstvene zaštite i nedovoljna koordinacija u oblasti zdravlja od strane Ministarstva civilnih poslova BiH u značajnoj mjeri doprinose lošem pristupu zdravstvenoj zaštiti djece u BiH.

Preporuka

Nužno je urgentno poduzeti mjere u cilju osiguranja bezuslovne zdravstvene zaštite za svu djecu u BiH. Nadležni organi BiH treba da osiguraju kampanju o štetnosti konzumiranja alkohola i duhana, te da uvedu efikasne mjere zabrane reklamiranja ovih proizvoda. Potrebno je da se uspostave savjetovišta za adolescente o svim pitanjima iz oblasti zdravstvene zaštite.

⁵⁴⁰ *Ibid.*, tačka 53

3.28. Životni standard djeteta

Konvencija

Pravo na životni standard djeteta propisano je **članom 27 Konvencije** prema kojem:

1. Države stranke priznaju svakom djetetu pravo na životni standard primjeren njegovu tjelesnom, duševnom, duhovnom, moralnom i društvenom razvoju.
2. Roditelj(i) ili druge osobe, ovisno o vlastitim sposobnostima i materijalnim mogućnostima, snose najveću odgovornost za osiguranje životnih uslova koji su prijeko potrebni za djetetov razvoj.
3. Države stranke će, ovisno o nacionalnim prilikama i svojim mogućnostima, poduzeti odgovarajuće mjere pomoći roditeljima i drugim osobama koje su odgovorne za dijete u ispunjavanju ovoga prava i, ako je to potrebno, osigurati materijalnu pomoć i programe podrške, osobito u pogledu prehrane, odijevanja i smještaja.
4. Države stranke će poduzeti potrebne mjere kako bi osigurale da dijete dobije sredstva za izdržavanje od roditelja ili drugih osoba koje su za njega materijalno odgovorne, kako unutar države stranke tako i iz inostranstva. Posebno će u slučajevima kad osoba koja je materijalno odgovorna za dijete živi u drugoj zemlji odvojeno od djeteta, države stranke težiti pristupanju ili zaključivanju međunarodnih sporazuma, kao i pronalaženju drugih prikladnih postupaka.

Zakonodavstvo BiH

Zakonodavstvo kojim se uređuje pitanje životnog standarda djeteta detaljno je objašnjeno u poglavlju 3.17 – Zajednička odgovornost roditelja u podizanju i razvoju djeteta i 3.22 – Izdržavanje djeteta. Također, pravo na periodičnu reviziju smještaja (član 25 Konvencije) obrađeno je u tački 3.19 – Smještaj, a u okviru poglavlja Porodično okruženje. Prava i obaveze iz članova 19, 32, 33, 34, 35 i 36 koji defnišu različite oblike zaštite djeteta od iskorištavanja obrađeni su u poglavljima Porodično okruženje i alternativna briga, tačka 3.18 i Specijalne mjere zaštite, tačke 3.33 i 3.35, dok je član 39, koji uređuje pravo na oporavak i rehabilitaciju, obrađen u poglavlju 3.23 – Reintegracija djeteta žrtve.

OBRAZOVANJE, SLOBODNO VRIJEME I KULTURNE AKTIVNOSTI

Član 28 - Pravo na obrazovanje

Član 29 - Pravo na razvoj dječije ličnosti, talenta i mentalnih i fizičkih sposobnosti

Član 31 - Pravo djeteta na odmor i rekreaciju

3.29. Obrazovanje

Konvencija

Pravo djeteta na obrazovanje uređeno je članovima 28 i 29 Konvencije o pravu djeteta.

Član 28 pravo na obrazovanje definiše na sljedeći način:

1. Države stranke priznaju svakom djetetu pravo na obrazovanje, te će u svrhu ostvarivanja tog prava postupno i na osnovu jednakih mogućnosti za svu djecu osobito:
 - a) svima osigurati obavezno i besplatno osnovno obrazovanje;
 - b) poticati razvoj različitih oblika srednjoškolskog obrazovanja, uključujući opšte i stručno obrazovanje, te ih učiniti raspoloživim i dostupnim svakom djetetu i poduzeti primjerene mjere kao što su uvođenje besplatnog obrazovanja i osiguranje materijalne podrške kad je ona potrebna;
 - c) svim prikladnim sredstvima učiniti više i visoko obrazovanje dostupno svima na osnovu sposobnosti;
 - d) učiniti da obavještenja o školovanju te stručnom obrazovanju i profesionalnom usmjeravanju budu dostupne svakom djetetu;
 - e) poduzeti mjere za poticanje redovnog dolaska na nastavu i smanjenje stope ispisa djece iz škole.
2. Države stranke poduzeće potrebne mjere kako bi osigurale da se školska disciplina provodi na način kojim se potvrđuje djetetovo ljudsko dostojanstvo i koji je u skladu s ovom Konvencijom;
3. Države stranke promovisaće međunarodnu saradnju u području obrazovanja, posebno s ciljem suzbijanja neznanja i nepismenosti širom svijeta, te olakšanja pristupa naučnim i tehničkim saznanjima i savremenim metodama podučavanja. U vezi s tim, posebna pažnja biće posvećena potrebama zemalja u razvoju.

Član 29 Konvencije definiše obavezu država članica da razviju sistem obrazovanja koji će biti usmjeren na razvoj ličnosti djeteta. Prema ovom članu:

1. Države stranke slažu se da obrazovanje djeteta treba usmjeriti prema:
 - a) cjelokupnom razvoju djetetove ličnosti, nadarenosti, psihičkih i tjelesnih sposobnosti;
 - b) promociji poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda te načela proglašanih u Povelji Ujedinjenih nacija;
 - c) poticanju poštivanja djetetovih roditelja, njegovog kulturnog identiteta, jezika i vrijednosti, nacionalnih vrijednosti zemlje u kojoj dijete živi i zemlje iz koje potiče, te poštivanju civilizacija koje se od njega razlikuju;
 - d) pripremi djeteta za odgovoran život u slobodnoj zajednici u duhu razumijevanja, mira, snošljivosti, ravnopravnosti spolova i prijateljstva među svim narodima, etničkim, nacionalnim i vjerskim grupama, te osobama starosjedilačkog porijekla;
 - e) poticanju zaštite prirodnog okoliša.
2. Nijedan dio ovoga člana ili člana 28 neće se protumačiti na način kojim bi se ometala sloboda pojedinaca ili ustanova da osnivaju obrazovne ustanove i upravljaju njima, pod uslovom da se uvijek rukovode načelima iz stava 1 ovoga člana i da obrazovanje u takvim ustanovama zadovoljava minimalne standarde koje propiše država.

Zakonodavstvo BiH

Zakonodavstvo u oblasti obrazovanja

Okvirni zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju BiH uređuje predškolsko vaspitanje i obrazovanje kao sastavni dio vaspitno-obrazovnog sistema u BiH, kao prvi, poseban i specifičan stepen vaspitno-obrazovnog sistema koji se bavi vaspitanjem djece predškolskog uzrasta i obuhvata vaspitanje, obrazovanje i njegu i zaštitu djeteta.⁵⁴¹ Zakon obavezuje organe vlasti nadležne za obrazovanje u BiH da u skladu sa Ustavom osiguraju vaspitanje i obrazovanje sve djece pod jednakim uslovima.⁵⁴² Principi na kojima se temelji predškolsko vaspitanje i obrazovanje su humanistički, princip demokratičnosti i profesionalne autonomnosti i stručne odgovornosti.⁵⁴³ Humanistički pristup pretpostavlja prilagođenost i uvažavanje razvojnih mogućnosti i potreba svakog pojedinog djeteta, a demokratičnost pretpostavlja jednak pristup i jednake mogućnosti učešća u ovom obliku vaspitanja i obrazovanja, bez diskriminacije po bilo kojem osnovu. Pravo djeteta na vaspitanje i obrazovanje, te brigu, ima prednost nad svim drugim pravima i u slučaju sukoba prava prednost se daje pravu koje osigurava zaštitu interesa djeteta. U godini pred polazak u osnovnu školu, predškolsko vaspitanje i obrazovanje je obavezno za svu djecu tog uzrasta. Programi obaveznog predškolskog vaspitanja i obrazovanja su besplatni.⁵⁴⁴

Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju BiH propisuje da je svrha obrazovanja da se kroz optimalni intelektualni, fizički, moralni i društveni razvoj pojedinca, u skladu s njegovim mogućnostima i sposobnostima, doprinese stvaranju društva zasnovanog na vladavini zakona i poštivanju ljudskih prava, te doprinese njegovom ekonomskom razvoju koji će osigurati najbolji životni standard za sve građane.⁵⁴⁵ Opšti ciljevi obrazovanja proizlaze iz opšteprihvaćenih, univerzalnih vrijednosti demokratskog društva, te vlastitih vrijednosnih sistema zasnovanih na specifičnostima nacionalne, historijske, kulturne i vjerske tradicije naroda i nacionalnih manjina koje žive u BiH.⁵⁴⁶

Načela u obrazovanju,⁵⁴⁷ a prema Okvirnom zakonu o osnovnom i srednjem obrazovanju su:

- **pravo na obrazovanje**, što podrazumijeva da svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti učenja, što znači jednake uslove i prilike, u odgovarajućem obrazovanju bez diskriminacije, pri čemu "odgovarajuće" podrazumijeva obrazovanje koje, u skladu s utvrđenim standardima, osigurava djetetu da na najbolji način razvije svoje urođene i potencijalne umne, fizičke i moralne sposobnosti, na svim nivoima obrazovanja;

541 Član 2 Okvirnog zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju BiH.

542 *Ibid.*, član 3.

543 *Ibid.*, član 4.

544 *Ibid.*, članovi 4, 6, 7, 16 i 41.

545 Član 2 Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju BiH.

546 Prema članu 3 ovi principi između ostalog podrazumijevaju: (a) omogućavanje pristupa znanju kao osnovi za razumijevanje sebe, drugoga i svijeta u kojem se živi; (b) osiguravanje optimalnog razvoja za svaku osobu, uključujući i one s posebnim potrebama, u skladu s njihovim uzrastom, mogućnostima i mentalnim i fizičkim sposobnostima; (c) promociju poštivanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, i pripremu svake osobe za život u društvu koje poštuje principe demokratije i vladavine zakona; (d) razvijanje svijesti o pripadnosti državi Bosni i Hercegovini, vlastitom kulturnom identitetu, jeziku i tradiciji, na način primjeren civilizacijskim tekovinama, upoznavajući i uvažavajući druge i drugačije, poštujući različitosti i njegujući međusobno razumijevanje, toleranciju i solidarnost među svim ljudima, narodima i zajednicama u Bosni i Hercegovini i svijetu; (e) osiguranje jednakih mogućnosti za obrazovanje i mogućnost izbora na svim nivoima obrazovanja, bez obzira na spol, rasu, nacionalnu pripadnost, socijalno i kulturno porijeklo i status, porodični status, vjeroispovijest, psihofizičke i druge lične osobine; (f) postizanje kvalitetnog obrazovanja za građane; (g) postizanje standarda znanja koji se mogu komparirati na međunarodnom, odnosno evropskom nivou, koji osiguravaju uključivanje i nastavak školovanja u evropskom obrazovnom sistemu; (h) podsticanje cjeloživotnog učenja; (g) promociju ekonomskog razvoja; uključivanje u proces evropskih integracija.

547 Član 4 do 6 Okvirnog zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju BiH.

- **značaj dječijih prava** znači da prava djeteta koja se odnose na obrazovanje, ispravna briga za dobrobit njegovog fizičkog i mentalnog zdravlja i sigurnosti, u školama i na svim mjestima gdje se obrazuje, imaju prvenstvo nad svim drugim pravima, a u slučaju sukoba prava prednost se daje onom pravu, tumačenju ili djelovanju koje će najviše koristiti interesu djeteta;
- **unapređenje poštivanja ljudskih prava** – škola ima odgovornost da, u vlastitoj i u sredini u kojoj djeluje, doprinese stvaranju takve kulture koja poštuje ljudska prava i osnovne slobode svih građana, kako je to ustanovljeno Ustavom i ostalim međunarodnim dokumentima iz oblasti ljudskih prava koje je potpisala Bosna i Hercegovina;
- **sloboda kretanja** znači da su u procesu uspostave i organizacije obaveznog obrazovnog sistema i procesa u Bosni i Hercegovini nadležne obrazovne vlasti obavezne da osiguraju uslove za nesmetano i slobodno kretanje roditelja, učenika i nastavnika, u smislu poštivanja njihovih prava na izbor prebivališta i zapošljavanje.

Osnovno obrazovanje je besplatno i obavezno za svu djecu. Srednjoškolsko obrazovanje je svima dostupno, u skladu s postignutim uspjehom u osnovnoj školi, ličnim interesom i sposobnostima. Srednjoškolsko obrazovanje u javnim ustanovama besplatno je u skladu sa zakonom.

Tokom perioda obaveznog obrazovanja, nadležni organi vlasti poduzimaju sve neophodne mjere kako bi učenicima osigurali uslove za slobodan pristup i učešće u obrazovanju, naročito u pogledu osiguranja pristupa besplatnim udžbenicima, priručnicima i drugom didaktičkom materijalu. Djeca i mladi s posebnim obrazovnim potrebama stižu obrazovanje u redovnim školama i prema programima prilagođenim njihovim individualnim potrebama. Individualni program, prilagođen njihovim mogućnostima i sposobnostima, izradiće se za svakog učenika, uz obavezno određivanje defektološkog i logopedskog statusa.

Djeca i mladi s ozbiljnim smetnjama i poteškoćama u razvoju mogu se djelimično ili u cjelini obrazovati u specijalnim odgojno-obrazovnim ustanovama u slučajevima kad je nemoguće pružiti odgovarajuće obrazovanje u redovnim školama. Roditelji su obavezni svojoj djeci osigurati redovno pohađanje škole tokom perioda obaveznog školovanja. U slučaju nemara i neodgovornog odnosa prema ovoj obavezi, roditelji podliježu sankcijama u skladu sa zakonom, a također imaju pravo i obavezu, prema prilikama i svojim mogućnostima, da podstiču dalje obrazovanje svoje djece. U školi se redovno prati i vrši procjena obrazovnog napretka učenika, kako bi se osiguralo potrebno obrazovanje koje odgovara njihovim potrebama i mogućnostima. Škola svoju ulogu i obaveze ostvaruje u okruženju koje razvija motivaciju za sticanje znanja, koje poštuje i podržava individualnost svakog učenika, kao i njegov kulturni i nacionalni identitet, jezik i vjeroispovijest, koje je sigurno i u kojem ne postoji nikakav oblik zastrašivanja, zlostavljanja, fizičkog kažnjavanja, vrijeđanja, nipodaštavanja ili degradiranja ili štete po zdravlje, uključujući i štetu izazvanu pušenjem ili upotrebom drugih opojnih i zakonom zabranjenih sredstava.⁵⁴⁸

U duhu procesa započetog donošenjem Okvirnog zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH doneseni su: Sporazum o zajedničkom jezgru nastavnih planova i programa, Smjernice za pisanje i ocjenu udžbenika geografije/zemljopisa za osnovne i srednje škole u BiH i Smjernice za pisanje i ocjenu udžbenika istorije/povijesti za osnovne i srednje škole u BiH.⁵⁴⁹

⁵⁴⁸ *Ibid.*, članovi: 16, 17, 18, 19, 27 i 34.

⁵⁴⁹ Sporazum o zajedničkom jezgru nastavnih planova i programa, Sl. glasnik BiH, broj: 24/03; Smjernice za pisanje i ocjenu udžbenika geografije/zemljopisa za osnovne i srednje škole u BiH, Sl. glasnik BiH broj: 105/06; Smjernice za pisanje i ocjenu udžbenika istorije/povijesti za osnovne i srednje škole u BiH, Sl. glasnik BiH broj: 5/07.

S ciljem da osigura izvršenje obaveze razvoja obrazovnog sistema koji je usmjeren na razvoj ličnosti djeteta, Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH propisuje načela i standarde koji se ne mogu umanjivati.⁵⁵⁰ Svrha obrazovanja jeste da u optimalnom umnom, tjelesnom, moralnom i društvenom razvitku pojedinca, u skladu sa njegovim mogućnostima i sposobnostima, doprinosi stvaranju društva utemeljenog na vladavini zakona i poštivanja ljudskih prava, te ekonomskom razvoju koji će osigurati najbolji životni standard za sve građane.⁵⁵¹

Načelo prava djeteta na odgovarajuće obrazovanje podrazumijeva obrazovanje u skladu s takvim standardima koji mu osiguravaju da na najbolji način razvije svoje urođene i potencijalne umne, tjelesne i moralne sposobnosti na svim nivoima obrazovanja.⁵⁵² Škola je dužna da organizuje obrazovanje, da uoči i potiče nadarene i talentovane učenike i s njima radi prema nastavnom planu i programu za nadarene, ali i da organizuje dopunsku nastavu za djecu koja zaostaju.⁵⁵³ Škola je odgovorna da u vlastitoj sredini doprinese stvaranju takve kulture koja poštuje ljudska prava i osnovne slobode svih građana, kako je to ustanovljeno u Ustavu i međunarodnim dokumentima iz oblasti ljudskih prava, na čije se poštivanje država obavezala.⁵⁵⁴

Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju i obuci BiH definiše srednje stručno obrazovanje i obuku kao integralni dio obrazovnog sistema u BiH koji obezbjeđuje sticanje vještina i znanja iz određenih zanimanja s ciljem aktivnog uključivanja mladih i odraslih osoba u proces rada ili nastavka daljnjeg obrazovanja.⁵⁵⁵ Osim opštih ciljeva obrazovanja definisanih Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH, u okviru srednjeg stručnog obrazovanja i obuke učeniku se, pod jednakim uslovima, osigurava pravo na srednje stručno obrazovanje i obuku u skladu s njegovim interesovanjem i sposobnostima; pruža podrška u izboru odgovarajućeg zanimanja i integrisanja u društveni život; razvija svijest o potrebi daljeg obrazovanja; osiguravaju uslovi za razvoj tradicionalnih zanata; usklađuju potrebe sa zahtjevima tržišta; dovodi stručno obrazovanje i obuka na nivo obrazovanja u zemljama članicama EU.⁵⁵⁶

Zakon o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH uređuje nadležnost Agencije za uspostavljanje standarda znanja, ocjenjivanje postignutih rezultata i razvoj zajedničkog jezgra nastavnih planova i programa u predškolskom osnovnom i srednjem obrazovanju.⁵⁵⁷ Nadzor nad provedbom ovog zakona vrši Ministarstvo civilnih poslova.⁵⁵⁸

Okvirni zakon o visokom obrazovanju BiH ustanovljava osnovne principe i standarde za sticanje visokog obrazovanja u BiH, u skladu sa relevantnim odredbama Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i njenih protokola, Preporukom Komiteta ministara Vijeća Evrope o priznavanju i ocjeni kvaliteta privatnih visokoškolskih ustanova, Preporukom o pristupu visokom obrazovanju i Preporukom o istraživačkom zadatku univerziteta i drugim relevantnim principima međunarodno priznatih pravnih instrumenata čija je država ugovornica i BiH, te u skladu s Konvencijom Vijeća Evrope/UNESCO-a o priznavanju kvalifikacija u visokom obrazovanju u evropskoj regiji.

⁵⁵⁰ Član 1 stav 3 Zakona o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH.

⁵⁵¹ *Ibid.*, član 2.

⁵⁵² *Ibid.*, član 4 stav 3.

⁵⁵³ *Ibid.*, član 48 i 49.

⁵⁵⁴ *Ibid.*, član 6.

⁵⁵⁵ Član 2 Okvirnog zakona o srednjem stručnom obrazovanju i obuci.

⁵⁵⁶ *Ibid.*, član 3.

⁵⁵⁷ Član 4 Zakona o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, Sl. glasnik BiH broj 88/07

⁵⁵⁸ *Ibid.*, član 15.

Bosna i Hercegovina prihvata evropske strateške ciljeve u oblasti visokog obrazovanja izražene u Deklaraciji evropskih ministara visokog obrazovanja iz Bolonje (1999), kao i kasniji razvoj ovog koncepta. Visoko obrazovanje se smatra djelatnošću od posebnog interesa za BiH.⁵⁵⁹ Ministarstvo civilnih poslova BiH odgovorno je za provođenje ovog Zakona i koordinaciju i razvoj visokog obrazovanja u BiH, uz konsultacije s drugim nadležnim ministarstvima; promociju integracije nastavnog i istraživačkog rada i stimulaciju istraživačkih programa na univerzitetima; promociju mobilnosti studenata i osoblja u oblasti visokog obrazovanja u Evropi i u svijetu; promociju veza između visokoškolskih ustanova u BiH i visokoškolskih ustanova u regiji i u svijetu; promociju jednakih mogućnosti pristupa visokom obrazovanju, stručnom razvoju i obuci, cjeloživotnom učenju i svim drugim aspektima visokog obrazovanja; podržavanju i podsticanju jačih veza između sektora visokog obrazovanja, industrije, privrede i društva.⁵⁶⁰

Zakon u RS-u i kantonalni zakoni o visokom obrazovanju trebalo je da budu usklađeni s ovim zakonom u periodu od šest mjeseci nakon njegovog stupanja na snagu, a sva pitanja iz ove oblasti koja nisu regulisana Okvirnim zakonom regulisaće se na nivou RS i kantona u FBiH⁵⁶¹.

Memorandum o razumijevanju za uspostavljanje Konferencije ministara obrazovanja u BiH su prihvatili i obavezali se na njegovu provedbu predstavnici najviših organa vlasti u BiH i to: predsjedavajući Vijeća ministra, premijer FBiH, premijer RS i gradonačelnik i predstavnik Vlade BDBiH. Razlog za zaključivanje ovog Memoranduma sadržan je u činjenici da se “prepoznala ključna uloga obrazovanja u izgradnji i razvoju društva utemeljenog na znanju”.⁵⁶² Uspostavljena Konferencija je samostalno i najviše savjetodavno tijelo za koordiniranje obrazovanog sektora u BiH, koje svojim djelokrugom rada i odgovornostima ne zadire u ustavne i zakonske odgovornosti nadležnih organa vlasti.⁵⁶³ Glavni zadaci Konferencije su: analiza, procjena stanja, napredak i potrebe cjelokupnog obrazovnog sistema u BiH; predlaganje nadležnim organima strateških prioriteta obrazovne reforme; procjena i preporuke nadležnim organima za usklađivanje obrazovnih politika i strateških planova razvoja obrazovanja; praćenje procesa izrade okvirnih zakona iz oblasti obrazovanja koji se donose na nivou BiH; davanje primjedbi i prijedloga u procesu njihove izrade, kao i mišljenje na tekst zakona; davanje preporuka za harmonizaciju zakonodavstva na nižim nivoima s odredbama okvirnih zakona i analiza njihove implementacije; procjena stanja implementacije međunarodnih konvencija i deklaracija u oblasti obrazovanja koje je prihvatila BiH, te poticanje donošenja mjera za unapređenje stanja i bolju saradnju sa međunarodnim organizacijama; davanje savjeta i preporuka Ministarstvu civilnih poslova BiH za koordinaciju obrazovnog sektora u BiH, definisanje strategije i osnovnih principa koordinacije aktivnosti na međunarodnom planu: za saradnju sa Evropskom unijom, saradnju na širem međunarodnom planu, kao i za saradnju u regionu.⁵⁶⁴

Sporazum o uspostavljanju Vijeća za opšte obrazovanje u BiH zaključen radi uspostavljanja stručnog i neovisnog savjetodavnog tijela za donosiocje odluka u vezi sa politikom djelovanja u oblasti predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja. Sporazum su zaključili ministar civilnih poslova i ministri obrazovanja entiteta, kantona i šef Odjela za obrazovanje BDBiH.⁵⁶⁵

⁵⁵⁹ Član 2 Okvirnog zakona o visokom obrazovanju u BiH, Sl. glasnik BiH, broj: 59/07.

⁵⁶⁰ *Ibid.*, član 42.

⁵⁶¹ *Ibid.*, član 63.

⁵⁶² Preambula Memoranduma o razumijevanju za uspostavljanje konferencije ministara obrazovanja u BiH, Sl. glasnik BiH, broj: 19/08.

⁵⁶³ *Ibid.*, član I.

⁵⁶⁴ *Ibid.*, član III.

⁵⁶⁵ Član I Sporazuma o uspostavljanju vijeća za opće obrazovanje u BiH, Sl. glasnik BiH, broj: 22/09.

Ako se analizira zakonodavstvo u oblasti obrazovanja u FBiH može se primijetiti da kantonima pripadaju sve nadležnosti koje nisu izričito dodijeljene federalnoj vlasti,⁵⁶⁶ a obrazovne politike, uključujući donošenje propisa o obrazovanju te osiguranje obrazovanja jedna su od tih oblasti.⁵⁶⁷

Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju u FBiH je kao model izradilo Ministarstvo obrazovanja i nauke FBiH i ponudilo na usvajanje kantonima. Do sada su ih usvojili samo Sarajevski i Posavski kanton.⁵⁶⁸

Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju RS i Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju BDBiH uređuju predškolsko vaspitanje i obrazovanje kao dio jedinstvenog sistema vaspitanja i obrazovanja koje je osnova cjeloživotnog učenja i razvoja djeteta.⁵⁶⁹ U okviru ovog vaspitanja i obrazovanja osiguravaju se jednaki uslovi i prilike u ostvarivanju prava djece na vaspitanje i obrazovanje za dobrobit njihovog fizičkog i mentalnog zdravlja i sigurnosti, bez obzira na spol, sposobnosti, socijalni i ekonomski status i stil života porodice, kulturno, etničko, nacionalno i vjersko nasljeđe, kao i ostvarivanje drugih programa, zavisno od potreba i interesa djece tog uzrasta.⁵⁷⁰ Cilj ovog nivoa obrazovanja je poticanje fizičkog, intelektualnog, socio-emocionalnog razvoja, komunikacije, kreativnosti i stvaralaštva djece, sticanja novog iskustva i proširenja znanja o sebi, drugima, svijetu, uz poštivanje i uvažavanje prava i mogućnosti djece.⁵⁷¹ Jedan od zadataka predškolskog vaspitanja i obrazovanja je i priprema djece za naredni stepen obrazovanja.⁵⁷²

Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju RS kao ciljeve obrazovanja postavlja: cjelovit i harmoničan, individualnim potrebama, interesima i mogućnostima prilagođen razvoj individualnih potencijala i sposobnosti djeteta; razvoj kreativnog i kritičkog mišljenja; razvoj poštovanja mišljenja drugih i različitosti; razvijanje svijesti o potrebama novog znanja; razvoj svijesti o potrebi čuvanja zdravlja; razvoj samopouzdanja, samopoštovanja, prepoznavanje svojih i tuđih emocija; razvijanje svijesti o pozitivnoj pripadnosti vlastitom kulturnom identitetu, jeziku, tradiciji; razvoj i njegovanje osnovnih moralnih vrijednosti, stavova i odnosa itd.⁵⁷³ Svako dijete ima jednako pravo pristupa i jednake mogućnosti u osnovnom obrazovanju i vaspitanju bez diskriminacije po bilo kojem osnovu. Jednak pristup i jednake mogućnosti podrazumijevaju osiguranje jednakih uslova i prilika za svu djecu pri početku i nastavku osnovnog obrazovanja i vaspitanja, sve prema pedagoškim standardima.⁵⁷⁴ Dijete s lakšim mentalnim i fizičkim smetnjama u razvoju upisuje se u redovno odjeljenje.⁵⁷⁵ Škola je dužna opomenuti roditelja ukoliko dijete nije upisano ili redovno ne pohađa nastavu, i u slučaju da dijete ne započne redovno školovanje putem nadležnih organa pokrenuti postupak prema roditelju.⁵⁷⁶ Učeniku sa navršениh 15 godina prestaje obaveza pohađanja osnovne škole u toj godini, ali po odluci direktora omogućiće se školovanje do navršениh 17 godina. Učenik sa smetnjama u psihofizičkom razvoju može sticati osnovno obrazovanje i poslije navršениh 18 godina u specijalnim školama.⁵⁷⁷ Lica starija

⁵⁶⁶ Ustav FBiH, član III.4. stav 1. tačka b).

⁵⁶⁷ *Ibid.*, tačka b) člana III 4.

⁵⁶⁸ Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju Kantona Sarajevo, Sl. novine, broj: 26/08 i Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju Posavskog kantona, N. novine, broj: 8/08.

⁵⁶⁹ Član 1 Zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju RS, Sl. glasnik RS, broj: 119/08 i član 2 Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju BDBiH, Sl. glasnik BDBiH, broj: 13/07, 39/08.

⁵⁷⁰ član 2 Zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju RS.

⁵⁷¹ *Ibid.*, član 6.

⁵⁷² *Ibid.*, član 7 tačka e).

⁵⁷³ *Ibid.*, član 7.

⁵⁷⁴ *Ibid.*, član 8.

⁵⁷⁵ *Ibid.*, iz člana 55.

⁵⁷⁶ *Ibid.*, iz člana 56. u vezi sa Zakonom o prekršajima RS.

⁵⁷⁷ *Ibid.*, iz člana 59.

od 17 godina koja ne pohađaju redovno školu smatraju se odraslim i stiču osnovno obrazovanje u skladu s nastavnim planom i programom za odrasle.⁵⁷⁸ Djeca sa smetnjama u psihofizičkom razvoju stiču osnovno obrazovanje i vaspitanje u redovnim školama i prema individualno prilagođenim programima u skladu s Okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH.⁵⁷⁹

Prema Zakonu o osnovnom obrazovanju i vaspitanju RS, a vezano za osiguranje obrazovanja usmjerenog na razvoj ličnosti djeteta, škola je odgovorna da u vlastitoj sredini doprinese stvaranju takve kulture koja poštuje ljudska prava i osnovne slobode svih građana. Zakonodavac apostrofira cjelovit i harmoničan, individualnim potrebama, interesima i mogućnostima prilagođen individualni razvoj djeteta; razvoj njegovog kreativnog i kritičkog mišljenja; razvoj komunikacijskih sposobnosti i poštivanje različitosti; razvoj odgovornosti, svijesti za nove ideje, čuvanje zdravlja, samopouzdanja, svijesti o pripadnosti vlastitom identitetu u skladu sa civilizacijskim tekovinama, njegovanje kulturnog nasljeđa i dobra, razvijanje ekološke svijesti i nužnosti čuvanja prirodne i životne sredine.⁵⁸⁰

Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju RS reguliše srednje obrazovanje kao dio jedinstvenog sistema obrazovanja, dostupno svima pod jednakim uslovima, ali koje nije obavezno.⁵⁸¹ Cilj obrazovanja je: sticanje obrazovanja u skladu s interesima i potrebama učenika; razvijanje svijesti o potrebi cjelovitog pristupa obrazovanju; priprema za nastavak školovanja na visokoškolskim ustanovama; izgradnja vlastitih standarda obrazovanja usklađenih sa standardima obrazovanja u zemljama EU; poštivanje prava djece, ljudskih i građanskih prava i osnovnih sloboda, te razvijanje sposobnosti za život. Djeca s posebnim obrazovnim potrebama imaju pravo na srednje obrazovanje, što je sastavni dio jedinstvenog obrazovnog sistema.⁵⁸² Osoba starija od 17 godina koja ne pohađa redovnu školu može pohađati srednje obrazovanje za odrasle na osnovu posebnih nastavnih planova i programa.⁵⁸³

Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama BDBiH propisuje da Distrikt osigurava obrazovanje svih učenika pod jednakim uslovima za optimalni razvoj djetetove ličnosti, prilagođeno njegovom uzrastu, mogućnostima, duševnim i tjelesnim sposobnostima.⁵⁸⁴ Cilj obrazovanja je razvijanje učenikove svijesti o potrebi za daljnjim obrazovanjem i obukom i ovaj vid obrazovanja je besplatan za svu djecu.⁵⁸⁵ Učeniku koji zbog bolesti ili invalidnosti ne može pohađati nastavu obrazovanje se omogućava kod kuće ili u ustanovi gdje je smješten.⁵⁸⁶ Roditelji su obavezni osigurati svom djetetu redovno pohađanje nastave za vrijeme trajanja osnovnog obrazovanja, u protivnom su odgovorni u skladu sa odredbama Zakona o prekršajima BDBiH.⁵⁸⁷ Nakon navršene 15. godine života učeniku prestaje obaveza pohađanja osnovne škole, međutim odlukom direktora učeniku će se omogućiti školovanje do navršene 17. godine života, a učeniku sa posebnim potrebama do navršenih 19 godina života.⁵⁸⁸

⁵⁷⁸ *Ibid.*, iz člana 60.

⁵⁷⁹ *Ibid.*, iz člana 83.

⁵⁸⁰ *Ibid.*, član 7.

⁵⁸¹ Član 2 Zakona o srednjem obrazovanju i vaspitanju.

⁵⁸² *Ibid.*, član 48.

⁵⁸³ *Ibid.*, član 71 stav 1.

⁵⁸⁴ Član 2 Zakona o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama BDBiH, Sl. glasnik BDBiH, broj: 10/08, ispr.25/08.

⁵⁸⁵ *Ibid.*, član 3 stav 3 tačka d i član 8.

⁵⁸⁶ *Ibid.*, iz člana 52.

⁵⁸⁷ *Ibid.*, član 54 u vezi sa Zakonom o prekršajima BDBiH.

⁵⁸⁸ *Ibid.*, član 55.

Srednje obrazovanje dostupno je svim završenim učenicima osnovne škole i besplatno je u smislu oslobađanja od upisnina i taksi. Srednje obrazovanje prilagođeno je i učenicima s umanjenim psihofizičkim sposobnostima⁵⁸⁹ U srednju školu se može upisati svaka osoba koja je završila osnovnu školu, s tim da učenik prvog razreda srednje škole ne može biti stariji od 18 godina, odnosno 19 ako se radi o učeniku sa posebnim potrebama.⁵⁹⁰

Učenik koji u toku obrazovanja postiže odličan uspjeh može završiti dva razreda u toku jedne školske godine, što se reguliše pravilima škole.⁵⁹¹

Obrazovanje u zakonodavstvu o ravnopravnosti spolova

Zakon o ravnopravnost spolova u BiH garantuje ravnopravnost spolova osobito u oblasti obrazovanja, ekonomije, zapošljavanja,⁵⁹² zabranjuje diskriminaciju u okviru obrazovnih institucija zasnovanu na spolu kada je riječ o uslovima prijema u obrazovnu instituciju, načinima pružanja usluga i beneficija, isključenju iz procesa obrazovanja, vrednovanju rezultata obrazovanja i sl.⁵⁹³

Vlasti, obrazovne institucije i druge pravne osobe dužne su osigurati da se planovima i metodologijom uspostavi obrazovni sistem koji će garantovati eliminaciju nastavnih planova i programa koji sadrže društveno stereotipnu ulogu spolova, a koji bi izazvali diskriminaciju.⁵⁹⁴

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Komitet o pravima djeteta je u svojim Zaključnim razmatranjima prepoznao određene pomake u BiH u oblasti obrazovanja, a koje se prije svega odnose na usvajanje zakonskih i drugih mjera. Ipak, Komitet je izrazio i zabrinutost zbog: (a) visokog broja djece koja nisu upisana u školu ili su odustala od školovanja; (b) još uvijek nedovoljnog broja profesionalnog nastavnčkog kadra u zemlji; (c) nedostatka odgovarajućeg prostora i objekata za rekreativne i kulturne aktivnosti; (d) činjenice da naročito u ruralnim područjima djeca nemaju pristup predškolskom obrazovanju.

Nadalje, Komitet je zabrinut zbog rasprostranjene diskriminacije etničkih i/ili nacionalnih manjina, naročito Roma, u pristupu obrazovanju (samo 33% romske djece pohađa osnovnu školu), kao i zbog otežanog pristupa školovanju i drugih marginaliziranih grupa djece kao što su izbjeglice, povratnici i djeca s invaliditetom.⁵⁹⁵

Posebno je ukazano na činjenice da još uvijek postoji praksa “dvije škole pod jednim krovom”, pri čemu su zajedničke školske prostorije u nekim kantonima ili fizički podijeljene ili ih djeca različitog etničkog porijekla koriste u različito vrijeme, a nastava se odvija po različitim nastavnim planovima, u zavisnosti od nacionalnosti djece, kao i na činjenicu da je nasilje u školi veoma rašireno, naročito među učenicima.

589 *Ibid.*, član 10.

590 *Ibid.*, član 56.

591 *Ibid.*, član 76.

592 Član 2 Zakona o ravnopravnosti spolova BiH.

593 *Ibid.*, član 5.

594 *Ibid.*, član 6.

595 CRC/C/15/Add.260, 56 i 57.

Zbog ovakvog stanja u oblasti obrazovanja Komitet je preporučio državi članici da:

- a. ojača napore u procesu usklađivanja zakona o obrazovanju i obezbijedi njihovu efikasnu i jedinstvenu implementaciju u cijeloj zemlji;
- b. poduzme sve neophodne mjere u pravcu pune implementacije članova 28 i 29 Konvencije, naročito kada su u pitanju djeca koja pripadaju najugroženijim grupama, tj. manjinske grupe, djeca koje žive u siromaštvu, djeca izbjeglice i povratnici, romska djeca, djeca sa invaliditetom itd.;
- c. poboljša efikasnost obrazovnog sistema, posebno ističući visok procenat djece koja napuštaju školovanje;
- d. obezbijedi dostupnost predškolskog obrazovanja u cijeloj zemlji, posebno u ruralnim područjima;
- e. poveća dostupnost programa strukovnog obrazovanja za mlade, u cilju olakšavanja njihovog pristupa tržištu rada;
- f. u kontekstu člana 29, koji se bavi ciljevima obrazovanja, uskladi obrazovni sistem u cijeloj zemlji, eliminiše tzv. sistem “dvije škole pod jednim krovom” i uspostavi odgovarajuće programe i aktivnosti u cilju stvaranja okruženja u kojem će među svom djecom vladati tolerancija, mir i razumijevanje kulturnih raznolikosti, kako bi se spriječili netrpeljivost, nasilje među djecom i diskriminacija u školi i društvu u cjelini;
- g. djeci obezbijedi odgovarajući prostor i objekti za odmor i slobodno vrijeme, kao i za rekreativne i kulturne aktivnosti;
- h. zatraži tehničku pomoć od UNESCO-a i UNICEF-a.⁵⁹⁶

Zaključak

Institucija ombudsmena BiH je u okviru Projekta “Ombudsmen u vašoj školi”, koji je realizovala u toku 2009. godine u saradnji sa Save the Children Norway, posjetila nekoliko osnovnih i srednjih škola i uvjerila se da ne postoji napredak u ovoj oblasti nakon što je UN-ov Komitet o pravima djeteta uputio Preporuke vlastima BiH, čija realizacija je trebalo da doprinese unapređenju stanja u ovoj oblasti. Materijalno stanje škola je veoma loše i u visokoj mjeri finansijski zavisno od izvršne vlasti koja uglavnom odlučuje i o sastavu školskih odbora kao upravljačkih tijela, što ima za posljedicu veliki uticaj politike na ovu veoma značajnu oblast za budućnost. Prisutna je i jezička barijera koja u nekim školama graniči sa netrpeljivošću prema drugim jezicima koji su garantovani Ustavom BiH. Opremljenost škola je na veoma niskom nivou i u mnogim školama se nisu izdvajala značajnija sredstva za ovu namjenu još od prije rata, a nastavno osoblje kao pomagala ima isključivo kredu i tablu. Doneseni zakonodavni okvir na nivou BiH se ne poštuje niti je uspostavljen efikasan mehanizam za nadzor nad implementacijom ovog okvira. Prisutna je i nedovoljna angažovanost Ministarstva civilnih poslova BiH u izvršavanju svih nadležnosti utvrđenih okvirnim zakonodavstvom u oblasti obrazovanja i Zakonom o ministarstvima... Djeca nesporno imaju visok potencijal koji je neiskorišten zbog njihove isključenosti iz mnogih sfera postavljanjem teritorijalnih i etničkih barijera. U većini škola djeci ni u osnovnim ni u srednjim školama nisu obezbijedeni besplatni udžbenici niti besplatan prevoz.

U Instituciji ombudsmena zaprimljen je i određeni broj žalbi nastavnika zbog mobinga u školi koji provode uprava i ministarstvo obrazovanja, a uzroci leže u činjenici da je uticaj politike na obrazovanje, pa i na imenovanje školskih odbora i direktora veoma visok, što se dalje odražava i na zapošljavanje nastavnog osoblja po “političkoj podobnosti”.

⁵⁹⁶ *Ibid.*, 58 i 59.

Preporuka

Obrazovanje djece, s obzirom na stanje u ovoj oblasti, mora biti predmet posebnog interesovanja svih institucija. Prioritet treba biti realizacija preporuka UN-ovog Komiteta, što prvenstveno uključuje harmonizaciju zakonodavstva u oblasti obrazovanja na svim nivoima vlasti s Okvirnim zakonima o obrazovanju, kako bi se osigurala primjena osnovnih principa, te donošenje provedbenih akata. Ova aktivnost ima poseban značaj jer treba da osigura realizaciju osnovnih principa u obrazovanju, što podrazumijeva i princip nediskriminacije, koji je u praksi još uvijek izražen kroz postojanje “dviju škola pod jednim krovom” i nedovoljnu uključenost u obrazovni program marginalizovanih grupa. Potrebno je izvršiti analizu uzroka zbog kojih djeca napuštaju školovanje u osnovnim školama, a što je istaknut kao problem tokom posjete Ombudsmena školama, te shodno nalazima analize poduzeti efikasne mjere u cilju otklanjanja utvrđenih uzroka. Ovo je posebno značajno s aspekta mogućnosti da na napuštanje školovanja utiče neobezbijedjenost prevoza, udaljenost škola, neobezbijedjenost udžbenika za materijalno ugrožene učenike, kao i prisustvo vjerskih obilježja većinske populacije u školama. Nastavni planovi i programi moraju osigurati i edukaciju djece o osnovnim ljudskim pravima, posebno pravima djece. Nužno je osigurati primjenu Okvirnih zakona o obrazovanju kod imenovanja školskih odbora kako bi se osiguralo učešće roditelja, nastavnika i predstavnika osnivača.

3.30. Pravo djeteta na odmor i rekreaciju

Konvencija

Pravo djeteta na odmor i rekreaciju je definisano **članom 31 Konvencije**, prema kojem:

1. Države članice priznaju djetetu pravo na odmor i slobodno vrijeme, na igru i razonodu primjerenu njegovoj dobi, kao i na slobodno učestvovanje u kulturnom životu i umjetnostima.
2. Države članice poštivaće i promovisati pravo djeteta na puno učestvovanje u kulturnom i umjetničkom životu te će poticati ostvarenje primjerenih i jednakih uslova za provođenje kulturnih, umjetničkih, rekreativnih i slobodnih djelatnosti.

Zakonodavstvo BiH

Zakonodavstvo o sportu

Zakon o sportu u BiH definiše sport kao sportske aktivnosti i igre organizovane s ciljem unapređenja zdravlja i rekreacije (sportska rekreacija, sport za sve), te sportske aktivnosti organizovane za invalidne osobe i organizovani školski i univerzitetski sport.⁵⁹⁷ Kao javni interes i ciljeve BiH u sportu Zakon navodi: razvijanje svijesti građana, posebno mladih o sportu i njegovim vrijednostima; doprinos vaspitanju, obrazovanju i razvoju djece i omladine; podsticanje i afirmisanje sporta i njegovih vrijednosti kao dijela kulture i ukupnih materijalnih i duhovnih vrijednosti društva; očuvanje zdravlja kao osnove svake ljudske aktivnosti, radne produktivnosti, istraživanja stvaralaštva i humanog življenja.⁵⁹⁸

⁵⁹⁷ Član 2 tačka b), c) d) Zakona o sportu BiH.

⁵⁹⁸ *Ibid.*, iz člana 7.

U **F BiH** identično kao i u oblasti obrazovanja sport je u nadležnosti kantona, s obzirom na to da se ne radi o nadležnosti koja nije izričito data u nadležnost **F BiH**.⁵⁹⁹ U tom smislu je Zakon o sportu u **BiH** definisao decentralizaciju sporta u **BiH**, tako da se sport organizuje na način utvrđen pravilima i nadležnostima **BiH**, entiteta, **BDBiH** i drugih nivoa administrativnog organizovanja. U skladu s ustavima entiteta i drugim nivoima administrativnog organizovanja, zakonima o sportu regulišu se pitanja koja nije regulisao zakon na državnom nivou.

Zakon o sportu **RS** propisuje da su školska sportska takmičenja masovna takmičenja učenika i studenata u okviru školskog sistema, te da organizaciju, pravila i uslove održavanja učeničkih i studentskih takmičenja uređuju ministar sporta, školski sportski savezi i sportski savez studenata.⁶⁰⁰ U osnovnim i srednjim školama i fakultetima mogu se formirati školske, odnosno studentske sportske organizacije koje se mogu udruživati u sportske saveze.⁶⁰¹ Aktivnosti školskih sportskih organizacija, kao i sportska takmičenja finansiraju se iz sredstava budžeta **RS**, grada i opštine namijenjenih za finansiranje osnovnog, srednjeg i visokoškolskog obrazovanja.⁶⁰²

Rekreativne, masovne i tradicionalne sportske aktivnosti građana svih uzrasta doprinose unapređenju i poboljšanju njihovog fizičkog i psihičkog razvoja, afirmaciji humanih vrijednosti života i održavanju tradicija i običaja građana **RS**, što se ostvaruje kroz različite sportsko-rekreativne oblike.⁶⁰³

Zakonodavstvo o obrazovanju

U RS, Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju reguliše i sticanje umjetničkog obrazovanja i vaspitanja.⁶⁰⁴ Nastavnim planom i programom se uređuju i oblici obaveznih vannastavnih aktivnosti.⁶⁰⁵ U školi se organizuju i slobodne aktivnosti učenika koje mogu, uz dozvolu Ministarstva prosvjete i kulture, organizovati i nevladine organizacije.⁶⁰⁶ Škola donosi godišnji program izleta, ekskurzija i škola u prirodi, krosova, odnosno sportskih dana.⁶⁰⁷ U toku školske godine učenici imaju zimski, proljetni i ljetni raspust.⁶⁰⁸

Pravilnik o izvođenju izleta, ekskurzija i škole u prirodi uređuje pripremanje i realizaciju izleta kao planski organizovane jednodnevne aktivnosti učenika izvan škole radi rekreacije i realizacije dijela nastavnih sadržaja u prirodnom okruženju, planirane godišnjim programom škole; ekskurzija kao vannastavnog oblika obrazovno-vaspitanog rada koji se ostvaruje izvan škole s ciljem savladavanja nastavnog programa neposrednim upoznavanjem pojava u prirodi, kulturnog nasljeđa i privrednih dostignuća, dok je škola u prirodi poseban vid višednevnog vaspitno-obrazovnog rada škole koji se ostvaruje u prirodi i povezuje se

⁵⁹⁹ Ustav **F BiH**, član III 4 stav 1.

⁶⁰⁰ Član 31 Zakona o sportu **RS**.

⁶⁰¹ *Ibid.*, član 33.

⁶⁰² *Ibid.*, član 34.

⁶⁰³ *Ibid.*, član 39.

⁶⁰⁴ Član 3 stav 2 Zakona o osnovnom obrazovanju i vaspitanju.

⁶⁰⁵ *Ibid.*, član 34.

⁶⁰⁶ *Ibid.*, član 35.

⁶⁰⁷ *Ibid.*, iz člana 41.

⁶⁰⁸ *Ibid.*, iz člana 45.

sa psihofizičkom rekreacijom u prirodi i oblikom aktivnog učenja.⁶⁰⁹ Škola u okviru svojih mogućnosti organizuje za učenike prošireni program koji, uz produženi boravak, jutarnje čuvanje, podrazumijeva i slobodne aktivnosti, fakultativnu nastavu, školu u prirodi. U okviru produženog boravka učenicima se osigurava čuvanje tokom kojeg se ostvaruju i različite sportske i kulturno-umjetničke aktivnosti.⁶¹⁰

Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju RS omogućava osnivanje učeničkih zadruga radi razvijanja vannastavnih aktivnosti i društveno korisnog rada učenika. Sredstva ostvarena kroz ovu djelatnost moguće je koristiti i za izlete i ekskurzije učenika.⁶¹¹ U školama se organizuju vannastavne aktivnosti da bi se razvili kreativni potencijali učenika, sticanje znanja, vještina i sposobnosti korisnih za život. Vannastavne aktivnosti koje se evidentiraju kao radni dan su izleti, ekskurzije, učeničke organizacije, udruženja, sekcije, sportske i druge aktivnosti.⁶¹² U školama u okviru slobodnih aktivnosti učenika programe mogu realizovati i nevladine organizacije, uz prethodnu saglasnost Ministarstva prosvjete i kulture.⁶¹³ Učenici imaju zimski raspust u trajanju od tri sedmice, proljetni u trajanju od jedne sedmice i ljetni koji traje od kraja jedne do početka sljedeće školske godine⁶¹⁴.

Pravilnik o finansiranju ustanova učeničkog standarda reguliše finansiranje rada ustanova učeničkog standarda, čiji je osnivač Vlada RS, a koje obuhvataju i ustanove za kulturno-zabavne i sportsko-rekreativne aktivnosti.⁶¹⁵ Programe iz njihove aktivnosti odobrava Ministarstvo prosvjete i kulture a finansiraju se iz budžeta RS.⁶¹⁶

Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama Brčko Distrikta BiH propisuje da učenici imaju zimski odmor u trajanju od tri sedmice, proljetni u trajanju od jedne sedmice i ljetni odmor koji traje od kraja jedne do početka sljedeće školske godine.⁶¹⁷ Nastava u školi traje pet radnih dana u nedjelji, a izuzetno, ukoliko škola radi u dvije smjene ili se radi o nadoknadi časova, šest radnih dana.⁶¹⁸ Pored redovne nastave u školama se odvijaju i vannastavne aktivnosti radi razvijanja stvaralačkih sposobnosti i vještina učenika. Vannastavne aktivnosti se ostvaruju u okviru sekcija, društava, klubova, učeničkih zadruga i drugih oblika aktivnosti. Organizuju se izleti, posjete, ekskurzije, logorovanja, škole u prirodi, društveno koristan rad, dan škole i drugi oblici odgojno-obrazovnog rada.⁶¹⁹

Zakonodavstvo o dječijoj zaštiti

Zakon o dječijoj zaštiti RS pod dječijom zaštitom podrazumijeva prava roditelja i djece na organizovane djelatnosti i aktivnosti kojima se osiguravaju i odmor, rekreacija, kulturne, sportske i stvaralačke aktivnosti djece.⁶²⁰ Pod pravom u oblasti dječije zaštite podrazumijevaju se i odmor i rekreacija djece do 15 godina

609 Član 2 Pravilnika o izvođenju izleta, ekskurzija i škole u prirodi, Sl. glasnik RS, broj: 113/07.

610 *Ibid.*, član 47.

611 Član 21 Zakona o srednjem obrazovanju i vaspitanju RS.

612 *Ibid.*, član 33.

613 *Ibid.*, član 34.

614 *Ibid.*, iz člana 35.

615 Član 2 Pravilnika o finansiranju učeničkog standarda, Sl. glasnik RS, broj: 40/07.

616 *Ibid.*, član 23 u vezi sa članom 24.

617 Član 37 Zakona o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama BDBiH.

618 *Ibid.*, član 40.

619 *Ibid.*, član 42.

620 Član 2 Zakona o dječijoj zaštiti RS.

života u dječijem odmaralištu i regresiranje troškova boravka djece u predškolskoj ustanovi, odmora i rekreacije.⁶²¹ To znači da djeca do 15 godina starosti imaju pravo na boravak u dječijem odmaralištu, pravo na odmor, rekreaciju, zdravstvenu zaštitu, ishranu, vaspitno-obrazovni rad i sportsko-rekreativne aktivnosti u dječijem odmaralištu, a prema uslovima koje je odredio nadležni opštinski organ.⁶²² Zakonom je regulisano da se za djecu, ovisno o materijalnom položaju njihove porodice, osiguravaju sredstva za boravak u predškolskoj ustanovi, odmor i rekreaciju.⁶²³ Način ostvarivanja ovih prava razrađen je odredbama **Pravilnika o ostvarivanju dječije zaštite RS.**⁶²⁴

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Komitet nije dao preporuku vezano za prava djece na odmor i rekreaciju.

Zaključak

U BiH ne postoji sveobuhvatna analiza ostvarivanja prava djece na odmor i rekreaciju. Čini se da je minimum ostvarivanja ovog prava osiguran isključivo kroz obrazovni sistem, dok se kroz zakonodavstvo o sportu jako malo ulaže na omasovljavanje u sportu, posebno kroz podršku sportskim klubovima. Važno je ukazati i na problem nepostojanja standarda za poticanje nadarenih sportista i prisustvo diskriminacije u odabiru djece koja će se takmičiti, a na principu socijalnog porijekla djeteta, na što su Ombudsmenima BiH ukazali učenici u toku njihove posjete školama. Izražen je i problem ostvarivanja prava na obrazovanje po posebnim uslovima za djecu aktivnu u sportu, iako je zakon takvu mogućnost utvrdio.

Preporuka

Nužno je da nevladine organizacije, u saradnji sa vlašću, urade sveobuhvatnu analizu pristupa djece u BiH pravu na odmor i rekreaciju, kako bi nadležni organi na bazi ove analize poduzeli konkretnije mjere na unapređenju ovog prava, čime bi se indirektno zaštitilo i zdravlje djece.

⁶²¹ *Ibid.*, član 10 tačke 9 i 10.

⁶²² *Ibid.*, član 31.

⁶²³ *Ibid.*, član 32.

⁶²⁴ Pravilnik o ostvarivanju dječije zaštite RS, Sl. glasnik RS, broj: 80/05.

SPECIJALNE MJERE ZAŠTITE

Član 22 - Zaštita prava izbjeglica i djece u oružanim sukobima

Član 38 - Djeca u vanrednim situacijama

Član 30 - Pravo djeteta pripadnika etničkih manjina i autohtonih skupina

Član 32 - Zaštita od eksploatacije

Član 33 - Zaštita djece od upotrebe nelegalnih opojnih droga i psihotropnih supstanci

Član 34 - Zaštita djeteta od seksualnog zlostavljanja

Član 35 - Zaštita djeteta od otmice i trgovine ljudima

Član 36 - Zaštita od svih oblika eksploatacije

Član 37 - Djeca u sukobu sa zakonom

Član 39 - Pravo djeteta - žrtve na oporavak

Član 40 - Djeca u postupku pred krivičnim zakonom

3.31. Zaštita prava izbjeglica i djece u oružanim sukobima

Konvencija

Zaštita prava izbjeglica i djece u oružanim sukobima je garantovana **članom 22 i 38 Konvencije**. Prema **član 22 Konvencije**:

1. Države stranke poduzeće prikladne mjere kako bi dijete koje traži izbjeglički status ili koje se smatra izbjeglicom prema važećem međunarodnom i domaćem pravu, bilo da je bez pratnje ili je u pratnji roditelja ili koje druge osobe, primilo primjerenu zaštitu i humanitarnu pomoć u skladu s primjenjivim pravima navedenim u ovoj Konvenciji i drugim međunarodnim instrumentima ljudskih prava kao i humanitarnim instrumentima kojih su spomenute države stranke.
2. U tu će svrhu i u mjeri koju drže potrebnom države stranke sudjelovati u svim naporima Ujedinjenih nacija i ostalih mjerodavnih međudržavnih ili nevladinih organizacija koje saraduju s Ujedinjenim nacijama, da se takvom djetetu pruže zaštita i pomoć i da se pronađu roditelji ili drugi članovi porodice svakog djeteta izbjeglice kako bi se od njih prikupila obavještenja potrebna za njegovo ponovno spajanje s porodicom. U slučajevima kad se roditelji ili članovi porodice ne mogu pronaći, njemu će se osigurati ista zaštita kao i svoj drugoj djeci kojoj je iz bilo kojeg razloga privremeno ili trajno uskraćena njihova porodična sredina, kako je navedeno u ovoj Konvenciji.

Član 38 Konvencije obavezuje državu članicu da poštuje i osigura poštovanje pravila međunarodnog humanitarnog zakona koja se odnose na djecu u oružanim sukobima .

1. Države potpisnice će poduzeti sve ostvarive mjere da obezbijede da osobe koje još nisu napunile petnaest godina ne učestvuju direktno u neprijateljstvima.
2. Države potpisnice neće regrutovati nijednu osobu koja još nije napunila petnaest godina u svoje oružane snage. Pri regrutaciji onih koji su napunili petnaest godina, ali još nemaju 18 godina, države potpisnice će se truditi da daju prednost onima koji su najstariji.
3. U skladu sa svojim obavezama po međunarodnom humanitarnom zakonu da zaštite civilno stanovništvo u oružanim sukobima, države potpisnice će poduzeti sve ostvarive mjere da obezbijede zaštitu djece i brigu o onoj djeci koja su pogođena oružanim sukobom.

Zakonodavstvo BiH

Zakonodavstvo o izbjeglicama i raseljenim osobama

Zakon o izbjeglicama iz BiH i raseljenim osobama u BiH utvrđuje sticanje i prestanak statusa izbjeglice, raseljene osobe, način ostvarivanja njihovih prava i sredstava za podršku u stvaranju uslova za povratak izbjeglice iz BiH i raseljene osobe kao i druga pitanja.⁶²⁵ Izbjeglica iz BiH, raseljena osoba i povratnik uživaće ista prava i slobode garantovane međunarodnim propisima i zakonima BiH i entiteta kao i drugi građani i neće biti diskriminirani u uživanju bilo kojeg prava po bilo kojoj osnovi.⁶²⁶ Izbjeglice iz

⁶²⁵ Član 1 Zakona o izbjeglicama iz BiH i raseljenim osobama u BiH.

⁶²⁶ *Ibid.*, član 2.

BiH i raseljene osobe imaju pravo da se slobodno vrata u svoja ranija prebivališta.⁶²⁷ Povratnici za vrijeme trajanja statusa imaju pravo na: osnovnu zdravstvenu zaštitu, osnovno obrazovanje i socijalnu pomoć.

Zakonom o raseljenim osobama i povratnicima u FBiH i izbjeglicama iz BiH osobama kojima je priznat status raseljene osobe i povratnika privremeno se osiguravaju i socijalno prilagođavanje i psihološka podrška, zdravstvena zaštita, obrazovanje djece i omladine.

Zakon o raseljenim osobama, povratnicima i izbjeglicama u RS uređuje prava raseljenih osoba i povratnika na zdravstvenu zaštitu, osnovno obrazovanje i socijalnu pomoć.⁶²⁸

Zakonodavstvo o kretanju i boravku stranaca

Prema odredbama Zakona o kretanju i boravku stranaca i azilu, nadležni organi u BiH dužni su da se prema maloljetnim strancima odnose sa posebnom pažnjom i uvažavanjem. Za maloljetnog stranca koji je nezakonito ušao u BiH propisan je način smještaja, postupanja i zaštita, te uslovi vraćanja u zemlju porijekla, uz obavezu poštivanja Evropske konvencije o ljudskim pravima i osnovnim slobodama.⁶²⁹

Pravilnik o međunarodnoj zaštiti (azilu) BiH⁶³⁰ propisuje da će nadležna tijela u BiH maloljetnom tražitelju međunarodne zaštite osigurati zaštitu njegovog najboljeg interesa u skladu s Konvencijom o pravima djeteta. U tom smislu razdvojenoj ili djeci bez pratnje osiguraće se identifikacija, specijalna zaštita i zbrinjavanje te pronalaženje porodice.

Pravilnik o načinu ostvarivanja prava na obrazovanje osoba kojima je priznata međunarodna zaštita propisuje nadležne organe, principe i posebne uslove u postupku ostvarivanja prava na pristup obrazovnom sistemu u Bosni i Hercegovini osobama kojima je priznata međunarodna zaštita u Bosni i Hercegovini i priznavanje nivoa obrazovanja stečenog u zemlji porijekla ili zemlji prethodnog boravka.⁶³¹

Krivično zakonodavstvo

Krivični zakon FBiH, Krivični zakon RS i Krivični zakon BDBIH sankcionišu krivično djelo sprečavanja povratka izbjeglica ili raseljenih osoba.

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Komitet o pravima djeteta u svojim je Zaključnim razmatranjima istakao zabrinutost zbog informacije da su slučajevi nasilja nad povratnicima i raseljenim licima te njihovom imovinom, nadgrobnim spomenicima i vjerskim objektima česti u zemlji.

Komitet je također zabrinut zbog činjenice da su izbjeglička i raseljena djeca smještena u kolektivne centre zajedno s odraslima i da u kolektivnim centrima često pored djece žive i hronični bolesnici.

⁶²⁷ *Ibid.*, član 9.

⁶²⁸ Član 14 Zakon o raseljenim osobama, povratnicima i izbjeglicama u RS.

⁶²⁹ Član 139 Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu BiH.

⁶³⁰ Pravilnik o međunarodnoj zaštiti (azilu) u BiH, Sl. glasnik BiH, broj: 37/09.

⁶³¹ Član 1 Pravilnik o načinu ostvarivanja prava na obrazovanju osoba kojima je priznata međunarodna zaštita, Sl. glasnik BiH, broj: 67/08.

Zbog svega navedenog Komitet je preporučio državi članici da:

- nastavi ulagati napore u cilju bezbjednog povratka izbjegličke i raseljene djece i njihovih roditelja i da što je više moguće radi na sprečavanju nasilnih napada na povratnike i raseljena lica i/ili njihovu imovinu;
- zadovoljava posebne potrebe i štiti prava izbjegličke i raseljene djece, naročito u cilju obezbjeđivanja odgovarajućih smještajnih aranžmana za ovu djecu, te socijalne i profesionalne reintegracije njihovih roditelja;
- uskladi entitetske zakone sa državnim zakonima koji se tiču izbjeglica;
- istraži problem djece čiji roditelji traže azil ili im je odobren privremeni ostanak ili imaju status izbjeglice u situaciji u kojoj ni roditelji ni dijete nemaju odgovarajuću dokumentaciju, te da im obezbijedi nesmetan pristup pravima koja su propisana za ovu kategoriju lica;
- nastavi da traži tehničku saradnju UNHCR-a po ovom pitanju.

U vezi s pitanjem prava djece u oružanim sukobima Komitet je izrazio zabrinutost zbog informacije da je između 1992. i augusta 2000. godine od mina nastradala ukupno 4.371 osoba, od čega oko 300 djece, i da još uvijek ima milion neuklonjenih mina u oko 30.000 minskih polja širom zemlje, od kojih se neka nalaze u blizini škola i dječijih igrališta, kao i zbog činjenice da, prema podacima Crvenog krsta, svakog mjeseca 50 djece pati od posljedica ove situacije. Komitet je nadalje zabrinut zbog stanja djece koja su žrtve oružanog sukoba, naročito u smislu posljedica po njihovo fizičko i psihološko stanje.

Komitet je preporučio državi članici da nastavi sa provođenjem kampanja za podizanje svijesti o minama, pokrene programe deminiranja kao stvar od prioritetnog značaja i proširi psihološku i socijalnu pomoć djeci koja su nastradala od eksplozije mine ili trpe druge posljedice oružanog sukoba.⁶³²

Zaključak

U BiH postoje različite informacije o implementaciji povratka izbjeglica i raseljenih osoba, pri čemu se posebno manipuliše podacima vezanim za povratak imovine. Nesporno je da povratak imovine ostvaren u visokom stepenu, ali je izostao stvarni povratak u značajnoj mjeri zbog postojanja diskriminacije povratnika i stvaranja barijera za njihov stvarni povratak, posebno administrativnih. Nažalost, u BiH kolektivni centri, iako zvanični podaci ukazuju da su ukinuti, u stvarnosti i dalje postoje i nejasno je ko je nadležan za građane smještene u ove centre i kako se vrši dalje smještanje građana u ove ustanove.

Preporuke

Nužno je izvršiti analizu izmjena zakona u BiH u protekloj dekadi sa aspekta njihovog uticaja na povratak, jer se stiče utisak da je čak i zakonodavstvo prepreka za stvarni povratak. Popis stanovništva treba izvršiti i osigurati da se registruje i činjenica povratka.

⁶³² CRC/C/15/Add.260, tačka 63 i 64.

3.32. Pravo djeteta pripadnika etničkih manjina i autohtonih skupina

Konvencija

Pravo djece iz etničkih manjina i autohtonih skupina je uređeno **članom 30 Konvencije o pravu djeteta** koji kaže: “U onim državama strankama gdje postoje etničke, vjerske ili jezičke manjine ili osobe starosjedilačkog porijekla, djetetu koje pripada takvoj manjini ili koje je starosjedilačkog porijekla ne smije se uskratiti njegovo pravo da u zajednici s ostalim članovima njegove grupe uživa svoju kulturu, ispovijeda svoju vjeru i obavlja vjerske obrede ili koristi svoj jezik.”

Zakonodavstvo BiH

Zakon o zaštiti pripadnika nacionalnih manjina propisuje zaštitu nacionalnih manjina, prava i slobode kao sastavni dio međunarodne zaštite ljudskih prava i sloboda. Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Vijeća Evrope direktno se primjenjuje i sastavni je dio pravnog sistema BiH i entiteta.⁶³³

Zakon o zaštiti nacionalnih manjina FBiH i **Zakon o zaštiti nacionalnih manjina RS**⁶³⁴ pružaju zaštitu prava i sloboda nacionalnih manjina.

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Komitet o pravima djeteta je prilikom razmatranja Izvještaja BiH o primjeni Konvencije o pravu djeteta izrazio zabrinutost zbog činjenice da problemi koji još uvijek postoje u smislu etničke diskriminacije i netrpeljivosti, uključujući slučajeve nasilja i diskriminacije u svakodnevnom životu, u ogromnoj mjeri otežavaju djeci koja pripadaju etničkim manjinama, naročito Romima, potpuno uživanje prava zagarantovanih Konvencijom.

Komitet stoga preporučuje državi članici da poduzme efikasne mjere kako bi se obezbijedilo da djeca koja pripadaju etničkim manjinama u potpunosti uživaju prava iz Konvencije, te posebne mjere u cilju podsticanja procesa pomirenja i izgradnje povjerenja, što bi uključilo i pokretanje širokih kampanja za edukaciju i podizanje svijesti.⁶³⁵

Zaključak

Pitanje prava manjina i autohtonih skupina regulisano je nizom zakona, ali kroz princip nediskriminacije koji je u ovoj Analizi predstavljen u tački 3.2 – Nediskriminacija. U BiH postoji rasprava o pravima manjina u okviru rasprave o tumačenju značenja pojma “Ostali” u odnosu na definisanje prava u Ustavu BiH koja se trebaju osigurati konstitutivnim narodima i Ostalim. Očito je da u BiH nije teorijski, a samim tim ni praktično razjašnjen odnos između identiteta pojedinaca i kolektiviteta, što se odražava i na prava manjina.

⁶³³ Član 2 Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina.

⁶³⁴ Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina u FBiH i Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina RS.

⁶³⁵ CRC/C/15/Add.260, tačka 75 i 76.

Preporuka

Potrebno je poduzeti praktične mjere na osiguranju uživanja prava manjina na isti način kako je to garantovano pripadnicima konstitutivnih naroda.

3.33. Zaštita od eksploatacije

Konvencija

Pravo na zaštitu od eksploatacije djeteta je uređeno članom 32 Konvencije o pravu djeteta na način da:

1. Države potpisnice priznaju pravo djeteta da bude zaštićeno od ekonomske eksploatacije i od bilo kakvog rada koji je vjerovatno opasan, koji može ometati dječije obrazovanje ili naškoditi dječijem zdravlju ili fizičkom, mentalnom ili društvenom razvoju;
2. Države potpisnice će poduzeti zakonske, upravne, društvene i obrazovne mjere kako bi se obezbijedilo provođenje ovog člana. S ovim ciljem i uzimajući u obzir relevantne odredbe drugih međunarodnih instrumenata, države potpisnice će naročito:
 - (a) Odrediti minimalnu starost ili minimalne starosti za zapošljavanje;
 - (b) Pobrinuti se za odgovarajuća pravila o radnome vremenu i uslovima zaposlenja;
 - (c) *Pobrinuti se za odgovarajuće kazne ili druge sankcije koje će obezbijediti uspješno provođenje ovog člana.*

Zakonodavstvo

Pogledati Poglavlje 3.3. – Opšti/osnovni principi, tačke 3.3 i 3.4 uz član 3 Konvencije (zaštita najboljeg interesa djeteta) i član 6 Konvencije (Pravo na život, opstanak i razvoj).

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

U vezi s ekonomskom eksploatacijom i djecom koja žive na ulici, Komitet o pravima djeteta je istakao zabrinutost zbog informacije da znatan broj djece, naročito Roma, živi ili radi na ulicama, da je većina te djece mlađa od 14 godina, da većina ne pohađa školu i da je većina njih bolesna. Komitet sa zabrinutošću nadalje primjećuje da je posao kojim se bave ta djeca često štetan po njihovo zdravlje i da je izrabljivačkog karaktera, kao i da je većina ove djece prisiljena da radi.

Zbog svega izloženog Komitet je preporučio BiH da:

- a. poduzme sveobuhvatno istraživanje na nivou cijele države kojim bi se došlo do broja, sastava i karakteristika radne djece i djece koja žive i rade na ulicama u cilju osmišljavanja i implementacije sveobuhvatnih strategija i politika za sprečavanje i eliminaciju ekonomske eksploatacije ove kategorije djece;

- b. se pobrine da se ovoj kategoriji djece obezbijedi odgovarajuća ishrana, odjeća, stambeni smještaj, zdravstvena zaštita i mogućnosti za obrazovanje, uključujući stručno obrazovanje i edukaciju u oblasti životnih vještina u cilju pružanja podrške njihovom punom razvoju;
- c. se pobrine da implementacija zakona bude u punoj saglasnosti sa članom 32 Konvencije i ILO/MOR (Međunarodna organizacija rada) konvencijama 138 (iz 1973 godine) i 182 (iz 1999. godine);
- d. zatraži pomoć od ILO/MOR Međunarodnog programa za eliminaciju dječijeg rada (IPEC) i UNICEF-a, između ostalih.⁶³⁶

Zaključak

Iako je zakonodavstvo striktno postavilo uslove pod kojim dijete starije od 15 godine može raditi, u praksi su registrovani slučajevi njegovog kršenja. Kao primjer je navedeno da djeca starija od 15 godina rade u restoranima, pekarama i drugim objektima u satima koji se smatraju noćnim radom. Praksa je da ova kategorija nije prijavljena na penzijsko-invalidsko i zdravstveno osiguranje, što samim tim predstavlja oblik eksploatacije i podstiče postojanje sivog tržišta. Inspekcija poduzima određene mjere, ali nedovoljan broj inspektora i sama struktura inspeksijskih službi, posebno u FBiH, onemogućava efikasniji nadzor i u ovom segmentu.

Posebno je važno ukazati na problem prosjačenja na ulici kao oblika eksploatacije. Odjel za prava djece Institucije ombudsmena BiH uradio je sveobuhvatno istraživanje ove pojave u BiH i vlastima uputio preporuke za postupanje. Ovo istraživanje ukazuje da je prosjačenje često oblik eksploatacije unutar trgovine djecom i da nadležni organi nemaju sistemski identifikovan pristup postupanja u cilju eliminisanja ove pojave.

Preporuka

Oснаživanje inspeksijskih organa, te pooštavanje sankcija koje regulišu pitanje eksploatacije djece treba da budu prioritet nadležnih organa. U cilju eliminisanja prosjačenja djece nužno je uspostaviti sistem mjera koji će biti zasnovan na koordiniranoj saradnji svih nadležnih institucija, a posebno službi za socijalni rad, policije, tužilaštva, zdravstvenih i obrazovnih ustanova. Putem medija treba senzibilizirati javnost i ukazati, posebno roditeljima, da su odgovorni za odgoj djece i da prema postojećem zakonodavstvu mogu i krivično odgovarati zbog trgovine djecom radi prosjačenja, ali i krivičnog djela zanemarivanja i zlostavljanja djece.

3.34. Zaštita djece od upotrebe nelegalnih opojnih droga i psihotropnih supstanci

Konvencija

Pitanje zaštite djece od upotrebe opojnih droga i psihotropnih supstanci je **uređeno članom 33 Konvencije o pravu djeteta**, prema kojem će: “države stranke poduzeti odgovarajuće mjere, uključujući

⁶³⁶ CRC/C/15/Add.260, tačka 65 i 66.

zakonske, upravne, socijalne i prosvjetne mjere, kako bi djecu zaštitile od nezakonite upotrebe opojnih droga i psihotropnih sredstava koji su opisani u važećim međunarodnim ugovorima, te spriječile korištenje djece u nezakonitoj proizvodnji i trgovini takvim tvarima”.

Zakonodavstvo BiH

Zakonodavstvo o opojnim drogama

Zakon o sprečavanju i suzbijanju zloupotrebe opojnih droga BiH propisuje osnivanje posebnih tijela za suzbijanje zloupotrebe opojnih droga, te nadzor i okvirne mjere za njihovo suzbijanje.⁶³⁷ Zakon nadalje propisuje prevenciju i druge mjere kroz kontinuiranu provedbu organizovanih odgojno-obrazovnih programa u porodici, školi, zdravstvenim ustanovama, udruženjima, vjerskim zajednicama i javnim medijima.⁶³⁸ Roditelji, usvojitelji, staratelji, nastavnici, odgojitelji, zdravstveni radnici, radnici u socijalnoj zaštiti, poslodavci i sportski radnici dužni su i odgovorni da poduzimaju mjere potrebne za prevenciju i suzbijanje zloupotrebe droga kod djece i mladih u skladu sa Državnom strategijom nadzora nad opojnim drogama i suzbijanja zloupotrebe opojnih droga u BiH.⁶³⁹

Zakon o proizvodnji i prometu opojnih droga RS, u cilju zaštite života i zdravlja ljudi, sprečavanja zloupotrebe opojnih droga uređuj između ostalog: uslove za uzgoj biljaka iz kojih se mogu proizvesti opojne droge, uslove za proizvodnju, posjedovanje i promet opojnih droga i supstanci koje se mogu upotrijebiti za proizvodnju opojnih droga; nadzor i mjere za suzbijanje zloupotrebe opojnih droga.⁶⁴⁰ Roditelji, staratelji, pedagozi, prosvjetni radnici, zdravstveni radnici, radnici u socijalnim ustanovama, poslodavci i sportski radnici dužni su i odgovorni u okviru starateljstva za djecu i omladinu poduzeti mjere potrebne za suzbijanje zloupotrebe opojne droge kod djece i omladine shodno opštim i posebnim programima.

Pravilnikom o vođenju evidencije o ovisnicima od opojnih droga i povremenim konzumentima opojnih droga RS reguliše se obaveza zdravstvenih ustanova, fizičkih i drugih lica koja obavljaju zdravstvenu djelatnost, i drugih ustanova, organizacija i udruženja da posebno vode medicinsku dokumentaciju, evidencije i da dostavljaju zbirne i individualne izvještaje o zavisnicima i povremenim konzumentima opojnih droga.⁶⁴¹

Pravilnik o načinu i mjestu provedbe zaštitne mjere obaveznog liječenja od ovisnosti od alkohola, opojnih droga ili drugih psihotropnih supstanci učinilaca nasilja u porodici propisuje da je svrha zaštitnih mjera koje se predviđaju sprečavanje daljnjeg nasilničkog ponašanja, poduzimanje efikasnih mjera preodgoja i otklanjanje okolnosti koje pogoduju ili podstiču izvršavanje novih radnji nasilja u porodici, podsticanje učinioca nasilja u porodici da postane svjestan svog nasilničkog ponašanja, prepozna svoju odgovornost te usvoji nenasilničko ponašanje.⁶⁴²

637 Član 2 Zakona o sprečavanju suzbijanja opojnih droga, Sl. glasnik BiH, broj: 8/06.

638 *Ibid.*, iz člana 69.

639 *Ibid.*, član 70.

640 Član 2 Zakona o proizvodnji i prometu opojnih droga, Sl. glasnik RS, broj: 110/03 isp.-24/04.

641 Član 1 Pravilnika o vođenju evidencije i dokumentacije o ovisnicima o opojnim drogama i povremenim konzumentima opojnih droga, Sl. glasnik RS, broj: 27/05.

642 Član 2 Pravilnik o načinu i mjestu provedbe zaštitne mjere obaveznog liječenja od ovisnosti o alkoholu, opojnim drogama ili drugim psihotropnim supstancama učinilaca nasilja u porodici, Sl. novine FBiH, broj 23/08.

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon FBiH obavezuje prije svega roditelje da čuvaju svoje dijete i zadovolje njegove normalne potrebe te da ga zaštite od svih poroka: droge, alkohola, skitničenja, razbojništva, krađe, prostitucije, prosjačenja, kao i svih oblika maloljetničke delinkvencije, te nasilja, povreda, ekonomske eksploatacije, seksualne zloupotrebe i svih drugih asocijalnih pojava.⁶⁴³ Ukoliko roditelj ne sprečava dijete u uživanju u ovim porocima, čini grubo zanemarivanje dužnosti, što je razlog za oduzimanje roditeljskog staranja.⁶⁴⁴

Porodični zakon RS predviđa da će se roditelju oduzeti roditeljsko pravo i dužnost i u slučaju kada djetetu dozvoljava uživanje alkoholnih pića, droga ili drugih opojnih supstanci ili ga na to navodi.⁶⁴⁵

Porodični zakon BDBiH propisuje da je dužnost roditelja da štiti dijete od svih oblika poroka i prestupa, u što se ubraja i droga, i drugih opojnih sredstava, i ukoliko zanemari tu svoju obavezu može mu se oduzeti roditeljsko staranje.⁶⁴⁶

Zakonodavstvo o duhanskim prerađevinama

Zakonom o ograničenoj upotrebi duhanskih prerađevina FBiH zabranjena je upotreba duhanskih prerađevina u odgojno-obrazovnim ustanovama; ustanovama za smještaj i boravak djece i studenata; zdravstvenim ustanovama, socijalnim i drugim javnim ustanovama.⁶⁴⁷ Izričito se zabranjuje prodaja duhanskih prerađevina na udaljenosti od 100 m od školskog objekta, kao i reklamiranje duhanskih prerađevina u štampi, na radiju i televiziji, u kino dvoranama, putem filmova, panoa, tabli, naljepnica i drugih oblika reklame na javnim mjestima, na objektima i sredstvima prevoza, putem svijetlećih reklama, knjiga, časopisa, kalendara i odjevnih predmeta, uključujući sponzorisane sportskih, kulturnih i drugih javnih priredbi od strane preduzeća koja se bave proizvodnjom i prodajom duhanskih prerađevina.⁶⁴⁸

Uredba o zabrani prodaje i upotrebe alkoholnih pića na javnim mjestima osobama mlađim od 18 godine RS, u cilju provođenja preventivnih mjera na unapređenju i zaštiti zdravlja mladih do 18 godina od štetnog djelovanja alkoholnih pića, utvrđuje zabranu prodaje, upotrebe i poklanjanja alkoholnih pića osobama mlađim od 18 godina i od osoba mlađih od 18 godina na javnim mjestima, kao i preventivno djelovanje obrazovnih ustanova.⁶⁴⁹ Obrazovne ustanove su obavezne na vidno mjesto postaviti postere koji sadrže tekst, slike ili druge vizuelne grafikone koji ukazuju na zabranu i štetnost konzumiranja alkohola osobama mlađim od 18 godina.⁶⁵⁰

Zakon o zabrani pušenja duvanskih proizvoda na javnim mjestima RS, u cilju zaštite nepušača i rizičnih skupina – maloljetnika, trudnica i slično, utvrđuje zabranu pušenja duhana i duhanskih prerađevina na javnim mjestima.⁶⁵¹

643 Član 134 Porodičnog zakona FBiH.

644 *Ibid.*, iz član 154.

645 Člana 106 Porodičnog zakona RS.

646 Član 117 i član 136 Porodičnog zakona BDBiH.

647 Član 3 Zakona o ograničenoj upotrebi duhanskih prerađevina, Sl. novine FBiH, broj: 6/98, 35/98.

648 *Ibid.*, član 9 i 12.

649 Član 1 Uredbe o zabrani prodaje i upotrebe alkoholnih pića na javnim mjestima osobama mlađim od 18 godina, Sl. glasnik RS, broj: 106/06.

650 *Ibid.*, član 6.

651 Član 1 Zakona o zabrani pušenja duvanskih proizvoda na javnim mjestima, Sl. glasnik RS, broj: 46/04.

Zakon o zabrani prodaje duvanskih proizvoda osobama mlađim od 18 godina RS, u cilju preventivnih mjera i unapređenja zdravlja osoba mlađih od 18 godina od štetnosti duhanskih proizvoda, zabranjuje upotrebu, prodaju i poklanjanje duhanskih proizvoda osobama mlađim od 18 godina.⁶⁵² Obrazovano-vaspitne ustanove moraju na vidljivom mjestu postaviti postere koji sadrže informacije o štetnosti duhanskih proizvoda i zabrani njihove prodaje i poklanjanja osobama mlađim od 18 godina.⁶⁵³ Nadzor vrše inspekcije a sankcija je novčana kazna.

Zakon o zabrani reklamiranja duvanskih proizvoda RS reguliše zabranu reklamiranja u cilju smanjenja upotrebe ovih proizvoda i poboljšanja javnog zdravlja.⁶⁵⁴ Zabranu reklamiranja moraju provoditi štampani i elektronski mediji u cijelosti, bilo da je riječ o marketingu ili sponzorstvu. Na ambalaži duhanskih proizvoda mora biti oznaka zabrane reklamiranja.

Krivično zakonodavstvo

Krivični zakon BiH sankcioniše osobu koja neovlašteno vrši promet opojnim drogama.⁶⁵⁵

Krivični zakon FBiH, Krivični zakon RS i Krivični zakon BDBiH sankcionišu neovlaštenu proizvodnju i stavljanje u promet opojnih droga, kao i posjedovanje i omogućavanje uživanja opojnih droga.

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Komitet u svojim Zaključnim razmatranjima u vezi s pitanjem zloupotrebe droga ističe zabrinutost zbog sve većeg broja adolescenata koji koriste nedozvoljene droge i supstance, zbog čega preporučuje državi članici da pokrene studiju kojom bi se pažljivo analizirali uzroci i posljedice ove pojave, te da iskoristi rezultate studije kako bi ojačala napore u pravcu sprečavanja korištenja nedozvoljenih droga i supstanci.⁶⁵⁶

Zaključak

Stanje vezano za tržište droga i konzumiranje droga u BiH je usložnjeno, naročito zbog činjenice da je BiH tranzitna zemlja sa još uvijek visoko propusnim granicama. Mehanizmi kontrole nisu dovoljno efikasni posebno zbog toga što nije okončana reforma policije, a ni zdravstvene ustanove, kao i ustanove socijalne zaštite nisu ojačane kako bi djelovale preventivno. Ništa bolja situacija nije ni s tržištem alkohola i duhanskih preradevina. Iako zakonska regulativa jasno ukazuje na obavezu zabrane reklamiranja, u praksi je nažalost izostala primjena ove zakonske regulative, a nije uspostavljen ni strog kontrolni mehanizam koji bi nadzirao primjenu zakon. Osim toga, nije uspostavljena javna svijest da potrošnja duhanskih preradevina i alkohola donosi prihod državi, istovremeno, zbog posljedica uzrokovanih njihovim korištenjem, opterećuje budžetska sredstva namijenjena zdravstvenoj zaštiti stanovništva.

⁶⁵² Član 1 Zakona o zabrani prodaje duvanskih proizvoda osobama mlađim od 18 godina, Sl. glasnik RS, broj: 46/04.

⁶⁵³ *Ibid.*, član 12.

⁶⁵⁴ Član 1 Zakona o zabrani reklamiranja duvanskih proizvoda, Sl. glasnik RS, broj: 46/04.

⁶⁵⁵ *Ibid.*, član 195.

⁶⁵⁶ CRC/C/15/Add.260, tačka 67 i 68.

Preporuka

Mjere za suzbijanje trgovine drogama, a posebno sprečavanje konzumiranja, moraju biti efikasnije i zasnovane na jačanju kapaciteta institucija koje su zadužene za suzbijanje trgovine drogama kao oblika kriminala, ali i institucija koje treba da pomognu ovisnicima i preventivno djeluju prema potencijalnim korisnicima. Nadležni organi moraju osigurati uspostavu efikasnog kontrolnog mehanizma za reklamiranje i kontrolu prodaje duhanskih preradevina i alkohola.

3.35. Zaštita djeteta od seksualnog zlostavljanja, trgovine ljudima i svih oblika eksploatacije

Konvencija

Pitanje zaštite djece od seksualnog zlostavljanja, trgovine ljudima i svih oblika eksploatacije je definisano članom 34 (zaštita od seksualne eksploatacije), članom 35 (zaštita od otmice i trgovine ljudima) i članom 36 (zaštita od svih oblika eksploatacije).

Prema **članu 34 Konvencije**:

“Države stranke obavezuju se da će zaštititi dijete od svakog oblika spolnog izrabljivanja i zlostavljanja. U tu će svrhu države stranke osobito poduzeti sve nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere kako bi spriječile:

- a) navođenje ili prinuđivanje djeteta na bavljenje bilo kojom nezakonitom spolnom djelatnošću;
- b) izrabljivačku upotrebu djeteta u prostituciji ili kakvoj drugoj nezakonitoj spolnoj djelatnosti;
- c) izrabljivačku upotrebu djeteta u pornografskim predstavama i materijalima.

Prema **članu 35 Konvencije**:

“Države stranke poduzeće sve odgovarajuće nacionalne, bilateralne i multilateralne mjere kako bi spriječile otmicu, prodaju i trgovinu djecom u bilo kojoj svrhu i u bilo kojem obliku”.

Član 36 Konvencije osigurava da “države stranke štite dijete od svih drugih oblika izrabljivanja koji na bilo koji način štete dobrobiti djeteta”.

Zakonodavstvo BiH

Krivično zakonodavstvo

Krivični zakon BiH sankcioniše krivična djela: zasnivanje ropskog odnosa i prevoz osoba u tom odnosu, trgovinu ljudima, međunarodno vrbovanje radi prostitucije, krijumčarenje osoba, uzimanje talaca.⁶⁵⁷ Jedna od osnovnih karakteristika navedenih djela je da žrtve najlakše mogu biti djeca i mladi.

⁶⁵⁷ Član 185, 186, 187, 189, 191 Krivičnog zakona BiH.

Krivični zakon FBiH, Krivični zakon RS i Krivični zakon BDBiH sankcionišu krivična djela protiv spolne slobode i morala, a među njima spolni odnos s djetetom, bludne radnje, navođenje na prostituciju, iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije, upoznavanje djeteta sa pornografijom, rodoskrvnuće.

Krivično zakonodavstvo u BiH definiše kao krivična djela i otmicu, oduzimanje djeteta i maloljetnika, kao i djelo osobe koja podmetanjem, zamjenom ili na drugi način promijeni porodično stanje djeteta.

Porodično zakonodavstvo

Porodični zakon FBiH nalaže roditeljima dužnost i pravo da štite dijete od svih oblika poroka, pa tako i od seksualne zloupotrebe.⁶⁵⁸

Porodični zakon RS propisuje da roditelji i ostali članovi porodice ne smiju dijete podvrgavati ponižavajućim postupcima,⁶⁵⁹ među kojima su svi oblici seksualnog zlostavljanja, kao i da će se roditelju koji seksualno iskorištava dijete oduzeti roditeljsko pravo.⁶⁶⁰

Porodični zakon kao dužnosti roditelja izričito navodi čuvanje i zaštitu djeteta od prostitucije i seksualne zloupotrebe.⁶⁶¹ U slučaju ovih propusta roditelju se oduzima roditeljsko pravo.

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Komitet o pravima djetetaje posebno razmatrao seksualno iskorištavanje i trgovinu pri čemu je pozdravio određene pozitivne pomake u krivičnom gonjenju odgovornih za ozbiljne zločine protiv žena i djevojaka u kontekstu trgovine i prisilne prostitucije, kao i usvajanje Državnog akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima koji je donijelo Vijeća ministara 2001. godine. Komitet je ipak izrazio zabrinutost zbog sve većeg broja djece mlađe od 18 godina, naročito adolescentkinja, koja su još uvijek žrtve trgovine ljudima radi seksualnog iskorištavanja. Komitet je, osim toga, zabrinut zbog činjenice da Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta, koji se tiče prodaje djece, dječije prostitucije i dječije pornografije, nije dobio adekvatan tretman u sistemima krivičnog pravosuđa u državi članici.

U svjetlu člana 34 i drugih relevantnih članova Konvencije, Komitet je preporučio državi članici da dodatno ojača napore u pravcu pune implementacije i ugrađivanja pomenutog Opcionog protokola u sisteme krivičnog pravosuđa, kao i da identifikuje, spriječi i eliminiše trgovinu djecom u seksualne i druge izrabljivačke svrhe, uključujući studije kojima bi se procijenila priroda i veličina problema, te izdvajanje dovoljnih sredstava za ovu oblast. Nadalje, država članica bi, između ostalog, trebalo da:

- pruži adekvatnu i sistematsku obuku svim relevantnim profesionalnim grupama, naročito osobama zaduženima za provođenje zakona;
- pokrene kampanje za podizanje svijesti i prevenciju, koje će prvenstveno biti namijenjene djeci;
- zatraži pomoć od UNICEF-a i drugih relevantnih organizacija.⁶⁶²

⁶⁵⁸ Član 134 Porodičnog zakona FBiH.

⁶⁵⁹ Član 97 Porodičnog zakona, Sl. glasnik RS, broj: 54/02, 41/08.

⁶⁶⁰ *Ibid.*, član 106.

⁶⁶¹ Član 117 Porodičnog zakona.

⁶⁶² CRC/C/15/Add.260, tačka 69 i 70.

Komitet je izrazio i zabrinutost zbog izvještaja u kojima se navodi da su policajci često popustljivi, ako ne i aktivno uključeni u radnje povezane s trgovinom ljudima, zbog čega je državi preporučeno da se provedu temeljne, nezavisne i efikasne istrage u vezi s navodnom uključenošću pripadnika policije u aktivnosti povezane s trgovinom ljudima, te da protiv njih, ukoliko se dokaže da su krivi, budu izrečene odgovarajuće krivične i/ili druge sankcije.⁶⁶³

Zaključak

U BiH je dugo godina fokus međunarodnih organizacija, ali i institucija vlasti bio na zaštiti djece od seksualne eksploatacije, posebno ako se ona odvija u okviru krivičnog djela trgovine ljudima. Nažalost, izostala je aktivnija uloga na prepoznavanju drugih oblika eksploatacije zbog kojih se također vrši trgovina djecom, kao što je prosjačenje. Nepodužimanje efikasnih mjera protiv trgovaca, ali prvenstveno izostanak primjene principa najboljeg interesa djeteta, rezultira time da se eksploatacija na ulici isključivo tretira kao prosjačenje, tako da se ta djeca ponovo vraćaju na ulicu. Ovo za posljedicu ima izostanak s nastave i u krajnjem napuštanje škole, odavanje skitnji i totalnoj društvenoj marginalizaciji djece, što se često dešava i zbog nebrige roditelja. Posebno je značajno ukazati da u bh. društvu nije kreirana svijest o dimenziji problema dječije pornografije, te samim tim nisu poduzete efikasne mjere za sprečavanje ove po djecu društveno štetne pojave.

Preporuka

Nadležne vlasti treba da poduzmu sve aktivnosti na eliminisanju nedostataka u sistemu suzbijanja trgovine ljudima, a koji su prepoznati u izvještajima različitih institucija. Nužno je poduzeti mjere na efikasnom suzbijanju prosjačenja, te ga tretirati kao formu krivično djelo trgovine ljudima i utvrditi odgovornost za zanemarivanje i zloupotrebu djece. U ovom postupku najbolji interes djeteta treba da bude osnovna vodilja postupanja, a to znači da djecu prvenstveno treba ukloniti sa ulice i vratiti u školu, uz obezbjeđenje adekvatnog smještaja i brige.

3.36. Djeca u sukobu sa zakonom

Konvencija

Položaj i prava djece u sukobu sa zakonom je uređen članom **37 i 40 Konvencije** o pravu djeteta. Prema članu 37:

“Države stranke pobrinuće se da:

- a) niti jedno dijete ne bude podvrgnuto mučenju ili drugom okrutnom, nečovječnom ili ponižavajućem postupku ili kazni. Ni smrtna kazna ni kazna doživotnog zatvora bez mogućnosti puštanja na slobodu ne smije se određivati za prestupe koje počine osobe mlađe od 18 godina;

⁶⁶³ *Ibid.*, tačka 71 i 72.

- b) niti jednom se djetetu neće nezakonito i proizvoljno oduzeti sloboda. Hapšenje, pritvaranje ili zatvaranje djeteta obavljaće se u skladu sa zakonom, kao krajnja mjera i na najkraće moguće vrijeme;
- c) sa svakim djetetom kojemu je oduzeta sloboda postupaće se ljudski i s poštivanjem prirođenog dostojanstva svakog ljudskog bića, uzimajući u obzir potrebe osoba te dobi. Posebno će se svako dijete kojem je oduzeta sloboda držati odvojeno od odraslih, osim kad se odluči suprotno zbog njegove dobrobiti, te će, osim izuzetnih okolnosti, imati pravo da održava odnose sa svojom porodicom dopisivanjem i posjetama;
- d) svako dijete kojemu je oduzeta sloboda imaće pravo na hitnu pravnu i drugu odgovarajuću pomoć te pravo na osporavanje zakonitosti oduzimanja slobode pred sudom ili kakvim drugim odgovarajućim neovisnim i nepristrasnim organima vlasti, kao i na hitno donošenje odluke o svakom takvom pitanju.

Članom 40 definisano je:

1. Države potpisnice priznaju pravo svakog djeteta koje je navodno prekršilo ili je optuženo za kršenje krivičnog zakona da se prema njemu postupa na način u skladu s unapređenjem djetetovog osjećanja dostojanstva i vrijednosti, koje osnažuje dječije poštovanje prema ljudskim pravima i osnovnim slobodama drugih, i koje uzima u obzir starost djeteta i poželjnost njegove reintegracije, kao i preuzimanje konstruktivne uloge djeteta u društvu.
2. S tim ciljem, i imajući na umu poštivanje relevantnih odredbi međunarodnih instrumenata, države potpisnice će posebno obezbijediti da:
 - a) Nijedno dijete neće biti klevetano, optuženo ili ocijenjeno kao prekršilac krivičnog zakona zbog činova ili propusta koji nisu bili zabranjeni nacionalnim ili međunarodnim zakonom u vrijeme kad su počinjeni;
 - b) Svako dijete koje je klevetano ili optuženo da je prekršilo krivični zakon imaće najmanje sljedeće garancije:
 - (i) Smatraće se nevinim dok se prema zakonu ne dokaže da je krivo;
 - (ii) Biće odmah i direktno obaviješteno o optužbama protiv sebe i, ako je to moguće, preko svojih roditelja ili zakonskih staratelja, i imaće zakonsku i drugu odgovarajuću pomoć u pripremi i izlaganju svoje odbrane;
 - (iii) O optužbi će odlučiti, bez odlaganja, ovlašteno, nezavisno i nepristrano sudsko tijelo ili vlast na poštenoj raspravi u skladu sa zakonom, u prisustvu zakonske ili druge odgovarajuće pomoći, i da će se, osim ako se bude smatralo da to nije u najboljem interesu djeteta, posebno uzeti u obzir njegova starost ili situacija kao i njegovih roditelja odnosno zakonskih staratelja;
 - (iv) Neće biti prisiljeno da svjedoči ili da prizna krivnju; biće ispitani svjedoci protiv njega, a obezbijediće se i učešće i ispitivanje svjedoka u njegovu korist, pod jednakim uslovima;
 - (v) Ako se smatra da je dijete prekršilo krivični zakon, takva odluka i druge mjere nametnute kao njene posljedice preispitaće kompetentnija, nezavisna i nepristrasna vlast ili sudsko tijelo u skladu sa zakonom;
 - (vi) Dijete će imati slobodan pristup prevodiocu ukoliko ne razumije ili ne govori jezik koji se koristi u postupku;
 - (vii) Privatnost djeteta biće poštovana u svim dijelovima postupka;
3. Države potpisnice će nastojati da pomognu uspostavi zakona, procedura, vlasti i institucija koje se posebno bave djecom koja su oklevetana, optužena ili je ocijenjeno da su prekršila krivični zakon, i to naročito:

- a) Ustanovljenju minimalne starosti ispod koje će biti smatrano da djeca nisu imala sposobnosti da prekrše krivični zakon;
 - b) Gdje god je to odgovarajuće ili poželjno, mjerama postupka prema takvoj djeci bez upuštanja u sudski postupak, ako se potpuno poštuju ljudska prava i zakonske garancije.
4. Učiniće se dostupnim različite uredbe kao što su naredba o brizi, savjetovanju i nadzoru, savjetovanje, uslovna kazna, usvajanje, obrazovni i stručni programi i druge alternative zatvoru, kako bi se obezbijedilo da se sa djecom postupa na način koji odgovara njihovoj dobrobiti, a proporcionalno okolnostima i prekršaju.

Zakonodavstvo BiH

Krivično zakonodavstvo

Prema Krivičnom zakonu BiH propisane kazne i kaznenopravne sankcije su: kazna - zatvora i novčana, uvjetna osuda, mjere sigurnosti i odgojne mjere.⁶⁶⁴ Prema maloljetnim počiniocima kaznenog djela mogu se primijeniti: odgojne preporuke, i to za djelo za koje je zapriječena novčana kazna ili kazna zatvora do tri godine.⁶⁶⁵ Samo odgojne mjere mogu se izreći ako je maloljetnik u vrijeme počinjenja djela navršio 15, ali ne i 16 godina života, ali ako je maloljetnik navršio 16 godina, ali ne i 18, mogu mu se izreći odgojne mjere i izuzetno kazna maloljetničkog zatvora. Mjere sigurnosti se maloljetniku mogu izreći ako je to propisano zakonom, dok se uvjetna osuda ne može izreći maloljetnom počiniocu.⁶⁶⁶ Kazna maloljetničkog zatvora se izvršava u zatvorenim, poluotvorenim ili otvorenim ustanovama za izdržavanje kazne.⁶⁶⁷ Prema starijem maloljetniku, dok ne navrši 18 godina života, kazna maloljetničkog zatvora izvršava se u posebnim kazneno-popravnim ustanovama za maloljetnike. Za vrijeme izdržavanja kazne izbor posla za osuđenog maloljetnika vrši se prema njegovim sposobnostima i sklonostima za određenu vrstu posla, u cilju stručnog osposobljavanja, a u skladu sa mogućnostima koje postoje u kazneno-popravnoj ustanovi za maloljetnike. Radno vrijeme osuđenog maloljetnika određuje se tako da mu se omogući školovanje i stručno osposobljavanje i da mu ostane dovoljno vremena za fizički odgoj i rasonodu; osim u izuzetnim okolnostima, maloljetnik ima pravo održavati kontakte sa svojom porodicom putem pisama i posjeta.⁶⁶⁸

Krivični zakon FBiH na isti način uređuje sankcije u slučajevima kada je počinitelj krivičnog djela maloljetnik.⁶⁶⁹

Krivični zakon RS propisuje da se prema maloljetnom učiniocu krivičnog djela mogu primijeniti vaspitne preporuke za krivična djela sa propisanom novčanom kaznom ili kaznom zatvora do tri godine.⁶⁷⁰ Maloljetniku koji je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio 14, a nije navršio 16 godina, mogu se izreći samo vaspitne mjere. Maloljetniku koji je u vrijeme izvršenja krivičnog djela navršio 16, a nije navršio 18 godina, mogu se izreći vaspitne mjere, a izuzetno mu se može izreći maloljetnički zatvor. Mjere bezbjednosti

⁶⁶⁴ Član 5 Krivičnog zakona BiH.

⁶⁶⁵ *Ibid.*, član 76.

⁶⁶⁶ *Ibid.*, član 80.

⁶⁶⁷ *Ibid.*, iz člana 106.

⁶⁶⁸ *Ibid.*, član 109.

⁶⁶⁹ Član 84, 85 i 110 Krivičnog zakona FBiH.

⁶⁷⁰ *Ibid.*, član 65.

mogu se izreći maloljetnicima pod uslovima koje predviđa ovaj zakon, ali se ne mogu izreći sudska opomena i uslovna osuda.⁶⁷¹ Posebna svrha vaspitnih mjera i maloljetničkog zatvora je da se pružanjem zaštite i pomoći maloljetnim počiniocima krivičnih djela, vršenjem nadzora nad njima, njihovim stručnim osposobljavanjem i razvijanjem njihove lične odgovornosti, osigura njihovo vaspitanje, prevaspitavanje i pravilan razvoj, kao i pojačan uticaj da ubuduće oni i drugi maloljetnici ne vrše krivična djela.⁶⁷² Maloljetnički zatvor može trajati od jedne do deset godina.⁶⁷³ Na identičan način pitanje sankcija u slučajevima kada je počinilac krivičnog djela maloljetnik uređeno je i u Krivičnom zakonu BDBiH.⁶⁷⁴

Zakonodavstvo o krivičnom postupku

Zakon o krivičnom postupku BiH propisuje naročito obazrivo postupanje organa koji učestvuju u krivičnom postupku prema maloljetniku, kako postupak ne bi štetno uticao na njegov razvoj.⁶⁷⁵ Maloljetnik mora imati branioca od početka pripremnog postupka, kojega - ukoliko ga ne uzmu zakonski zastupnik ili srodnici - određuje sud po službenoj dužnosti. Maloljetnik ima pravo na tumača ukoliko ne razumije jezik,⁶⁷⁶ a već pri prvom ispitivanju mora biti obaviješten o djelu koje mu se stavlja na teret i mora mu se omogućiti izjašnjenje o svim činjenicama i dokazima koji ga terete, te o pravu da iznese sve činjenice i dokaze koji mu idu u korist. Maloljetnik može da ne iznese svoju odbranu i da ne odgovara na pitanja.⁶⁷⁷ Krivični postupak može se pokrenuti i provesti samo po zahtjevu tužioca.⁶⁷⁸

Maloljetniku će se izuzetno odrediti pritvor, koji može trajati najduže mjesec dana, uz produženje za još dva mjeseca zbog zakonom utvrđenih razloga. Nakon završetka pripremnog postupka pritvor može trajati najduže šest mjeseci.⁶⁷⁹ Maloljetnik se poziva preko roditelja, odnosno zakonskog zastupnika.⁶⁸⁰ Organi koji učestvuju u postupku prema maloljetniku, kao i drugi organi i ustanove od kojih se traže obavještenja, izvještaji ili mišljenja, dužni su najhitnije postupiti – kako bi se postupak što prije završio.⁶⁸¹ Prema maloljetnicima se primjenjuje načelo oportuniteta, što znači da za krivična djela za koja je propisana kazna zatvora do tri godine ili novčana kazna, tužilac može odlučiti da ne zahtijeva pokretanje postupka iako postoje dokazi da je maloljetnik počinilac, ako smatra da ne bi bilo cjelishodno da se vodi postupak prema maloljetniku s obzirom na prirodu krivičnog djela i okolnosti pod kojima je učinjeno, te raniji život

671 *Ibid.*, član 69.

672 *Ibid.*, član 70.

673 *Ibid.*, iz člana 88.

674 Član 84, 85 i 100 Krivičnog zakona BDBiH.

675 Član 342 Zakona o krivičnom postupku BiH.

676 *Ibid.*, 343.

677 *Ibid.*, član 6

678 *Ibid.*, član 16.

679 Prema članu 359 Zakona o krivičnom postupku razlozi da se maloljetnik stavi u pritvor su: ako postoje druge okolnosti koje ukazuju na opasnost od bjekstva, ako postoji osnovana bojazan da će uništiti, sakriti, izmijeniti ili krivotvoriti dokaze ili tragove važne za krivični postupak ili ako naročite okolnosti ukazuju da će ometati krivični postupak uticajem na svjedoke, saučesnike ili prikrivače; ako naročite okolnosti opravdavaju bojazan da će ponoviti krivično djelo ili da će dovršiti pokušano krivično djelo ili da će učiniti krivično djelo kojim prijeti, a za ta krivična djela može se izreći kazna zatvora od pet godina ili teža kazna ako se radi o krivičnom djelu za koje se može izreći kazna zatvora od deset godina ili teža kazna, a usljed načina učinjenja ili posljedica krivičnog djela određivanje pritvora neophodno je zbog sigurnosti građana ili imovine. U slučaju kada se radi o krivičnom djelu terorizma, smatra se da postoji pretpostavka, koja se može pobijati, da je ugrožena sigurnost građana i imovine. Maloljetnik izdržava pritvor odvojeno od punoljetnih osoba.

680 *Ibid.*, član 348.

681 *Ibid.*, član 350.

maloljetnika i njegova lična svojstva.⁶⁸² U svom odlučivanju sudija za maloljetnike nije vezan prijedlogom tužioca za izricanje kazne ili odgojne mjere. Međutim, ukoliko je tužilac odustao od prijedloga, sudija može izreći samo odgojnu mjeru prema maloljetniku.⁶⁸³

Zakon o krivičnom postupku FBiH, Zakon o krivičnom postupku RS i Zakon o krivičnom postupku BDBiH⁶⁸⁴ na sličan način uređuju postupak protiv maloljetnika.

Zakonodavstvo o izvršenju krivičnih sankcija

Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera BiH nalaže obavezu odvojenog smještaja *maloljetnih od punoljetnih osoba*.⁶⁸⁵

Prema **Zakonu o izvršenju krivičnih sankcija FBiH** kaznu maloljetničkog zatvora maloljetnici izdržavaju u posebnim ustanovama ili odjeljenjima za maloljetne, gdje mogu ostati do 23. godine života, odnosno najduže do 25. godine života ako je to potrebno radi okončanja školovanja.⁶⁸⁶ Osuđenim maloljetnicima se ne može ograničiti dopisivanje sa roditeljima i drugim bliskim srodnicima.⁶⁸⁷

Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija u RS predviđa da maloljetne osobe kaznu maloljetničkog zatvora u pravilu izdržavaju odvojeno od odraslih.⁶⁸⁸ U maloljetničkom zatvoru osoba može ostati do 23. godine, odnosno najduže do 25. ukoliko je to neophodno radi školovanja i stručnog obrazovanja.⁶⁸⁹

Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija BDBiH na sličan način uređuju pitanje izvršenja krivičnih sankcija prema maloljetnicima kao što je uređeno u FBiH i RS i to u kaznenim ustanovama entiteta.

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

Razmatrajući položaj i prava djece u sukobu sa zakonom (maloljetničko pravosuđe) Komitet o pravima djetetaje u svojim Zaključnim razmatranjima konstatovao da svi sudovi imaju vijeća za lica mlađa od 18 godina, dok prvostepeni sudovi imaju i sudije za lica mlađa od 18 godina, ali ne postoje odvojeni maloljetnički sudovi. Komitet je istakao zabrinutost zbog:

- a. nedostatka podataka o broju osoba mlađih od 18 godina koje su u sukobu sa zakonom;
- b. neodgovarajućih mehanizama za provođenje istraživanja, studija i evaluacija u vezi sa aktivnostima prevencije ili adekvatnošću postojećih mjera;
- c. stigmatizacije djece koja su u sukobu sa zakonom;

⁶⁸² *Ibid.*, član 352.

⁶⁸³ *Ibid.*, član 368.

⁶⁸⁴ Član 363, 364, 369, 371, 373, 380, i 389 Zakon o krivičnom postupku FBiH, član 348, 350, 354, 356, 358, 264, 265 i 366 Zakona o krivičnom postupku RS i član 345, 350, 352, 358, 359, 368 i 370 Zakona o krivičnom postupku BDBiH.

⁶⁸⁵ Član 11 Zakona o izvršenju kaznenih sankcija, pritvora i drugih mjera.

⁶⁸⁶ Član 102 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija FBiH.

⁶⁸⁷ *Ibid.*, član 105.

⁶⁸⁸ Član 14 Zakona o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija u RS.

⁶⁸⁹ *Ibid.*, član 201.

- d. nedostatka alternativnih mjera za pritvor i odgovarajućih vidova rehabilitacije djece koja su u sukobu sa zakonom;
- e. nedostatka odgovarajućih objekata za lišavanje slobode osoba mlađih od 18 godina, koje se često zatvaraju u zatvorske objekta zajedno s odraslima;
- f. loših materijalnih uslova objekata za pritvor osoba mlađih od 18 godina koje su lišene slobode;
- g. neadekvatnog pristupa obrazovanju za osobe mlađa od 18 godina koje se nalaze u pritvoru.

Komitet je preporučio državi članici da u potpunosti usaglasi sistem maloljetničkog pravosuđa sa Konvencijom, naročito sa članovima 37, 39 i 40 kao i sa ostalim standardima Ujedinjenih nacija iz oblasti maloljetničkog pravosuđa, kao što su Pravila Ujedinjenih nacija o minimalnim standardima za maloljetničko pravosuđe (Pekinška pravila), Smjernice Ujedinjenih nacija za sprečavanje maloljetničkog prestupništva (Rijadske smjernice), Pravila Ujedinjenih nacija za zaštitu maloljetnih osoba lišenih slobode i Bečke smjernice za aktivnosti koje se tiču djece u sistemu krivičnog pravosuđa, te preporuke Komiteta koje su proistekle iz opšte rasprave o maloljetničkom pravosuđu (CRC/C/46, paragrafi 203-238). U tom smislu Komitet je naročito preporučio državi članici da:

- a) obezbijedi sistematsku obuku sudija i vijeća za osobe mlađe od 18 godina;
- b) poduzme sve neophodne mjere kako bi se obezbijedilo da osobe mlađe od 18 godina budu lišene slobode samo u krajnjoj nuždi i u što kraćem vremenskom periodu, te da u slučaju zatvaranja budu obavezno odvojene od odraslih;
- c) obezbijedi osobama mlađim od 18 godina koje su smještene u zatvore – uključujući i istražne zatvore – puni program obrazovnih aktivnosti (uključujući i fizičko obrazovanje);
- d) poduzme hitne korake kako bi značajno unaprijedila uslove zadržavanja u pritvoru osoba mlađih od 18 godina koje su lišena slobode, u skladu s međunarodnim standardima;
- e) uspostavi precizniju zakonsku regulativu procesa odvratanja od delinkvencije, kao što je to predviđeno članom 40 (3) Konvencije;
- f) jasnije definiše uslove za nadzor maloljetnih pritvorenika koji određuje sudija za maloljetnike;
- g) razmotri mogućnost izmjene trenutnih zatvorskih kazni koje se primjenjuju nad osobama između 16 i 18 godina starosti koje su počinile zločin, ukidanjem minimalne jednogodišnje i smanjenjem maksimalne desetogodišnje zakonske kazne;
- h) u Republici Srpskoj uspostavi pravo na branioca od početka krivičnog postupka;
- i) zatraži tehničku pomoć od UNICEF-a i OHCHR-a, između ostalih.⁶⁹⁰

Zaključak

Nažalost, i pored provedene reforme krivičnog, krivično-procesnog zakonodavstva, kao i zakonodavstva kojim je regulisano pitanje izvršenja krivičnih sankcija, u ovoj oblasti nije došlo do napretka, na što je ukazao Komitet za sprečavanje mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja Vijeća Evrope (CPT) u svojim izvještajima. Ovaj problem su prepoznali i Ombudsmeni BiH, a na njega je ukazano u Specijalnom izvještaju o stanju u ustanovama za izvršenje krivičnih sankcija u BiH koji je publikovan u septembru 2009. godine.

⁶⁹⁰ CRC/C/15/Add.260, tačka 73 i 74.

Preporuka

Osigurati implementaciju preporuka Ombudsmena BiH kao i preporuke Komitet za sprečavanje mučenja i neljudskog ili ponižavajućeg postupanja Vijeća Evrope.

3.37. Pravo djeteta žrtve na oporavak

Konvencija

Pravo djeteta žrtve na oporavak je utvrđeno **članom 38 Konvencije o pravu djeteta** prema kojem će: “države stranke poduzeti sve odgovarajuće mjere za promovisanje tjelesnoga i duševnog oporavka i vraćanja u društvo djeteta koje je žrtva bilo kojeg oblika zapostavljanja, izrabljivanja ili zlostavljanja; mučenja ili bilo kojeg drugog oblika okrutnog, neljudskog ili ponižavajućeg postupka ili kazne ili pak oružanog sukoba”.

Oporavak i vraćanje u društvo osiguraće se u sredini koja potiče djetetovo zdravlje, samopoštovanje i dostojanstvo a u skladu sa **članom 39. Konvencije** prema kojem će: “države potpisnice poduzeti sve odgovarajuće mjere da unaprijede fizički i psihički oporavak djeteta koje je žrtva bilo kojeg oblika zanemarivanja, eksploatacije ili zlostavljanja, mučenja ili bilo kojeg drugog oblika okrutnog, nehumanog ili ponižavajućeg postupka ili kazne ili oružanih sukoba. Takav oporavak i reintegracija treba da se odvija u okolini koja daje potporu zdravlju, samopoštovanju i dostojanstvu djeteta”.

Zakonodavstvo BiH

Pitanje prava djeteta žrtve na oporavak obrađeno je u tački 3.23 – Reintegracija djeteta žrtve, ali i u poglavljima koja obrađuju pitanje porodičnog okruženja i alternativne brige, te zdravstvene i socijalne zaštite.

3.38. Prateće mjere i informisanje javnosti

Konvencija

Države potpisnice se obavezuju da objave principe i odredbe Konvencije, na odgovarajući i aktivan način, kako djeci tako i odraslima.

Zakonodavstvo BiH

Zakonodavstvo ne reguliše ovu oblast.

Stajalište UN-ovog Komiteta o pravima djeteta

U okviru pratećih mjera Komitet je preporučio državi članici da poduzme odgovarajuće mjere kako bi obezbijedila punu implementaciju preporuka sadržanih u ovom dokumentu, između ostalog, njihovim prenošenjem članovima Vijeća ministara ili Kabinetu ili sličnom tijelu, Parlamentu, kao i vladama i parlamentima države, entiteta i kantona, gdje god je to potrebno, radi odgovarajućeg razmatranja i daljnje akcije. Također, Komitet je preporučio da inicijalni izvještaj i pisani odgovori koje je podnijela država članica i srodne preporuke (uključujući i primjedbe) koje je ona usvojila budu stavljeni na uvid putem Interneta i ostalih medija široj javnosti, organizacijama civilnog društva, omladinskim grupama i djeci u oba entiteta, kako bi se pokrenula rasprava i podigla svijest o Konvenciji, njenoj implementaciji i monitoringu.⁶⁹¹

Zaključak

Određene mjere na promovisanju Zaključnih razmatranja i preporuka UN-ovog Komiteta su u BiH poduzete, naročito od strane Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice, uz veliku podršku UNICEF-a, Save the Children Norway, Visokog komesarijata za ljudska prava, posebno dok je imao otvoren ured u BiH, kao i Ombudsmena. Ipak, izostala su efikasnije mjere u cilju osiguranja implementacije preporuka Komiteta.

Preporuka

U Bosni i Hercegovini nužno je kreirati javno mnijenje u vezi sa značajem implementacije međunarodno preuzetih obaveza, kako u cilju građenja digniteta države, tako i radi osiguranja implementacije prava utvrđenih preuzetim međunarodnim standardima. Zato se dugoročno moraju jačati institucije koje imaju mandat promovisanja i zaštite ljudskih prava, poput Institucije ombudsmena BiH.

⁶⁹¹ CRC/C/15/Add.260, tačka 77 i 78.

IV Strateški dokumenti u BiH i entitetima u svjetlu Konvencije o pravima djeteta

Pri izradi ove Analize izvršena je i analiza niza strateških dokumenata koji uređuju različita društvena pitanja, a koji su često fokusirani i na prava različitih društvenih kategorija, uključujući i djecu. Brojnost usvojenih strateških dokumenata u BiH koji su doneseni na različitim nivoima vlasti i prema različito korištenoj metodologiji, i njihova međusobna nekoordiniranost bili su presudni faktori zbog kojih je odlučeno da se ne sačinjava pojedinačna analiza usklađenosti svakog od strateških dokumenata donesenog u BiH sa Konvencijom o pravima djeteta već da se da jedan opšti pregled s posebnim osvrtom na neka od pitanja koja su uređena Konvencijom o pravima djeteta. Lista strateških dokumenata koji su bili obuhvaćeni analizom prikazana je u dodatku ove Analize.

Osnovni zaključak koji se može izvesti na bazi izvršene analize strateških dokumenata jeste da strateški dokumenti čiji su osnov donošenja obaveze iz međunarodnih standarda kojim se garantuju prava djece uglavnom prate i prava iz Konvencije o pravima djeteta. To znači da je struktura ovih dokumenata sačinjena na način da jasno definiše pojam djeteta, osnovne principe zaštite prava djeteta, sa fokusom na prava koja su garantovana samom Konvencijom. Najbolji primjer je Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2007-2010,⁶⁹² koja daje i prikaz stanja u zakonodavstvu koje uređuje direktno ili indirektno oblast nasilja u porodici. Tako ova Strategija ukazuje da “postojeći pravni okvir za sprečavanje nasilja nad djecom u BiH nije u potpunosti zadovoljavajući. Postoji potreba za harmonizacijom Zakona o zaštiti od nasilja u porodici i drugih zakona koji uređuju ovo pitanje”. U Strategiji se nadalje konstatuje da “sama harmonizacija zakona neće riješiti problem ukoliko se ne standardizuje i njihova primjena, što bi se moglo učiniti kroz uspostavu kontinuirane i jasno precizirane saradnje predstavnika policije, suda, tužilaštva i centara za socijalni rad koji rade na ovoj problematici, te razmjenu primjera dobre prakse kroz osnaženje djelovanja Vijeća za djecu”.

Slična situacija je i sa strateškim dokumentima koji uređuju oblast medija, a vezano za njihov stepen usklađenosti sa Konvencijom o pravima djeteta, što se prvenstveno odnosi na Kodeks za štampu BiH,⁶⁹³ Etički kodeks istraživanja o djeci⁶⁹⁴ i sl. Ovi strateški dokumenti u velikoj mjeri prate obaveze iz Konvencije o pravima djeteta, što je moguće pokazati na nekoliko primjera.

Tako kada se govori o definiciji djeteta u smislu člana 2 Konvencije, **Strategija protiv maloljetničkog prestupništva**,⁶⁹⁵ maloljetničko prestupništvo vidi kao društveno neprihvatljivo ponašanje koje obuhvata preddelinkventno i delinkventno ponašanje mladih uzrasta do 14 godina, od 14 do 18 godina, i starijih od 18 godina, s tim što su djeca od 14 do 16 godina u zakonodavstvu definisana kao mlađi maloljetnici, a oni od 16 do 18 godina kao stariji maloljetnici. Djeca uzrasta do 14 godina se smatraju krivično neodgovornim, dok se osobe starije od 18 a mlađe od 21 godine definišu kao mlađi punoljetnici, na koje se u određenim situacijama primjenjuju norme krivičnog zakonodavstva za maloljetnike.⁶⁹⁶

692 Strategiju je sačinilo Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice u saradnji sa Save the Children Norway.

693 Kodeks za štampu BiH nalaže da štampa izbjegava uplitanje u nečiji privatni život, izuzev ukoliko su ta uplitanja potrebna u interesu javnosti, usvojen 29.04.1999. godine od strane Udruženja BH novinara, Društva novinara BiH, Udruge hrvatskih novinara u BiH i Udruženja novinara RS.

694 Etički kodeks istraživanja o djeci se temelji i na poštivanju privatnog i obiteljskog života, doma i prepiske, Sl. glasnik BiH, broj: 26/06.

695 Strategija protiv maloljetničkog prestupništva u BiH 2002-2010, Službeni glasnik BiH 14/08.

696 *Ibid.*, odredba 1.3 – djeca u sukobu sa zakonom i karakteristike pojave maloljetničkog prestupništva

Kodeks o emitovanju radio-televizijskog programa⁶⁹⁷ definiše djecu kao osobe mlađe od 14 godina, maloljetnike kao osobe od 14 do 18 godina, a mladim punoljetnicima osobe od 18 do 21 godinu.⁶⁹⁸

Pitanje osnovnih principa utvrđenih Konvencijom o pravima djeteta⁶⁹⁹ također je inkorporirano u neke od strateških dokumenata. Tako kada se govori o principu nediskriminacije u **Strategiji BiH za rješavanje problema Roma**, poglavlje pod nazivom “Nediskriminacija Roma i podizanje svijesti o neophodnosti inkluzije Roma u sve socijalne procese u BiH” apostrofira vrijednost i imperativ nediskriminacije kao jednog od osnovnih ljudskih prava koji sankcioniše i Ustav BiH.⁷⁰⁰ U **Državnoj strategiji za borbu protiv nasilja nad djecom 2007-2010**, mjere djelovanja s ciljem da se spriječi isključenje djece po bilo kojem osnovu, kao što su porijeklo, spol, vjeroispovijest, imovinsko ili zdravstveno stanju ili bilo koja druga pripadnost ili opredjeljenje, predstavljaju osnov uživanja svih prava.⁷⁰¹ U **Kodeksu o emitovanju RTV programa** propisano je da radio i TV stanice neće emitovati materijal koji svojim sadržajem i tonom krši garantovana prava i slobode ili izaziva nacionalnu, rasnu, vjersku i spolnu netrpeljivost ili mržnju, koji potiču na diskriminaciju i/ili nasilje po osnovu pripadnosti etničkoj grupi, spolu, spolnoj i seksualnoj orijentaciji.⁷⁰² **Kodeks za štampu BiH** predviđa obavezu novina i periodičnih izdanja da izbjegavaju prejudicirane i uvredljive aluzije na nečiju etničku grupu, nacionalnost, rasu, religiju, spol, seksualnu opredijeljenost, fizičku ili mentalnu bolest ili onesposobljenost.⁷⁰³

Princip najboljeg interesa djeteta je sadržan u **Kodeksu o emitovanju RTV programa** u općim/opštim programskim standardima, kojim se ukazuje na obavezu posebne pažnje kako programi ne bi bili u suprotnosti sa vaspitnim i obrazovnim uticajem na djecu.⁷⁰⁴ Prema odredbama ovog dokumenta, djeca moraju biti zaštićena odgovarajućim rasporedom emitovanja programa koji za njih nisu podobni i koji mogu ozbiljno narušiti fizički, psihički ili moralni razvoj djeteta i maloljetnika.⁷⁰⁵ Posebna pažnja se posvećuje fizičkoj i emotivnoj dobrobiti i dostojanstvu maloljetnika koji je na neki način uključen u program neovisno o saglasnosti maloljetnika i roditelja na njegovo učešće.⁷⁰⁶ U **Kodeksu za štampu** poglavljem “Zaštita djece i omladine” utvrđena je obaveza novinara da krajnje obazrivo postupaju i poštuju dobre običaje i Konvenciju o pravima djeteta polazeći od interesa djeteta.⁷⁰⁷

Kada se govori o drugim pravima utvrđenim Konvencijom o pravima djeteta, **Etički kodeks istraživanja o djeci** obavezuje da se sva istraživanja o djeci sprovode bez ikakve zloupotrebe djece, uz uvažavanje odredbi Konvencije o pravima djeteta, a prvenstveno člana 3 koji se odnosi na najbolji interes djeteta, člana

697 Kodeks o emitovanju radio-televizijskog programa, Sl. glasnik BiH broj 20/08.

698 *Ibid.*, član 2 stav 1 tačke 6, 7 i 8.

699 član 2 – nediskriminacija; član 3 – najbolji interes djeteta; član 6 – pravo na život, opstanak i razvoj; član 12 – pravo na participaciju (učesće).

700 Poglavlje 14. Strategije BiH za rješavanje problema Roma, Sl. glasnik BiH broj: 67/05.

701 Poglavlje I – osnovni principi pod a) i b) Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom usvojena na Vijeću ministara 20.06.2007. godine.

702 Član 4 stav 2 i 3 Kodeksa o emitiranju RTV programa, Sl. glasnik BiH broj 20/08.

703 Član 4. Kodeksa za štampu BiH, donijelo Vijeće za štampu – Udruženje BH novinari, Društvo novinara BiH, Udruga hrvatskih novinara i Udruženje novinara RS-www.vzs.ba; info@vzs.ba

704 Član 5.

705 *Ibid.*, član 12 stav 2 i 3.

706 *Ibid.*, stav (1) člana 13.

707 Član 11. Kodeksa za štampu u BiH donijelo Vijeće za štampu – Udruženje BiH novinara, Društvo novinara BiH, Udruga hrvatskih novinara u BiH i Udruženje novinara RS.

8 u vezi sa zaštitom identiteta, člana 17 kojim je definisano pravo na pristup odgovarajućim informacijama i člana 19 kojim se zabranjuje zloupotreba i zlostavljanje.

Kodeks o emitovanju radio-televizijskog programa⁷⁰⁸ u članu 14 jasno propisuje proceduru izvještavanja o krivičnim djelima u koja su umiješani maloljetnici, a što je obaveza koja proističe iz člana 37 Konvencije o pravima djeteta.

Strateški pravci razvoja obrazovanja u BiH sa planom implementacije 2008-2015. godina, kojim se uređuju glavni pravci obrazovanja u BiH u periodu do 2015. godine, u značajnoj mjeri uključuju odredbe Konvencije o pravima djeteta kojim se uređuje pitanje obrazovanja, a prvenstveno članovi 28, 29 i 31. Tako ovaj dokument propisuje da će se “unaprijediti proces inkluzije u obrazovanju djece sa posebnim obrazovnim potrebama kroz osiguravanje odgovarajuće školske infrastrukture, programa i obuke nastavnika. Ustanoviće se specijalne ustanove kao centri resursa i ekspertize na državnom i drugim nivoima za djecu i mlade sa izraženim poteškoćama u razvoju i učenju”. Nadalje, ovaj dokument u tački 4.3. propisuje jednakost pristupa i pravičnost u obrazovanju, što se reflektuje na obavezu iz člana 2 Konvencije o pravima djeteta vezanu za osiguranje principa nediskriminacije i osiguranja obrazovanja koje odgovara potrebama manjina i djece iz BiH koja žive u inostranstvu.

U **Planu razvoja obrazovanja u BiH do 2015. godine**⁷⁰⁹ propisana je eliminacija postojanja “dvije škole pod istim krovom”, uklanjanje neprimjerenih naziva vaspitno-obrazovnih ustanova, dosljedna primjena sadržaja zajedničkog jezgra u nastavnim planovima i programima, uklanjanje neprimjerenih sadržaja iz nekih udžbenika istorije, geografije, maternjeg jezika, implementacija usvojenih dokumenata o obrazovnim potrebama djece povratnika, Roma i pripadnika drugih nacionalnih manjina, ukidanje rada u tri smjene u vaspitno-obrazovnim ustanovama, povećanje zapošljavanja nastavnika itd.

Kada se govori o zaštiti djece s invaliditetom značajno je ukazati na **Politiku u oblasti invalidnosti u BiH**⁷¹⁰ u kojoj je konstatovano da su ljudska prava garantovana međunarodnim standardima, Ustavom BiH i Standardnim pravilima za izjednačavanje mogućnosti osoba s invaliditetom, a koju je 2003. godine usvojilo Vijeće ministara BiH, što je i dalje uglavnom nedostupno za osobe s invaliditetom u BiH. U ovoj Politici se utvrđuje da se “zakoni o sportu i rekreaciji odnose diskriminacijski prema osobama s invaliditetom, što onemogućava njihovo učešće u sportskim rekreativnim aktivnostima, a posebno isključuje djecu i žene s invaliditetom. Prilaza sportskim i rekreativnim terenima nema (nisu regulisani), a ni sportovi koji su karakteristični za osobe sa invaliditetom nisu dovoljno razvijeni”. Nadalje, ovaj dokument ukazuje na to da većina osoba s invaliditetom zavisi od svojih roditelja ili drugih članova porodice, što se naročito odnosi na žene s invaliditetom. Ne postoje programi podrške za samostalan život mentalno nedovoljno razvijenih osoba. Deklarativno opredjeljenje da se osigura pravo uživanja ljudskih prava za osobe s invaliditetom nema potvrdu u praksi.

Nesporno je da su strateški dokumenti u značajnoj mjeri zasnovani na međunarodnim dokumentima, uključujući i Konvenciju o pravima djeteta, ali njihove slabosti koje su istaknute na početku ovog poglavlja odražavaju se na neefikasnost u primjeni. Stoga bi bilo značajno razmotriti donošenje sveobuhvatne strategije ljudskih prava, koja bi bila osnov za sve druge strateške dokumente.

708 Sl. Glasnik BiH, broj:20/08.

709 Str. 20.

710 Sl. glasnik BiH, broj:76/08 od 22.09.2008 godine.

V PREGLED KORIŠTENIH MEĐUNARODNIH DOKUMENATA, ZAKONA U BIH I DRUGIH DOKUMENATA

Međunarodni instrumenti

1. **Konvencija o pravima djeteta**⁷¹¹
2. **Opcioni protokol uz Konvenciju o pravima djeteta o prodaji djece, dječijoj prostituciji i dječijoj pornografiji**⁷¹²
3. **Opcioni protokol o djeci u oružanim sukobima**⁷¹³
4. **Međunarodni pakt o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima**⁷¹⁴
5. **Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima i Opcioni protokol**⁷¹⁵
6. **Konvencija o eliminaciji svih oblika rasne diskriminacije**⁷¹⁶
7. **Evropska konvencija o ljudskim pravima i osnovnim slobodama**⁷¹⁷ s protokolima
8. **Konvencija o građanskim aspektima međunarodne otmice djece**⁷¹⁸ (Haška konvencija)
9. **Konvencija o ostvarivanju alimentacionih zahtjeva u inostranstvu**⁷¹⁹
10. **Evropska socijalna povelja sa svojim protokolima**⁷²⁰
11. **Povelja o osnovnim pravima EU**⁷²¹
12. **Haška konvencija posvećena državama bivše Jugoslavije**⁷²²
13. **Deklaracija UN-a o pravima osoba koji pripadaju nacionalnim ili etičkim, vjerskim i jezičkim manjinama**⁷²³

711 Otvorena je za potpisivanje, ratifikovanje i pristupanje rezolucijom Generalne skupštine UN 44/25, 20.11.1989, a stupila na snagu 02.09.1990. godine, nakon što ju je ratifikovalo 20 država. BiH je notifikacijom o sukcesiji preuzela Konvenciju 23.11.1993. godine. Napomena: SFRJ, a također i BiH bile su stavile rezervu na član 9, koja je skinuta u 2005.godini.

712 BiH je ratifikovala Protokol 04.09.2002. godine.

713 Stupio na snagu 12.02.2002. godine.

714 Republika BiH je sukcesijom 01.09.1993. godine preuzela Pakt koji je naveden i u Aneksu Ustava BiH.

715 Republika BiH je sukcesijom 01.09.1993. godine preuzela Pakt, naveden u Aneksu Ustava BiH.

716 Republika BiH je sukcesijom 01.09.1993. godine preuzela Pakt, naveden u Aneksu Ustava BiH.

717 Od 22.04.2002. godine BiH postala 44. članica Vijeća Evrope i pismeno se obavezala da će ispuniti obaveze sadržane u Mišljenju Parlamentarne skupštine Vijeća Evrope između ostalog da će potpisati i ratifikovati Evropsku konvenciju o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, što je učinjeno 12.07.2002. godine.

718 SFRJ je ratifikovala Konvenciju Zakonom o ratifikaciji Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori 7/91 od 20.07.1991. godine. U BiH je provodi Ministarstvo pravde BiH, kao centralni državni organ.

719 Njujork 20.06.1956, objavljena u Sl. listu FNRJ – Dodatak broj 2/1960, obavezujuća za BiH, provodi je Ministarstvo pravde BiH.

720 Vijeće Evrope ju je 18.10.1961. godine otvorilo za potpisivanje, stupila je na snagu 1965, revidirana 1996. godine. BiH je ratifikovala revidiranu Konvenciju oktobra 2008. Evropska socijalna povelja (revidirana) objavljena u Međunarodnim ugovorima broj 6/08.

721 BiH je nakon potpisivanja SSP obavezana da vodi računa o ovom dokumentu koji je proglašen 07.12. 2002. godine, a obaveze se odnose na pravo na obrazovanje i na poštivanje kulturnih i jezičkih razlika...

722 Donesena na Haškoj konferenciji 23.10.1991. godine, posvećena državama bivše Jugoslavije kao zaštita prava nacionalnih i etničkih grupa.

723 Deklaracija Generalne skupštine UN-a koja se ne potpisuje niti ratifikuje. Na nju se poziva u Preambuli Ustava BiH.

14. Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina⁷²⁴
15. Evropska povelja za regionalne jezike i jezike manjina⁷²⁵
16. Konvencija o borbi protiv diskriminacije u oblasti prosvjete⁷²⁶
17. Konvencija o pribavljanju u inostranstvu dokaza u građanskim i trgovačkim stvarima⁷²⁷
18. Fakultativni protokol uz Konvenciju protiv mučenja i drugih okrutnih, neljudskih ili ponižavajućih postupaka ili kažnjavanja⁷²⁸
19. Konvencija broj 18 o obaveznom ljekarskom pregledu djece i mladića zaposlenih na brodovima iz 1921.⁷²⁹
20. Konvencija broj 90 o noćnom radu djece u industriji (revidirana) iz 1948.⁷³⁰
21. Sporazum između Vijeća ministara BiH i Vlade Crne Gore o saradnji u borbi protiv terorizma, organizovanog kriminala, ilegalne trgovine narkoticima, psihotropnim supstancama i prekursorima, ilegalne migracije i ostalih krivičnih djela⁷³¹

Minimalna standardna UN-ova pravila za maloljetničko pravosuđe – Pekinška pravila

Usvojena rezolucijom Generalne skupštine UN-a 29.11.1985. godine. Ovaj dokument određuje okvir u čijim granicama bi trebalo da se kreću nacionalni sistemi maloljetničkog pravosuđa. On također daje uputstva kako da se države odnose prema maloljetnicima koji su u sukobu sa zakonom. Mada su ova pravila formalnopravno neobavezujuća, neki od njihovih principa ugrađeni su u Konvenciju o pravima djeteta.

<http://www.un.org/documents/ga/res/40/a40r033.htm>

Smjernice UN-a za prevenciju maloljetničke delinkvencije – Rijadske smjernice

Usvojene rezolucijom Generalne skupštine UN-a 14.12.1990. godine i neobavezujućeg su karaktera. Smjernice su sveobuhvatne i odišu pozitivnim aktivnim odnosom prema prevenciji. U središtu Rijadskih smjernica nalaze se djeca, čime se promoviše njihova participacija, odnosno uvažavanje mišljenja djeteta. Ovaj dokument dopunjuje ranije usvojena Pekinška pravila i utiče na unapređenje dječijih prava u oblasti maloljetničkog pravosuđa. Služi i kao sredstvo za tumačenje i provođenje pojedinih odredaba Konvencije o pravima djeteta.

<http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r112.htm>

724 Navedena u Aneksu I Ustava BiH i ima snagu ustavne norme.

725 Vijeće Evrope donijelo je ovu Konvenciju kojoj mogu pristupiti i države koje nisu članice Vijeća. Konvencija je navedena u Aneksu I Ustava BiH. BiH je nije ratifikovala.

726 UNESCO-va Konvencija o borbi protiv diskriminacije u obrazovanju koju je SFRJ ratifikovala 09.10.1963.

727 Međunarodni ugovori broj 11/08.

728 Međunarodni ugovori broj 6/08.

729 Sukcesija, Sl. glasnik BiH broj 25/93.

730 Sukcesija, Sl. glasnik BiH broj 25/93.

731 Međunarodni ugovori broj 2/08.

Pravila UN-a o zaštiti maloljetnika lišenih slobode

Usvojena rezolucijom Generalne skupštine UN-a 14.12.1990. godine. Ovaj dokument dopunjuje ranije usvojena Pekinška pravila i u cjelini reguliše postupak prema maloljetnicima lišenih slobode. On služi također kao sredstvo za tumačenje i provođenje pojedinih odredaba Konvencije o pravima djeteta. Jedina svrha lišavanja slobode je resocijalizacija maloljetnika lišenih slobode. U tu svrhu se maloljetni osuđenici moraju odvojiti od punoljetnih i režim u kazneno-popravnoj ustanovi mora da sadrži vaspitne i obrazovne programe radi osposobljavanja za život na slobodi.

<http://www.un.org/documents/ga/res/45/a45r113.htm>

UNESCO-va Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju

UNESCO je specijalizovana agencija UN-a. Osnovni cilj aktivnosti ove organizacije je očuvanje i unapređenje mira i bezbjednosti u svijetu posredstvom obrazovanja, naučne i kulturne saradnje među narodima, a u duhu opšteg poštovanja pravde, zakona, ljudskih prava i osnovnih sloboda u odnosu na sve, bez razlike u pogledu rase, spola, jezika i religije. Pod okriljem UNESCO-a usvojene su mnoge konvencije, preporuke i drugi dokumenti. Za oblast prava djeteta najznačajnija je Konvencija protiv diskriminacije u obrazovanju, usvojena 1960. godine, a stupila na snagu 1962. godine.

<http://www.unesco.org>

Konvencije međunarodne organizacije rada

Međunarodna organizacija rada (MOR) je specijalizovana agencija UN-a stvorena s ciljem da formuliše i štiti prava radnika. Niz konvencija donesenih pod okriljem ove organizacije usmjereno je u pravcu eliminacije dječijeg rada i poboljšanja uslova rada zaposlene djece, kao i obezbjeđivanja adekvatnog obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja djece i mladih ljudi.

<http://www.ilo.org>

Konvencije Vijeća Evrope

Vijeće Evrope kao i druge regionalne organizacije zaključuje sporazume o ljudskim pravima i pravima djeteta i stvaraju vlastite sisteme nadzora nad primjenom obaveza strana ugovornica u sklopu specifičnih potreba sredine u kojoj djeluju. Evropa je prva počela: danas, s gledišta međunarodnog prava, ima najrazvijeniji sistem zaštite ljudskih prava.

<http://www.conventions.coe.int>

Konvencije Haške konferencije o međunarodnom privatnom pravu

Haška konferencija je međunarodna vladina organizacija pod čijim okriljem su usvojeni brojni dokumenti u oblasti međunarodnog privatnog prava.

<http://www.hcch.net/e/conventions/expl33e.html>

Ustav BiH

Sastavni je dio Općeg/Opšeg okvirnog sporazuma za mir u Bosni i Hercegovini, poznatijeg pod nazivom Dejtonski mirovni sporazum, koji je parafiran 21.11.1995. godine u američkom gradu Dejtonu, a potpisan 14.12.1995. godine u Parizu. Tekst Ustava BiH predstavlja Aneks IV usvojenog Mirovnog sporazuma.

Ustav, osim izričite odredbe da će se prava i slobode određene Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, zajedno s Protokolima direktno primjenjivati u BiH i imati prioritet nad drugim zakonima, sadrži i Aneks I – dodatne sporazume o ljudskim pravima (ukupno 15 instrumenata) koji će se primjenjivati u BiH.

Među nabrojanim dokumentima je i Konvencija o pravima djeteta iz 1990. godine

Ustav FBiH

Usvojila ga je Ustavotvorna skupština Federacije Bosne i Hercegovine na sjednici Ustavotvorne skupštine održanoj 30.03.1994. godine. Ustav Federacije Bosne i Hercegovine stupio na snagu 30.03.1994. godine.

Ustav sadrži i dodatak – instrumente za zaštitu ljudskih prava (ukupno 21) koji imaju pravnu snagu ustavnih normi.

Ustav RS

Donesen je 28.02.1992. godine; od tada pa do potpisa Okvirnog sporazuma o miru za BiH u Parizu 14.12.1995 godine mijenjan je u više navrata sa XLIII amandmana, a zatim prihvatanjem Aneksa IV Ustava BiH doneseni su amandmani XLIV – XLI. Ustav RS ne sadrži nabrojane međunarodne instrumente za zaštitu ljudskih prava, ali u poglavlju II Ljudska prava i slobode daje katalog prava koji se štite ovim Ustavom.

Statut Brčko Distrikta BiH (Sl. glasnik BDBiH broj 17/08 – revidirani tekst)

U namjeri da doprinese stalnom i pravednom miru u Bosni i Hercegovini, poštujući nacionalni, religijski i kulturni identitet svih naroda i pravo građana da učestvuju u vršenju javnih poslova, a na osnovu Opšteg/Općeg okvirnog sporazuma za mir, Konačne odluke Arbitražnog tribunala za spor oko međuentitetske linije razgraničenja u oblasti Brčkog i Ustava Bosne i Hercegovine, koju je donio Aneksom 18.08.1999. godine, osnovan je Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine. Distrikt je zvanično proglašen 08.03.2000. godine. Najviši akt BDBiH je **Statut**. Na snazi je Revidirani Statut Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine od 06.05.2008. godine. Statut propisuje da svako ima pravo uživati prava i slobode garantovane Ustavom BiH i zakonima BiH, posebno Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i osnovnim slobodama, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi.

Ustavi kantona

- 1 **Unsko-sanski kanton** – Objavljen u Sl. listu Unsko-sanskog kantona, broj 1/95
U članu II 1 Ustava Kanton se obavezuje da će poduzimati sve potrebne mjere zaštite ljudskih prava i sloboda utvrđenih Ustavom FBiH i instrumentima u Aneksu Ustava.
- 2 **Posavski kanton** – Objavljen u Narodnim novinama Kantona, broj 1/96
U članu II 12 obavezuje se Kanton da će poduzima sve potrebne mjere zaštite ljudskih prava i sloboda utvrđenih Ustavom FBiH i instrumentima iz Aneksa Ustava.
- 3 **Tuzlanski kanton** – Objavljen u Službenim novinama Kantona, broj 7/97
U članu II 7 Ustava poziva na obavezu osiguranja zaštite ljudskih prava i sloboda predviđenih Ustavom FBiH i njegovim Aneksom.
- 4 **Zeničko-dobojski kanton** – Objavljen u Sl. novinama FBiH, broj 7/96
U članu II 10 Ustava poziva se na obavezu osiguranja ljudskih prava i sloboda u skladu sa Ustavom FBiH i njegovim Aneksom.
- 5 **Bosansko-podrinjski kanton** – Objavljen u Sl. novinama Kantona, broj 3/97
U članu II 9 Ustava poziva se na obavezu osiguranja najvećeg nivoa zaštite međunarodno priznatih prava i sloboda utvrđenih Ustavom BiH, FBiH i instrumentima iz Aneksa Ustava.
- 6 **Srednjobosanski kanton** – Objavljen u Sl. novinama Kantona, broj 1/97
U članu II 9 Ustava poziva se na osiguranje zagarantovanog nivoa zaštite ljudskih prava i sloboda utvrđenih Ustavom FBiH i Aneksom Ustava.
- 7 **Hercegovačko-neretvanski kanton** – Donijela Skupština Kantona 23.12.1997. godine.
U članu II 9 Ustava se, kao i u navedenim ustavima, poziva na osiguranje garantovanog nivoa zaštite ljudskih prava i sloboda iz Ustava FBiH i Aneksa.
- 8 **Zapadnohercegovački kanton** – Objavljen u Narodnim novinama Kantona, broj 1/97
U članu II 12 Ustava se, kao i u navedenim ustavima, poziva na osiguranje garantovanog nivoa zaštite ljudskih prava i sloboda iz Ustava FBiH i Aneksa.
- 9 **Kanton Sarajevo** – Objavljen u Službenim novinama, broj 1/96.
U članu II 7 Ustava se, kao i u navedenim ustavima, poziva na osiguranje garantovanog nivoa zaštite ljudskih prava i sloboda iz Ustava FBiH i Aneksa.
- 10 **Kanton 10** – Objavljen u Narodnim novinama, broj 3/96.
U članu II 12 Ustava se, kao i u navedenim ustavima, poziva na osiguranje garantovanog nivoa zaštite ljudskih prava i sloboda iz Ustava FBiH i Aneksa.

Zakoni

1. **Zakon o ministarstvima i drugim organima uprave BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 5/03,42/04, 45/06, 88/07, 35/09, 59/09)
2. **Zakon o federalnim ministarstvima i drugim tijelima federalne uprave** (Sl. novine FBiH, broj 52/02, 19/03, 38/05, 2706, 8/06, 61/06)
3. **Zakon o organizaciji i organima uprave u FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 35/05)

4. **Zakon o ministarstvima RS** (Sl. glasnik RS, broj 70/02, 33/04 i 118/05)
5. **Zakon o inspekcijama u FBiH** (Sl. novine FBiH broj 69/05)
6. **Zakon o inspekcijama RS** (Sl. glasnik RS, broj 113/05, 1/08)
7. **Zakon o inspekciji BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 24/08 ispr. 25/08)
8. **Zakon o sudu BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 52/00,43/02 – prečišćeni tekst u 49/09)
9. **Zakon o sudovima FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 38/05 i 22/06)
10. **Zakon o sudovima u RS** (Sl. glasnik RS, broj 109/05,1/04,37/06,119/08,58/09)
11. **Zakon o sudovima u BDBiH** (Sl.glasnik BDBiH, broj 19/07)
12. **Zakon o Ombudsmanima BiH** (Sl. glasnik BiH broj, 32/00,35/04, 32/06)
13. **Zakon o zabrani diskriminacije u BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 59/09)
14. **Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 16/03)
15. **Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina BiH** (Sl.glasnik BiH,broj 12/03, 93/08)
16. **Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 56/08)
17. **Zakon o zaštiti prava nacionalnih manjina RS** (Sl. glasnik RS, broj 2/05)
18. **Zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu** (Sl. glasnik BiH, broj 36/08)
19. **Zakon o državljanstvu BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 4/97, 13/99, 41/02, 6/03, 14/03, 82/05)
20. **Zakon o državljanstvu FBiH** (Sl. novine broj FBiH, broj 43/01,22/09)
21. **Zakon o državljanstvu RS** (Sl. glasnik RS, broj 35/99, 17/00, 64/05 i 58/09)
22. **Zakon o izboru entitetskog državljanstva osoba sa prebivalištem u BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 3/04)
23. **Zakon o jedinstvenom matičnom broju** (Sl. glasnik BiH, broj 32/01, 63/08)
24. **Zakon o prebivalištu i boravištu državljana BiH** (Sl.glasnik BiH,broj 32/01,56/08)
25. **Zakon o ličnoj karti građana BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 32/01, 16/02, 32/07, 56/08)
26. **Zakon o putnim ispravama BiH** (Slglasnik BiH, broj 4/97, 1/99,9/99, 27/00, 32/00, 19/01, 47/04, 53/07, 15/08, 33/08, 39/08)
27. **Zakon o matičnim knjigama FBiH** (Sl. list RBiH, broj 20/92, 13/04)⁷³²
28. **Zakon o matičnim knjigama RS** (Sl. glasnik RS, broj 18/99)
29. **Zakon o matičnim knjigama BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 18/02, 29/05)
30. **Zakon o ličnom imenu FBiH** (Sl. list RBiH, broj 35/71, 38/86, 37/88, 33/90)⁷³³
31. **Zakon o ličnom imenu RS** (Sl. glasnik RS, broj 27/93, 15/00)
32. **Zakon o ličnom imenu BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 8/02, 29/05)
33. **Zakon o zaštiti ličnih podataka** (Sl. glasnik BiH, broj 49/06)
34. **Zakon o zaštiti tajnih podataka** (Sl. glasnik BiH, broj 54/05)
35. **Zakon o upravnom postupku BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 29/02, 12/04)
36. **Zakon o upravnom postupku FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 2/98)

732 Preuzet Uredbom sa zakonskom snagom.

733 Preuzet.

37. **Zakon o upravnom postupku RS** (Sl. glasnik RS broj 13/02)
38. **Zakon o upravnom postupku BDBiH** (Sl.glasnik BDBiH, broj 3/00, 5/00, 9/02, 8/03, 8/04, 25/05, 8/07, 10/07, 19/07, 2/08)
39. **Zakon o upravnom sporu BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 19/02, 88/07,83/08)
40. **Zakon o upravnom sporu FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 9/05)
41. **Zakon o upravnom sporu RS** (Sl. glasnik RS broj 109/05)
42. **Zakon o upravnom sporu BDBiH** (Sl.glasnik BDBiH, broj 4/00, 1/07)
43. **Krivični zakon BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 37/03,54/04,61/04, 30/05,55/06, 32/07)
44. **Krivični zakon FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 36/03 ispr. 21/04, 69/04, 18/05)
45. **Krivični zakon RS** (Sl. glasnik RS broj 49/03, 108/04, 37/06, 70/06)
46. **Krivični zakon BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 10/03, 45/04, 6/05)
47. **Zakon o krivičnom postupku FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 35/03, ispr. 56/03, ispr. 37/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 9/09)
48. **Zakon o krivičnom postupkom RS** (Sl. glasnik RS, broj 50/03, 111/04, 115/04, 29/07)
49. **Zakon o krivičnom postupku BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 10/03, 48/04, 6/05, 14/07, 19/07, 21/07, 2/08,17/09)
50. **Zakon o krivičnom postupku BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 36/03, 13/05, 48/05, 76/06, 32/07, 76/07, 58/08, 12/09, 16/09)
51. **Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, pritvora i drugih mjera BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 13/05, 97/07, 37/09)
52. **Zakon o izvršenju krivičnih sankcija u FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 44/98, 42/99, 12/09)
53. **Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija RS** (Sl. glasnik RS, broj 64/01, 24/04)
54. **Zakon o izvršenju krivičnih i prekršajnih sankcija BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 8/00 izmj. 1/01, 19/07, 36/07)
55. **Zakon o prekršajima FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 31/06)
56. **Zakon o prekršajima RS** (Sl. glasnik RS, broj 34/06, 1/09)
57. **Zakon o prekršajima BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 24/07)
58. **Zakon o parničnom postupku FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 53/03, 73/05, 19/06)
59. **Zakon o parničnom postupku RS** (Sl. glasnik RS, broj 58/03, 85/03, 74/05)
60. **Zakon o parničnom postupku BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 8/09)
61. **Zakon o vanparničnom postupku FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 2/98, 39/94, 73/05)
62. **Zakon o vanparničnom postupku RS** (Sl. glasnik RS, broj 10/89, 74/05)
63. **Zakon o vanparničnom postupku BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 5/01)
64. **Zakon o nasljeđivanju FBiH** (preuzet iz SRBiH, prečišćeni tekst objavljen u Sl. listu broj 7/80, ispravka 15/80)
65. **Zakon o nasljeđivanju RS** (Sl. glasnik, broj 1/09 i ispravka 55/09)
66. **Zakon o nasljeđivanju BDBiH** (preuzet iz SRBiH, prečišćeni tekst objavljen u Sl. listu broj 7/80, ispravka 15/80)

67. **Zakon o obligacionim odnosima FBiH** (Sl. list RBiH, broj 2/92, 13/93, 13/94 Zakon O preuzimanju Zakona o obligacionim odnosima bivše SFRJ, izmjene)
68. **Zakon o obligacionim odnosima RS** (Sl. glasnik RS, broj 17/93, 3/96, 39/03, 74/04 i 19/05)
69. **Zakon o obligacionim odnosima BDBiH**⁷³⁴
70. **Zakon o izvršnom postupku pred sudom BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 18/03)
71. **Zakon o izvršnom postupku FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 32/03, 33/06, ispr. 39/06, 39/09)
72. **Zakon o izvršnom postupku RS** (Sl. glasnik RS, broj 59/03, 85/03, 64/05, 118/07)
73. **Zakon o izvršnom postupku BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 8/00, 1/01, 5/02, 8/03, 2/08)
74. **Zakon o sportu BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 27/08)
75. **Zakon o sportu RS** (Sl. glasnik RS, broj 4/02, 30/08, ispr. 102/08)
76. **Zakon o slobodi vjere i pravnom položaju crkava i vjerskih zajednica u BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 5/04)
77. **Zakon o Društvu crvenog križa/krsta BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 49/04)
78. **Zakon o Crvenom križu/krstu FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 28/06)
79. **Zakon o Crvenom krstu RS** (Sl. glasnik RS, broj 18/94, 110/03)
80. **Zakon o udruženjima i fondacijama BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 32/01, 42/03, 63/08)
81. **Zakon o udruženjima i fondacijama FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 45/02, 63/08)
82. **Zakon o udruženjima i fondacijama RS** (Sl. novine RS, broj 52/01, 42/05)
83. **Zakon o udruženjima i fondacijama Brčko Distrikt BiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 12/02)
84. **Zakon o slobodi pristupa informacijama BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 28/00, 45/06)
85. **Zakon o slobodi pristupa informacijama RS** (Sl. glasnik RS, broj 20/01)
86. **Zakon o slobodi pristupa informacijama u FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 32/01)
87. **Zakon o medijima Kantona Sarajevo** (Sl. novine Kantona Sarajevo, broj 13/98, 10/02)
88. **Zakon o javnom informisanju TK** (Sl. novine TK, broj 15/00, 9/04)
89. **Zakon o javnom informisanju Zeničko-dobojskog kantona** (Sl. novine, broj 13/98)
90. **Zakon o medijima Bosansko-podrinjskog kantona** (Sl. novine, broj 17/01)
91. **Zakon o javnom informiranju** (Sl. novine, broj 8/97)
92. **Porodični zakon FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 35/05, 41/05)
93. **Porodični zakon RS** (Sl. glasnik RS, broj 54702, 41/08)
94. **Porodični zakon BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 23/97)
95. **Zakon o dječijoj zaštiti RS** (Sl. glasnik RS, broj 4/02, 17/08, 1/09)
96. **Zakon o dječijoj zaštiti BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 1/03, 4/04, 21/05, 19/07, 2/08)
97. **Zakon o zaštiti od nasilja FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 22/05)
98. **Zakon o zaštiti od nasilja RS** (Sl. glasnik RS, broj 118/05, 17/08)
99. **Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 29/97, 7/02)
100. **Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS** (Sl. glasnik RS, broj 18/99, ispr. 23/99, 58/01, 62/02)

⁷³⁴ Preuzet zakon bivše SFRJ.

101. **Zakon o zdravstvenoj zaštiti BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 02/01, 19/07, 2/08)
102. **Zakon o zdravstvenom osiguranju F BiH** (Sl. novine F BiH, broj 30/97, 7/02, 70/08)
103. **Zakon o zdravstvenom osiguranju RS** (Sl. glasnik RS, broj 18/99, 70/01, 51/01, 17/08, 1/09)
104. **Zakon o zdravstvenom osiguranju BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 1/02, 7/02, 19/07, 2/08, 34/08)
105. **Zakon o sprečavanju i suzbijanja opojnih droga** (Sl. glasnik BiH, broj 8/06)
106. **Zakon o proizvodnji i prometu opojnih droga RS** (Sl. glasnik RS, broj 110/03 isp. - 24/04)
107. **Zakon o zabrani pušenja duvanskih proizvoda na javnim mjestima** (Sl. glasnik RS, broj 46/04)
108. **Zakon o zabrani prodaje duvanskih proizvoda osobama mlađim od 18 godina** (Sl. glasnik RS broj 46/04)
109. **Zakon o zabrani reklamiranja duvanskih proizvoda** (Sl. glasnik RS broj 46/04)
110. **Zakon o ograničenoj upotrebi duhanskih prerađevina** (Sl. novine F BiH, broj 6/98, 35/98)
111. **Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti F BiH** (Sl. novine F BiH, broj 29/05)
112. **Zakon o pravima demobiliziranih branitelja i članova porodica F BiH** (Sl. novine F BiH, broj 61/06, 70/07, 27/08)
113. **Zakon o izbjeglicama iz BiH i raseljenim osobama u BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 23/99, 21/03, 33/03)
114. **Zakon o raseljenim osobama i povratnicima u F BiH i izbjeglicama iz BiH** (Sl. Novine F BiH, broj 15/05)
115. **Zakon o raseljenim osobama, povratnicima i izbjeglicama u RS** (Sl. glasnik RS, broj 42/05)
116. **Zakon o osnovama socijalne zaštite, zaštite civilnih žrtava rata i zaštite porodice s djecom F BiH** (Sl. novine F BiH, broj 36/99, 54/04, 39/06, 14/09)
117. **Unsko-sanski kanton - Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom** (Sl. novine, broj 5/00, 7/01)
118. **Posavski kanton - Zakon o socijalnoj zaštiti** (Narodne novine, broj 5/04)
119. **Tuzlanski kanton - Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom** (Sl. novine, broj 12/00, 5/02, 13/03, 8/06)
120. **Zeničko-dobojski kanton - Zakon o raseljenim osobama, prognanicima i izbjeglicama povratnicima** (Sl. novine, broj 8/04, 10/08)
121. **Bosansko-podrinjski kanton - Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom** (Sl. novine, broj 7/08)
122. **Srednjobosanski kanton - Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom** (Sl. novine Kantona, broj 10/05, 2/06)
123. **Hercegovačko-neretvanski kanton - Zakon o socijalnoj zaštiti** (Narodne novine HNK, broj 3/05)
124. **Zapadnohercegovački kanton - Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom** (Narodne novine, broj 16/01, 11/02, 4/04, 9/05)
125. **Sarajevski kanton - Zakon o socijalnoj zaštiti, zaštiti civilnih žrtava rata i zaštiti porodice s djecom** (Sl. novine kantona, broj 16/02, 8/03, 22/05, 2/06, 21/06)
126. **Kanton 10 - Zakon o socijalnoj skrbi** (Narodne novine, broj 5/98)

127. **Zakon o socijalnoj zaštiti RS** (Sl. glasnik RS, broj 5/93, 15/96, 10/03, 110/03)
128. **Zakon o socijalnoj zaštiti BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 1/03, 4/04, 19/07)
129. **Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 37/01 i 40/02)
130. **Zakon o zaštiti osoba sa duševnim smetnjama RS** (Sl.glasnik RS, broj 46/04)
131. **Zakon o zaštiti osoba sa mentalnim poremećajima BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 12/06)
132. **Zakon o igrama na sreću FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 1/02)
133. **Zakon o igrama na sreću RS** (Sl. glasnik RS, broj 110/08)
134. **Zakon o igrama na sreću i zabavnim igrama BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 37/04)
135. **Zakon o radu FBiH** (Sl. novine FBiH, broj 43/99, 32/00, 29/03)
136. **Zakon o radu RS** (Sl. glasnik RS, broj 55/07 – prečišćeni tekst)
137. **Zakon o radu BDBiH** (Sl. glasnik BD BiH, broj 19/06-prečišćeni tekst, izmjene i dop. 19/07 i 25/08)
138. **Okvirni zakon o osnovnom i srednjem obrazovanju u BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 18/03)
139. **Okvirni zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju u BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 88/07)
140. **Okvirni zakon o srednjem stručnom obrazovanju u BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 63/08)
141. **Okvirni zakon o visokom obrazovanju u BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 59/07)
142. **Zakon o Agenciji za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje** (Sl. glasnik BiH, broj 88/07)
143. **Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju** (Sl. glasnik RS, broj 119/08)
144. **Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju u RS** (Sl. glasnik RS, broj 74/08)
145. **Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju u RS** (Sl. glasnik RS, broj 74/08)
146. **Zakon o visokom obrazovanju** (Sl. glasnik RS, broj 30/07)
147. **Unsko-sanski kanton:**
 - Zakon o osnovnom i općem srednjem odgoju i obrazovanju** (Sl. novine kantona, broj 5/04)
 - Zakon o osnovnom i općem srednjem obrazovanju** (Sl. novine, broj 5/04)
148. **Posavski kanton:**
 - Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju** (Sl. novine Kantona, broj 8/08)
 - Zakon o osnovnom školstvu** (Narodne novine, broj 3/04, ispr. 10/08, 8/08)
 - Zakon o srednjem školstvu** (Narodne novine, broj 3/04, 8/08)
149. **Tuzlanski kanton:**
 - Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju** (Sl. novine, broj 6/04, 7/05)
 - Zakon o srednjem obrazovanju** (Sl. novine, broj 6/04, 7/05)
 - Zakon o visokom obrazovanju** (Sl. novine, broj 8/08)
150. **Zeničko-dobojski kanton :**
 - Zakon o osnovnoj školi** (Sl.novine, broj 5/04, 20/07)
 - Zakon o srednjoj školi** (Sl.novine, broj 5/04, 20/07)
151. **Bosansko-podrinjski kanton:**
 - Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju** (Sl.novine, broj 5/04)
 - Zakon o srednjoj školi** (Sl.novine, broj 5/04)

152. **Srednjobosanski kanton:**
Zakon o osnovnom školstvu (Sl.novine, broj 11/01, 11/04, 17/04)
Zakon o srednjem školstvu (Sl.novine, broj 11/01, 11/04, 17/04)
153. **Hercegovačko-neretvanski kanton:**
Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju (Narodne novine, broj 5/00, 4/04)
Zakon o srednjoškolskom odgoju i obrazovanju (Narodne novine, broj 8/00, 4/04, 8/06, 3/08)
154. **Zapadnohercegovački kanton:**
Zakon o osnovnom školstvu (Sl. novine, broj 6/04, 8/04, 14/08)
Zakon o srednjem školstvu (Narodne novine, broj 6/04, 8/04, 8/08, 14/08)
155. **Kanton Sarajevo:**
Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju (Sl. novine Kantona broj 26/08),
Zakon o osnovnom odgoju i obrazovanju (Sl. novine Kantona, broj 10/04, 21/06, 26/08)
Zakon o srednjem obrazovanju (Sl. novine, broj 10/04, 34/07)
Zakon o visokom obrazovanju (Sl. novine, broj 43/08)
156. **Kanton 10:**
Zakon o osnovnom školstvu (Narodne novine, broj 12/04)
Zakon o srednjem školstvu (Narodne novine, broj 12/04)
157. **Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju BDBiH** (Sl. glasnik, BD BiH, broj 13/07, 39/08)
158. **Zakon o obrazovanju u osnovnim i srednjim školama BDBiH** (Sl. glasnik BDBiH, broj 10/08 ispr. 25/08)
159. **Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou FBiH** (Sl. novine FBiH 2/06)

Strateški dokumenti

Nivo Bosne i Hercegovine

1. **Akcioni plan za djecu BiH 2002-2010.**⁷³⁵
2. **Etički kodeks istraživanja o djeci** (Sl. glasnik BiH, broj 26/06)
3. **Kodeks za štampu BiH**⁷³⁶
4. **Kodeks za emitiranje TV i radio programa** (Sl. glasnik BiH, broj 20/08)
5. **Rezolucija o ubrzavanju procesa pristupanja BiH u članstvo EU** (Sl. glasnik BiH, broj 27/08)
6. **Odluka o uspostavljanju organizacionih jedinica za evropske integracije u organima uprave** (Sl. glasnik BiH, broj 66/08)
7. **Mapa puta i plan aktivnosti za uključenje BiH u EU programe cjelovitog učenja i mladi u akciji do 2013** (Sl. glasnik BiH, broj 74/08)

⁷³⁵ Nacrt revidiran u junu 2009. Godine.

⁷³⁶ Donijelo Vijeće za štampu i Udruženje novinara BiH, usvojen 29.04.1999, dopunjen 25.02.2005 i 24.08.2006. godine.

8. **Strategija protiv maloljetničkog prestupništva u BiH 2006-2010** (Sl. glasnik BiH, broj 14/08)
9. **Rezolucija o borbi protiv nasilja nad ženama u porodici** (Sl. glasnik BiH, broj 15/08)
10. **Strategija BiH za rješavanje problema Roma** (Sl. glasnik BiH, broj 67/05)
11. **Deklaracija Dekade uključenja Roma 2005-2015.**⁷³⁷
12. **Akcioni plan za rješavanje problema Roma iz oblasti zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite, Odluka o osnivanju koordinacionog odbora za praćenje provedbe Akcionog plana** (Sl. glasnik BiH, 73/08)
13. **Strategija policije u zajednici, Strategija 2009-2011.**⁷³⁸
14. **Odluka o položaju Društva Crvenog križa/krsta BiH**⁷³⁹
15. **Rezolucija o mladima u BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 12/03)
16. **Analiza položaja mladih i omladinskog sektora u BiH (maj 2008) Vijeće ministara sa GTZ i dr.**
17. **Državni akcioni plan za sprečavanje trgovine ljudima u BiH 2008-2012.**
18. **Politika u oblasti invalidnosti u BiH** (Ministarstvo civilnih poslova BiH)⁷⁴⁰
19. **Standardna pravila za izjednačavanje mogućnosti osoba sa invaliditetom i invalida**⁷⁴¹
20. **Rezolucija o politici zdravlja za sve građane BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 12/02)
21. **Strateški pravci razvoja obrazovanja u BiH s planom implementacije 2008-2015** (Sl. glasnik BiH, broj 63/08)
22. **Strategija stručnog obrazovanja i obuke u BiH za period 2007-2013** (Sl. glasnik BiH, broj 65/07)
23. **Strategija razvoja predškolskog odgoja i obrazovanja u BiH**⁷⁴²
24. **Državna strategija za borbu protiv nasilja nad djecom 2007-2010.**⁷⁴³
25. **Državna strategija za nadzor nad opojnim drogama, sprečavanje i suzbijanje zloupotreba opojnih droga u BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 31/09)
26. **Politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica izloženih riziku u BiH 2006-2016.**
27. **Rezolucija o sprečavanju maloljetničke delikvencije i postupanja u slučaju nasilja među djecom i mladima**
28. **Konvencija o borbi protiv diskriminacije u oblasti prosvjete**⁷⁴⁴
29. **Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u obitelji za Bosnu i Hercegovinu za razdoblje 2009-2011. godina** (Sl. glasnik BiH, broj 50/09)
30. **Rezolucija o unapređenju zaštite porodice u Bosni i Hercegovini** (Sl. glasnik BiH, broj 50/09)

⁷³⁷ Vijeće ministara potpisalo pristupnu deklaraciju 04.09.2008. godine.

⁷³⁸ Strategija Vijeća Evrope usvojena u novembru 2008 godine. Važan strateški cilj jeste upravo uključivanje djece u društvo, naročito djece bez roditeljskog staranja, djece s oboljenjima, djece izložene riziku od siromaštva i socijalne isključenosti.

⁷³⁹ Odlukom Vijeća ministara uspostavljen na cijeloj teritoriji. Objavljena u Sl. glasniku BH 24/00. Društvo je dobrovoljna organizacija koja djeluje kao pomoćni organ javnih službi i radi na unapređivanju socijalne zaštite. Društvo je dio Međunarodnog pokreta Crvenog krsta/križa i Crvenog polumjeseca.

⁷⁴⁰ Sl. glasnik BiH broj 76/08..

⁷⁴¹ Usvojena na Generalnoj skupštini UN 20.12.1993. godine kao rezultat iskustva stečenog u dekadi osoba sa invaliditetom 1983-1993.

⁷⁴² Usvojilo Vijeće ministara BiH od februara 2005.

⁷⁴³ Ministarstva za ljudska prava BiH.

⁷⁴⁴ UNESCO-va Konvencija koju je SFRJ ratifikovala Konvenciju o borbi protiv diskriminacije u obrazovanju od 09.10.1963. godine.

Nivo Federacije Bosne i Hercegovine

1. **Rezolucija o sprečavanju maloljetničke delinkvencije i postupanje u slučaju nasilja među djecom i mladima** (Sl. novine FBiH broj 10/08)
2. **Strateški plan za prevenciju nasilja u porodici za FBiH 2009-2010** (Sl. novine FBiH, broj 75/08)
3. **Strategija razvoja primarne zdravstvene zaštite, Politika mladi i zdravlje**⁷⁴⁵
4. **Strateški plan Zavoda za javno zdravstvo FBiH (2003-2013)**

Nivo Republike Srpske

1. **Plan akcije za djecu RS 2001-2010** (Sl. glasnik RS, broj 43/01)
2. **Program zdravstvene politike i strategije za zdravlje u RS do 2010** (Sl. glasnik RS, broj 56/02)
3. **Politika unapređenja kvaliteta i sigurnosti zdravstvene zaštite u RS do 2010.** (Sl. glasnik RS, broj 22/07)
4. **Strategija za smanjenje razlika u zdravstvenom osiguranju i dostupnosti zdravstvene zaštite stanovništva** (Sl. glasnik RS, broj 77/03)
5. **Strategija za reorijentaciju zdravstvene zaštite i reorganizaciju zdravstvene službe** (Sl. glasnik RS, broj 77/03)
6. **Strategija za povećanje efikasnosti i kvaliteta zdravstvenih ustanova** (Sl. glasnik RS, broj 77/03)
7. **Strategija za razvoj porodice 2009-2014.**

Nivo Brčko Distrikta BiH

1. **Strategija stručnog usavršavanja i obrazovanja** (Sl. glasnik BDBiH, broj 11/07)

Drugi značajni akti državnih i drugih organa

1. **Pravilnik o međunarodnoj zaštiti (azilu) u BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 37/09)
2. **Pravilnik o načelima socijalne zaštite osobama pod međunarodnom zaštitom u BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 3/09)
3. **Pravilnik o ličnom stanju i upisu činjenica rođenja, vjenčanja i smrti izbjeglica i osoba pod međunarodnom zaštitom u BiH u matične knjige** (Sl. glasnik BiH, broj 51/07)
4. **Sporazum o zajedničkom jezgru nastavnih planova i programa** (Sl. glasnik BiH, broj 22/09)
5. **Sporazum o uspostavljanju vijeća za opće obrazovanje u BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 22/09)
6. **Smjernice za pisanje i ocjenu udžbenika geografije/zemljopisa za osnovne i srednje škole u BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 105/06)
7. **Smjernice za pisanje i ocjenu udžbenika povjesti /istorije za osnovne i srednje škole u BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 5/07)
8. **Memorandum o razumijevanju za uspostavljanje konferencije ministara obrazovanja u BiH** (Sl. glasnik BiH, broj 19/08)

⁷⁴⁵ Vidjeti <http://innovattivo.info/>

9. **Pravilnik o upisu učenika u prvi razred srednjih škola u RS** (Sl. glasnik RS, broj 37/09)
10. **Pravilnik o dopuni pravilnika o izboru i radu školskog odbora** (Sl. glasnik RS, broj 37/09,46/09)
11. **Pravilnik o izboru i proglašenju učenika generacije u osnovnoj školi** (Sl. glasnik RS, broj 41/09)
12. **Pravilnik o finansiranju srednjih škola** (Sl. glasnik RS, broj 56/09)

VI LISTA SKRAĆENICA

AIDS (*Acquired immune deficiency syndrome*) – Sindrom stečene imunodeficijencije

BDBiH – Brčko Distrikt Bosne i Hercegovine

BPK – Bosansko-podrinjski kanton

bh. - bosanskohercegovački

BiH – Bosna i Hercegovina

br. – broj

CPT (*Committee for the Prevention of Torture*) - Komitet za prevenciju torture Vijeća Evrope

CRC (*Convention on the Rights of the Child*) – Konvencija o pravima djeteta

CSR – centar za socijalni rad

dop. – dopune

dr. – drugo

E/CN.4/1997/37 (*Report of the Secretary-General on the Second International Consultation on HIV/AIDS and Human Rights*) - Izvještaj generalnog sekretara na Drugoj međunarodnoj konsultaciji o HIV / AIDS-u i ljudskim pravima

EU (*European Union*) – Evropska unija

FBiH – Federacija Bosne i Hercegovine

FNRJ – Federativna narodna republika Jugoslavija

HIV (*Human immunodeficiency virus*) - Virus humane imunodeficijencije

HNK – Hercegovačko-neretvanski kanton

Ibid. – iz istog izvora

ILO (*International Labour Organization*) – Međunarodna organizacija rada

IPEC (*International Programme on the Elimination of Child Labour*) - Međunarodni program o ukidanju dječjeg rada

ispr. – ispravka

itd. – i tako dalje

izmj. – izmjene

JMBG – jedinstveni matični broj građana

KS – Kanton Sarajevo

KZ – Krivični zakon

MKR – matična knjiga rođenih

MOR – Međunarodna organizacija rada

N. – Narodne

NGO (*Non-governmental organizations*) – Nevladine organizacije

npr. – na primjer

odn. – odnosno

OHCHR (*Office of the High Commissioner for Human Rights*) - Ured Visokog komesara za ljudska prava

osn. – osnovni

RBiH – Republika Bosna i Hercegovina

RS – Republika Srpska

RTV – radio-televizija

SBK – Srednjobosanski kanton

SFRJ – Socijalistička federativna republika Jugoslavija

sl. – slično

Sl. – službeni/sluzbene

soc. – socijalna

SR – Socijalistička republika

str. – strana

tj. – to jeste

TK – Tuzlanski kanton

TV – televizija

tzv. – takozvani

UN (*United Nations*) – Ujedinjene nacije

UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) - Organizacija za obrazovanje, nauku i kulturu Ujedinjenih nacija

UNFPA (*United Nations Population Fund*) – Fond Ujedinjenih nacija za stanovništvo

UNICEF (*United Nations International Children's Emergency Fund*) - Dečiji fond Ujedinjenih nacija

WHO (*World Health Organization*) – Svjetska zdravstvena organizacija

ZE-DO – Zeničko-dobojski

ZHK – Zapadnohercegovački kanton

Sadržaj

Uvod	3
I METODOLOGIJA	5
II KONVENCIJA O PRAVIMA DJETETA	7
2.1. Status Konvencije u Bosni i Hercegovini	8
2.2. Zaključak	11
III ZAKONODAVSTVO BOSNE I HERCEGOVINE	13
DEFINICIJA DJETETA.	15
3.1. Definicija djeteta	17
OPŠTI/OSNOVNI PRINCIPI	23
3.2. Nediskriminacija	25
3.3. Najbolji interes djeteta	33
3.4. Pravo djeteta na život i u najvećoj mogućoj mjeri opstanak i razvoj	38
3.5. Pravo djeteta na vlastito mišljenje	41
GRAĐANSKA PRAVA I SLOBODE	45
3.6. Pravo na ime i državljanstvo i pravo na očuvanje i zaštitu identiteta	47
3.7. Pravo na slobodu izražavanja.	52
3.8. Pravo na slobodu misli, savjesti i religije	53
3.9. Pravo na slobodu udruživanja i mirnog okupljanja	55
3.10. Pravo djeteta na zaštitu privatnost	58
3.11. Pravo djeteta na informaciju	60
3.12. Zabrana mučenja ili drugog okrutnog postupanja prema djetetu	62
PORODIČNO OKRUŽENJE I ALTERNATIVNA BRIGA	65
3.13. Osiguranje uživanja prava djeteta iz Konvencije	67
3.14. Osiguranje da nijedno dijete ne bude nezakonito odvojeno od roditelja	70
3.15. Spajanje porodice	75
3.16. Otmica	78
3.17. Zajednička odgovornost roditelja u podizanju i razvoju djeteta.	79

3.18. Zaštita djeteta od svih oblika nasilja83
3.19. Pravo djeteta na smještaj87
3.20. Usvojenje90
3.21. Nadzor nad zbrinjavanjem djeteta93
3.22. Izdržavanje djeteta96
3.23. Reintegracija djeteta žrtve	100
ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA ZAŠTITA	103
3.24. Pravo na život, opstanak i razvoj	105
3.25. Zajednička odgovornost roditelja u podizanju i razvoju djeteta.	106
3.26. Pravo invalidnog djeteta na dostojanstven život i aktivno učešće u zajednici	107
3.27. Zdravstvena zaštita	114
3.28. Životni standard djeteta	120
OBRAZOVANJE, SLOBODNO VRIJEME I KULTURNE AKTIVNOSTI	121
3.29. Obrazovanje	123
3.30. Pravo djeteta na odmor i rekreaciju	132
SPECIJALNE MJERE ZAŠTITE	137
3.31. Zaštita prava izbjeglica i djece u oružanim sukobima	139
3.32. Pravo djeteta pripadnika etničkih manjina i autohtonih skupina	142
3.33. Zaštita od eksploatacije	143
3.34. Zaštita djece od upotrebe nelegalnih opojnih droga i psihotropnih supstanci	144
3.35. Zaštita djeteta od seksualnog zlostavljanja, trgovine ljudima i svih oblika eksploatacije	148
3.36. Djeca u sukobu sa zakonom	150
3.37. Pravo djeteta žrtve na oporavak	156
3.38. Prateće mjere i informisanje javnosti	156
IV STRATEŠKI DOKUMENTI U BIH I ENTITETIMA U SVJETLU KONVENCIJE O PRAVIMA DJETETA	159
V PREGLED KORIŠTENIH MEĐUNARODNIH DOKUMENATA, ZAKONA U BIH I DRUGIH DOKUMENATA	163
VI LISTA SKRAĆENICA	177

